KELIONIŲ BIBLIOTEKA

KAZYS PAKŠTAS

Aplink Afriką

PASVIRES PASAULIS

KELIONIŲ BIBLIOTEKA

KAZYS PAKŠTAS

Aplink Afriką

PASVIRĘS PASAULIS

VILNIUS

UDK 910.4(6)
Pa-103

Knygos išleidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Leidinys parengtas kartu su Baltoskandijos akademija

© Kazys Pakštas
© Silvestras Gaižiūnas, pratarmė, sudarymas, 2007
© Arūnas Bliūdžius, pratarmė, 2007
© Viršelis, Algimantas Vaitkus, 2007
© „Pasviręs pasaulis", 2007

ISBN 9955-435-83-9

Baltoskandijos kelionių biblioteka

Pasaulio atradimų ir kultūros istorija neįsivaizduojama be kelionių literatūros. Atskiro dėmesio nusipelno kultinio rašytojo fantasto Jules'io Verno trilogija, skirta pasaulio kelionių ir atradimų geografijai nuo seniausių laikų iki XIX a. pradžios. Joje ne tik atskleistos keliautojų biografijos, aprašytos jų kelionės ir pagrindiniai atradimai, bet ir istorinių epochų savitumas, paskatinęs žinomus ir mažiau žinomus atradėjus ryžtis didiems žygiams. Iš viduramžių literatūros išsiskiria Marko Polo kelionės į Tolimuosius Rytus ir Indiją, nes tai bene pirmieji autentiški ir visapusiški įspūdžiai apie to meto europiečiams mažai pažįstamus mistinius Rytus.

Šios serijos tikslas — supažindinti šiuolaikinį, visų pirma, jaunąjį Lietuvos skaitytoją su beveik pamiršta ikikarinės Lietuvos kelionių literatūra ir XIX—XX a. garsiųjų Skandinavijos keliautojų gyvenimu, žygiais, atradimais ir darbais. Šie keliautojai, nors ir visuotinai žinomi, neišvengiamai grimzta užmarštin. Kaip tauta ir valstybė mes gyvename kokybiškai naują laikotarpį, todėl naujai vertiname tautų santykius. Žiūrėdami į praeitį nenorime, o kai kada ir negalime besąlygiškai pritarti pirmųjų keliautojų naiviems patriotiniams įspūdžiams. Tai skatina šios serijos kūrėjus ir leidėjus atskleisti seniai vartytus lietuvių ir kitų kraštų keliautojų kūrybos puslapius, suteikti peno pamąstymams apie to meto tautinę savimonę ir valstybingumą, suprasti požiūrį į kiekvienos tautos pasirinktą vietą po pasauline tautų Saule.

Pirmiausia pristatysime svarbiausius lietuvių keliautojus, žinomus ir populiarius tarpukario Lietuvoje, kurie savo autoritetu tuo metu ženkliai formavo mūsų tautos požiūrį į tarptautinius santykius. Tai Mato Šalčiaus, Igno Uždavinio, Antano Poškos, Kazio Pakšto ir keleto kitų darbai. Daug dėmesio skirsime žymiems skandinavų

keliautojams – Fridjofui Nansenui, Roaldui Amundsenui, Torui Hejerdalui, Jonui Svenssonui, Svenui Heddinui, Rasmui Rasmussenui, Aagei Meyeriui Benedictsenui, Erikui Hansenui ir kitiems. Tikimės, kad kasmet pasirodys bent viena „Kelionių bibliotekos" knyga.

Neatsitiktinai „Kelionių bibliotekos" seriją pradedame nuo Kazio Pakšto knygos apie Afriką. Viena iš profesoriaus idėjų – Baltoskandijos konfederacija – inspiravo Baltoskandijos akademiją ir leidyklą „Pasviręs pasaulis" prieš keletą metų pradėti kultūrinio palikimo seriją „Baltoskandijos tiltai". Iš daugialypės veiklos matyti K. Pakšto akiračio platumas, nemažą jo interesų dalį sudarė profesionalus domėjimasis egzotiniais kraštais – tuo metu mažai, tik dabar kiek labiau tyrinėtomis nuošaliomis vietovėmis Afrikoje ir Lotynų Amerikoje. Kitos dvi kelionių apybraižų knygos, skirtos Šiaurės ir Pietų Amerikai, taip pat yra įtrauktos į šios serijos planus.

Kiek plačiau apie kitas numatomas išleisti knygas. Mato Šalčiaus garsusis 6 tomų kelionių dienoraštis nebuvo perleistas po Antrojo pasaulinio karo, nors atskiros dalys pasirodė jo darbų rinktinėje Sąjūdžio laikais. Visą M. Šalčiaus kelionių užrašų ir dienoraščių palikimą planuojame išleisti šioje serijoje. Igno Uždavinio įspūdžiai apie automobiliu apvažiuotą Europą 4-ame dešimtmetyje atsispindėjo dviejose jo kelionių knygose, kurias naujai suredagavę ketiname perleisti. Bene žymiausio XX a. lietuvių keliautojo Antano Poškos palikimas mažai žinomas, todėl šioje serijoje planuojame išleisti nepublikuotų darbų knygą, kuri sudomintų šiandieninį skaitytoją. A. Poškos, kaip esperantininko, veikla susidomėta, kai 2005 m. vasarą Lietuvoje vyko 90-asis Pasaulio esperantininkų asociacijos kongresas.

Iš lietuvių išeivijos planuojame išleisti Antano Vaičiulaičio kelionių knygą „Nuo Sirakūzų iki Šiaurės elnio". Knygoje pateikiamas spalvingas kelioninis Europos kaleidoskopas nuo šiaurės iki pietų, pabrėžiamos žemyną vienijančios paralelės.

Žymios latvių filosofės Zentos Maurinios kelionių eseistika verta skaitytojų dėmesio. Jos pasvarstymai apie XX a. Europos kultūrines peripetijas, atsižvelgiant į aprašomų kraštų koloritą ir gyvenimo ritmą, atitinka šiai serijai keliamus reikalavimus.

„Kelionių bibliotekos" knygos glaudžiai siejasi su „Baltoskandijos tiltų" leidiniais, todėl ir naujoje serijoje svarbiausias dėmesys bus skiriamas Šiaurės Europos šalių didiesiems atradėjams ir tyrinėtojams, skandinavų keliautojų biografijoms ir kelionių aprašymams. Dauguma šiauriečių keliautojų, galima sakyti, jau gyveno „mūsų laikais", t. y. XIX—XX amžiais, todėl jų žygiai mums daug artimesni ir suprantamesni nei anų „senųjų laikų" žygiai. Visą skandinavų plejadą sąlyginai būtų galima suskirstyti į tris grupes:

1) keliautojai-rašytojai (H. K. Andersenas, K. Hamsunas, E. Hansenas, J. Svenssonas ir kt.);

2) keliautojai-visuomenės veikėjai (Mogensas Strunge, Aage Meyeris Benedictsenas, Rasmusas Rasmussenas, Tage Elingeras ir kt.);

3) keliautojai-tyrinėtojai, arba „tikrieji keliautojai" (F. Nansenas, R. Amundsenas, T. Hejerdalas, S. Heddinas ir kt.).

Pirmiausia apie rašytojus. H. K. Anderseno „Mano gyvenimo pasaka" — ne tik autobiografinis, bet ir eseistinis kūrinys, sklidinas asmeniškai išgyventų ir lakios didžiojo dano vaizduotės sukurtų įspūdžių, kurių dauguma tarsi sujungia realų gyvenimą ir anapusinę tikrovę. H. K. Andersenas — rašytojas, kuriam kelionės reiškė įvairiapusišką patirtį, nepakartojamas akimirkas, ypatingus išgyvenimus, todėl jo kelionių eseistika iš tikrųjų mažai tesiskiria nuo gyvenimiškų pasakų.

Knuto Hamsuno kelionių apybraižos visiškai kitokios. Jos tarsi savotiški kelionių vadovai, kuriuose apstu smulkių detalių. Jo knyga „Kelionė į Ameriką" — tipiškas pavyzdys, kai aplankoma šalis vertinama vadovaujantis grynai asmeninėmis išankstinėmis nuostatomis.

Jono Svenssono knygutės vaikams apie gimtąją Islandiją daugeliui pažįstamos iš vaikystės, tačiau kitos jo kelionių knygos („Raiti per Islandiją" ir kt.) liko nežinomos. Eriko Hanseno knygelė „Vilties klonyje Grenlandijoje" lietuviškai pasirodė dukart, o likusi šio rašytojo kelionių literatūra mums neprieinama. Paslaptyje lieka ir Tage Elingeras, kurio pusiau mokslinės eseistikos knygos apie pietryčių Azijos šalis laikomos vienomis geriausių pasaulyje apie šį regioną.

Rasmuso Rasmusseno knygos apie tolimąją šiaurę — nepralen-

kiamas kelionių eseistikos apie atšiaurią gamtą pavyzdys, amžiams įrašytos į pasaulio kelionių literatūros aukso fondą, noriai skaitomos įvairaus amžiaus skaitytojų.

Danų pastorius Mogensas Strunge išgarsėjo danų kalba išleistomis „Lietuviškomis studijomis". Pasirodžiusios prieš Antrąjį pasaulinį karą, šios studijos tapo savotišku Lietuvos vardo garsinimo Danijoje ir kitose Skandinavijos šalyse simboliu, atspindėjo to meto skandinavų požiūrį į Lietuvą ir kitas naujai susikūrusias valstybes. Būdamas nedidelės Kopenhagos priemiesčio bažnytėlės pastoriumi M. Strunge neprovincialiai žvelgė į kitas tautas. Apie mūsų šalies gamtos, istorijos, tuometinio gyvenimo įvairovę ir peripetijas bei savo kelionių įspūdžius po Lietuvą jis aprašė nuodugniai ir profesionaliai, atskleidė jaunos valstybės gyvybingumą. M. Strunge's šešių apybraižų rinkinio išleidimas būtų labai svarbus.

Aage Meyeris Benedictsenas mums yra išskirtinai svarbus. Tai pirmas rašytojas, kuris daugiau nei prieš šimtmetį užsienio skaitytojams nešališkai pateikė Lietuvos, kaip tautos ir vientisos teritorijos, paveikslą, apibūdino mus kaip vieną iš gyvybingiausių ir moderniausių to meto Europos tautų, turinčių potencijos toliau vystytis. Išleista anglų kalba jo knyga „Bundanti Lietuva" sulaukė didelio susidomėjimo Danijoje ir kituose Šiaurės Europos kraštuose. Tuo metu Europoje mažos tautos kovojo už laisvę, vadavosi iš šimtmetinių varžymų. Šie visapusiški tautinio atgimimo procesai neatpažįstamai pakeitė XX a. Europos veidą, pagrindė kokybiškai naują mažų ir didelių tautų bendravimą. Nors „Bundanti Lietuva" jau prieš keliolika metų išleista Lietuvoje, konceptualių eseistinių knygų Benedictsenas yra išleidęs ir apie kitas tautas — Armėniją ir Suomiją. Šių knygų išleidimas suteiktų galimybę išsamiai susipažinti su kitų tautų nacionalinės modernios savimonės formavimosi istorinėmis prielaidomis ir suprasti jų vystymosi aplinkybes.

Panašiai rašo ir švedų mokslininkas Svenas Heddinas, daugiau dėmesio skirdamas esminiam tautos pažinimui ir stengdamasis atskleisti jos specifinius bruožus. Jo domėjimosi sritis — Vidurinė Azija. Rytų kultūra ryškiai skiriasi nuo Vakarų, matyt, todėl S. Hed-

dinui pavyksta taikliai atskleisti gilumines tolimų tautų savybes. Kita vertus, skandinaviškas požiūris į to regiono tautų raidą mums, lietuviams, gerokai artimesnis ir lengviau suprantamas nei kitiems.

Nedidelė Norvegija pasauliui dovanojo tris didžiuosius XX a. keliautojus – Fridtjofą Nanseną, Roaldą Amundseną ir Torą Hejerdalą. Jų kūrybos išleidimas turėtų tapti „Kelionių bibliotekos" puošmena, savotiška šios serijos vizitine kortele. Kas apie šiuos didžiuosius norvegus išleista lietuviškai ir ką dar reikėtų išleisti?

Pirmiausiai apie F. Nanseną. Šis norvegų keliautojas XX a. pradžios Norvegijai tapo laisvės šaukliu, naujos karalystės atkūrimo simboliu. Būdamas kairiųjų pažiūrų, F. Nansenas rūpinosi Pirmojo pasaulinio karo pabėgėliais, vienu metu buvo net Pasaulinio karo pabėgėlių globos komiteto pirmininku. Mokslininkas buvo priimtinas Sovietams, todėl apie jo keliones ir tyrinėjimus Sovietų Sąjungoje buvo išleista nemažai knygų ir net kelios (tiesa, neautentiškos) biografijos. F. Nansenas į pasaulinę geografinių atradimų istoriją pateko kaip žmogus, arčiausiai prie Šiaurės ašigalio priplaukęs laivu. Jo ekspedicijos kartu su kapitonu J. Svendrupu laivu „Fram" į Šiaurės ašigalį XIX a. pabaigoje atskleidė galimybes pasiekti ašigalį vandens keliu. „Fram" iki ašigalio pritrūko vos 3-jų laipsnių. Sustojęs ilgalaikiam dreifavimui per ilgus mėnesius F. Nansenas su grupe ištyrė Arkties vandenyno įtaką mūsų planetai, išsamiai aprašė Šiaurės ašigalio gamtinę klimatinę zoną. Remiantis mokslininko tyrinėjimais buvo organizuojamos kitos ekspedicijos į Šiaurės ašigalį tiek laivais, tiek pėsčiomis, o vėliau ir lėktuvais. „Fram" kelionių metu surinkta ir aprašyta F. Nanseno ekspedicijų medžiaga bene geriausiai atspindi jo tyrinėjimų sferą.

Roaldas Amundsenas buvo kitokio charakterio ir pažiūrų žmogus. Priešingai ramiam ir santūriam F. Nansenui, R. Amundsenas buvo spontaniškas ir karštakošis ryškiai dešiniųjų pažiūrų žmogus, todėl jo veikla ir gyvenimas Sovietų Sąjungoje buvo gerokai mažiau žinomi negu didžiojo jo amžininko ir tautiečio. Galbūt todėl ir jo interesų kryptis buvo kita. R. Amundseną labiau domino Pietų ašigalis ir Antarktidos žemynas. Jis nuosekliai ir užsispyrusiai siekė pagrindinio

savo gyvenimo tikslo – tapti pirmuoju žmogumi, pasiekusiu Pietų ašigalį. Šią svajonę įgyvendinti buvo lengviau negu F. Nansenui, nes Pietų ašigalis priklauso Antarktidai ir jį pasiekti pakako tikslaus apskaičiavimo ir pastangų sutelkimo. Tai jam pavyko atlikti 1911 m., keliolika dienų aplenkiant anglų keliautoją Robertą F. Scottą ir pritvirtinant Norvegijos vėliavėlę Pietų ašigalyje. Vėliau R. Amundseno atradimo dėka Norvegijai atiteko didžiausioji teritorija Antarktidoje, kuri buvo pavadinta karalienės Maud žeme (pirmosios naujosios Norvegijos karalystės karalienės atminimui). R. Amundseno vėlesni tyrinėjimai susiję su kitais planetos regionais, tačiau pagrindinio dėmesio nusipelno jo surinkta medžiaga apie Pietų ašigalį ir Antarktidą.

Pabaigai apie Torą Hejerdalą, daugelio specialistų pripažintą ne tik garsiausiu XX a., bet ir visų laikų ir visų tautų keliautoju. Kuo šis paprastas tarpukario vaikinas, geografijos studentas, nusipelnė, kad buvo pripažintas iškiliausiu? Jei norite išsamiai susipažinti su T. Hejerdalo gyvenimu ir veikla, privalote nuvykti tiesiai į Oslo „Kon-tiki" muziejų ir pamatyti viską savo akimis. Ten eksponuojama tai, kuo iki šių dienų T. Hejerdalas stebina pasaulį. Pirmiausia tai jo gyvenimas, nuosekliai ir planingai paaukotas vieninteliam tikslui, kurį įgyvendinęs jis tapo garsiausiu. Keliautojas išanalizavo ir nustatė priežastis, kurios leido teigti, kad senųjų planetos civilizacijų kontaktai buvo pastovūs, nepaisant jų lokalizacijos skirtinguose žemynuose ir teritorijose, atskirtose vandenynų ir jūrų. Ir Torui Hejerdalui tai pavyko! Pavyko visam pasauliui įrodyti, kad *atstumas* arba *nuotolis* (anot mūsų poeto Jono Meko) yra niekas, visiškas niekas, nes bendravimas, *žmogaus* ryšys su *žmogumi* (anot prancūzų rašytojo Antuano de Sent Exuperi) yra viskas. Tai mūsų Žemėje yra svarbiausia esmių esmė! T. Hejerdalo viso gyvenimo ekspedicijas sąlyginai galima suskirstyti į tris dalis: jaunystės, senatvės ir pačią svarbiausiąją – brandos. Šioji truko beveik 40 metų, kai keturiais plaustais jis keliavo visais pasaulio vandenynais, nuo žemyno prie žemyno, įrodinėdamas savo didžiąją hipotezę apie mūsų pasaulio senųjų civilizacijų tarpusavio sąveiką. Pirmasis plaustas buvo „Kontiki" (išlikęs), plaukiojęs bene ilgiausiai, su juo atlikta daugiausiai

ekspedicijų ir pasiekta daugiausiai atradimų. „Kon-tiki" buvo plaukiojama Ramiajame vandenyne ir ieškoma ryšių tarp Azijos ir Amerikos civilizacijų. Šių ekspedicijų metu buvo pirmą-kart išsamiai aprašytos Galapagų salos ir garsioji Velykų sala — pasaulio kraštas. Antrasis „Ra-1" (neišlikęs) ir trečiasis „Ra-2" (išlikęs) plaustai plaukiojo po Atlanto vandenyną, tyrinėtojai ieškojo ryšių tarp Europos, Afrikos ir Amerikos civilizacijų. Šių ekspedicijų metu susiformavo pastovi 8 ar 10 žmonių komanda, kuri, vadovaujama T. Hejerdalo, vykdė įvairius mokslinius tyrinėjimus. Pastovus šios tarptautinės komandos gydytojas rusas Jurijus Senkevičius TV laidoje „Keliautojų klubas" nuolat pasakodavo ir informuodavo žiūrovus apie T. Hejerdalo ekspedicijos naujienas. Paskutinis ketvirtasis plaustas „Tigris" (neišlikęs) plaukiojo po Indijos vandenyną ir ieškojo ryšių tarp Azijos ir Afrikos civilizacijų. „Tigris" paties T. Hejerdalo nurodymu buvo sudegintas protestuojant prieš karus ir gamtos užterštumą, simbolizavo didžiojo norvegų ir pasaulio keliautojo intensyviausio ir vaisingiausio gyvenimo etapo pabaigą, nes po „Tigrio" T. Hejerdalas kitų plaustų nebestatė. Visą savo gyvenimo ir tyrinėjimų patirtį T. Hejerdalas įamžino gausiuose savo ekspedicijų dienoraščiuose, straipsniuose ir knygose, kurių dauguma dar neišversti į lietuvių kalbą. Sovietiniais laikais pasirodžiusios kelios ekspedicijų knygos buvo smarkiai cenzūruotos, todėl „Kelionių bibliotekos" serijoje būtina išleisti svarbiausią autentišką Toro Hejerdalo tyrinėjimų medžiagą, atskleisti jos neįkainojamą reikšmę pasaulio istorijai.

Baigiant norėtųsi pridurti, kad „Kelionių biblioteka" toli gražu nesiekia aprėpti visą reikšmingą pasaulyje išleistą kelionių literatūrą, o didžiausią dėmesį skiria lietuvių ir Šiaurės Europos kraštų regiono kelionių literatūrai, susiformavusiai gan neseniai, XIX—XX a. sandūroje.

Baltoskandijos akademija ir leidykla „Pasviręs pasaulis" tikisi Jūsų susidomėjimo, linki gero skaitymo ir netikėtų įspūdžių.

Arūnas Bliūdžius,
Baltoskandijos akademijos mokslinis sekretorius

Kazio Pakšto knyga „Aplink Afriką"

Kazio Pakšto knyga „Aplink Afriką" – vienas unikaliausių XX a. mokslo populiarinimo veikalų. Nors šiandien turime galimybę su juoduoju kontinentu susipažinti iš įvairių verstinių knygų ir vadovėlių, įdomu prisiminti ir drąsų jauno lietuvių mokslininko geografo bei keliautojo užmojį savo tautiečiams parodyti Afrikos grožį ir egzotiką, jos šalių gyvenimo būdą.

K. Pakšto kelionė aplink Afriką truko gerą pusmetį. Pasak prof. V. Pšibilskio, „per pusmetį profesorius sukorė per 42 000 kilometrų, t. y. truputį daugiau negu aplink Žemę, tapo pirmuoju lietuviu, atlikusiu tokią ilgą ir sudėtingą kelionę Afrikos kontinente" (V. B. Pšibilskis: *Kazys Pakštas*. V., 2003, 111 p.).

1930–1931 m. apkeliavęs egzotiškąjį žemyną, knygą apie didžiąją kelionę su dailininko T. Kulakausko iliustracijomis, savo nuotraukomis ir žemėlapiais profesorius išleido 1936 m. Knyga „Aplink Afriką" buvo pasitikta nemenku recenzentų dėmesiu Lietuvos dienraščiuose ir žurnaluose. Buvo teigiamai įvertintas tiek autoriaus tiriamasis darbas, tiek kalbos vaizdingumas. „Naujojoje Romuvoje" J. Povilonis, aprašydamas K. Pakšto kelionę, pažymėjo: „Kelionė aplink Afriką nebuvo tai nuotykių ar tuščio beprasmiško bastymosi įgeidis, bet mokslininko troškimas savo akimis pamatyti tą beveik naują europiečiui pasaulį, patyrinėti jo kraštą, klimatą, žmones ir t. t. Todėl, imdamas į rankas šią knygą, tikiesi rasti ne nuobodžią kelionių pasaką, bet tikrus tų kraštų kultūros ir civilizacijos paveikslus" („Naujoji Romuva", 1936, Nr. 41 (301), p. 811).

Knyga įdomi ne tik kaip Afrikos šalių kaleidoskopas, pamatytas lietuvių geografo ir keliautojo akimis, bet ir kaip mokslininko, turinčio misiją, dienoraštis. K. Pakštas atokiausiuose Afrikos kampeliuose ieškojo lietuvių pėdsakų, pats nemažai pasakojo apie savo tėvynę.

„Aplink Afriką" gali būti laikoma ir kelionių beletristikos šedevru, kurio stiliaus vaizdingumas nenustoja žavesio ir praėjus septyniems dešimtmečiams nuo jo pasirodymo.

Silvestras Gaižiūnas

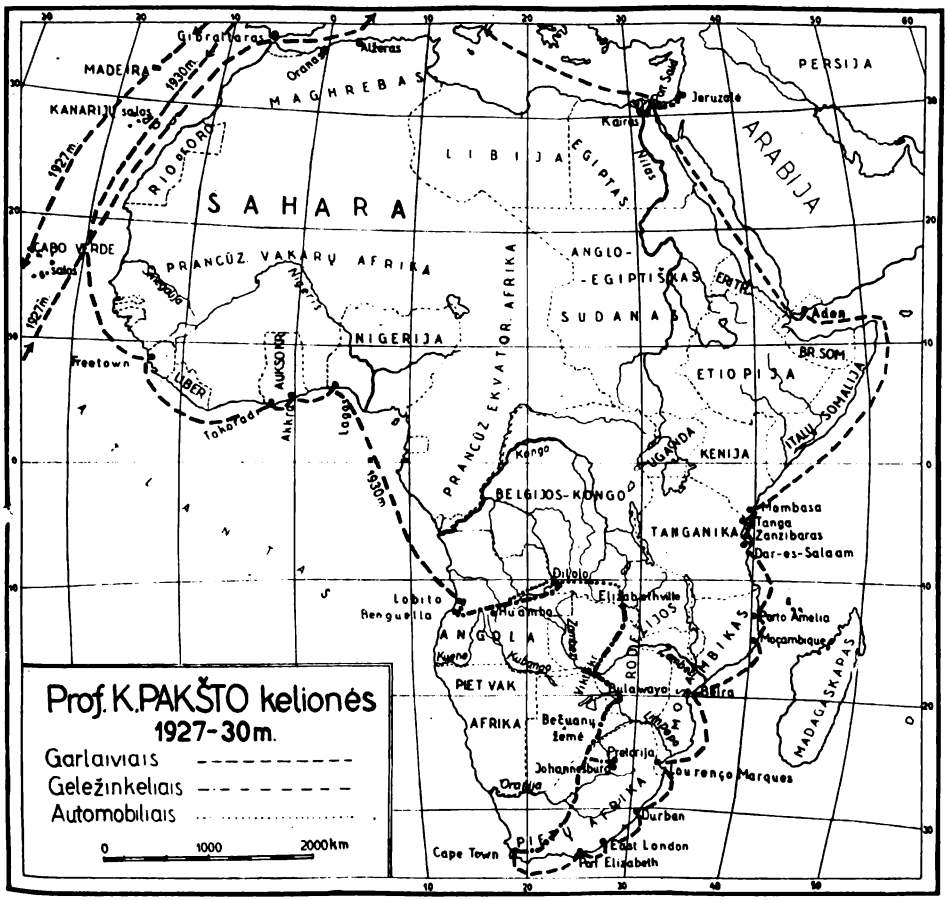
Prof. K. PAKŠTO kelionės
1927-30 m.
Garlaiviais
Geležinkeliais
Automobiliais
0
1000
2000 km
SAHARA
MAGHREBAS
LIBIJA
EGIPTAS
ARABIJA
PERSIJA
MADEIRA
KANARIJU salos
CABO VERDE salos
RIO ORO
PRANCŪZ. VAKARŲ AFRIKA
NIGERIJA
PRANCŪZ. EKVATOR. AFRIKA
ANGLO-EGIPTIŠKAS SUDANAS
ETIOPIJA
KENIJA
UGANDA
BELGIJOS-KONGO
TANGANIKA
ANGOLA
PIET VAK AFRIKA
PIETŲ AFRIKA
RODEZIJOS
MOSAMBIKAS
MADAGASKARAS
ITALŲ SOMALIJA
BR. SOM.
Gibraltaras
Alžeras
Orana
Jeruzalė
Kairas
Port Said
Nilas
Aden
Freetown
LIBER
AUKSOKR.
Akkra
Lagos
Tokorad
Kongo
Dilolo
Elizabethville
Lobito
Benguella
Huamba
Kuene
Kubango
Zambezi
Vikiškr.
Bulawayo
Beira
Porto Amelia
Moçambique
Bečuanų žemė
Pretorija
Johannesburg
Lourenço Marques
Durban
East London
Port Elizabeth
Cape Town
Oranija
Mombasa
Tanga
Zanzibaras
Dar-es-Salaam
1927 m.
1930 m.

PIRMAS LAIŠKAS

Išsirengimas

Kelionė — geografų laboratorija. Kas iš jų nekeliauja, nestebi žemėvaizdžių ir žmonių, tas prasilenkia su savo mokslo dalyku.

Dėstydamas geografiją Lietuvos ir Latvijos universitetuose, naudojausi kiekviena pasitaikančia proga keliauti ir savo akimis stebėti mūsų planetos gyvąją sceną. Mažesnių kelionių (iki trijų tūkstančių kilometrų) teko atlikti bent keliolika, o didžiųjų — trečią jau pradedu. Pirmoji didelė kelionė atlikta 1925 m. automobiliu skersai Š. Ameriką su sava palapine ir virtuve per girias, meškynus, negyvenamus tyrus ir stepes, per indėnų rezervatus ir aukštus Kordiljerus į Didžiojo okeano pakraščius ir Meksiką. Tai buvo didžiųjų įdomybių ir šiurpulingų momentų kelionė: nukeliauta apie 15 000 kilometrų per 95 dienas. Antroji didelė kelionė — tai Brazilijon, užsukant ir Š. Afrikon, 1927 m. Būdamas drauge su žmona Brazilijos svečiu, toje kelionėje pirmą kartą patyriau pietinių žmonių puikų vaišingumą ir pamačiau tropinių kraštų gyvenimą ir kultūrą. Per tris mėnesius nukeliavau apie 22 000 km, daugiausia jūromis. Šioje trečioje kelionėje numatoma jūromis plaukti 23 830 kilometrų ir sausumos keliais keliauti 19 000 km, iš viso susidaro apie 42 800 km.

Šita kelionė suplanuota dar žiemą. 1930 m. pavasario semestrui Latvijos universitete tyčia parinkau Afrikos regioninės geografijos kursą, kad paskaitas rengdamas teoriškai susipažinčiau su ta milžiniška šalimi.

Jei šią kelionę pradedu, tai dėl aukštai esančių vyrų palankumo.

Važiuojam!

Po ilgo ir rūpestingo pasirengimo prisiartino ir išvažiavimo diena. Į kitas keliones rengdavaus lyg į kokias linksmas iškilmes. Ne taip į šitą... Kažkokių netikrų momentų nujautimas persunkė mano sielą liūdna melancholija ir vertė niūniuoti keistas melodijas, kurių mistiškumas priminė ribą tarp gyvybės ir mirties. Kai gerieji pažįstami prieš išvažiuojant paklausė, kaip nusiteikęs vykstu į nežinomas šalis, atsakiau: mano nuotaika — tai dviejų elementų derinys: tartum rengiuosi į savo vestuves, tartum į savo paties laidotuves. Tankus šydas slepia nuo manęs nežinomas tolimas erdves, pilnas nuotykių, įdomybių ir sunkių momentų. O ilgesniam laikui svetur išvažiuojant, ir Lietuva darosi dar brangesnė. Tokiomis aplinkybėmis, aišku, daug gilių jausmų patiria net ir seno keliauninko siela.

Pagaliau vieną sekmadienio popietę sustojo mano palangėje trys pilni studentų automobiliai. Jaunųjų linksma nuotaika ir bruzdesys bent kiek išsklaidė mano melancholiją; keli momentai, ir aš jau riedu į pažįstamus Vakarus.

Kur lygūs laukai...

Nuo Kauno iki Hannoverio — didysis Europos kelias, jungiąs didžiausias sostines: Maskvą, Berlyną, Paryžių, eina monotoniškomis lygumomis, paįvairintomis vienur kitur giriomis ir upių vagomis. Pati gamta nenubrėžė jokios ribos tarp lietuvių ir vokiečių žemių. Paliko tai patiems žmonėms padaryti. Ir žmonės darė... Lietuviai dėl savotiško pasyvumo ne per daug tesikišo į gamtinės santvarkos eigą. Puiki mūsų tautos, Maironio sukurta, daina: „Kur lygūs laukai, snaudžia tamsūs miškai, lietuviai barzdočiai dūmoja"... Ilgai mes rymojom, ilgai galvojom, daug kariavom su svetimais ir su savais... Tai mūsų dirvonai turėjo progą puikiai pailsėti. Ir plikos, niaurios trobelės nerodo, kad čia žmogus turėtų pretenzijų diktuoti žemei savo valią ir marginti jos pilkumą savo sukurtais raštais.

Ne taip būta Vakaruose. Čia žmogaus su visu smarkumu leista darban savo energija, ir tie patys lygūs laukai, vėjo nešiojami smiltynai ir pelkės virto sutvarkytais ir derlingais laukais, kur gražiai liūliuoja rugiai, kviečiai ir avižos, žaliuoja pagerintos pievos, dobilai, liucerna ir runkeliai. Nematyt nesutvarkyto, žmogaus rankos neapžiūrėto lauko ar miško sklypo. Girių Vokietija turi daugiau (25%) negu Lietuva (16%), bet namai čia visur mūriniai. Vokietija garsi metalais, bet stogai beveik visur iš molinių ar cementinių čerpių. Aišku, kad gražiau, o gal ir pigiau.

Į vakarus nuo Hannoverio žemėvaizdis ima kisti, įvairėti. Į pietus nuo geležinkelio driekiasi daug lengvų pakilumų, kurių briaunas ir smailumas senoje geologinėje praeity yra sunaikinę vandenys ir vėjai. Šios Vezerio upės baseino aukštumos nėra tiek stačios, kad kliudytų laukų darbams, kaip Šveicarijos Alpės. Tai kultivuojami laukai plyti šitų aukštumų pašlaitėmis ir tik kai kuriose viršūnėse užleidžia vietą gražioms girioms.

Dar keletas valandų, ir ekspresas atsiduria didžiausiame Vokietijos pramonės centre — Vestfalijoj. Čia žmogiškasai elementas visai vyrauja žemėvaizdy. XX amžiaus rūkstantieji obeliskai šimtais ir tūkstančiais stiebiasi į padanges ir užverčia jas dūmais ir dulkėmis. Nėra tai gražu, bet naudinga ir savotiškai didinga.

Nepermaldaujamos pažangos šaly

Prie Aacheno pasiekiame Vokietijos ir Belgijos pasienį. Ribos tarp šių dviejų valstybių ir pro akinius neįžiūrėsi. Pasienio žemėvaizdis tas pats: šiek tiek kalnuotas, turtingas girių, smulkiais ūkiais paįvairintas, fabrikais nusagstytas. Šalia stambių pramonės įstaigų, milžiniškų fabrikų pasieniuose žaliuoja derlingi laukai be pūdymų ir mažutėse aptvertose dobilienose ramiai sau gromuliuoja flegmatiškos juodmargės, kurių veislė garsi visame pasauly: pieno jos duoda kibirais.

Lieže (Liege) tenka persėsti į kitą traukinį, vykstantį į Antverpeną. Laukti reikėjo visą valandą, kurią nusprendžiau intensyviai išnaudoti.

Nusisamdžiau taksi ir leidaus pažiūrėti prieš trejus metus matytų šio miesto įžymybių. Apskritai vaizdu pasigėrėti skubu į aukščiausią Liežo priemiestį, į seną citadelę. Nuo čia pažvelgęs į miestą, regi pilną jo vaizdą, kurs bent kiek primena mūsų Vilnių, o iš dalies ir Lisaboną, nes Liežas irgi tartum į balną atsisėdęs. Tai stambios pramonės miestas, labai judrus, gyvas, turtingas, išpuoštas paminklais ir puošniais rūmais. Atskubėjęs į Antverpeną, patyriau, kad mano garlaivis „Adolf Woermann" pasivėlins išplaukti net pusantros dienos. Tuo aš tik džiaugtis tegalėjau, nes 1928 m. Antverpene praleidau tik keletą valandų, o dabar šiam puikiam miestui galėjau skirti net tris dienas. O pasižiūrėti čia tikrai yra į ką. Puikūs parkai, bulvarai, įdomios senojo miesto gatvės, trobesiai ir keletas tikrai stambių muziejų. O miesto judėjimas — sunku ir apsakyti: tai mažas Niujorkas. Juk Antverpenas — vienas iš kelių pačių didžiųjų pasaulio uostų su milžiniška prekių, pinigų ir žmonių apyvarta. Išlipau Centrinėje stoty ir netoli jos apsigyvenau mažame pigiame viešbuty. O viešbučių ir restoranų šios stoties rajone ir kitur mieste nepaprasta daugybė. Pinigų mainymo kontoros ir bankai taip pat kiekvienam žingsnyj. Tuojau jauti, kad čia susipina, nors ir nedidelio, bet labai kultūringo krašto visokie interesai. Gyventojų daugumą sudaro flamandai, pažangūs ir religingi katalikai. Užrašų gatvėse irgi daugiausia flamandiškų, bet netoli tiek ir prancūziškų. Be to, mieste laisvai galima susikalbėti angliškai ir vokiškai. O tipų gatvėse — kokių tik nori. Šalia įvairiakalbių europiečių dažnai matyti kinų, japonų, indų, arabų, persų, patiesalais apsikorusių, negrų ir kitų kitokių. Apie lietuvius net nepagalvojau. Bet štai važiuoju tramvajum ir girdžiu: du jauni, bet kiek suvargę vyrukai tyliai kalbasi, ir mano ausį kutena tartum lietuviški garsai. Ilgai nelaukęs, kalbinu juos lietuviškai. Šie nustebo. Pasirodo du Gando technikos fakulteto studentai, atvykę į Antverpeną tarptautinės parodos pasižiūrėti. Dar kartą įsitikinau, kad lietuvis visur esąs padaras. Na, ir puiku. Taip kaip tik reikia. Argi pasaulis neįdomus, argi neteikia jis mums naudingų ir pamokomų pavyzdžių?! Ypač mažutė Belgija, tankiausiai

gyvenamą Europos valstybė: teritorija tris kartus mažesnė už visą Lietuvą, o vis dėlto penktoji ekonominė pasaulio galybė! Ji turi 8 milijonus gyventojų, bet jų turtai ir pasauliniai interesai lengvai atsveria Kiniją su 450 000 000 gyv. arba SSSR su 170 000 000 gyv. Argi tai ne puikus darbštumo, pažangos, mokslingumo pavyzdys!

Tarptautinė paroda

Belgija atsiskyrė nuo Olandijos 1830 m. Taigi šįmet (1930 m.) ji švenčia 100 metų savo nepriklausomybės sukaktuves. Ta proga Belgijon šaukiama daug visokių tarptautinių kongresų, suvažiavimų, atidaroma daug naujų kultūros įstaigų ir paminklų, o Lieže ir Antverpene surengta tikrai grandiozinės parodos. Dvi dienas praleidau uoliai žiūrinėdamas Antverpeno parodoje ir niekaip nesuspėjau visko apžiūrėti. Galiu drąsiai tvirtinti, kad ši paroda nepadarytų gėdos ir didžiausioms pasaulio valstybėms: Britų Imperijai, Jungtinėms Valstybėms ar Prancūzijai. Gal apie pusę viso ploto užima parodoj viena mažutė Belgija, o tas plotas — 60 hektarų gausiai pristatytų grandiozinių ir puošnių rūmų, kuriuose sukrauta daug tūkstančių įdomiausių eksponatų. Jie puikiausiai vaizduoja belgų žemės ūkio, pramonės, prekybos pažangą, jos įsigalėjimą jūroje ir kolonijose, jos mokslą ir didingą flamandų meną. Parodoje dalyvauja ir 20 svetimų valstybių. Nepaprastai dideli ir puošnūs Prancūzijos, Britų Imperijos, Olandijos paviljonai, labai dideli ir Italijos, Brazilijos, Persijos. Vidutinius paviljonus turi ir mūsų kaimynai suomiai, lenkai ir mažesnį — latviai. Labai gaila, kad Lietuva nedalyvauja parodoje, kurią per visą vasarą aplankys gal iki 10 milijonų žmonių, kurie čion nuolat vyksta iš visų žemės kampų.

Iš parodos išėjau ir iš Belgijos išvažiavau dar labiau sustiprinęs savo įsitikinimą, kad Belgijoj Lietuva gali rasti daugiausia įkvėpimo savo materialinei ir dvasinei kūrybai, kad čion reikia siųsti daugiausia jaunimo tobulintis moksle, kad čia *Boerenbundas* teikia geriausių pavyzdžių mūsų ūkio kooperacijai, kuri vis dar nenori mokytis.

Pagaliau labai verta studijuoti Lietuvos – Belgijos muitų unijos galimumą, jei mes norime didžiųjų kaimynų užmačioms atsispirti...

ANTRAS LAIŠKAS

Jūrų platybėse

Iš Antverpeno išplaukėm liepos 18 d. anksti rytą. Iš pradžių kelias ėjo Šeldos žiotimis, kurios priklauso Olandijai. Teko tat prisižiūrėti į Flamandijos ir Olandijos plokščią žemėvaizdį su lygiomis pievomis ir daržais, kur seniau buvo jūrų dugnas. Nepaprasta šių kraštų gyventojų energija išstūmė jūrų vandenis, supylė aukštus pylimus pajūriuose ir paupiuose, kad vanduo nebegrįžtų, ir sukūrė naujas dirvas, polderiais vadinamas.

Išplaukę iš Šeldos žiočių, pasijutome esą Šiaurės jūroje, kur mūsų laivas parodė visą savo greitumą. Praplaukę keletą valandų Belgijos ir Prancūzijos pakraščiais, prisiartinom prie Anglijos. Pas-de-Calais ir Lamanšo sąsiauriuose visuomet stiprios bangos, bet plaukdami į vakarus, mes jas kirtome statmenai, todėl supimas nebuvo baisus. Nesijautėme čia ir jūrų vienumoje, nes kur tik pažvelgsi, vis matyti daugybė mažų ir didesnių laivų, laivelių. Juk tai gyviausioji pasaulio vandens arterija, kurios mažame plote bet kuriuo metu yra daugiau gyventojų negu plačiose Saharos erdvėse.

Per vieną parą pasiekėm Southamptono uostą. Čia buvo paskutinis mūsų sustojimas Europoje. Tai skubinomės prisipirkti Londono dienraščių, kad prisigraibytume paskutinių Europos naujienų, kurių neturėsime bent iki Kanarijų salų. Iš čia Anglijos, o paskiau Prancūzijos pakraščius aplenkdami, leidomės į atvirą vandenyną. Sukome beveik tiesiai į pietus, į dausų šalis. Liepos 20 ir 21 d. teko plaukti beveik nuolat audringa Biskajos įlanka. Čia keleivių nuotaika ūmai pablogėjo. Valgomasis neteko daugiau kaip pusės savo klientų. Daugelis išsislapstė savo kabinose tokiam „sportui", kuriuo nesigiria-

ma ir už kurį prizų negaunama. Prie mano stalo iš šešių valgytojų likome tik du, kiti keturi porai dienų „dingo be žinios". Kelionės kalendoriuje savo nuotaiką paženklinau dvejetuku; lygiai kaip prastesnių savo mokinių žinias. Per dvi dienas, kol priplaukėm Finisterio ragą Ispanijoj, mano nuotaika buvo iš tikro *miserable* (bjauri), nors jūrų ligai vis dėlto nepasidaviau sutriuškinti. Ispanijos ir Portugalijos pakraščiuose savo nuotaiką įvertinau jau 3 su pliusu, o vakarykščiai dienai paskyriau net 4. Prie mažo supimo, kurs vis dar jaučiamas, jau visiškai pripratau ir net didėjančių bangų visai nesibijau. Dabar prie Kanarijų salų esame švelniausioje okeano daly, maloniam klimate. Bet artinasi ir sunkesnės dienos: karščio ir drėgmės derinys Gvinėjos įlankoje pareikš nenugalimą įkyrumą. Okeano temperatūra labai vienoda: skirtumas tarp dienos ir nakties tik vienas Celsijaus laipsnis. Dieną, 13 val., Anglijos pakraščiuose mano termometras rodė 16 °C. Biskajos įlankos vidury — 17 °C, apie Lisboną — 19 °C, prieš Tanžerą — jau 20 °C, prieš Casablancą — 22 °C, o dabar prie Kanarijų salų jau turime 23 °C, o kabinose — 25 °C.

Pirmosios pažintys

Kaip paprastai, laive pirmiausia tenka turėti reikalų su visokiais žemojo ir aukštojo rango tarnautojais. Apie juos tik trumpai galėsiu pasakyti: mandagūs, švelnūs, kaip kiekvieno kultūringo viešbučio tarnai. O laivo kapitonas, pasirodo, esąs Lietuvos kaimynas: p. Försteris yra Latvijos vokietis, baigęs jūrų mokyklą Liepojoj dar prieš 30 metų ir atsimenąs kiek net rusiškai. Jis parodė mandagią iniciatyvą su manim susipažinti. Iš pradžių kalbėjomės rusiškai, o žinokite, kad Afrikos pakraščiuose visiems tai atrodė labai egzotiška: kas jie tokie, kaip, iš kur?.. Kalbasi niekur negirdėta kalba, kuri visai nepanaši į jų girdėtas Europoje ar Afrikoje. Pagaliau ėmėm kalbėtis angliškai, ir publikos susidomėjimas žymiai atslūgo. Bet mano kilmė ir tautybė bent keletą dienų pasiliko enigma ir spėliojimų objektas. Visas galimybes atspėti tautybę ypač supainiojo mano skaitomi

laikraščiai, kurių prisipirkau Kauno ir Antverpeno kioskuose: angliški, lietuviški, prancūziški, rusiški, portugališki, vokiški. Štai atkiūtina viena išsiilgusi žmogysta ir klausia prancūziškai: „Žmonės kalba, kad ponas esąs prancūzas; ar tai tiesa?" — „Sakau, — ne visiškai: Prancūzijoje šiek tiek gyvenau ir jūsų gražiajam kraštui turiu neišdildomų simpatijų". — O jis vėl: „Ar nebūsi tamsta belgas?" — „Ir ne belgas... Iš tolimos Rytų šalies, iš Lietuvos". Mano klausinėtojas, pasirodo, paryžietis, kino operatorius, važiuojąs filmuoti Afrikos vaizdų. Jis greit supažindino mane su kitu prancūzu, inžinierium G. Leducu, važiuojančiu į Kongą statyti belgams Albertvilio uosto prie milžiniško Tanganikos ežero. Pasirodo, turim Afrikoje ir bendrų interesų, ir todėl užsimezgė labai draugiškos kalbos.

Prie stalo sėdime šeši: du vokiečiai, lietuvis, o *vis-à-vis* dvi ponios ir ponas, kurie kalbasi čekiškai. Kai jie pamatė, kad turiu rusišką laikraštį, tai nusprendė, kad esu rusas, o kai pradėjau skaityti lietuviškus laikraščius — jiems visi keliai susimaišė. Pradėjome kalbėtis: jie kalba čekiškai, aš rusiškai, kartais įsprausdamas lenkišką žodį, ir puikiai susikalbame. Čia vėl gretimiems stalams naujų spėliojimų ir nusistebėjimų virtinė, o man įdomu į spėliojančių fizionomijas nejučiomis pažvelgti. Dabar, po kelių dienų, jau daugeliui paaiškėjo mano tautybė, sumažėjo susidomėjimas, nors mažai girdėtas mano kraštas ir iš jo kilęs žmogus, kaip unikumas, vis dar pasilieka tarp laivo gyventojų labai egzotišku padaru.

Daug išbuvęs kosmopolitiškuose žmonių verpetuose, daug keliavęs jūromis ir sausžemiais, žmogus įgyji įgudimo kitus žmones pažinti ir jų tautybę atspėti. Taigi be didelio vargo daugelio laivo piliečių tautybę ir be papildomos informacijos nuspėjau, pasinaudodamas vien jų pavardžių sąrašu, išgirsta kalba ar pamatyta išvaizda. Ši mano analizė rodo, kad stambiausios tautinės grupės laive priklauso vokiečiams, anglams ir afrikanams, taip save vadina naujai gimstanti Pietų Afrikos tauta, susidariusi iš Olandijos išeivių. Mažutes grupes sudaro dar italai, prancūzai, ispanai, čekai, olandai ir žydai. Kai kurios tų grupių greit išnyks iš mūsų gretų, nes pasiliks gėrėtis

Kanarijų salų gamtos grožybėmis ir klimato malonumais, pvz., neteksiu mokytojų čekų, su kuriais atgaivinom Vytauto laikų draugiškus santykius, ir jie vėl „išrinko" Vytautą Čekijos karalium. Už Čekijos karalių ir Lietuvos imperatorių, už draugiškus abiejų kovojančių tautų santykius abi tautos pakelėm žaliojo vynelio taures Kanarijų viliojančioje, egzotiškoje padangėje. O taures pakelti čia labai paprastas ir pigus dalykas, nes beveik visi keleiviai prisipirko Belgijoj gero prancūziško ar ispaniško vyno tokia kaina, kokia Kaune perkamas geresnis alus.

Laive nuo ryto iki vakaro maišosi, sukinėjasi vis ta pati publika. Tai visos aplinkybės susidomėti kitais ir save išstatyti parodai pasidaro ne tik palankios, bet ir būtinos, neišvengiamos. Kai kas gal stebi mane, o aš stebiu kitus. O savo pastabas čia suglausiu tik apie keletą stambesnių tautinių grupių, kurias (jų tautas) jau seniai pažįstu.

Vokiečiai

Pradėsiu nuo tų, kurių čia daugiausia. Vokiečiai didžiausia Vakarų Europos tauta, gyvenanti įvairiuose geografiniuose rajonuose, turinti įvairių kaimynų ir gavusi iš jų įvairaus kraujo bei prisisiurbusi visokių kultūros srovių. Tai suprantama, kad tautinės, kultūrinės psichikos atžvilgiu jos veidas yra gana margas: yra keletas Vokietijų. Austrija su Bavarija ir kitais pietiniais vokiečių kraštais sukūrė menišką nuotaiką, galingus puikios muzikos centrus, šis regionas jungia vokiečių tautą su pietų kraštais, su Mediterana. Žemutinio Reino mažiau meniškas, mažiau moksliškas kraštas savo būdu prisiartina prie belgų ir burgundų. Šiaurės jūros pakraščiuose pasireiškia šaltas angliškas tipas. Šiaurės rytuose lietuvių – prūsų, slavų ir germanų konglomeratas mažiausiai pasisekęs iš visų Vokietijos tipų, nes su menka siela, šiurkštus, plikas. Šitas Vokietijos tautinio charakterio įvairumas nesudaro jai jokio nepatogumo, bet atvirkščiai, suteikia jai didelę jėgą ir galimumą suprasti ir atvaizduoti kone visus Europos

temperamentus ir polinkius, tartum atstovauti Europos sąžinei. Šalia partikuliarinių būdo ypatybių vokiečių tauta, žinoma, turi daug ir bendrų savybių. Galėdamas rašyti tik labai trumpai, glaustai, vokiečius pavadinčiau objektyviais intravertais. Jų objektyvumas leidžia jiems tapti gerais mokslininkais ir specialistais. Būdami objektyvūs intravertai, jie labiausiai įsigilina į save ir į daiktus. Bet mažiau turi gabumų pažinti svetimus žmones, nujausti jų psichinę struktūrą. Dėl to jie menki diplomatai, dažnai darą baisių klaidų tarptautiniuose santykiuose ir nemoką užmegzti draugiškų ryšių net ten, kur tie ryšiai jiems duotų tikrai didelę naudą. Jei jiems pavyktų išsiauklėti prancūzų subtilumą ir lankstumą bei santykių nuoširdumą su svetimomis tautomis, tai vokiečių hegemonijai pasauly kelias būtų visiškai parengtas.

Anglai

Kai kam anglai patinka, kai kam ne, bet juos imituoti ir pavyzdžiu sau imti daugelis bando. Tačiau daug kur anglai yra nesuimituojami. Vėl labai suglaustai kalbant, anglai iš visų kultūringų tautų yra arčiausiai gyvūno ta prasme, kad jie elgias instinktyviai. Kadangi instinktas mažiau klysta už protą, tai ir anglai daug kam atrodo neklystą, arba jiems klaidos lengvai dovanojamos, toleruojamos. Instinktyvi orientacija anglus padarė labiausiai subrendusius politiškai, atidavė jiems didžiausius turtus ir ketvirtadalio mūsų planetos valdžią. Elgdamasis instinktyviai, anglas mažiau reikalingas proto. Todėl tarp jų mažiau intelekto tipų ir dar mažiau intelektinės įtampos, kurios vietą užima sportas. Tvirto instinkto žmonės — jie neranda reikalo daug kalbėti, o ypač vengia grynai abstrakčių ir intelektualių temų. Jų vieton veržiasi lengvesnės jaukaus humoristinio pobūdžio temos. Šiais atžvilgiais tarp tautų jie yra unikumas, nesuprantamas ir nelabai įdomus kitiems. *A splendid isolation* galima taikyti ne tik Britų salų geografinei padėčiai, bet dar labiau anglų tautos psichinei struktūrai. Be to, anglai nepaprastai lojalūs savo

papročiams: geriems, blogiems ir atgyvenusiems. Jų būdo pamatuose stiprus socialinis jausmas, todėl tarp jų yra daug žmonių, kuriuos tiktų vadinti *public spirited*. Tai žmonės, pilni atsakingumo jausmo ir viešųjų pareigų supratimo, kurių kaip tik stinga mūsų Lietuvoje, ypač organizacijų gyvenime.

Prancūzai

Jeigu vokiečius pavadintume Europos sąžine, tai prancūzus tektų pavadinti viso pasaulio gyvenimo formų kūrėjais. Šita maišytų rasių tauta sukūrė tiek universalias, tiek švelnias, malonias ir turtingas gyvenimo formas, jog jas mielai priima visos tautos. Kas yra bent kiek pagyvenęs Prancūzijoj ir pramokęs prancūzų kalbos, kad ir nemėgtų atskirų prancūziškų individų, Prancūziją vadina savo antrąja tėvyne. Šitokios reputacijos neturi joks kitas kraštas. Gražiųjų prancūziškojo gyvenimo formų esmę keliais žodžiais sunku nusakyti: jų suhumanizuota visa aplinka, švelniai garbinama ir gražinama moteris, skoningai puošiamasi ir valgoma, puikiai aprūpinami namai, vartojama rafinuota kalba, pilna *esprit* (sąmojo); visur jaučiamas darnumas, harmonija. Visa tai ir dar daugiau prancūzai išreiškia žodžiu *civilisation*. Tai elito tauta, kurios gyvenime jaučiama daug inteligencijos ir didelių gabumų. Jei neatsižvelgsim į pastaruosius dešimtmečius, tai daugumas pasaulio didžiųjų išradimų priklauso prancūzų protui. Todėl gal sakysite, kad prancūzai — tai pažangiausia pasaulio tauta? Ne visai taip.

Seniai susiformavęs prancūzų gyvenimas radikalių atmainų neieško ir nemėgsta. Tai yra konservatyvi tauta, kurianti daug naujų formų smulkmenose, bet vengianti jų gyvenimo pamatuose. Jei ko jai trūksta, tai gal labiausiai suvokimo tikrosios esmės tų naujų ir gilių pasikeitimų moderniajame pasaulio gyvenime, kurie vyksta nuolat mažėjančioje tautų ir individų izoliacijoje. Jei prancūzai mažai keliaus ir mažai studijuos naujausias gyvenimo apraiškas, ypač jaunose valstybėse, tai jiems gali išsprukti iš rankų Europos tono vadovybė.

Kitų tautų šiuo tarpu nebeminėsiu, nes šiuo momentu turiu išnaudoti gerą progą Kanarijų salų įdomybėms fotografuoti, apie kurias kitame laiške teks prisiminti.

Saharos įtaka

Plaukiame tarp fantastiškų salų, maudomų jūros ir nepaprastos šviesos, kurią dar labiau sustiprina okeano bangos, atmušdamos saulės spindulius. Salos Lanzarota ir Fuerteventura yra tik apie 120 kilometrų nuo Saharos pakraščio, iš kur atsisukęs rytų vėjas atneša į salas smulkučių smilčių ir supusto minkštas pusnis, panašias į Lietuvos pajūrio kopas. Tokioj aplinkoj Lanzarotoje laikomi ir kupranugariai, kurie visai tinka sunkenybėms nešioti. Viso šito ispaniško salyno sostinė Las Palmas yra Gran Canaria saloje. Čia pabūsime, apžiūrėsime įdomybes ir plauksime į Sierra Leone uostą Freetowną, kurį tikimės pasiekti liepos 29 d.

TREČIAS LAIŠKAS

Kanarijų salos

Kanarijų salos jau buvo žinomos senovės gyventojams. Apie 300 metų prieš Kristų atplaukė čia Hanno iš Kartagos ir, pasak Plinijaus, rado jas negyvenamas. Tačiau visur čia buvę matoma griuvėsių stambių trobesių, statytų seniau čia gyvenusių kažkokių žmonių. Kai ispanai pirmą sykį čia išlipo 1385 m., jie rado Kanarijas gyvenamas raudonais plaukais žmonių, kurių moterys buvusios labai gražios. Vietinė tradicija tvirtina, kad romėnams valdant Šiaurės Afriką, Mauritanijos gyventojai sukilę ir dalis tų sukilėlių buvusi suvaryta į laivus, aprūpinta grūdais ir galvijais ir išvežta į Kanarijas.

Balzamuotų numirėlių dar ir dabar kaimiečiai aptinka sunkiai prieinamose ir retai gyvenamose salų vietose. Tenerifos salos

garsiame Barranca de Herque urve rasta net keletas tūkstančių kūnų, kurių daugumą kaimiečiai suvartojo kurui ir tik keletą pavyko išgelbėti ir padėti į Santa Cruz miesto muziejų (Tenerifoje). Šitos mumijos atrastos gulsčioje pozoje su ištiestomis prie šonų rankomis, tačiau moterų rankos buvo sukryžiuotos ant krūtinės. Dalis mumijų rasta ir sulenktoje, sėdimoje pozoje. Mumijos aptiktos įvyniotos į ožkos odas ir suraišiotos odos juostelėmis, kurias kaimiečiai rado tinkamas savo reikalams ir ėmė jas naudoti. Klimato nepaprastas sausumas išsergėjo mumijas ir jų rūbus per ilgus šimtmečius; taip nebūt buvę drėgnesniuose kraštuose.

Salas ispanai nukariavo apgaulingai ir brutaliai. Kai Fernandas Peraza iš Sevilijos 1385 m. 5 laivais atplaukė į Kanarijas ir išlipo Lanzarotos saloje, rado ten vietos gyventojus guančius, apsiginklavusius pušinėmis ietimis (durtuvais), kurių smaigaliai, kad būtų kietesni, buvo ugny apsvilinti. Su šitais ginklais jie turėjo kariauti prieš šarvuotus ispanus, kurie turėjo ir kavaleriją, ir artileriją. Ir guančiai laikėsi dar iki 1483 m., kol paskutiniai jų buvo išskersti ar pavergti.

Salos yra vulkaninės. Tenerifos pietinėje daly yra milžiniškas krateris *(caldera)*, kurio diametras yra apie 12 kilometrų. Kraterio

Kanarijų merginos tautiniais apdarais *(aut. nuotr.)*.

pakraščiai apaugę pušimis, o vidury pasidaręs slėnis, priverstas lavos ir trupių vulkaninių akmenų – pemzos (angl. *pumice*). Čia pat kyla į padanges Teidės ugnikalnio puiki viršūnė, siekianti 3 730 metrų. Tai aukščiausia vieta Kanarijų salyne. Viršūnė panaši kiek į cukraus galvą ir spindi šviesiai raudona ir geltona spalvomis; iš jos šonų eina sieros latakai ir skverbiasi garai. Kraterio diametras turi arti 100 metrų, o jo gilumas arti 20 metrų. Paskutiniai didesni Teidės išsiveržimai įvyko 1750 ir 1798 m.

Rytiniame Tenerifos pakrašty yra dar vienas ugnikalnis su tobulu kūgiu ir su gerai išlikusiomis lavos srovėmis nuo paskutinio išsiveržimo 1765 m.

La Palmas salos šiaurinė dalis užimta milžiniško kraterio, beveik tokio pat didumo kaip ir Tenerifos Teidė, tik iš jo vidurio nekyla jokia viršūnė. Sienos šito milžiniško ugnikalnio bokšto pakyla apie 2 370 metrų nuo jūros paviršiaus. Gran Canaria sala irgi turi panašų kraterį, tik žymiai mažesnį.

Iš viso Kanarijos susideda iš 7 didesnių salų ir trijų visai mažyčių, negyvenamų. Šitos mažytės yra salyno šiaurėje; tai saulės iškepinti

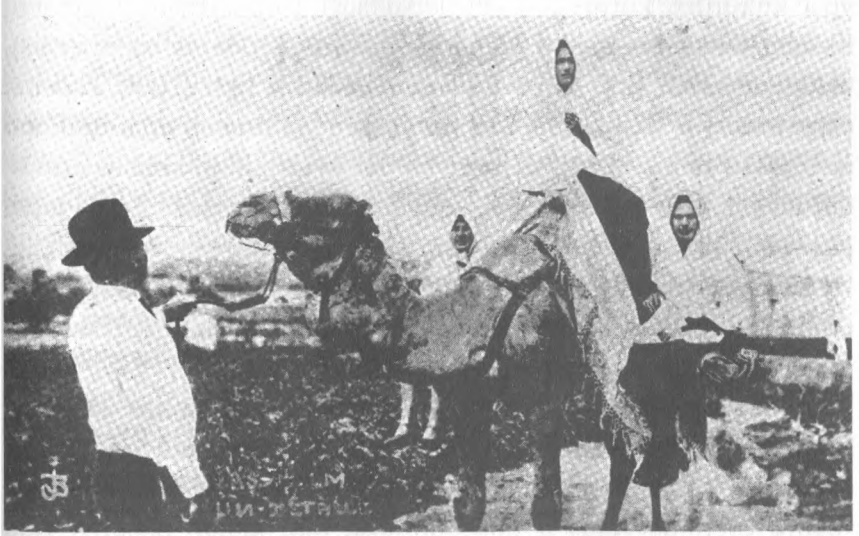

Kanarijų salos. Trys moterys joja vienu kupranugariu: viena ant kupros, o dvi ant iš abiejų šonų pririštos lentos.

žemės lopeliai, kuriuose tačiau randama branginamos dažų medžiagos orselio (*orchilla* (sk. orčila)).

Nors salos plyti prie 28° lygiagretės ir dažnai jas aplanko sausas ir karštas Saharos vėjas, tačiau šių salų klimatas nepažįsta didelių Saharos kraštutinumų ir sutraukia čia daug sveikatos ir poilsio ieškančių žmonių. Tenerifos saloje Oratavos miestely trijų vasaros mėnesių (birželio, liepos ir rugpjūčio) vidutinė temperatūra — 22 °C, o absoliutinis maksimumas — tik 32 °C, taigi mažiau negu Lietuvos absoliutinis maksimumas, o absoliutinis minimumas Monte de Izana kalne nusileidžia iki 9 °C. Kadangi oras čia sausas, tai karštis daug lengviau pakenčiamas. Šitame klimate puikiai auga bananai, vynuogės ir kiti pietų vaisiai, nes reti šalčiai aplanko tik aukštųjų kalnų viršūnes.

Didžiausias pajamas gyventojai turi iš bananų, kurie čia įveisti iš Kinijos. Taip pat stambių pajamų gyventojai gauna iš dažams naudojamų košenilio vabalų, auginamų ant opuncijų (isp. *nopal*). Kaip šitie vabalai, taip ir opuncijos yra kilusios iš Meksikos. Vynuogės puikiai auga vulkaninių pelenų dirvose. Auginama šiek tiek ir javų, ypač kukurūzų, kurių stiebai čia labai maži. Tarp dažniau sutinkamų medžių tenka čia matyti: kanarinį laurą (lot. *Laurus canariensis*), medelinę eriką (lot. *Erica arborea*), kanarinį finiką (lot. *Phoenix canariensis*) ir tikrąją draceną (lot. *Dracaena draco*), arba drakono medį, kurį reikia laikyti keistenybe dėl jo formų: jo kelmas atrodo tartum puokštė kelių į vieną kelmą suaugusių medžių, o jo lapai panašūs į kardą. Drakono medžio žievę ir sakus senovės guančiai vartodavo lavonams mumifikuoti. Tenerifoje (prie Icod) tebėra dar tas drakono medis, kurio pavėsy guančių parlamentas posėdžiaudavo prieš daugelį šimtų metų.

Dirbamos žemės salose labai maža. Dėl lietaus stokos ganyklos labai liesos. Tai ožka pavaduoja čia karvę. Geresnių ganyklų ir daržų galima rasti tik vakariniuose kalnų šlaituose, atkreiptuose į vakarų drėgnus vėjus ir apsaugotuose nuo karšto Saharos vėjo harmatano. Iš stambesnių gyvūnų dažnai sutinkami asilas ir mulas.

Vietinės kilmės kanarėlės turi žalias plunksnas, bet negieda. Giedančios jų veislės gautos tik kryžiuojant su kitomis rūšimis.

Gamtos gražumu ir įvairumu labiausiai pasižymi Tenerifa. Tenerifos žymiausias miestas ir uostas — tai Santa Cruz, žinomas kurortas ir istorinė vieta. Žymesnis už jį prekybos centras ir didesnis uostas — tai Las Palmas, Gran Canaria saloje. Už penkių kilometrų nuo šio miesto įrengtas gilus ir patogus naujas uostas Puerto de la Luz, kur sustoja daug laivų, plaukiojančių tarp Europos ir Afrikos arba Pietų Amerikos. Gyventojai ispanai, bet jų veiduose dažnai matyti šiek tiek negriškų, o gal ir senųjų guančių bruožų; taigi jie sudaro jungiamąjį mazgą tarp Europos ir Afrikos. Jų ūkiai — mūsiškų daržų didumo. Šalia ūkio darbų šių salų moterys mezga puikius mezginius ir išsiuvinėja didžiai skoningas mantilijas (apsiautalus). Prie papildomų darbų reikia dar pridėti ir žūklavimą, nes šie Afrikos pajūriai garsūs žuvimi. Tarp pirklių teko pastebėti iš Indijos atvykusių indų; tai dar labiau padidina šių gražiųjų salų egzotiškumą. Ispanų ir kitų tautų laivai, plaukiantys Vakarų ir Pietų Afrikon, čia sustoja ir įgalina dažnai ir patogiai susisiekti su didžiausiais Vakarų Europos uostais. Tad salų gyvenime nebejaučiama senųjų laikų izoliacijos.

Kai tik mūsų laivas sustojo Las Palmas uoste, tuojau pasijutom apsupti daugybės mažų valčių, kuriose sėdėjo po du ar po tris suvenyrų ar vaisių pardavėjus. Jie kėlė didžiausią triukšmą, kiekvienas siūlydamas ir girdamas savo prekes. Tai buvo kanariečiai ispanai ir šiek tiek indų, kurių dabar galima sutikti beveik visuose pietinių kraštų uostose. Kadangi laivuose važinėja tikrai didelis tautų mišinys, tai tokiems pardavėjams nelengva su visais susikalbėti. Tačiau jie moka po keletą sakinių beveik visų didžiųjų kalbų. Visuotiniame jų riksme ir triukšme vis dėlto dar galima buvo nugirsti ispaniškų, portugališkų, itališkų, prancūziškų, angliškų ir vokiškų žodžių, o nusikeikti kai kuris moka net rusiškai. Kadangi jų tarimas labai blogas, tai ir keiksmas nebeatrodo piktas, bet labai komiškas: tartum karvė būt prabilusi žmonių kalba. Šitos valtys išlaikė mūsų laivą apsupusios iki vėlyvos nakties, o anksti rytą vėl prisirinko ne mažiau.

Parduodą jie čia gražias ispaniškas mantilijas, staltieses, nosinaites, visokius mezginius, kuriuos mėgėjai ar žinovai vadina garsenybėmis; nestinga valtyse visokių vaisių: bananų, vynuogių, apelsinų, slyvų ir kitokių, o rytietiškų suvenyrų, padarytų iš dramblio kaulo, iš visokių akmeniukų — tai tikras margumynas. Tik derėkis ir pirk. Nusprendžiau susilaikyti, nes tai tik pradžia mano kelionės, tai suvenyrais apsikrauti būtų labai nepatogu.

Las Palmas už Kauną žymiai mažesnis miestas, bet daro gerą, labai įdomų įspūdį. Gatvės visos gerai cementuotos, elektros tramvajus, daug autobusų. Geri, pigūs viešbučiai, keisti, bet linksmi, malonūs žmonės. Visas jų gyvenimas gatvėse. Jeigu visas ispano kūnas kambary, tai nors nosis turi būt judrioje gatvėje: juk baisu, kad be jo žinios gali kas ten atsitikti... Labai madinga vakariniai pasivaikščiojimai egzotiniuose miesto parkuose: ratai žmonių tik suka ir suka aplinkui, visai kaip mūsų Kauno operos fojė. Tačiau vaikinai su mergaitėmis retai kur vaikščioja, lytys laikosi dažniausiai atskirai, o formalūs pasimatymai įvyksta prie palangių: tai vienur, tai kitur matyti vaikiną stovint gatvėje į langą atsirėmusį, o jo Dulsinėja iš kambario pro langą persisvėrusi; kas gyvena pirmame aukšte, tai patogu ir saugu: pasikužda sau meiliai, ir tiek.

Namų Kanarijose esama nepaprastai gražių. Kai kurios vilos tokios grakščios, lengvutės, taip išpuoštos spalvomis, kaip lietuviškos juostos, tokių sumanių formų, gėlėse ir egzotiškuose medeliuose paskendusios, taip traukia šiauriečio akį, kad nesinori ir atsitraukti. Taip jos man patiko, kaip mažoms mergaitėms lėlytės: imk ir pabučiuok.

Kanarijų gamtai apžiūrėti teko pasinaudoti automobiliu, kurį pasisamdėm keturiese: su kartu važiavusiais čekoslovakais. Kur tik galima gauti bent kiek vandens irigacijai — visur matėsi terasomis, tartum raitytais slenksčiais ir laiptais, kalnų pašlaitėse apmūryti žemės lopinėliai. Taip iriguota žemė labai brangi. Yra buvę atsitikimų, kad už hektarą užmokėta apie 300 000 litų, ir vis dėlto įdėtas kapitalas duoda iki 10 nuoš.: taip gausus čia būna bananų derlius, kad medeliai vos pakelia. O šiaip žmonės, rodosi, neturtingi, tačiau

maža kuo jie pasitenkina, maža valgo, taupiai gyvena, bet vis juokiasi, šneka, laimingi jaučiasi šiose linksmos saulutės ir puikios gamtos salose, kurias romėnai buvo praminę laimingosiomis salomis — *Fortunatae*.

Tropikų jūrose

Mūsų laivas, prisikrovęs daug anglies ir šiek tiek maisto, išplaukė toliau į pietus, ir mes atsidūrėm vėl atvirame vandenyne, tarp dangaus ir neapmatomų okeano plotų. Per pirmą parą oro temperatūra nukrito net vienu laipsniu, ir 13 val. mes turėjome tik 21 °C. Tačiau kitą dieną ji jau pakilo iki 25 °C, paskiau — iki 26 °C. Oro drėgmė irgi labai padidėjo: žmogaus kūnas ir daiktai ant laivo nuolat tartum aprasoję; kur tik prisiliesi — visur jauti drėgmę. Tad galite suprasti, kad tokioje drėgmės ir šilumos dermėje darbingumo vieton peršasi visiškas fizinis ištižimas ir tinginystė. O juk kabinose karštis siekia jau 27 °C. Drėgmės irgi daug. Nenuostabu, nes riečiame į karščiausią Afrikos vietą, į Gvinėjos įlanką, plaukdami nuo 20° į 4° šiaurės platumos lygiagretę. Tinka čia dar pasakyti, kad geografinis pusiaujas nesutampa su terminiu pusiauju. Aukščiausios temperatūros juosta šiose Atlanto vietose eina per 10° šiaurės lygiagretę, pro kurią dabar kaip tik ir plaukiame, sukdami į Sierra Leone, į Freetowno uostą.

Dieną paplaukus nuo Kanarijų vandens spalva pasidarė žalsva, paskiau įplaukėm vėl į mėlyną zoną, o dabar (liepos 29 d.) vanduo vėl žalsvas, lyg drumstas, neaiškus.

Naujos pažintys

Kadangi Kanarijose dalis keleivių išlipo, tai kai kurie stalai valgomajame salone pratuštėjo ir teko iš naujo publiką persodinti. O tai yra savotiškas menas parinkti žmonėms jų nesiklausus, tokią draugystę, kuri jiems kaip tik patinka. Spėju, kad pamatė mane į katalikų pamaldas einant, todėl nukėlė į katalikišką grupę; dabar

prieš manę sėdi du jau minėtu prancūzu ir vienas olandas, senas misionierius, 30 metų praleidęs tarp hotentotų. Su tuo misionierium greit susipažinau. Jis, pasirodo, kalba gerai prancūziškai ir kitomis didžiosiomis Europos kalbomis. Tai tipiškas olandas, tik smarkiai barzdotas. Stambus, tvirtas, garbingos išvaizdos senyvas vyras, tikras sūnus tos tautos, kurios menininkai stambias, neproporcingų kūno dalių, negražias asmenybes apvilko gražiomis ir įdomiomis spalvomis, kurios technikai ir žemdirbiai labai kuklių galimybių šalį pavertė puikiu daržu, kurios drąsūs jūrininkai ir misionieriai paplito po visą pasaulį. Misionierius daug man papasakojo labai įdomių dalykų iš hotentotų gyvenimo ir didžių vargų. Jis ir jo misija visą laiką kovojanti su baltųjų valdžia, kuri suvargusias negrų tauteles visaip išnaudoja ir skriaudžia, žinoma, aukštesnės civilizacijos vardu. Misionierių darbas eina daugiausia per amatų ir ūkio mokyklas. Žodžiu, jie visų pirma stengiasi vargšus negrus padaryti materialiai nepriklausomus, o su tuo įkvepiama ir katalikybė. Katalikų misijose yra labai išmokslintų, atsidėjusių, herojiškų darbininkų, tarp kurių dabar pasitaiką ir pasauliečių. Štai neseniai jų vienam misionieriui architektui valdžia pasiūliusi vietą su trisdešimt tūkstančių svarų (arti pusantro milijono litų!) algos per metus. Jau iš to galima suprasti, kaip aukštai vertinamos rinktinės misionierių pajėgos, kurios, kaip ir tas architektas, nesusiviliojančios šios žemės turtais ir garbe. Kad ir šitas misionierius, su kuriuo kartu važiuoju, koks jis puikus žmogus: intelektualaus gyvenimo srity — vaikščiojanti enciklopedija; apie ką kalbi — vis vien įdomių minčių išgirsi. Senas, kokių 60 metų, o koks budrus protas, viskuo domisi. O gyvena juk tarp vargingiausių puslaukinių žmonių, tarp kurių švietimo ir labdarybės darbas nepaprastai sunkus. Mūsų kaimo inteligentai dažnai skundžiasi užkampio rutina, protiniu sustingimu. Bet mūsiškių atsiskyrėlių izoliacija — tai juk Paryžius prieš tokius Afrikos miškus ir savanas. O šie žmonės vis dėlto nepasiduoda protiniam sustingimui. Koks puikus mums pavyzdys! Ir tokių misionierių Olandijos katalikai yra išsiuntinėję į įvairias tolimas šalis arti 2 000!

Kita man labai svarbi pažintis — tai Pretorijos universiteto fiziologijos profesorius, afrikanas, taigi taip pat olandų kilmės. Jis dabar kartu su žmona grįžta namo iš tokios pat didelės kelionės, kokią aš dabar tik pradedu. Jo universitetas jį komandiravęs pusei metų aplankyti Europos mokslo įstaigų. Taigi jis ir lankęs: buvęs beveik visuose Vak. Europos kraštuose nuo Skandinavijos iki Italijos ir Ispanijos. Jam labai imponavę Prancūzijos mokslininkai savo gilumu ir atsidėjimu, bet iš kitos pusės, jis labai pasipiktinęs, kad Prancūzija savo talentų negerbianti ir mokanti profesoriams elgetiškas algas; iš to fakto jis daro išvadą, kad Prancūzijai kažkas negerai. Man jis paaiškino, kad Pietų Afrikoje yra tik 1 900 000 baltųjų žmonių, o aukštųjų mokyklų jie turį net devynias. Nieko sau, pamaniau. Čia jau su jais nebesusilygins nei Šveicarija. Pažintis su šituo profesorium, jaučiu, man bus labai paranki.

Lygiai parankią pažintį pavyko užmegzti su trimis italų inžinieriais, važiuojančiais visai ta pačia kryptimi kaip ir aš: į Angolą ir į Kongą, kur jie jau seniai dirba naujų geležinkelių statyboje. Sutarta su jais tose šalyse pasimatyti ir pasinaudoti jų automobiliais.

Delfinai

Gyvenimas laive geras. Kad kartais ir labiau pasupa, bet kai jau pripratau — tai supimas irgi eina į sveikatą, o karščio vis vien nenugalėsi. Valgome šešis kartus per dieną, nors dažnai tepajėgiu išnaudoti tik tris progas pasisotinti. Mūsų muzikantų kvartetas groja mums po tris koncertus per dieną; paskutinis vakare dažnai skiriamas šokėjams.

Tik sensacijų laivas — tai visai neturtingas. Kol kas didžiausią sensaciją sukelia pulkai didelių, gražių delfinų, kurie kartais apsupa laivą ir, šokinėdami per bangas, žaidžia saulės spinduliuose. Kai kurie pailgos, stambios kiaulės didumo, o kiti kaip paršeliai. Bet visi labai gražiai nardo ir aukštai iš vandens iššoka čia pat mūsų laivo pašonėje. Kai bent vienas keleivis tokį reginį pamato, tuojau

šaukia kitus, ir bematant visa publika išsirikiuoja prie užtvarų šitų retai kur matomų stebuklų žiūrėti.

Laive turime radiją, kasdien išeina trys egzemplioriai radijo žinių.

Saulės vergų šaly

Šį laišką baigiu liepos 30 d. ankstį rytą. Jau esame Sierra Leone, kuri priklauso D. Britanijai. Laivas įplaukė į Freetowno uostą, o aš su draugais greit sėdu automobilin ir dumiam miesto ir negrų kaimų pažiūrėti. Gydytojas patarė visiems nuryti po porciją chinino, nes čia siaučia maliarija ir prie naujokų gali neprašyta prikibti.

KETVIRTAS LAIŠKAS

Freetownas – Sierra Leone sostinė

Liepos 30 d. atsikėliau visa valanda prieš švintant, kad geriau įsižiūrėčiau į Freetowno įlankos ir uosto vaizdus ir savo sąsiuvinin nubraižyčiau pirmuosius pakrančių kontūrus. Saulei tekant jau buvo matyti toli kairėje pajūry kylanti džiunglių žema juosta su kur ne kur pasistiebusiais aukštais medžiais – palmėmis; o dešinėje iš jūros išsinėręs pusiasalis su aukštokais kalnais, sudarančiais grandinę ir einančiais iš pusiasalio į kontinento gilumą. Tokias kalnų grandines ispanai ir portugalai visur praminė „sierra". Šio vardo neišvengė ir šis pakraštys, kurį pirmieji lankė portugalai. Sierra Leone – tai Liūtų grandinė. Tiktai liūtų dabar čia jau maža kur teužsiliko.

Sierra Leone kolonija dabar anglams priklauso. Freetowno miestelis – jų pakrikštytas angliškų vardu. Jo uostas neturi krantinių ir kitų dideliems laivams įrengimų, tai prie kranto priplaukti negalėjom ir sustojom įlankoje. Čia tuojau į laivą įlipo pirmieji kontrolieriai – žandarai. Visi jie buvo aukšti, ploni negrai, tarp savęs kalbėjosi mums nesuprantama, bet gražia kalba, su aiškiu

ištarimu. Į baltuosius, žinoma, kreipiasi angliškai ir ištaria gana gerai. Pirmą kartą matydamas juodąją policiją gerai į ją įsižiūrėjau ir lyginau su lietuviškąja. Aprengta ji tamsiai mėlynais rūbais. Uniforma bent kiek panaši į anglų kareivių. Švarūs, nedulkėti, neapsivėlę, barzdas, matyt, skutasi kasdien kaip anglai, todėl darė mums visai gerą įspūdį. Kaip Kanarijose, taip ir čia, laivą greit apsupo didelis būrys laivelių, tik juose visa publika buvo juoda. Vieni jų buvo narai, kurie vandenin metamus varinius pinigus nerdami vikriai pasiveja ir pagauna. O kiti, jų daugumas, buvo visokių suvenyrų pardavėjai. Jie turėjo negriškų ginklų, kardų, puikiai išpuoštom odos rankenom ir makštimis; visokių pintinių, pintų iš medžių šaknų ir negriškai suderintų spalvų; vietinių vaisių, kurių mes dar nebuvome matę ir nežinojome, ar valgyti ir kaip valgyti. Be to, negrai išgudrėjo greitesniu ir pigesniu būdu padaryti visokių suvenyrų apsilankantiems europiečiams: dėžutes nuo konservų, butelius aptraukia negrišku skoniu nudažyta oda, savaip apipina, išbraižo, ir še tau: mokėk pinigą kaip už tikrą originalą. Iš visų matytų čia negrų dirbinių įdomiausias buvo jų muzikos instrumentas balafonas, susidedąs iš šešiolikos nedidelių lentelių, kurių apačioje įtaisyti tušti odiniai maišeliai arba krescencijų (panašios į moliūgus) kevalai. Lentelės užgaunamos kaučiuku apvyniotu šakalio galu ir duoda labai švelnų, melodingą balsą. Už jį negras prašė 35 šilingų (apie 85 litų), bet, manau, būtų atidavęs už 20 šilingų, nes jie čia visuomet užsiprašo dvigubai ir net trigubai, o paskiau greit nuleidžia, jei pamato, kad nebegali kitaip kliento suinteresuoti.

Atlikus mažus formalumus, už vieną šilingą motorinė valtis nuvežė norinčius į krantą. Čia jau nebedaug matėsi gerai apsirengusių žmonių. Yra ir pusnuogių negrų, tačiau daugumas nešiojo vieną eilę kokio nors europietiško labai pigaus ir plono audeklo, susiūto maišo pavidalu: ir atrodo kartais panašu į kelnes, kartais į sijoną, o dar dažniau į ilgus marškinius, kuriuos pasikelia iki kaklo, kai vyksta smarki blusų medžioklė.

Kad trumpiausiu laiku daugiausia pamatytume, grupėmis susidėję samdėmės automobilius ir važiavome už miesto apylinkių pažiūrėti. Ilgą laiką pylė smarkus tropikų lietus ir rūkas buvo aptraukęs kalnų keteras. Todėl negalima buvo pastebėti visų šios vietos grožybių, tačiau kalnai, pakriaušės, gilūs grioviai tarpukalnėse, upeliai, kriokliai, vingiuotas kelias, einąs į kalnus vis aukštyn ir aukštyn per miškus ir retus krūmus, kur auga palmės, baobabai, mangai ir kiti keisti medžiai, vertė mus suprasti, kad šio krašto labai puiki ir nepaprastai įvairi gamta, turtinga amžinai žalių augalų. Visas į jūrą atsuktas Sierra Leone pakraštys išrodė kaip besišypsanti kaukė, kurios užpakaly slepiasi daug nemalonių siurprizų: geltonasai drugys, bjaurūs raupai, miego liga, spinduliai ir kitokios nelaimės, gresiančios neatsargiam europiečiui.

Privažiavom iki Hill stoties ir paskiau grįžome atgal, nes čia jau baigėsi puikus cementuotas plentas su cementuotais grioveliais vandeniui nubėgti. Sugrįžę miestan skubinom į paštą bent keleto atvirukų pažįstamiems išsiųsti. Pašto rūmai paprasti, bet erdvūs, ir dirba juose daug valdininkų, tarp kurių nesimatė nė vieno baltojo, nė mulato: visi juodi kaip nušveisti batai.

Likusias porą valandų išnaudojau miestui apžiūrėti. Išvaikščiojau beveik visas jo gatves ir gatveles. Sužinojau, kad miestas turi apie 60 000 gyv., tarp kurių tik apie 100 baltųjų, daugiausia anglų ir prancūzų, po keletą vokiečių, olandų ir norvegų. Nemaža yra ir pirklių iš Sirijos, tačiau šitų arabų ir patys negrai nenori prie baltųjų priskirti ir vadina juos „netikrais baltaisiais". Sirijos arabų negrai labai nemėgsta dėl jų prekybos ir ypatingų pasipelnymo priemonių, todėl ir čia smarkiai pasireiškia savotiškas antisemitizmas. Europiečiai negrų akyse turi didelį autoritetą, bet Sirijos arabai negali tuo pasidžiaugti, nors vietoje garbės jie susirankioja pinigėlių.

Freetowne ir ypač apylinkėse svarbiausia islamo religija, žinoma, labai persunkta negrų stabmeldiškais burtais ir papročiais. Yra keletas katalikų ir protestantų bažnyčių. Katalikų skaičius čia esąs labai žymus; turi jie gan didelę katedrą, o jų mokyklos mieste ir provincijoj

esančios perpildytos ir šimtai norinčiųjų negali į jas patekti. Negras vairuotojas man pasakojo, kad valdžios mokyklose moko tik anglų kalbos, o katalikų mokyklose mokoma ir vietinių kalbų, dažniausiai mendi kalbos, kuri čia labiau paplitusi. Be mendi tautos, artimose miesto apylinkėse gyvena dar trys kitos tautos: sussu, timeni ir limba.

Freetowno miestas daro neblogą įspūdį. Namai dažniausiai mūriniai, dviejų, trijų aukštų. Kai kur yra ir medinių, sukaltų iš lentų. Gatvės vienos cementuotos, kitos išpiltos raudonu žvyru. Krautuvių labai daug ir beveik visos jos pardavinėja pigius audeklus, Europos fabrikų pagamintus. Mat ir negrai įpranta jau rengtis ir reikalauja daug pigios, ryškių spalvų manufaktūros. Gatvėse pilna žmonių, čia verda visas jų gyvenimas. Labai daug stoviniuojančių be jokio darbo. Baltasai žmogus labai retai kur pasitaiko. Kai kurios negrės europietišku pavyzdžiu čia jau nešioja net skrybėles. Bet prie rūbų reikšmės jos, matyt, nelabai dar pripratusios, nes kai prireikia gatvėje einančiai negrei iš pažasties iškraustyti kokį įsibrovusį vabalą, tai ji savo vienintelį drabužį — marškinius — pasikelia ir persekioja parazitą su visu kuo aukščiausiu narsumu. Ir dėl to čia, žinoma, nieks nesijuokia. Tai labai natūralu — nuo savo priešo apsiginti greičiausiu ir patogiausiu būdu.

Pasikalbėjimas su jaunu sussu

Laivui vis dar besirengiant išplaukti, nusprendžiau pradėt kalbą su laive besisukinėjančiais negrais. Šalia manęs rymo jaunas, stipraus, atletiško kūno negras ir, matyt, prie prekių įkrovimo darbo neturįs. Jį kaip tik užkalbinau. Paklausiau, kurios jis tautos, ir jis ramiai pasisakė esąs sussas. Angliškai kalba prastai, bet suprasti viską galima. Klausiu, kiek jam metų. Sako — aštuoniolika. Ar daug uždirbi? „Nedaug, girdi, nes jauniems ir nevedusiems mažiau moka, o vedusiems tai duoda visokių priedų maistu ir rūbais". Tai ko gi lauki nevedęs, jei tokiems brangiau už darbą moka? Jis vėl laužyta juokinga anglų kalba aiškina man, kad vesti ne taip lengva, nes

žmonas reikia pirkti, o kainuoja jos prastiems žmonėms nuo 3 svarų (arti 150 litų) iki 10 svarų, o geras džentelmenas už žmoną mokąs net 30 ir daugiau svarų. Žiūrint, kiek ji turinti metų ir kokio gražumo: brangiausios esančios 12 metų, pigesnės vyresnio amžiaus, o po 20 metų jų kaina smarkiai imanti kristi. Dar užklausiau jį apie tikybą, pasisakė esąs musulmonas, ir todėl galįs vesti pačių tiek, kiek tik jam patinka, tačiau iki 30 metų negalėsiąs vesti, nes nesitikįs anksčiau užsidirbti tiek pinigų, kiek reikia už žmoną mokėti. Negras darbininkas čia uždirbąs dažniausiai apie šilingą per dieną (pustrečio lito), bet vienas žmogus lengvai galįs išgyventi už pusę šilingo. Mat negrai čia valgo vieną kartą per dieną, retai du kartu. Mėsą jie labai retai tevalgo, o dažniausias jų valgis: ryžiai, manioka, sorgai (angl. *millet*) ir visokie vaisiai. Rūbai menki, butas irgi menkas ir pigus. Klausiau, kam priklauso daugumas Freetowno mūrinių namų. Mano sussas sako, kad dažnai užsienio prekybos firmoms, bet nemažai jų priklausą ir negrų karaliukams, kurie gyvena provincijoj, bet už namus renka nuomą ir tuo papildo savo „karališkas" pajamas. Baigiant pasikalbėjimą, sussas pasidarė labai draugiškas, pagyrė mane, kad aš esąs labai geras žmogus, pradėjo kažką neaiškiai

Ašanti tautos kalbantieji būgnai, atliekantys bevielio telegrafo funkcijas.

kalbėti ir pagaliau, daugelio negrų papročiu, paklausė, ar aš neturiu jam ko nors tokio, ot, tokio, bet nepasako kokio. O aš apsimetu nieko nesuprantąs, ir prispyriau jį pasakyti to norimo daikto vardą, o tai buvo „penny", lietuviškai tariant — 20 centukų. Daugybė negrų čia yra įpratę *penny* (angl.) ar kelis juos gauti už parodymą gatvės ar krautuvės, ar šiaip už kokį pasikalbėjimą. Ir su tokiais patarnavimais jie čia labai įkyriai siūlosi. Vienas negras mane beveik dvi valandas lydėjo Freetowno gatvėmis, norėdamas man parodyti tuos daiktus, kuriuos ir be jo gerai matau ir randu.

Išplaukiant iš Freetowno įlankos, mus apsupusios negrų valtys pradėjo smarkiai siūbuoti nuo laivo sukeltų bangų. Viena valtis apsivertė, ir du negrai atsidūrė vandeny su visomis savo pintinėmis. Negrai gražaus, tvirto, atletiško kūno, gerai plaukia ir bematant įsivertė į kitas valtis, o jų pintines kiti jų kaimynai gaudė kiek galėjo. Tik apsivertusi valtis, rodos, į dugną nuėjo. Mus išlydėdami negrai pradėjo dainuoti visokius niekus, kokius jie tik mokėjo, o vienas jų nuolat kartojo *rečitando* gal kur baptistų bažnyčioje nugirstus žodžius: „Believe in God (tris kartus), time is at hand" („tikėk Dievą, nes laikas jau po ranka; suprask, laikas jau atėjo").

Išplaukiant mums į jūrą, kur buvęs, kur nebuvęs didelis delfinas (lot. *Delphinus delphis*) pradėjo mūsų laivą smarkiai vytis, taip vikriai ir gražiai peršokdamas per bangų keteras, kad nenorėdamas turi stebėtis. Prisivijęs turbūt buvo labai patenkintas ir nėrė vėl į gelmes. Plaukiant Gvinėjos įlanka kartojasi vėl tie patys monotoniški jūrų vaizdai, tik vakarais laivo sujudinti mažyčiai *Noctiluca* (lot.) savo bioliuminiscencijos puikiomis šviesomis nušviečia laivo pašonėje bangas, tartum paberdami ant jų smarkiai žibančių deimantų. Dienos metu tai vienur, tai kitur matyti skrajojančių žuvų pulkeliai, kurios iššoka iš jūros į orą ir taip skrenda apie 20 metrų ar net daugiau, kad suklaidintų, išmuštų iš kelio jas besivejančius delfinus ar kitus stambius jų priešus, nuo kurių vandeny nebėr kaip išsisukti. Kartais pasirodo tuno (lot. *Thunnus*) keteros ar kokia kita iš tolo nepažįstama vandens baidyklė sujudina jūros paviršių ir išduoda paslaptį, kad ir

nematomose jūros gelmėse verda žiudri kova, kaunasi mirtis ir gyvybė.

PENKTAS LAIŠKAS

Aukso pakrantėje

Rugpjūčio 2 ir 3 d. plaukėme Aukso pakrantės (Gold Coast) vandenimis ir laikėmės vis arti pakraščio, tai sausžemio kontūrai dažnai buvo matomi. Horizonte prie pat jūros vingiavo geltono smėlio juosta, panašiai kaip Palangoje. Už tos smėlio juostos buvo matomas žalias Afrikos fonas, vietomis žemas, kitur aukštas ir status. Iš žemų džiunglių paklodės daug kur stiebėsi į padanges retos, aukštos, tiesios kaip žvakės palmės.

Rugpjūčio 2 d. įplaukėm į Takoradį, kurs laikomas geriausiu šios kolonijos uostu. Jis tebebaigiamas statyti ir kainavęs apie 150 milijonų litų. Pats Takoradis irgi visai jaunutis ir mažas (6 500 gyv.) miestelis, tai nė suvenyrų pardavėjai čia mūs laivo neapsupo uoste, nes jie šiame miestely dar nespėjo įsikurti. Kadangi čia mums nebuvo ko žiūrėti, tai susidėję trise (prancūzai inžinierius ir kinematografistas buvo mano kompanionai) nusisamdėm aplūžusį automobiliuką, kurio vairuotojas buvo jaunas negriukas. Važiavom į Sekondi (17 000 gyv.) miestelį už 9 kilometrų į vakarus. Šis miestelis jau senas, jame yra pilis iš XVIII amžiaus. Bet miestukas nustojo plėtęsis, kai dėl patogesnių sąlygų į Takoradi buvo nukeltas uostas. Kelias į Sekondi buvo labai geras: ne blogesnis už Laisvės alėją Kaune. Nebe pirmą kartą jau susiduriam su trumpučiais, bet labai gerais keliais Vakarų Afrikoje. Kai šie keliai bus prailginti į krašto gilumą, tai Afrika turės kelių tinklą neblogesnį už Vakarų Europos ar Šiaurės Amerikos. Šiuo puikiu keliu greitai lėkdami pro džiungles ir lagūnas, pamatėme vienoje lagūnoje besimaudančius negrus ir grupę jų vaikų, kurie mums pasirodė tinkami objektai fotografijai ir filmui. Sustojom

ir savo atlikom. Šurmuliui padidinti metėme į orą keletą smulkių pinigėlių, kurių negrai, maži ir dideli, puolė kaip alkani varnai ir įvyko didelės ristynės, kur vienan kamuolin susivyniojo keli tuzinai juodų žmogystų, smarkiai rėkiančių ir triukšmaujančių. Ta scena mūsų kinematografistas buvo labai patenkintas. Kaip Takorady taip ir Akkroje (70 000 gyv.) mūsų laivas iškrovė daug dėžių su konservuota mėsa čia gyvenantiems europiečiams ir konservuotų žuvų (stambių silkių, sardinių ir kt.), kurias negrai labai mėgsta. O įsikrovė daug maišų kakavos pupų, kurios keliaus į Europą.

Apskritai kalbant, Aukso pakrantė (238 000 km^2) apie keturis kartus didesnė už Lietuvą be Vilniaus krašto. Gyventojų turi jau arti 3 milijonų, susiskirsčiusių į daug mažų tautelių. Prie Akkros, kolonijos sostinės, gyvena daugiausia ga tauta, arba ganai, ir greta jų fanti tauta. Negrai jau ima lankyti mokyklas, kuriose yra per 30 000 juodų mokinių. 1927 m. atidaryta čia pirmoji kolegija (gimnazija).

Aukso pakrantei vardą davė pirmieji čia patekę portugalai. Ir šis vardas gerai šiam kraštui tinka, nes čia pilna visokių turtų, tarp kurių auksas neužima pirmosios vietos, tačiau už visus juk produktus galima auksinį pinigą gauti. Kolonija daugiausia išveža kakavos, nemažai ir palmių aliejaus, kolos pupų, medvilnės, anakardžių medžių, įvairių aliejų ir vaisių, tarp kurių gerai čia auga apelsinai, bananai, ananasai, papajos, mangai ir kiti. 1929 m. aukso iškasta ir išplauta už 40 milijonų litų, labai daug manganezijos, deimantų, boksito ir kt. Taip pat jau aptikta platinos, švino, arseniko, molibdeno, žibalo, marmuro ir kitų mineralinių turtų.

Prekyboje čia teko pastebėti, šalia europiečių (anglų, prancūzų, italų ir kt.), ir negrų, indų ir Sirijos arabų, arba libaniečių. Biznis, sako, einąs gerai, nes modernizuojant kelius, steigiant mokyklas ir imant išmintingiau ūkininkauti, krašto produktingumas sparčiai kyla. Čia einama tokiu pažangos tempu, kokiu senoji Europa jau nebegali eiti, nes neturi naujų resursų ir neaptiktų turtų. Dėl europinės politikos krypties kolonijose, net čia pat, laive, vyksta diskusijos

tarp dviejų priešingų srovių: misionierių ir materialinio gyvenimo atstovų. Mat misionieriai savo pamokslais apie visų žmonių lygybę prieš Dievą sukelia tarp negrų didesnį, kartais gal tuščią, nesuprastą savo vertės pajautimą ir lygybės troškimą, o nuskriaustuosius užtaria ir pamoko, kur ir kaip reikia skųstis ir tiesos ieškoti. Šitoks misionierių darbas labai nepatinka kai kuriems plantatoriams, kasyklų savininkams, darbų vedėjams, visokiems kontraktoriams ir eksploatatoriams. Tad ir čia pat laive beveik kasdien girdžiu katalikų misionierių ginčus su minėtais Europos biznieriais, kuriems patiktų matyti negrą amžinai nusižeminusį ir be saiko paklusnų.

Nigerijoj

Rugpjūčio 4 d. mūsų laivas „Adolf Woermann" įplaukė į stambų Nigerijos uostą Lagosą. Nigerija net septynis kartus didesnė už savo valdytoją Angliją. Pačiu Nigerijos pajūriu tęsiasi pusiaujo miškų ir balų juosta nuo 15 iki 100 km platumo. Tai sunkiai įeinamas, žmogaus dar neišretintas miškas. Už šitos tankiosios juostos, krašto gilumoje, plečiasi retesnių miškų zona, labai turtinga aliejinių palmių.

Gyventojų Nigerijoj priskaitoma apie 20 milijonų, tarp kurių europiečių — tik 4 000. Ir šie gyvena čia tik laikinai, nes klimatas jiems netinkamas. Daugumas juodųjų yra grynos negrų rasės, tik šiaurėje, Čado ežero ir Saharos pakraščiuose, pasitaiko mišinio negrų su berberais. Nigerijos negrai kalba daugiau kaip šimtu kalbų, neminint jau dialektų. Labiau išsiplatinusi Nigerijos kalba — tai hausa.

Krašte gausu kakavos, medvilnės, žemės riešutų, palmių riešutų ir jų aliejaus, anakardžių medžių ir švino. Visų šitų ir kitų produktų Nigerija per metus eksportuoja už milijardą ar net daugiau litų. Jau aptikta ir pradėta kasti akmens anglis.

Žymiausias Nigerijos uostas — tai Lagosas. Jo įrengimas kainavo apie 200 milijonų litų. Geležinkelių kraštas turi daugiau kaip 5 000 kilometrų, bet tai dar labai mažai, palyginti su krašto didumu.

Lagoso uoste

Vakarų Afrikoje dabar lietaus sezonas. Upės pilnos vandens ir neša į jūras geltoną dumblą ir smėlį. Prieš įvažiuodami į Lagoso lagūną pamatėm, kaip ryškiai baigiasi mėlynojo jūrų vandens zona ir prasideda geltonasai upių vanduo. Dvi zonos tartum siena būtų perskirtos. Uostas įtaisytas lagūnos gilumoje, kur mūsų laivą įtempė mažas buksyras. Netrukus į laivą įlipo suvenyrų pardavėjai, kurie turėjo gyvačių ir žvėrių kailių, pintinių, rankomis padarytų peilių, batų, mezginių ir kitokių negriškų dirbinių. Ėmiau su keturiais jaunais negrais kalbėtis. Jie man pasakė, kad jų žinomame krašte, t. y. Lagoso apylinkėse, gyvena šios tautos: joruba, hausa, idžio, usuha, klu, ebo, oničia, asava ir beni. Į laivą atvykusių darbininkų daugumas buvo jorubos tautybės. Paklausus, kokie reikalai jiems dabar aktualiausi, vaikinai pasisakė, kad esą dar nevedę, nes žmonos esančios labai brangios jų šaly: girdi, reikia mokėti apie 40 svarų (2 000 litų). Negrai naivūs kaip vaikai ir labai mėgsta kalbėtis intymiomis temomis, kad ir su pirmą kartą matomu žmogum. Žinodamas šitą jų palinkimą, pradėjau juos agituoti, kad sustreikuotų prieš žmonų brangumą ir visai jų nebepirktų. Trys beveik sutiko, bet ketvirtas pasisakė, kad jau turįs išsirinkęs sau merginą, ir ji tikrai esanti verta 40 svarų, todėl abejojąs apie prisidėjimą prie streiko. Kad mane įtikintų, jis dar kiek smulkiau nupasakojo savo sužadėtinės grožybes; aš, nebeturėdamas laiko, diskusijas baigiau, nes laivelis rengėsi vežti mus į patį miestą už keturių kilometrų tos pačios lagūnos pakrašty.

Afrikos pulsas

Lagoso miestas turi 140 000 gyv., tarp kurių yra 1 500 baltųjų. Kiti visi – negrai. Europiečių kvartale gatvės puikiai cementuotos, erdvios, daug gražių namų ir sodų. Bet tai mažas mums įdomumas. Nori pažinti kraštą – eik į turgų ir bažnyčias. Bet Lagosas – išskyrus europiečių kvartalą – visas yra vienas didelis turgus, susidedąs iš

nesuskaitomos daugybės mažyčių krautuvėlių ir kioskų. Bet ką čia kalbėti: juk čia visos gatvės paverstos krautuvėmis po atviru oru. Ar cementuotos, ar tik smėliu išpiltos — visos jos nustatytos įvairiausiomis prekėmis, pro kurias vos begali praeiti. O žmonių, žmonių! Gyvas, juodas skruzdėlynas ar bičių spiečius knibždėte knibžda. Penkias valandas vaikščiojau šiame negrų skruzdėlyne ir į laivą sugrįžau įspūdžių apsvaigintas, bet nė kiek nepavargęs. Man labai norėtųsi patiekti lietuvių visuomenei katalogą daiktų, matytų didžiame negrų mieste, kur ištisas gatves išvaikščiosi ir nepamatysi nė vieno balto žmogaus. Ėjau kartu su dviem prancūzais, bet lydėjo mus tūkstantinė minia. Kai pamato fotografuojant ar filmuojant, tai ypač vaikai spraudžiasi prie mūsų ir visi nori būti paveikslo dalyviais. Balsai negirdėti, rūbai nematyti, veidai keisčiausi. O jų prekės!..

Akys raibsta nuo įvairumo ir keistumo ir ypač sumaišo mūsų žiūrėjimo aparatus tas būdas, kuriuo čia negrai patiekia savo valgius. Žiūri ir matai suveltą, apsvilintą ir dulkėmis apaugusį kažkokį gabalą ir tik gerai įsižiūrėjęs atskiri, kad tai keptas viščiukas; kaip jį galima valgyti — negaliu įsivaizduoti. Eini toliau ir štai nustebęs sustoji: į tave žiūri kažkokio monstro akys, negyvos, kaip stiklinės — tai didelės, mums nematytos žuvies galva, ar rūkyta, ar džiovinta — kas ten beatspės. Dar toliau — štai gyvi moliuskai šliaužioja gatve su kriauklėmis, ragučius atstatę ir pasirengę savo minkštą, slidų kūną patys tiesiai tau į gerklę įnešti. Kitur krūva keptų didelių kaip vėžiai žiogų. Ką čia kalbėsi apie įvairiausias Europos prekes, kurių čia pilna! Lygiai nuostabus ir nepaprastas mišinys, tobulas prekių chaosas, užtvenkęs visą juodąjį miestą, didžios imperijos sostinę. Štai atsistok ant kokios dėžės ir skaityk, ką aplink matai netoli savo kojų ant žemės, ant stalų, suolų, lentų, krepšiuose, dėžėse, pintinėse ir rašyk, aš diktuoju, ką akys mato, kojoms nekeičiant savo vietos: maži džiovinti vėžiai, žuvys džiovintos, sūdytos ir rūkytos, pipirai žali ir džiovinti, kiaušiniai, moliuskai, didelių žuvų galvos, svogūnai, paprikos, pomidorai, kažkokios žolės, į kamuoliukus suminkytos, įvairių žolių lapai, medžių žievės, kukurūzai, sorgai,

ryžiai, visų tų javų grūdai ir miltai, malkos, sukapotos nedideliais kreivais rąsteliais, medžio anglys, kokoso riešutai, vištos, apvoštos iš vytelių pintu stogu, juoda maža ožka, nususui kalė, patiestos džiūti dar negalutinai išdirbtos karvių ir antilopių dvokiančios odos, keistos medžiagos virvės, potašo akmenys, krokodilo ir gyvačių kailiai, maniokos šaknys, keistos molinės pypkės, apšepusi geltona katė, antis su pririštu prie kojos ilgu skuduru, daugybė visokių grūdelių, žievelių, žolių, lapų džiovintų ir žalių ir dar daug visokių daiktų, kuriems savo žodyne vardų neturiu.

Tai statika. O kur dar dinamika?! Visa spalvomis mirganti daugiatūkstantinė negrų minia — ką ji veikia? Gerai įsižiūrėjus, galima sakyti, kad daugumas jų nieko neveikia arba gal tik be tikslo ir lėtai kruta, tik vaikai judriau sukinėjasi. Vieni jų visai nuogi, kiti bent su Adomo lapais iš europinės pigios medžiagos. Yra šiek tiek ir dirbančių. Štai senyva moteris rankomis trina kažkokią skystą tešlą, gal rengiasi negriškus blynus kepti. Kita katile verda ir maišo raganiškai išrodantį sukepusio kraujo spalvos skystimą, iš kurio garuoja keisto kvapo garai; tai primena W. Shakespeare'o raganas „Makbete", tik trūksta aplink katilą raganiškų šokių. Čia mėsininkai kapoja į kąsnelius tokius mėsagalius, kuriuos pamatęs gauni greitą įkvėpimą vegetaru tapti. Ten kala peilius, siuva rūbus, ant žarijų kepa kukurūzų burbuoles, skuta barzdą, moterys daro viena kitai negriškas šukuosenas (angl. *coiffure*) arba medžioja trumpuose garbiniuotuose plaukuose pasislėpusį gyvį, motina permetusi savo krūtį per pečius žindo ant nugaros pririštą vaiką, elgetos monotoniškai kartoja keletą savo formulės žodžių, kurie atitinka vidurį tarp žmonių kalbos ir kiaulės kriuktelėjimo arba šuns suurzgimo. Mečetėse (angl. *mosque)* susėdę maldingi Mahometo šlovintojai tūkstančius sykių kartoja linksmu tonu tartum kokią litaniją, kurios melodija tebeskamba mano ausyse. Kiti vaikščiodami su maldos įrankiais, visiškai panašiais į mūsų rožinius, tylomis ir mechaniškai vapa lūpomis. Lagosai, Lagosai! Juodasai mieste, kurs susikristalizavai iš daug tūkstančių mikroskopinių krautuvių ir dirbtuvių, nematomo milžino rankos

pažertų lygumoje tarp girių ir jūros. Tu sukondensuoji ir atvaizduoji juodosios rasės milijonų skurdą, rūpesčius, vargus, gamybą ir turtus. Tu esi juodosios žmonijos tikrasai pulsas. Tave galima tik pajusti, bet bejėgis esu tave aprašyti, nors porą dienų slankinėjau tavo arterijomis, ne kartą tartum stabo ištiktas prieš tavo neįsivaizduojamą margumą ir keistumą. Baltajam žmogui tu esi naujas pasaulis.

ŠEŠTAS LAIŠKAS

Nigerijos atgarsiai

Gerai apžiūrėjęs Lagoso (Nigerijos sostinės) visus kampus ir užkampius, nutraukęs apie dešimtį fotografijų, skubu į uostą, nes laivas jau rengiasi išplaukti. Tačiau ir skubindamasis niekaip negaliu greit iš čia pasprukti. Ant kiekvieno žingsnio kokia nors nematyta įdomybė pastoja man kelią, prirakina mano akis. Štai stumies pro negrų minias, dulkėtomis gatvėmis, tarp žemų molinių trobelių ir kioskų ir girdi iš kurio nors namo keistus balsus, ritmiškai intonuojančius vis tuos pačius žodžius. Įeidami į mečetę nusiauna kojas ir truputį nuplauna jas vandeniu, kurį atsineša su savim buteliuose, nes prie mažų maldos namų šulinių ar fontanų nėra. Žiūri į vidų ir matai: Mahometo juodieji adeptai, eilėmis ant savo kojų susėdę, linguoja galvomis ir nenuilstamai kartoja kokių penkių žodžių šventąją maldą. Jų veidai labai keisti, išraiška jų europiečiui nesuprantama: temperamento atžvilgiu jie abejingi, flegmatikai, seniai atsisveikinę su bet kokiu rūpestingumu, bet šitame flegmatiškume jaučiamas garuojąs fanatizmas, organiškai susijungęs su islamo pasekėjų siela, visur: Maroke, Egipte, Indijoj, Javoje, Filipinuose ar čia, prie pusiaujo, juodoje Nigerijoj. Afrikoje tarp žemos primityvios kultūros fetišistų jokia kita religija neturi tiek pasisekimo kaip islamas, puikiai prisitaikęs prie dykumų ir, apskritai, karštųjų kraštų nusiteikimo ir temperamento. Jis yra daug lankstesnis už krikš-

čionybę. Islamas sutinka susijungti su jais vienan konglomeratan, lengvai toleruodamas visą stabmeldišką dvasinį substratą. Islamas pats prisitaiko prie primityvios sielos šitų gamtos vaikų, kurių išglebęs būdas neleidžia jiems kopti į krikščionybės aukštybes. O dar svarbiau — islamas savo pasekėjams apsiima garantuoti kitame gyvenime tokį rojų, kurs tiesiog pavergia negro sielą: jis ten ilsėsis ant minkštų patiesalų ir turės didelį būrį pačių ir visos jos bus visų gražiausios! Na, kokia gi kita tikyba ar net pats bolševizmas gali šiuo atžvilgiu su islamu konkurencijon stoti? Dėl to islamas šluote šluoja per visą Šiaurės, Centrinės ir Rytų Afrikos milžiniškus plotus, jis siaučia kaip baisusis samumas, kaip karštasis harmatanas, kurs sudegina visas moralines pastangas. Tarp stabmeldžių krikščionių misionieriams sekasi gal vidutiniškai, bet ne tarp musulmonų: šitų atversti nepasiūlant konkrečių ir lengvai suprantamų dovanų negalima, ypač, kad islamas spėja juos trumpiausiu laiku smarkiai sufanatizuoti, skelbdamas neapykantą ir kerštą baltiesiems ateiviams. Iš stabmeldžių atversti negrus nesunku: duok tik per krikštą kokią menką dovanėlę, ir jie sutiks net daug kartų pasikrikštyti. Bet išlaikyti juos krikščionimis — tai jau visai kas kita. Kaip tropikų gėlė, šaltan klimatan persodinta, nuolat reikalauja iš daržininko kuo didžiausios priežiūros ir atsargumo, taip negras, krikščionybėn atverstas, joje išsilaiko tik nuolatinėje kilnių misionierių globoje. Jo psichika — kaip jauno, bet didelio vaiko. Dvasia jis sunkiai pribręsta. Šitą brandinimą misijos atlieka per daugelį įvairių mokyklų: bendrojo švietimo, amatų ir ūkio. Šiuo būdu vietomis pasiekiama net labai gerų kultūrinių ir religinių rezultatų. Štai Lagose sužinojau, kad kai kurios negrų katalikų parapijos pasistato ir išlaiko savo bažnyčias ir mokyklas iš savųjų surinktomis aukomis be Europos katalikų pagalbos. Lagose yra keturi negrai kunigai ir dar daugiau baltųjų, daugiausia airių ir prancūzų. Parapijos nariai vyrai čia moką kas mėnuo bažnyčiai ir mokyklai po vieną šilingą (pustrečio lito), o moterys po pusę šilingo. Nepilnamečiai nieko nemoka. Jei negras katalikas sutinka ir gali per metus savo religijos ir kultūros reikalams

sumokėti 12 šilingų (30 litų), tai jis gali jau būti puikus pavyzdys daugumui Europos katalikų. Tai puiku, bet kol kas tik išimtis, retose vietose sutinkama. Beje, anglų kolonijų valdžia Nigerijoj labai vertina misijų mokyklų darbą ir joms išlaikyti duoda iš valdžios iždo du trečdalius lėšų, likusį trečdalį turi sumokėti katalikai savo aukomis.

Skubėdamas į uostą sutikau maršuojantį negrų skautų orkestrą, o kai nustačiau į jį savo fotoaparatą, tai pastebėjęs orkestro vadas mandagiai sustabdė žygiavimą ir suteikė progą nufotografuoti. Paskiau priėjo ir paprašė, kad atsiųsčiau ir jiems vieną fotografiją atminimui. Užsirašiau adresą: tai buvo vienuolikta Lagoso negrų skautų grupė. Netoli uosto sutikau dvi negres: viena turi ant galvos plačią pintinę su pustuziniu gaidžių, o kitos pintinėje prikrauta žuvų. Eina smarkiai rankomis mosikuodamos ir pypkes rūkydamos. Tai buvo puikus objektas fotografijai. Bet kai tik jos pamatė į jas atsuktą aparatą, tuojau pareikalavo už pozavimą sumokėti. Man nesutikus mokėti, jos pasileido bėgti. Daug kur čia negrai nesutinka nei mažiausio reikalėlio atlikti dovanai, tačiau patys nuolat peršasi būti baltojo keleivio palydovais ir reikalauja užmokesčio, o labai dažnai nei iš šio, nei iš to užeina jiems mintis paprašyti iš europiečio smulkaus pinigėlio, tartum būtum jiems už ką nors skolingas.

Kova su saule

Šiek tiek pabuvęs pusiaujo Afrikoje, greit įsitikinau, kokia pavojinga šiuose kraštuose saulė. Išvažiuojant iš Lietuvos, draugai man linkėjo gerai nudegti Afrikos saulėje. Dabar jaučiu, kad jų linkėjimas neišsipildys: nes su Afrikos centro saule negalima jokių naudingų santykių turėti. Jei nori likti sveikas ir gyvas, turi sergėtis saulės spindulių nuo 8 val. ryto iki 5 val. popiet — tuo metu jie pavojingiausi. Jei palies ji smilkinius, kaktą ar trumpai nukirptą europiečio galvą — gali jie užnuodyti kraują ir smarkiai pakirsti sveikatą. Bet pavojingiausias jų veikimas žmogaus sprandui. Už tai

mes čia ir nešiojame šalmus *(kaskas)* su dviem snapeliais, kurių užpakalin atkreiptasis yra žymiai ilgesnis ir gerai apdengia visą sprandą. Ir šalmą nešioti reikia ne tik saulei laisvai šviečiant, bet ir debesuotam dangui esant, nes ji čia ir pro debesis gali žmogų užmušti. Paprasta skrybėlė galvos neapgina. O šalmas turi dvi sieneles, kurių viduje yra priklota ispaniško ąžuolo žievės kamščių; tai lyg kokie izoliatoriai. Viršuje ir apačioje šalmo įtaisyta gera ventiliacija. Su visais tais prietaisais šalmas, aišku, negali būti lengvas ir lankstus. Jis prie mano galvos gerai priprato, bet mano galva sunkiai prie jo pratinasi: šalmas ir sunkus, ir kietas. O nešioti jį reikia ne tik lauke, bet ir verandoje arba po laivo drobiniais užtiesalais. Po šitokių paaiškinimų bus suprantama, kad europietis čia negali su saule žaisti ir kaitintis. Tai ne Palanga... Saulė čia didžiausias europiečio priešas, nuo kurio man tenka gintis visomis priemonėmis. Kas kita negrams. Jie nuogi ant žemės kaip kirminai raitosi, guli, ištisas valandas kaitinasi ir vis gerai. Pabandytų taip baltasis, tuoj pasijustų pas Abraomą midų begeriąs arba pamišėlių prieglaudoje besidaužąs.

Pusiaujo krikštas

Iš Lagoso išplaukėm rugpjūčio 5 d., o rugpj. 7 d. anksti rytą turėjom per pusiaują perplaukti. Dideliuose laivuose šia proga būna didelės iškilmės. Bet pusiaujo Afrikos uostų didieji laivai nelanko, nes negalėtų įplaukti į negilius uostus arba neturėtų čia pakankamai krovinių ir keleivių. Nedidelis mūsų „Adolf Woermann" (8 800 tonų), tai ir nedideles iškilmes surengė vandenų valdovui Neptūnui pagerbti. Buvo įvairių žaidimų olimpiada su prizais, buvo maskaradas, o rugpj. 7 d. popiet įvyko pats krikštas. Iš Atlanto dugno išnėręs Neptūnas pasakė linksmą prakalbą, o jo palydovai — gydytojas, astrologas, virėjas ir barzdaskučiai atliko paties krikšto apeigas. Kandidatai buvo apsivilkę maudymosi kostiumais. Karaliaus Neptūno gydytojas tikrino sveikatą, astrologas spėjo keleivių ateitį, virėjas

vaišino tokia koše, kokios šios žemės gyventojai niekur nevalgo; bet svarbiausią darbą atliko barzdaskučiai, nes juk jiems (na, ir vairuotojams) priklauso šis XX amžius, kurio minioms jie duoda toną. Barzdaskučiai muilino veidus vyrų ir moterų nemalonaus kvapo Neptūno muilu, skuto dalgėmis, pudravo juodžiausiais suodžiais ir aukštielninkus vertė į vandens baseiną, kur du galingi juodi faunai neofitą pagriebdavo į savo raumeningas rankas ir negailestingai murdydavo. Neptūno faunai su ypatingu pamėgimu ir uolumu vandeny niurkė ypač šios žemės nimfas, kurios iš priverstinio entuziazmo klykė ir prunkštė. Žodžiu, buvo, ar šiaip, ar taip, didelis turgus. Rytoj per pusryčius visiems buvo išdalyti dailūs krikšto metrikai. 1927 m. Brazilijon vykdamas buvau pakrikštytas Unguriu, o dabar Neptūnas suteikė man Ruonio vardą. Suprask, vandenų karalystėje vadinies Ruonis Ungurys...

Afrikos jūrų temperatūra

Vykstant iš Belgijos oro temperatūra jūrose buvo 16 °C ir iki Ispanijos pietinių pakraščių pakilo iki 20 °C. Kanarijų salose ji svyravo tarp 21 °C ir 22 °C. Į pietus nuo Kanarijų ji vienu laipsniu nukrito, nes prie Saharos pakraščių prisiartina šaltesnė jūrų srovė, čia dažnai sudaranti (Rio de Oro pakrašty) miglą, nepatogią laivų plaukiojimui. Praplaukus Vėžio tropiką, už 23° lygiagretės, vis dar laikėsi ta pati temperatūra, tik maždaug prie 19-os lygiagretės ji gana staigiai iš vakaro į rytą pakilo nuo 20 °C iki 24 °C. Ir visu pusiaujo Afrikos pakraščiu iki Lagoso ji svyravo tarp 24 °C ir 26 °C. 26 °C pasiekdavo tik apie 13 val. Bet jeigu diena būdavo debesuota, tai per visą dieną išsilaikydavo visiškai tokia pat temperatūra. Pavyzdžiui, kai Freetowne liepos 30 d. debesuotumas buvo 9 (tai yra, kai devynios dešimtosios dangaus skliauto esti apsiniaukusios), temperatūra visą dieną išsilaikė 24 °C. Kai oras labai drėgnas, šitokioj temperatūroje gali gerai jaustis tik nieko sunkaus nedirbdamas, niekur neskubėdamas. Jei tik bent kiek greičiau pradėsi eiti — visą prakaitas ir išpils.

Nuo Lagoso mūsų laivas pasuko pietų kryptimi ir temperatūra pradėjo kasdien po vieną laipsnį kristi. Tik perplaukus per pusiaują ji buvo 22 °C (7 val. ryto), prie 10° pietų lygiagretės – 20 °C, prie 12° lygiagretės – 18 °C, dabar, pagyvenęs Benguеloje tris dienas, patyriau savo termometru, kad rytais 7 val. temperatūra esti nuo 11 °C iki 18 °C, 13 val. – apie 22 °C ir 21 val. vakaro – 14 °C ar 15 °C. Angoloje dabar sausas periodas, lietaus visai nėra beveik per visą vietinės žiemos pusmetį. Dangus apsiniaukia dažniausiai vidurnaktį, debesys išnyksta apie 11 ar 12 val. dienos. Taigi antroji dienos pusė ir visą vakarą dangus būna labai tyras, retai kur plonutis debesėlis padangėse praplaukia. Mano nurodyta temperatūra yra pavėsio temperatūra. Kas kita prieš saulę, ypač vidurdienį ir iki pavakario 5 val. Tuomet vaikščioti karštoka, bet mūro namų kambariuose temperatūra esti tik 20 °C ar 21 °C, ir todėl visai patogi bet kuriam darbui. Taip yra žemame pajūry. Aukštuose plokščiakalniuose daug šalčiau. Naktį būna stiprių šalnų. Bet apie tų kraštų klimatą plačiau teks pakalbėti kiek vėliau, kai jau būsiu ten kurį laiką pagyvenęs ir pavažinėjęs.

Atsisveikinam su kelionės draugais

Į Lobito uostą laivas įplaukė rugpj. 10 d. anksti rytą, dar tamsoje. Vėliau, po pusryčių, jau pradėjo keleivius leisti į miestą. Šiame uoste išlipo apie 30 keleivių. Niekur taip greit su žmonėmis nesusidraugauji, kaip jūrų kelionėje, kur draugų didelio pasirinkimo, žinoma, negali ir būti. Greit čia susidraugaujama, bet išsiskirsčius įvairiosna šalysna tokie draugai ir vėl greit viens kitą pamiršta. Vis dėlto su daugeliu kelionės draugų būdavo įdomu pasikalbėti, mintimis pasidalinti. Atsisveikindami keitėmės vizitinėmis kortelėmis ir adresais. Kad pailiustruočiau, koks žmonių margumynas vyksta į šiuos tolimus Afrikos kraštus erdvės, turtų ieškoti ar kultūrą bei religiją skleisti – paminėsiu nors tuos asmenis, kurie teikėsi man savo vizitines korteles duoti.

1. Architektas Georges Leducas, prancūzas, valstybės ekspertas, vyksta į Kongą, į Elizabethville ir į Albertville bendrovės „Trabeka" tarnybon: statys ten uosto trobesius, įrengimus ir bažnyčią.

2. Louisas Van-den-Houtenas, olandų kilmės prancūzas, vyksta pas savo seserį į Lourenço Marquesą (Mosambike) ir keliaudamas aplink visą Afriką filmuoja.

3. Vienuolis salezietis kun. C. van't Westeinde'as, olandas, grįžta atgal Pietų Afrikon į Rietpoorto misiją, kur jau 30 metų darbuojasi tarp hotentotų.

4. Dr. J. I. Quinas, fiziologijos profesorius Transvaalio universitete, afrikanas, kartu su žmona grįžta į Pretoriją iš aštuonių mėnesių komandiruotės į daugelį Europos kraštų.

5. Med. dr. P. N. Lahuschagne'as, iš Prancūzijos hugenotų kilęs afrikanas, misionierius Nigerijoj, grįžta į savo namus prie Johannesburgo.

6. Arthuras E. Coppingas, Išganymo armijos korespondentas ir misionierius, londonietis, vyksta Pietų Afrikon.

7. Med. dr. W. S. Gilchristas, kanadietis, misionierius, vyksta drauge su žmona ir trimis vaikais dirbti kongregacininkų misijoj Camundongo prie Silva Porto Angoloje.

8. Johnas Jonas, vengrų kilmės amerikietis iš Yonkers prie Niujorko, zoologinio meno studijos menininkas taksidermistas, vyksta kartu su p. Greenu, Philadelphijos muziejaus darbuotoju, į Cuanzos upės miškus Angoloje nušauti, iškimšti ir parvežti Amerikos muziejams didžiausiais ragais antilopę, portugališkai vadinamą *palanca preta* (lot. *Hippotragus niger variani*), kurios ragai atlošti į nugarą kaip ir ožkos ir yra daugiau kaip pusantro metro ilgumo. Ši antilopė sutinkama tik Angoloj.

9. A. B. de Marchi, italas, kontraktorius ir firmų atstovas, vyksta į Kongą (Panda—Lekasi) drauge su dviem savo draugais įvairaus biznio varyti. Kraštą pažįsta, nes čia jau darbavosi su dideliu pasisekimu apie 10 metų.

10. Ponia Herman Helmsly, iš Lietuvos (Šeduvos) kilusi žydė,

grįžta iš Palestinos ir Europos į Capetowną, kur verčiasi prekyba. Gailisi, kad neapsilankė Lietuvoje, kurią jai giria jos pažįstamas žydas, chemikas iš Panevėžio, grįžtąs iš Lietuvos P. Afrikon.

11. Inžinierius radiografistas Preikšaitis, suvokietėjęs lietuvis nuo Tilžės, moka kelias didžiąsias Europos kalbas, bet lietuviškai nė vieno sakinio. Jis tarnauja „Adolf Woermann" vyriausiuoju radijo skyriaus vedėju. Laive buvo dar pora vokiečių labai lietuviškomis pavardėmis, manau, kad ir jie iš Prūsų Lietuvos, tik nemoką lietuviškai. Taigi ir lietuvis kaip ir žydas yra visur esąs žmogus. Su juo susidursi net tolimiausiuose šios žemės užkampiuose, apie kuriuos vidutinis Lietuvos inteligentas nė mažiausio supratimo neturi.

Lobito uostas ir miestas

Išlipant iš laivo mūsų pasų ir vizų kažkodėl visai nežiūrėjo. Peržiūrėjo tik bagažą ir rausėsi žymiai daugiau negu Europos muitinėse. Man per muitinę pavyko greit prasmukti, nes neturėjau ginklų. Philadelphijos muziejaus ekspedicija štai jau penktą dieną vaikščioja nuo Ainošiaus pas Kaipošių ir vis negali savo šautuvų atsiimti. Nepaisoma žymių mokslo įstaigų (Philadelphijos mokslų akademijos) rekomendacijų ir galingos Amerikos prestižo. Į kolonijas europiečiai labai bijo ginklų įsileisti, nes jie pakliūva į negrų rankas ir pasidaro jų valdytojams labai pavojingi.

Išėjęs į Lobito miestą sustojau to paties vardo viešbuty, kurs pasinaudodamas keleivių gausumu lupa už valgį ir kambarį per dieną po 80 angolarų (arti 40 litų), nors jis nėra geresnis už antraeilius Lietuvos viešbučius. Dėl tokio brangumo nebuvo jokio išskaičiavimo ir net reikalo daugiau kaip porą dienų čia pasilikti. Per tą laiką spėjau apžiūrėti ir sužinoti, kas man buvo įdomu.

Iki šiol dar neteko žemėlapiuose rasti pažymėto Lobito miesto, nes jis dar kūdikis. Seniau (prieš 1904 m.) čia nieko nebuvo, o prekės iš Angolos centro ėjo į Benguelos uostą, 36 km į pietus nuo Lobito. Bet Benguelos uostas buvo negilus ir be patogumų; laivų

tonažui vis didėjant, prireikė ir Angolai gilesnio uosto. Tyrinėjimai parodė, kad tokį uostą lengviausia bus įrengti Lobito įlankoje, kur pati gamta sukūrė beveik pabaigtą uostą. Mat 12 km į pietus nuo Lobito į Atlantą įteka Catumbelos upė, nešdama okeanan daugybę dumblo ir smėlio, kurį iš pietų einanti šaltoji Benguelos srovė stumia į šiaurę ir supila smėlio liežuvį, kokį mes turime Kuršių nerijos pavidalu prie Klaipėdos. Šitas smėlio liežuvis sudaro Lobito uostui puikų gamtinį molą, uždarantį uostą iš vakarų pusės ir paliekantį tik pakankamus laivams įeiti vartus. Pats smėlio liežuvis turi arti 5 kilometrų ilgio ir vidutiniškai apie 360 metrų pločio. Jame sutelpa beveik visas Lobito miestelis. Liežuvio nuo jūros atskirtas gilus vandens baseinas turi apie 12 km^2. Kai kurios baseino dalys prie krantinių turi 15 metrų gilumo, todėl prieinamos patiems didiesiems laivams. Krantinių dabar yra 360 metrų, o planuojama greitu laiku parengti dar 900 metrų. Uosto judėjimas nuolat auga ir 1929 m. jį aplankė 162 garlaiviai su 931 000 bruto tonų, taigi daugiau kaip Klaipėdą. Kai bus užbaigtas geležinkelis per pietinį Kongą (Katangą), tai uosto apyvarta ir pats miestas dar sparčiau augs ir praturtės. Apskrities valdyboje sužinojau, kad dabar Lobito miestas turi 5 000 su viršum gyventojų, tarp jų negrų vyrų — 3 000, negrių moterų — 500, baltųjų ir mulatų vyrų — 1 200, moterų — arti 500. Svetimšalių čia esama tik apie 50, pirmiausia anglų, paskiau vokiečių, belgų ir kitų po keletą žmonių. Moterų miestely maža; jis pilnas padienių darbininkų, ateivių iš Angolos gilumos: tai irgi vos dygstančio miesto žymė. Miestelis turi gerai suplanuotas, kai kur puikiais medžiais ir gėlėmis nusodintas gatves, nedidelius, bet dažnai puošnius namus, elektrą, kanalizaciją, radijo stotį ir daug užsienio firmų atstovybių. Kadangi miesto gyventojai sparčiau auga negu trobesiai, tai butai ir šiaip gyvenimas čia brangus ir jaučiama daug spekuliacijos. Pvz., už 400 km^2 sklypą dabar jau mokama apie 2 000 dolerių. Miestely maišosi daug trumpam sustojančių įvairiausių tautų keleivių. Vieni per čia veržiasi į Afrikos gilumą, į Kongą, o kiti grįžta iš jos plačiųjų savanų ir primityvių miškų. Vyksta nemažas ir eksportas: gyvūnų,

odų, kukurūzų, žuvų, vaško, cukraus, druskos, aliejinių grūdų ir palmių riešutų. Žodžiu, šitame mažame miestely gyvenimas verda kaip katile, ypač, kad jis sustumtas beveik į vieną ilgą gatvę.

Nemėgdamas statybinio triukšmo ir bėgdamas nuo brangumo, atvykau į seną ir didelį miestelį Benguelą ir apsigyvenau viešbutyje „Valentim". Čia ramesnėje atmosferoje stebiu vietos gyvenimą ir gamtą.

SEPTINTAS LAIŠKAS

Truputis apie Angolą

Angolos teritorija apima apie 1 250 000 km^2. Taigi šis kraštas yra šešiolika kartų didesnis už jį valdančią Portugaliją, tris kartus didesnis už Vokietiją ir beveik dvidešimts tris kartus didesnis už nepriklausomą Lietuvą. Angola turi tik apie trejetą milijonų gyventojų, tarp kurių yra tik apie 35 000 europiečių, daugiausia portugalų, ir tik trejetas tūkstančių kitataučių: anglų, vokiečių, belgų ir afrikanų, arba Pietų Afrikos būrų (ol. *boer*). Po keletą arba keliolika žmonių galima sutikti dar italų, skandinavų, graikų, rusų, ispanų ir kitų. Didelis gyventojų daugumas yra bantų šakos negrai, pasidalinę į daugelį smulkių tautų ir kalbų. Angolos vidurio svarbiausia kalba ir tauta — umbundu, amerikiečių misionierių manymu, turinti apie pusę milijono žmonių (umbundiečių kalba — očimbundu, daugiskaita — ovimbundu). Tai esanti graži ir labai turtinga kalba, kuria galima išreikšti įvairiausias mintis ir idėjas. Neturinti tiktai mokslinės ir techninės terminologijos. Umbundu kalba suprantama ir daugeliui kitų tautų Angolos negrų. Jei ne portugalų kalbos konkurencija su valdišku aparatu ir privalomais nuostatais bei privilegijomis, tai umbundu kalba lengvai galėtų tapti visos Angolos *lingua franca*. Aplink umbundu gyvena keletas daug mažesnių tautelių: vačivokve, valuimbe, čitembo, vangonzelo, vanjemba,

valuičaze, bunda ir kitos. Be negrų ir baltųjų, Angoloj daug yra nei šiokių, nei tokių, t. y. įvairaus odos tamsumo mulatų, arba mišinio baltųjų su juodaisiais.

Toks didelis kraštas kaip Angola, žinoma, negali būti visai vienodo klimato ir paviršiaus ir vienodos augalijos. Visi Angolos pakraščiai, kaip pajūry, taip ir krašto gilumoje, t. y. Kongo pasieny, yra žemi, panašiai kaip Lietuvos. Šitoše žemumose, išskiriant patį pajūrį, klimatas yra karštas, o šiaurėje, arti Kongo upės žiočių, dar ir drėgnas. Tai nesiaklimatizavusiem europiečiams šių kraštų klimatas sunkiai pakeliamas. Bet krašto vidury, bent kiek arčiau okeano, žemės paviršius staiga pasistiebia aukštyn. Vykstant Benguelos geležinkeliu krašto gilumon, Kongo link, randame miestelių šitokiose aukš-

Angolos umbundietės.

tumose: pirmos keturios stotys pajūry guli nuo 1 iki 10 metrų aukštumoje; bet pavažiavę nuo pajūrio per 15 km atsiduriame jau 97 metrų aukštumoje; pasistumkime iš čia pirmyn dar 4 kilometrus ir jau būsime 236 metrų aukštumoje, o pridėję dar 19 km, jau būsime pasiekę 631 metrą (stotis Coroteva). Atsitolinę nuo Atlanto per 160 km, Cubai stoty pasiekiame 907 metrų aukštumas, o už 330 km nuo jūros stoty Lepi jau būsime tikruose plokščiakalniuose: 1 637 metrai virš jūros paviršiaus. Čia jau klimatas gerokai pasikeičia ir tinka europiečių sveikatai. Apie Lepi auga net rugiai; tai yra labai nepaprasta tropikų kraštams. Lepi apylinkėse ir lenkai ketina apgyvendinti savo kolonistus, nes čia gyvenimo sąlygos labai panašios į Lenkijos gamtines sąlygas. Ir Benguelos geležinkelis, eidamas skersai per plokščiakalnio vidurį apie 1 100 km, nenusileidžia žemiau kaip 1 000 metrų, o 350 kilometrų atstumą jis tęsiasi aukštumomis nuo 1 500 iki 1 850 metrų. Tai yra pats Benguelos plokščiakalnio vidurys, Angolos aukštyn išpūsta krūtinė, tinkama europiečių sveikatai ir darbui.

Visi šitie sveikieji plokščiakalniai turi apie 80 000 km^2, t. y. trečdaliu daugiau negu nepriklausomoji Lietuva. Vakare, man kylant geležinkeliu į šituos plokščiakalnius, termometras gana staigiai nusileido nuo 18 iki 9 °C. Dienos metu ir plokščiakalniuose temperatūra vidurdieny pakyla iki 26—27 °C, bet dėl mažo oro spaudimo (tik apie 610 mm) ir didelio sausumo ši temperatūra nesunkiai pakeliama, nors saulėje ji kartais pasiekdavo ir 42 °C.

Angolos žemė dažniausiai derlinga, tik kai kuriose vietose vandens stoka sutrukdo jos naudojimą. Nors plokščiakalniuose žiemos metu lietaus nesti, bet dirvoje čia vis dėlto ir žiemą drėgmės yra ir daugely vietų iš žemės sunkiasi vandens šaltiniai. Plokščiakalnių dirva tartum graikiška kempinė, lietingą vasarą prisigeria daug vandens ir žymią jo dalį sutaupo žiemai. Iš šaltinių, upelių ir upių vandenį vietos gyventojai negrai ir baltieji visur, kur tik galima, suleidžia į prakastus kanalus ir dažniausiai negilius mažus griovius, kurie laukuose vingiuoja taip, kad staigiai nenusileistų žemyn ir

kiek galima didesniam žemės plotui būtų naudingi. Žemyn vandenį lengva nuleisti į dirvas, taigi visur rūpinamasi tuos kanaliukus turėti kiek galima aukštesnėse vietose.

Iš javų daugiausia sėjami kukurūzai, kurių daug eksportuojama net užsienin. Žemesnėse vietose ir plokščiakalnių slėniuose sėjami taip pat ryžiai. Kviečių kultūra valdžios visaip remiama ir propaguojama. Šiek tiek sėjama ruğių ir miežių. Bet visa ko kol kas po mažai, nes europiečių ūkių nedaug, o negrai nėra pratę javus sėti ir auginti; šioje srity jie nežino nuo ko ir pradėti, tai valdžia bando apie javų kultūrą mokyti. Dėl negrų kultūros lygio greitų ir svarbių rezultatų nėr ko laukti. Šioje srity vyks labai lėta evoliucija.

Angoloje auga daug visokių palmių, kurios duoda riešutų, aliejaus. Auga geros rūšies kava, medvilnė, ricina, migdolai, cukranendrės, kakava, tabakas, manioka, agavos (virvėms ir maišams austi), guma, ananasai, daug puikių apelsinų ir kitokių vaisių bei daržovių, kokios tik auga Pietų Europoje.

Kadangi Angola — tai savanų ir retų miškų kraštas, tai čia labai daug įvairių antilopių ganosi, kurias seka liūtai, leopardai, gepardai, hienos, šakalai ir didelės laukinės katės. Žemesnėse ir karštesnėse vietose yra stambių dramblių, hipopotamų, laukinių buivolų, žirafų, rainųjų zebrų, beždžionių ir daugybė kitokių laukinių gyvūnų ir paukščių. Žemumose yra daug ir krokodilų bei gyvačių, tačiau pajūry ir plokščiakalniuose vaikštinėdamas niekur jų nemačiau. Dažniausiai čia tekdavo matyti nedidelių driežų.

Galvijų yra vietinių afrikietiškų, o europiečių pavyzdinguose ūkiuose yra ir puikių veislinių galvijų: olandiškų ir normandiškų. Negrai beveik visur turi ožkų. Iš darbinių gyvulių čia labiausiai paplitę jaučiai, asilėnai ir asilai. Kiaulės paprastos ir veislinės, vištos ir kiti naminiai Europos paukščiai gerai laikosi, nors jų auginimas beveik visur čia dar labai primityvios stadijos.

Angolos gelmės dar neištirtos, bet čia jau aptikta daug deimantų, geležies ir vario, marmuro, granito, kalkių ir kitokių žemės ir jos gelmių turtų. Tad gamtinės sąlygos čia gana palankios žemės ūkiui

ir pramonei, tik stinga žmonių, iniciatyvos ir kapitalo. Portugalija mažutė ir, atrodo, pavargusi tauta, o be Angolos, ji turi dar kitų didelių kolonijų Afrikoje ir Azijoj. Viso to ji nepajėgia aprėpti. Tai Angolos turtų pilnesnis sunaudojimas prasidės, kai apsigyvens čia daugiau baltųjų ir energingų žmonių ir įplauks daugiau kapitalo, kurio Portugalijai labai stinga.

Kelias iš Lobito į senąją Benguelą

Iš naujo, statomo Lobito miestelio į seną Benguelos (sk. bengela) miestą (jos pradžia 1617 m.) tik 36 km. Šiuo keliu teko man net tris kartus važiuoti: du kartu automobiliu ir kartą geležinkeliu. Iš Lobito kelias pasuka į pietus ir eina truputį vingiuodamas per siaurą pajūrio lygumą ir žemumą, kurion tai vienur, tai kitur prasiveržia okeano sūrus vanduo ir sudaro sūrias lagūnas, panašias į lietuviškas balas. Šitose lagūnose stūkso nemažas turtas — druska, kurią čia gamina ir eksportuoja svetur. Tai lagūnų pakraščiuose teko matyti daugelį nedidelių šviesiai pilkų druskos kūgių, truputį primenančių Palangos kopas. Kadangi abu miestu yra prie pat okeano, tai ir kelias nedaug tenutolsta nuo vandens. Važiuodami iš Lobito į Benguelą, kairėje turime aukštokas terasas, kurios veda į aukštąsias Angolos lygumas, o dešinėje — Atlantą, prie kurio kelias vietomis prisiartina per kilometrą, kitur vėl nutolsta per 3—5 kilometrus.

Akmenimis grįstų plentų kaip Lietuvoje Angola neturi, bet gerų kelių automobiliams čia yra apie 20 tūkstančių kilometrų. Vietomis jie taip lygūs, tiesūs ir tartum minkšti, kad su visišku patogumu važinėjome po 50—80 km per valandą greičiu. Angoloje beveik visi baltieji ūkininkai turi automobilius, tačiau neskubotais reikalais neturtingieji važinėja jaučiais, ir į vieną didelį vežimą įkinkoma apie 10—14 ilgaragių vietinių jaučių. Bet jaučių vežimams yra uždrausta važinėti automobilių keliais; jaučiams yra kiti siauresni ir paprastesni keliai. Automobilių kelius nesunku tvarkyti dėl ypatingų žemės ir klimato savybių ir dėl juodųjų darbininkų pigumo.

Važiuojant Lobito – Benguelos plentu, teko matyti pusiau dykumų, pusiau savanų (pusdykumių) ir kultivuojamų laukų. Savanos žemėvaizdis kai kur beveik visai plikas, o kai kur apaugęs retais, apdžiūvusiais, žemais ir kreivais medeliais, skurdžiais krūmokšniais ir žolėmis, kurios sausą pusmetį retai kur žaliuoja. Iš naudingųjų medžių pakeliui ir daržuose matėsi mangų, mamėjų, aliejinių palmių, eukaliptų, ananasų ir kitų pirmą kartą mano matomų rūšių. Ant mangų auga vaisiai, panašūs į didelę (kumščio ar žąsies kiaušinio didumo) slyvą: tai gardus vaisius, prie kurio skonio lietuviškas liežuvis greit prisitaiko. Mamėja panaši į nedidelį lietuvišką moliūgą; vidus jos pilnas tamsių grūdelių. Pakraščiai valgomi ir turi kiek saldesnį skonį už amerikietišką raukšlėtąjį melioną (angl. *cantaloupe*). Eukaliptai čion persodinti iš Australijos, puikiai tinka Angolos klimatui ir per keliolika metų iš mažo diego virsta dideliais medžiais. Neteko girdėti kito tokio medžio, kurs taip greit augtų, jeigu neminėsim bambuko krūmų, kurie Angoloje puikiai atstovauja Kinijai ir Indijai. Apskritai, Angoloje sutinkame visų šešių kontinentų medžių ir daugelio kraštų javų ir vaisių.

13 km į pietus nuo Lobito privažiuojame prie tilto per Catumbelos upę (sk. Katumbela), kurioje esama krokodilų ir kurios vanduo naudojamas cukranendrių irigacijai. Čia net keletą kilometrų tenka važiuoti per vieną cukranendrių plantaciją, kur matosi vienur parengti, giliomis vagomis milžiniškų traktorių suarti laukai, kitur jie jau užsodinti; vienur nendrės jaunos kaip Lietuvos balų ajerai, kitur suaugusios į aukštus lazdų kelmus, apie tris kartus aukštesnius už žmogų. Čia pat ir didelis cukraus fabrikas, kuris jas perdirba į cukrų. Plantacija padalinta į kvadratinius sklypus, kurių pakraščiais iškasti kanalai nuo metro iki dviejų metrų platumo. Kanalai išvesti šiek tiek aukščiau už dirvas, taip jų vanduo bet kada nuleidžiamas į lygius nendrių laukus tarp aukštų ežių. Per sausąjį pusmetį irigacija yra būtiniausias dalykas.

Jokių stambesnių laukinių gyvūnų šitame judriame pajūry neteko matyti, tik jūrose nelabai toli nuo kranto retkarčiais pasirodo vandens

fontanas ar iškyla į paviršių milžiniškos statinės pavidalo tamsus kūnas: tai banginiai, kurie čia atplaukia iš pietų pusės. Dabar jų čia vis rečiau matoma, nes gerai organizuota jų medžioklė baigia juos naikinti. Netoli Lobito uosto laivu plaukiant teko jų matyt tiktai du. Bet pajūrio lagūnos pilnos gyvybės: pulkai visokių vandeninių paukščių čia turlena, o tarp jų ar tik ne gausiausiai bus vandeninių vištelių.

Vizitai

Persikėlęs Benguelon ir apsigyvenęs labai originaliame viešbutėly „Valentim", pasiskubinau atsilankyti pas Benguelos krašto gubernatorių p. Almeidą. Jo valdiški rūmai pastatyti visai arti jūrų ir kiek primena lietuviškų dvarų bent kiek apleistus rūmus. Prie vartų stovi du juodi, basi kareiviai ir dar keletas jų kaitinasi kieme. Su p. gubernatorium pasikeitėm linkėjimais ir mandagumo frazėmis, kurių portugalams niekad nestinga. Jo Ekscelencija pažadėjo man visokią jo valdiško aparato protekciją mano kelionėje, ypač, kad tai pirmasis lietuvis, įžengiąs į šį tolimą Angolos kraštą, ir todėl turįs būti gerai priimtas ir apsaugotas. Už visa tai p. gubernatoriui padėkojęs, nusiskubinau į vietinių laikraščių redakcijas. Šitame mažame miestelyje vis dėlto leidžiamas mažas dienraštis „Jornal de Benguela" ir pora mažų savaitraščių. Redakcijose labai susidomėjo mažai tegirdėta Lietuva. Redaktoriai suieškojo Europos žemėlapį, ir turėjau jiems parodyti Lietuvos padėtį ir papasakoti apie mūsų jauną respubliką. Po kelių dienų pamačiau „Jornal de Benguela" mažą straipsnelį apie mano kelionę kartu su sava fotografija. Visus tris laikraštėlius spausdina viena spaustuvėlė, kurioje dirba beveik vieni negrai. Redaktorių kambarys irgi bendras, o jo sienos ir kampai nukabinti ir apstatyti visokiais negrų dievukais, žmonių ir gyvūnų medinėmis statulomis, padarytomis taip, kad jokio sąnario joms netrūktų. Daug čia sukrauta ir medžioklės trofėjų: antilopių galvų su visokio tipo ragais, plėšriųjų gyvūnų kailių ir daug kitų dalykų.

Žodžiu, redaktorių didelis kambarys atrodė kaip tikras muziejus, vaizduojąs vietos fauną ir etnografiją.

Gausingos ekspedicijos

Jau dvidešimt metų, kai Angolon pradėjo važinėti gausingos ekspedicijos iš įvairių šalių ir įvairiais tikslais. Vienos jų siekia tik teorinių mokslo tikslų, o kitos ieško čia žemių savo tautiečių kolonizacijai. Prieš karą buvo manyta Angoloje įkurti žydų tautinius namus. Važinėjo čia jų ekspedicija ir rengėsi šį tą daryti, bet greit užėjęs karas vėl sustiprino viltį atgauti Palestiną, ir Angolos projektai liko užmesti. Tuoj po karo buvo čia vokiečių, italų, jugoslavų ir lenkų kolonizacijos komisijos. Portugalai ypač bijosi vokiečių, kaip galingos tautos, kurią įsileidus Angolon patiems portugalams greit pasidarytų ankšta. Italijos komisijai Angola labai patiko, ir Mussolini paprašė įsileisti čia 30 000 italų kolonistų. Portugalai pabūgo tokio kiekio. Lenkų pirmoji komisija iš trejeto žmonių čia važinėjo 1929 m. Apie pusmetį čia pavažinėjusi, ji įsitikino, kad šis kraštas gerai tinka ir lenkų kolonizacijai. Dabar (1930 m. rugpjūčio mėn.) čia darbuojasi jau daugiau kaip pusmetis antroji Lenkijos komisija iš keturių žmonių. Jai vadovaująs grovas Zamoiskis, žinomo diplomato sūnus. Kaip teko iš vietos žmonių girdėti, ši komisija atvykusi ilgam laikui, atsigabenusi automobilių ir savą šeimininkę, pasisamdžiusi vilą ir važinėjanti plokščiakalniuose, kur sveikas klimatas ir daug laisvos žemės. Man nepasitaikė su lenkais čia susitikti, bet iš vietinės spaudos ir valdininkų sužinojau, kad Portugalija sutikusi įsileisti dešimt tūkstančių lenkų ūkininkų, ir dabar komisija sudaranti planus jų laipsniškam įgyvendinimui ir finansavimui. Kiekvienam ūkininkui, rodos, numatoma nuo 300 iki 500 hektarų žemės labai maža kaina. Kadangi Lenkija jūrose neturi jokios jėgos, tai Portugalija, turinti nemažą prekybos ir šiokį tokį karo laivyną, nesibijo lenkų įsigalėjimo apytuštėje Angoloje.

Kaip jau minėjau, čia dabar atvyko amerikiečių ekspedicija su

Philadelphijos muziejaus vicedirektorium p. Greenu priešaky. Ji šaudys įvairius gyvūnus savo muziejui praturtinti. Didelį vargą ji turėjo, kol gavo teisę ginklus įsigabenti. O leidimai medžioti dar daugiau ją sugaišino. Bendro medžioklei leidimo čia neduodama. Reikia imti atskirus leidimus drambliams, atskirus antilopėms, atskirus liūtams ir leopardams, atskirus smulkesniems gyvūnams ir paukščiams. Visa tai reikalauja nemažai pinigo ir laiko, o dar daugiau nervų, ypač amerikiečiams, kurie nėra pratę šiandien galimus dalykus rytdienai atidėlioti.

Greit Angolon atvyksta dar ir kita amerikiečių ekspedicija, deleguota Carnegie instituto. Ji taip pat rinksianti pavyzdžius gamtos istorijos muziejui. Kaip matome, Angolai tolimų svečių nestinga. Ji žadina susidomėjimą daugelio kraštų.

Portugalai bijo Angolon įsileisti didelių valstybių kolonistų, ypač tokių, kurios turi nemažus laivynus ir, kilus kokiam konfliktui, lengvai galėtų jos kolonijas paveržti. Nenorima įsileisti ir pirklių, nes dabar vieni portugalai yra aprėpę beveik visą Angolos prekybą ir jiems labai nepatinka iš svetur atvykstantieji konkurentai. Žemės ūky jie neturi tokių didelių gabumų kaip prekyboje. Nors ir šitoje

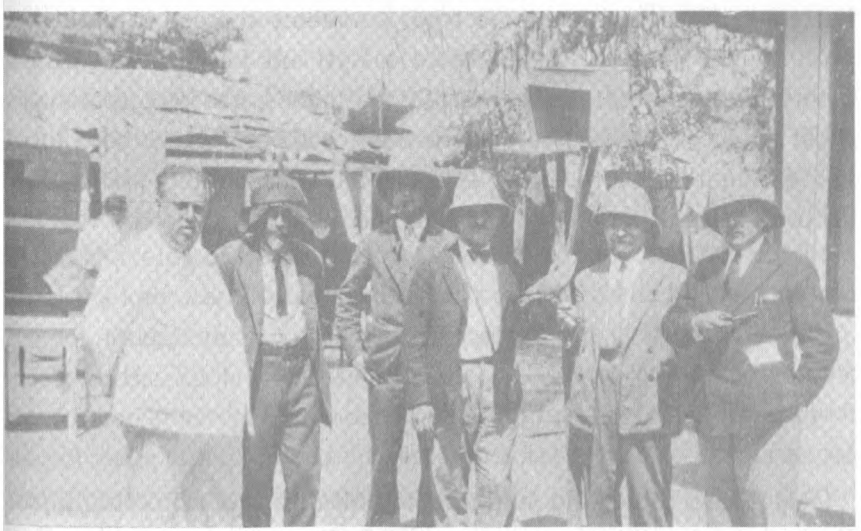

Autorius amerikiečių ekspedicijoje Angoloje (antras iš dešinės).

srity jie turi šiek tiek pasisekimo, tačiau nesitiki greitu laiku apimti visas krašto platybes. Todėl mažesnių tautų žemdirbius jie čia visai palankiai traktuoja.

Negrai javų sėja tik tiek, kiek užtenka šeimynai išmaitinti ir mokesčiams sumokėti. Platesnė kultūra jų nedomina. Todėl, kol Angoloje neapsigyvens daugiau Europos žemdirbių, tol nebus galima didelių žemės turtų plačiau naudoti. Dabar plokščiakalniuose ir žemumose plyti didžiausi plotai, kur nesimato nei gyventojų, nei besiganančių gyvulių. Šitą tuštumą reikia užimti, ir portugalai yra susirūpinę pritraukti čia naujų žmonių su pinigais. Nes visai be pinigo čia negalima pradėti ūkininkauti. Paprasti trobesiai čia nedaug kainuoja, bet didesnės išlaidos susidaro įsigyjant negyvąjį žemės ūkio inventorių, traktorių, automobilį ir kitus padargus. Automobilis šiuose kraštuose yra būtinas dalykas greičiau susisiekti ir produktus gabenti į geležinkelio stotį. Jaučiais geriausiu atveju galima nuvažiuoti tik iki 25 km per dieną, o paprastai mažiau. Šitame dideliame krašte atstumai milžiniški. Automobiliams keliai čia visai ar net labai geri, todėl turint automobilį atstumą lengva nugalėti. Vidutiniai ūkininkai čia paprastai turi pusantros tonos fordą ar chevroletą sunkvežimį, kur yra prieky vietos dviem ar trims žmonėms atsisėsti ir platforma produktams sukrauti. Ir teko man matyti ant platformos vežamų gyvų ir negyvų daiktų: ožkos sustatytos stačios, nes jos pusiausvyrą gerai išlaiko; kiaulės į turgų irgi pėsčios nevaikščioja, bet „joja" negro nugara arba važiuoja atsigulę ant automobilio platformos, tartum miegamajame vagone į Palangą atostogų praleisti...

AŠTUNTAS LAIŠKAS

Iš Benguelos į Nova Lisboa

Pagal savo plotą Angola dar labai mažai turi geležinkelių, kurių čia yra keturios, viena su kita nesujungtos linijos, drauge sudarančios

apie 2 350 km. Ilgiausia tai Benguelos linija, einanti per patį Angolos vidurį nuo Lobito uosto iki Belgijos Kongo ir turinti 1 347 km. Šita linija man kaip tik tenka įsibrauti į Angolos centro aukštumas. Benguelos mieste nepavyko man gauti taksi ar kokio vežiko, tai du ploni negrai nutempė ant savo pečių mano bagažą į mažą stotelę.

Angoloje trečia klase važinėja tik negrai. Man norėjosi nors trumpą atstumą su jais pavažiuoti, bet baltajam žmogui trečios klasės bilieto neparduoda: paaiškino, jog taip elgiamasi, kad nepažemintų europiečių autoriteto. Kad taip — tai taip: kakta sienos nepramuši... Važiuoju antra klase, primokėjęs dar apie 30 litų už miegamąją vietą, iki Huambo. Mūsų traukinys susilipdė iš vieno I, vieno II, vieno III klasės, valgomojo ir vieno pašto bei bagažo vagono, taigi tik iš penkių vagonų, garvežio ir vienos platformos. Visi trys keleivių vagonai buvo pilni, ypačiai buvo prisigrūdęs negrų vagonas. Kur gi jie nebus pilni, kad šita, kaip dauguma kitų Afrikos linijų, leidžia vienon ir kiton pusėn tik po du traukiniu per savaitę. Nuo pajūrio, pavyzdžiui, trečiadieniais, šeštadieniais ir kas antrą šeštadienį eina traukinys per visą Angolą iki pat Belgijos Kongo sienos. Be keleivių, kasdien yra po vieną prekių traukinį, einantį vėžlio greitumu.

Išvažiavę pavakary, apie 5 val., pirmuosius 50 km važiavom žemumomis, kurių žemėvaizdis — pusdykumė, retai kur paįvairintas skurdžiais krūmais. Paskiau staiga pradėjome kilti į aukštumas, ir tuo tikslu buvo pakeistas paprastas garvežys kabliuotu, kuris turėjo tempti mūsų mažą traukiniuką į Benguelos plokščiakalnį, kur mūsų kelias dažnai vingiuoja aukštumose iki 1 850 metrų. Pradėjus lipti į plokščiakalnį, užėjo staigi tropikų naktis ir tik sunkiai buvo galima įžvelgti, kaip žemėvaizdis keičiasi: pradeda atsirasti vis daugiau kreivų, išsišakojusių, su plačiai išsiskėtusiomis viršūnėmis medžių.

Rytui išaušus jau vingiavom apie 1 400 metrų aukštumose ir vis dar kilome aukštyn. Visame šitame kalnuotame kely neteko važiuoti nė per vieną tunelį. Už tai nuolat raitėmės kalnų pašlaitėmis. Trumpas traukiniukas kartais taip susiriesdavo, kad per vagono langą žiūrint galima buvo suskaityti visus traukinio langus. Kalnuotas žemėvaizdis

buvo labai gražus, bet nepanašus į lig šiol mano matytus gamtos vaizdus. Čia nebuvo labai staigių reljefo pakilimų ir bedugnių. Slėniai gilūs, platūs, didingi. Kalnai irgi be aštrių viršūnių, dažnai virsta lygumomis, iš kurių retais atvejais išsikiša aukštyn aštrios milžiniškos skeveldros seniau čia buvusių didesnių aukštumų, dabar jau nudilintų vandenų ir vėjo erozijos bei cheminių ir fizinių procesų. Šitos iš lygumų staigiai išlindusios uolų skeveldros yra panašios į špygas arba į stačius pailgus duonos kepalus. Tai nemažas Angolos žemėvaizdžio originalumas. Kitą savotiškumą čia sukuria augalija. Medžiai reti: mišką Angolos plokščiakalniuose galima būt prilyginti senam, išsikerojusiam ir netvarkingai įsodintam Lietuvos sodui. Tačiau be minkšto ir žalio patalo, kurį sukuria Lietuvos pieva. Tarp medžių ir pačiose savanose auga sausos kserofiliškos (dykumų) žolės, šiurkščios, dygliuotos, nejaukios, bet labai turtingos spalvų. Jos panašios į Persijos patiesalus, kuriuose neišsiskiria viena kuri spalva: čia matai labai žalius lopinius, mažiau žalius, gelsvus, geltonai rausvus ir net raudonesnius už patį kraują. Lygiai taip ir medžių lapai sudaryti iš lietuviškos vėliavos spalvų mišinio su visais galimais jų atspalviais ir niuansais. Važinėju Angolos plokščiakalniais sausojo periodo pabaigoje, tai suprantama, kad po keturių visiškai sausų mėnesių visam žemėvaizdžiui stinga kiek gyvumo ir linksmumo. Vaizdai labai įdomūs, tačiau nesukelia gilaus susižavėjimo, kaip Šveicarijos žaliuojančios pašlaitės ar švelnutė Riviera su savo mėlynomis bangomis ir baltomis jų putomis. Angolos žemėvaizdy esama kažkokio klaikumo, kurį padidina neapmatomos krašto platybės, beveik tuščios, kultūros nepaliestos.

Švintant pravažiuojame pro mažą stotelę Longonge, kur dirba plytų dirbtuvė, siuntinėjanti savo produktus naujai besikuriančioms sodyboms, kurios sparčiai dygsta išilgai geležinkelio liniją. Prieš 7 val. pakylame 1 630 metrų aukštumon ir pravažiuojame pro Lepi miestelį, kurs džiaugiasi labai gražiais kalnų reginiais ir sveiku klimatu. Jo apylinkių vanduo irgi labai geras. Dėl visų šitų aplinkybių buvo manyta čia perkelti net Angolos sostinę, pradėta net kai kurie

sostinei trobesiai statyti, tačiau šis projektas greit buvo pakeistas kitu – geresniu: perkelti sostinę iš Luandos į Huambo. Dėl didelio klimato sveikatingumo manoma dabar Lepi statyti sanatoriją.

Pravažiavę pro Lepį greit pasiekiame aukščiausią 1 854 metrų geležinkelio linijos vietą su puikiais reginiais. Netoli čia stotis Calenga, kurios apylinkėse plečiasi svarbus žemės ūkio centras, auginąs vaisius, daržoves ir ypač daug bulvių.

Prieš 8 val. pasiekiame Vila Robert Williams stotį, taip pavadintą garbei to anglo, kurio iniciatyva buvo nutiestas Benguelos geležinkelis. Čia įsikūrė 180 portugalų ūkininkų, kurie gerai prasigyveno, be valdžios pagalbos pasistatė sau mokyklą ir bažnytėlę, o dabar šioje kolonijoje jau plečiasi prekyba (25 įstaigos) ir net pramonė (8 įstaigos).

9 val. jau buvome Huambo miestely, kur nusprendžiau bent vienam mėnesiui apsigyventi ir iš čia važinėti į rūpimas Angolos vietas. Šis miestelis yra per 390 km nuo Atlanto, apie 1 700 metrų aukštumoje prie 12° 45' pietų platumos ir 15° 40' rytų ilgumos (nuo Greenwicho). Miestelis užima centrinę padėtį Benguelos plokščiakalny, turi sveiką klimatą, gražius atvirus vaizdus ir gerą žemę europiečių kolonizacijai. Tai 1928 m. Portugalijos valdžia nusprendė čia steigti būsimą Angolos sostinę ir vietoj negriško Huambo vardo pavadino ją Nova Lisboa (Naujoji Lisbona). Čion atvykęs sugriebiau automobilį ir nuvažiavau į kitą galą miestelio, kur viename gatvės kampe radau net tris viešbutukus. Visus juos atidžiai apžiūrėjau, pasiderėjau (šiame krašte tai labai sveika) ir pagaliau apsistojau viešbutyje „Cardoso", kurs už kitus nebrangesnis, bet šiek tiek švaresnis. Susiderėjau 16 litų per dieną už pensioną ir už patarnavimą. Čia prie stalo šunes neleidžiami asistuoti, kaip daugelyj Angolos viešbučių, o patarnaujantieji negrai irgi švariau aprengti ir išprausti. Tik kambariukai žemi, todėl mažiau teapsaugo nuo vidurdienio karščio. Pagal vietos sąlygas mano rezidencija visai gera ir padori; tai ir esu ja patenkintas.

Naujas miestas – naujos pažintys

Kiek pailsėjęs leidausi pažiūrėti naujos savo rezidencijos šioje tropikų šaly. Pėsčias pavaikščiojęs patyriau, kad savo plotu šis miestelis labai didelis. Gatvės ir bulvarai taisyklingai, simetriškai suplanuoti dar prieš gyventojų atsiradimą. Sklypai pardavinėjami visuose būsimo miesto kampuose. Kas kur nusiperka – ten ir statosi. Apskritai, tik kas trečias – penktas sklypas tėra užstatytas, ir tai nedideliais vieno aukšto baltais mūriniais namukais, primenančiais portugališką stilių. Dažniausiai tai paprasti be jokių pretenzijų namukai, tačiau ir nebjaurūs. Tikrai gražūs portugališko stiliaus namai (jų apie tuzinas) – tai valdžios pastatyti būsimai aviacijos stočiai ir dabar jau veikiančiai veterinarinės bakteriologijos laboratorijai ir šių įstaigų tarnautojams.

Huambo turi dvi dalis: žemąjį miestą arčiau geležinkelio stoties ir aukštąjį miestą šiek tiek toliau. Skirtumas tarp jų aukštumo – tik 30 metrų. Sostinė čia bus dar negreit atkelta iš Luandos, tai stambiosios ir puošniosios statybos čia dar nesimato. Kol kas Nova Lisboa tik apygardos sostinė. Tačiau, numatydamos šiam miesteliui didžią ateitį, jau dabar čia steigiasi ir koncentruojasi daug svarbių įstaigų, kaip Angolos Geologinė misija, Žemės ūkio tarnyba, bevielio telegrafo stotis ir daug prekybos firmų, pramonės įstaigų, geležinkelio dirbtuvės, hidroelektros stotis ir t. t. Dabar Nova Lisboa turi 2 000 europiečių ir apie 3 000 juodųjų gyventojų. Jų skaičius greit auga, papildomas naujai atvykstančiais iš Portugalijos ir iš pačios Angolos. Čia iš pažįstamų nieko neturėjau. Visas pažintis pradėjau grynai sava iniciatyva ir be jokių pašalinių rekomendacijų. Nuėjau sekmadienį į mažutę bažnytėlę, bet čia nebuvo nei pamaldų, nei baltųjų žmonių. Tik negrų grupė meldėsi ar aplink bažnyčią kaitinosi ir šnekučiavosi. Patyręs, kad čia eina mažas savaitinis laikraštukas „O Planalto" („Plokščiakalnis"), viešbučio savininkui pasisakiau norįs aplankyti jo redaktorių. Bet nespėjau pas jį nueiti, kaip jis mane užklupo čia pat viešbuty. Susipažinom. Tai adv. dr.

Pedro de Andrade Corvo Barrose Judice Bikeris, piliečių sutrumpintai vadinamas dr. Bikeriu. Ispanų ir portugalų aukštųjų luomų papročiu prie vaiko vardo prilipdoma ne tik tėvo, bet ir motinos pavardė. Todėl jų pavardės pasidaro kartais sieksninės. Dr. Bikeris kelių tautų produktas: *Judice* liudija itališką priedą, *Biker* — anglišką, visa kita — portugališka. Jis pats yra vedęs danę. Žmogus jis įdomus, plačių pažiūrų ir veda didelių komercinių ir pramoninių Angolos įstaigų juridinius reikalus, taigi ir prie turto. Po pirmo mūsų pasimatymo viešbuty tuojau sekė antrasis — jo namuose. Žinoma, interviu apie Lietuvą, apie mano kelionę ir įspūdžius ir t. t. Pažintis mūsų ėjo sklandžiais keliais, ir greit pasidarėm kaip seni draugai.

Bet svarbiausias dalykas mano pažinty su dr. Bikeriu — tai kelionė per visą Angolą. Jis pats man pasiūlė jo geru automobiliu leistis į tolimą kelią. Iš karto pamaniau, gal jis juokauja. Bet pajutęs tikrovę nepaprastai nudžiugau. Važiuoti su žmogum, kurs kraštą jau pažįsta, ir automobiliu, ir dovanai: supraskite, kad proletariškam Lietuvos profesoriui tai nepaprastas radinys, didesnis už pusę svaro aukso! Juk pačiam samdytis automobilį, sumokėti apie pustrečio tūkstančio litų ir be tinkamos kompanijos leistis į šiurpulingas, pavojų pilnas girias — nedidelis džiaugsmas, o dar mažesnis patogumas. Proga puikiausia, auksinė!..

Taigi tris dienas pabuvęs Huambo išsirengiau į kelionę per visą Angolą į vakarinį Kongą. Apie 15 dienų, arti pustrečio tūkstančio kilometrų ir daug jausmus purtančių nuotykių! Sakau, nieko geriau gyvenime net būti negali. Dr. Bikeris, jo sekretorius p. A. F. Pintas, aš, geras vairuotojas p. Cerqueira ir 15 metų negriukas Antonio visokiems patarnavimams. Prisėdam didelį „Graham Paige", apsikraunam daiktais, pasiimam porą šautuvų, keletą revolverių, valgio, paklodžių, kitų smulkmenų ir važiuojam.

Iš Huambo į Silva Porto

Didžion kelionėn per Angolą išsirengėm rugpjūčio 19 d. Pavakary 5 val. mūsų automobilis jau dūzgė lygiu, tiesiu, puikiu keliu rytų kryptimi. Kol dar šviesu, stebėjome plokščiakalnių savanas, apaugusias retais, kreivais medžiais ir aukšta, kieta, sausa žole, čia vadinama *capsim* (sk. kapim). *Capsim* kieti šiaudai, kiek panašūs į lietuviškas dirses, apdžiūvę, pageltę; jie gerai tinka įvairiems krepšiams ir pintinėms pinti ir net negrų palapinėms statyti. Gyvūnai juos ėda tik iš didelės bėdos, kada pristinga geresnio maisto. Daugely vietų ši žolė nudeginta, kitur dar tebedega. Negrai padega ją įvairiais sumetimais, lygiai kaip ir girias: tai norėdami laukinius gyvūnus medžioti ir ugnimi išbaidyti juos reikalinga kryptimi, tai pelenais dirvą pagerinti savo būsimiems mažučiams laukeliams, o dažnai iš neatsargumo ir dėl savotiško smagumo.

Iš pradžių kelias buvo toks puikus, kad automobilis be pavojaus lėkė per valandą net 80 kilometrų. Greit atsidūrėme mažame miestely Vila Nova, kur mano holosteriškas aukštumų termometras rodė 1 850 metrų. Šitose aukštumose klimatas ypač geras; tai jau matyti iš sveikų europiečių vaikų veidų. Miestely gyvena arti pusantro šimto europiečių, o gyventojų daugumas — negrai, gyveną savo palapinėse greta mūrinių europiečių namų.

Dar kiek pavažiavę atvykom į miestelį Chinguar (sk. Šinguar), kur gyvena arti 300 europiečių ir apie 1 200 negrų. Žymi dalis portugalų čia verčiasi prekyba. Supirkinėja iš negrų vietinius produktus: kukurūzus, odas, vašką ir kitus dalykus ir pardavinėja jiems dažniausiai pigią, negrų skoniui pritaikytų spalvų manufaktūrą. Kadangi buvo jau vėlyvas vakaras, tai nusprendėm čia ir pavakarieniauti. Po vakarienės, jau visiškai sutemus, traukėme tolyn vis dar labai geru keliu, kol apie 11 val. pasiekėme Silva Porto miestelį, kuriame apsinakvojom. Greit suradom geriausią miestelio viešbutį

„Girao", bet įsiveržti į jį mums negreit pavyko. Mat tą vakarą vieninteliame kino teatre ėjo seansas ir beveik visi baltieji gyventojai buvo išėję į šią pramogą. Baltųjų gyventojų mažutės oazės Afrikos izoliuotose vietelėse juk neturi kitokio pasilinksminimo ir pasižmonėjimo, kaip kinas ir gramofonas. Tai nenuostabu, kad į retus kino seansus susigrūda visa baltoji publika su žmonomis ir vaikais, kurie kelia salėje didžiausią riksmą ir triukšmą, gaudo vienas kitą ir eina ristynių: tai tartum cirko numeris, į filmų pertraukas įspraustas.

Pabeldę į visus nepažįstamų viešbučio trobesių langus ir duris, pagaliau prikėlėm keletą aptingusių, miegūstų negrų, kurie neturėjo iniciatyvos įleisti mus į kurį nors kambariuką, kol viešbučio šeimininkai sugrįš iš kino. Po 12 val. nakties atsirado p. Girao ir per pusvalandį šiaip taip prisirengė atidaryti mums dviejų kambariukų duris ir užžiebti žvakes.

Silva Porto

Šitame miestely teko mums išbūti net tris dienas, tai buvo laiko apžiūrėti patį miestuką ir tolimesnes jo apylinkes. Seniau šis miestelis vadinosi Belmonte, bet paskiau jis buvo pramintas Silva Porto, portugalų didvyrio garbei, čia ilgai gyvenusio pirklio S. Porto, kurs per negrų sukilimą, žuvus visiems portugalų forto gynėjams ir pristigęs kulkų, apsivyniojo Portugalijos vėliava ir susidegino ant parako statinės. Jo atminimui čia yra įrengtas mažutis parkas ir pastatytas mažas obeliskas. Sukilimą numalšinus, šio parko gėles tenka laistyti nusižeminusiems negrams. Mačiau juos šitą darbą ramiai dirbančius, bet kokius jausmus gimdo jų širdy liūdna likimo ironija, negalėčiau tiksliai atspėti iš jų tamsaus veido ir iš dar tamsesnio proto. Galbūt jų ignoravimas ir primityvumas neduoda pilnai pajusti, ką reiškia pažeminimas ir nustūmimas paskutiniųjų eilėn...

Silva Porto — tai Bié apygardos sostinė, taigi gubernijos miestas. Plačiai, lyg be ribų, išsiplėtęs 1 700 metrų lygiose aukštumose jis

turi apie 500 baltųjų gyventojų ir kelis kartus daugiau juodųjų. Taigi gyventojų atžvilgiu jis prilygsta tik mažiausiems Lietuvos apskričių miesteliams, bet plotu daug didesnis, tvarkingai suplanuotas ir švarus. Yra jame nemažai krautuvių, malūnų, bankas, plytų ir čerpių dirbtuvė, mokykla ir kino bei šokių saliukė. Apylinkių klimatas laikomas geru, sveiku, o dirva labai derlinga, išraižyta upelių, tinkamų irigacijai. Taigi vieta visai tinkama europiečių kolonizacijai, ypač galvijams auginti. Kol kas čia europiečių dar labai mažai.

Pas misionierius

Apie 20 km nuo Silva Porto yra amerikiečių protestantų misija Camundongo, kur turėjau porą pažįstamų misionierių, buvau užprašytas atvykti ir drauge su savo draugais portugalais nuvažiavau jų aplankyti. Misija priklauso kongregacininkų sektai, misionieriai beveik visi Kanados anglai, gyvenę ir Jungtinėse Valstybėse, iš kur ir dabar gauna didesnę pašalpos dalį. Tarp vietinių žmonių ji vadinama supaprastintai: amerikiečių misija. Nes protestantų sektų tiek daug, kad nei negrai, nei portugalai, jei specialiai nesuinteresuoti, nežino jų vardų ir religinės priklausomybės. Ši misija turi iš molio pačių negrų sukrėstą bažnytėlę, didelį vaisių sodą ir daržus, pradžios mokyklą su keliais skyriais apylinkėse ir amatų mokyklą. Bažnytėlę pastatė negrai be jokios pašalinės pašalpos, o kiti trobesiai statyti gana remiant amerikiečių aukomis. Į parapijonų gretas priimami tik tie, kurie išlaiko religinius egzaminus. Jei smarkiau kuo nusideda, tai sušaukiama parapijos seniūnų taryba, kuri sprendžia, ar palikti nusidėjėlį tarp parapijonų, ar išmesti. Šitie negrų seniūnai turi labai gerą nujautimą apie tai, kas kaltas ir kas ne. Jei kaltas, tai išmetamas iš parapijonų gretų, nes tarp jų savigarbos jausmas ir pareigos supratimas esą jau gerokai pakilę. Tai misionieriai savo darbo rezultatais visai patenkinti.

Mokyklą negrai lanko labai nereguliariai. Juos disciplinuoti esą

labai sunku. Pirmaisiais metais mokslas vyksta daugiausia umbundu kalba, paskiau vis daugiau portugališkai. Misijos centre mokina patys misionieriai ir jų žmonos, pramokę umbundu kalbos. Portugališkai mokina viena moteris, iš Brazilijos atvykusi, nes tarp portugalų labai sunku rasti protestantų. Apylinkės mokyklos skyriuose moko negrai mokytojai, anksčiau baigę misijos mokyklas ir dar kur nors bent kiek pasitobulinę. Mokyklos vaikų amžius labai įvairus: nuo 7 iki 18 metų ir net vyresnių pasitaiko. Dalis jų gyvena bendrabučiuose ir už tai pusę dienos dirba misijos daržuose ir amatų mokyklos dirbtuvėse. Šitos dirbtuvės čia labai paprastos, menkutės, bet vis dėlto yra didelis negrų statybos patobulinimas. Stalių skyrių veda negras, vidutinis amatininkas. Mačiau negrų vaikų čia išdegintas iš molio ir tamsaus šlyno čerpes stogams ir plytas sienoms. Darbas jų vis dėlto pakenčiamas ir ilgainiui padarys didelę įtaką šios apylinkės negrų kultūrai ir jų būviui. Išvažiuodami nuoširdžiai atsisveikinom: draugiškumą didino dar ir ta aplinkybė, kad aš buvau ir pažįstu tuos pačius miestus, kur misionieriai kadaise gyveno: Montrealį, Toronto, San Francisco ir kt. Atsisveikindami jie pripylė mums didelę dėžę puikių apelsinų, kurių mums visiems užteko net dešimčiai dienų, kasdien valgant kiek tik patinka.

Žemės ūkio stotis

Apie 20 km nuo Silva Porto valdžia prieš keletą metų įsteigė žemės ūkio stotį, kur atliekami įvairūs ūkio eksperimentai. Nuvykau jos apžiūrėti. Stoties agronomas labai maloniai mane priėmė, ir susėdę automobilin apvažinėjom didelę ūkio stotį ir apžiūrėjom jos įstaigas, laukus, darbus, bandomuosius laukelius ir gyvulius. Prisižiūrėjau, kaip negrai dalgėmis pjauna žolę *capim*, kurią dabar agronomai stengiasi taip pagerinti, kad ji tiktų ir gyvulių pašarui, ne vien tik pintinėms ir statybai. Jei tai gerai pavyks, tai bus didelis Angolos gyvulininkystės laimėjimas, nes ši žolė čia labai plačiai auga ir sausuose dirvonuose. Rodė man visokio amžiaus ir rūšių

Australijos eukaliptus, kurie greitu laiku virsta dideliais medžiais. Nusifotografavau šalia 5 metų eukalipto, kurs buvo jau storesnis už mano rankovę. 12 metų eukaliptą dar apkabinau rankomis, bet 15 metų medžiui mano sieksnis jau buvo per trumpas, tad jei koks gudruolis botanikas kuriuo nors veislių kryžminimu išvestų ir Lietuvos klimatui tinkamą eukalipto rūšį, tai jo miškus užveisus Lietuvoje turbūt jokia valdžia nebesuspėtų iškirsti ir užsienin išgabenti, nes auga kaip aitvaro palaimintas. Stoties bandomuosiuose daržuose auga puikių bananų, apelsinų, mandarinų ir visokių sukryžmintų vaisių, kuriems dabar tik vardai kalami. Stotis turi porą sunkiųjų automobilių ir traktorių, bet mano apsilankymo metu lauką čia arė jaučiais. Į didelį dviejų diskų plūgą įkinkoma po dešimtį ilgaragių jaučių ir šie dviejų negrų valdomi (vienas sėdi ant plūgo, kitas veda ar varo jaučius) lėta procesija traukia per plačius laukus, pjaustydami kietų dirvonų paviršių. Klausiau, kiek gali atsieiti jaučių laikymas. Sako — nieko, nes neapmatomos savanos ir reti krūmai jiems pakankamos ganyklos. Už vieną jautį rinkoje moka apie 90 litų. Jautis, žinoma, ne kažin koks: nedidelis, liesas, gremėzdiškas, imponuoja labiausiai savo sieksniniais ragais ir nepaprastai ramiu temperamentu be jokio nervo... Lietuvoje toks temperamentas vadinamas „rimtu". O negro temperamentas ir nuotaika irgi dažnai primena jautį: taip jie kartais būna apatiški, flegmatiški ir nerūpestingi, net ir tuomet, kai paliečiami jų svarbiausieji interesai. Rami, snūduringa Afrikos žemė ir jos ramumą kaip veidrodis atmuša nieko nereiškianti jaučio akis. Bet visagalė civilizacija žengia į šį Juodąjį kontinentą ir savo kūrybos, rūpesčių bei spekuliacijos magija gali parengti ir Afrikai sūkuringus verpetus...

Sausesnėse Angolos vietose dabar pradedamas taikyti amerikiečių būdas žemę dažnai ir giliai įarti, kad ji geriau laikytų drėgmę. Tai vadinamasis *dry farming* (angl.), t. y. sausasai ūkininkavimas, kurs ir Angoloje ima duoti gerų rezultatų. Javai sėjami daug rečiau negu drėgnose vietose.

Šioje ūkio stoty rodė man daugelį rūšių čia užaugintų javų:

kukurūzų, kviečių, rugių, miežių, žirnių, bet ypač daug visokiausių rūšių pupų ir pupelių. Geriausiai čia auga kukurūzai. Kai kurios rūšys kviečių irgi duoda du kartu didesnį derlių negu Lietuvoje, bet kitos rūšys labai menkai teuždera. Štai keletas palyginimų. Lietuvoje iš 1 ha gaunama kviečių vidutiniškai 10—11 kvintalų, arba nuo 1 000 iki 1 100 kilogramų, Jungtinėse Valstybėse — vidutiniškai apie 1 200 kg. Angoloj bandymais įrodyta, kad „Ribatejano" rūšies kviečiai duoda iš 1 ha 2 822 kg, „Tomarense" — 2 770 kg, „Firebank" — 2 500 kg, „Anafil" — 2 300 kg, dar kitos aštuonios rūšys nuo 1 000 iki 1 700 kg. Bet yra rūšių, kurios pasirodė netinkamos Angolos sąlygoms ir duoda visai menką derlių. Taigi rugių, miežių ir avižų lig šiol bandytos rūšys nedavė labai gerų rezultatų. Tačiau tolimesniais bandymais tikimasi surasti tokias rūšis, kurios visai tiks Angolos klimatui ir dirvai.

Gyvulių Bié ūkio stoty mažai ir nieko įdomaus šioj srity čia neteko matyti. Jų teks dar kitose vietose pasižiūrėti.

Tolyn į rytus

Rugpjūčio 23 d. atsikėlėm 5 val., kai čia esti dar visai tamsu. Apie 6 val., švintant, jau dundėjome iš Silva Porto tolyn į rytus. Šią dieną mums reikėjo nusistumti į rytus net 435 km. Pavažiavę apie 90 km pasiekėm Camacupa miestelį, dabar portugalų pavadintą Vila General Machado. Čia sustojom papusryčiauti. Patyriau, kad europiečių čia esama arti 300 žmonių, kurie verčiasi daugiausia prekyba. Mačiau, kaip prie viešbučio ir krautuvės, kur buvom sustoję, negrai į ožkų ir gazelių kailius supylę neša ant savo galvų miltus ir grūdus baltiesiems pirkliams parduoti. Ilga jų eilė sustojo prie krautuvės ir laukė pirkėjo. Paprašiau, kad jie užsidėtų ant galvų savo kailinius maišus ir papozuotų fotografijai. Bet kur jie tau dovanai pozuos?! Tuojau paprašė *mata bicho* (sk. matabišu). Pažodžiui išversti šie vulgarūs portugalų žodžiai reiškia: užmušt gyvulį, o lietuviškiau išsitariant — „nuraminti kirminiuką", vadinasi, išgerti. Sutikau duoti

„matabišą" ir išsirikiavo fotografijai. „Kirminiukui nuraminti" daviau jiems 5 angoliarus. Kad matytumėt, koks kilo triukšmas, kaip teko tą sumą keliolikai negrų pasidalinti. Erzėjo, erzėjo, kone susimušė. Pagaliau vis dėlto nutarė pirkti vyno ir išgerti. Kaip jie gėrė — nebeteko matyti, nes turėjome skubintis tolyn.

Priešpiet privažiavom iki Cuanzos (sk. Kuanzos) upės. Iki čia kelias buvo geras. Bet anapus Cuanzos portugalai neseniai pradėjo reikšti savo įtaką ir ten prasideda tikrai laukiniai ir retai gyvenami kraštai. Pasišaukėm iš kitos upės pusės negrus ir jie mediniu keltuvu perkėlė mus kiton pusėn Cuanzos, kur turėjo prasidėti mūsų vargai ir šiokie tokie nuotykiai. Apie juos teks papasakoti kitame laiške.

DEŠIMTAS LAIŠKAS

Per Afrikos nugarkaulį

Per Cuanzą persikėlėm aukštupyje. Ji čia dar visai siaura upė. Platumu ir gilumu ji gerokai panaši į mūsų Nevėžį prie Raudondvario tilto. Tik vanduo jos skaidresnis, tėkmė kiek greitesnė ir tolumoje girdisi krioklio šniokštimas. Jos pakraščiuose miškas tankesnis, medžiai aukštesni, tiesesni ir žalesni. Vietomis daug tų medžių, sulaukusių garbingos senatvės; nebepastovėdami ant savo kojų griuvo į tyrus Cuanzos vandenis ir guli čia ramučiai, tik retkarčiais pakrutinami plaukiojančių krokodilų. Cuanzos upė prasideda prie 14° pietų lygiagretės ir įteka į Atlantą prie 9° p. par. Iš pietų į šiaurę ir į šiaurės vakarus bėgdama ji pasiekia Atlantą pietuose nuo Luandos, Angolos sostinės. Navigacijai tinkama tik žemutinė jos tėkmė: apie 100 km nuo žiočių. Toliau prasideda daugybė didelių ir gražių krioklių, kurie ateity galės virsti dideliais energijos šaltiniais.

Į rytus nuo Cuanzos gerieji keliai staiga nutrūko ir prasidėjo siauresni, duobėti ir smiltingi vieškeliai, kuriais mes vis dėlto galėjom važiuoti apie 25 km per valandą. Čia plokščiakalniai turėjo daug

plačių slėnių, kuriuose sruveno mažutės upės ir upeliai. Beveik kas dešimt minučių tekdavo nusileisti nuo 1 300 – 1 400 metrų aukštumo plokščiakalnių į 1 200 – 1 250 m slėnius, upelių išvagotus. Atėjus pietų valandai, pasirinkome upelį su švaresniu vandeniu ir sustojome pavalgyti ir atsigerti.

Apie 4 val. popiet pasiekėm Munhango (sk. Munjango) miestelį. Nuo čia reljefas vėl pradėjo šiek tiek kilti. Važiavome 1 400 – 1 500 metrų aukštumomis. Tai čia buvo Afrikos nugarkaulis, upių takoskyra, ta įdomi vieta, kur vieni upeliai neša savo vandenis į Kassai ir į Kuango upes, o kiti pasuka į pietus ir teka į Lungue Bungo, kurios vandenys pasineria į sraunią Zambezi ir eina į Indijos vandenyną. Taigi apie Munhango lengvai pakilusi plokščiakalnių kupra atlieka didelį geografinį vaidmenį, paskirsto okeanams vandenis. Nors ši vieta, einant tiesia linija, nutolusi nuo Atlanto tik per 800 km, bet dalį vandenų jau siunčia į Indijos okeaną, esantį nuo jos už kelių tūkstančių kilometrų.

Mums riedant į rytus, negrų sodybos vis labiau retėjo, ir tekdavo pravažiuoti po kelias dešimtis kilometrų, kol pamatydavom mažutę grupę negrų šiaudinių palapinių. Temstant sustojome viename kaimely truputį dustelėti, užkąsti ir pasiteirauti apie kelius. Mus valgančius apsupo negrų smalsuolių būrys. Jų vaikai krapštinėjo, čiupinėjo mūsų automobilį kaip kokį stebuklą, o arčiausiai prie mūs glaudėsi negrų šunes ir katės, žinoma, utilitariniais tikslais, nes nuo turistiškos mūs vakarienės vis dėlto kai kas dar ir jiems atlikdavo. Pakilojau vieną didelį juodą katiną: liesokas, bet toks sunkus ir raumeningas, kaip Afrikos girių savo veislės čempionas: matyt, gyvenimas čia jam šiurkštokas, verčia padidinti raumenų ir nagų jėgas, prisitaikyti, nes kitaip neišlaikysi konkurencijos su laukiniais katinais, kurių giriose daugelį matėm: dideli jie gudruoliai ir su šviesomis jų neapgausi, neprisiviliosi artyn ir nesulaikysi – dumia šalin nuo kulkos, kiek tik kojos neša. Visi jie rusvai raini ir akys labai žiba.

Paklausėm negrų, ar yra apylinkėse liūtų. Pasakė, kad vienas

milžiniškąs liūtas paskutiniu laiku beveik kas naktį sukinėjasi aplink negrų kaimelį ir įvaro jiems didžiausios baimės. Išgirdus tokią žinią, mūsų nugaras skruzdėlės pakuteno ir galvų augalijos atsistojo. Rodos, baimės mums neįvarė, bet vis dėlto keistas jausmas supurtė sielas, išmušė iš pusiausvyros. Pamanyk: Afrikos girioje nakčia žvėrių karaliaus akivaizdoje... Kaip sau norit — ne visai paprasta. O didieji plėšrieji nakties metu kaip tik išeina ant kelių ir takų ir saugo susisiekimo arterijas. Važiuodami iš Huambo į Silva Porto mes jau įsitikinom, kad tai tiesa, nes vakare sutemus važiuodami kelis kartus matėme ant kelio dvi žalsvas šviesas, tartum kokias paslaptingas žvaigždes, ant kelio nukritusias. Tačiau dėl tolumo ir tamsos negalėdavom gerai atskirti, kas tų šviesų savininkai: rodos, leopardai, bet gal kiti kokie giminės...

Išvažiuodami iš negrų kaimelio gerai peržiūrėjom ir užtaisėm savo šautuvus bei revolverius. Ir su įtemptu ūpu leidomės tamsoje per nežinomas girias.

Pavojinga ataka, mirtinas smūgis

Išvažiavus iš kaimelio, kelias pasitaikė neblogas: tiesus ir platus, mažai išdaužytas. Automobilį leidžiame ne per greit, kad nekeltumėm didelio triukšmo. Kalbame tyliai ir mažai. Nusiteikimas nervingas. Visa akių jėga sukoncentruota priekin. Automobilio visi langai atidaryti. Šautuvai parengti. Rankose stiprus elektrinis švyturys, kurs sviedžia šviesą per kelias dešimtis metrų.

Važiuojam ir klausom. Kartais užgirstam, kaip krūmuose šalia kelio staiga kas pašoka. Prieky per kelią vikriai perbėga laukinė katė ar pakyla girių melsvas karvelis. Štai jau kažką matome: ant kelio toli žiba du mažiuku žiburiuku. Įtempiam žvilgsnį, ištiesiam kaklus, stiebiamės. Nusivylimas: nedidelis, melsvai pilkas kiškis, visai į liūtą nepanašus, kulkos gal ir vertas, bet didelio triukšmo — tai tikrai ne. Važiuojam pirmyn — ir jis pirmyn vieškeliu dumia vis laikydamasis šviesiausio tako. Kai nukrypsta nuo kelio į girią, mes

paleidžiam ant jo srovę šviesos iš rankinio švyturio ir vėl jį užsivarom ant kelio. Ir taip mes jį vijom apie pusvalandį ir gerokai prialsinom. Pajutę, kad jis pavargęs ir didelėje šviesoje visai nesiorientuoja, dviese iššokom iš automobilio ir bandėm jį gyvą pagauti, užmesdami ant jo paltą. Ilgokai su juo žaidėm, ir vos vos nepakliuvo jis po paltu, bet pagaliau pavyko jam pasprukti į tamsų girios tankumyną. Šis kiškio gaudymas mums buvo labai linksma ir juokinga pramoga, per kurią mes užmiršome ir liūtą. Važiuojame sau juokaudami visai nerūpestingi ir šautuvus iš rankų paleidę. Dar keletą kilometrų pavažiavę vėl matome ant kelio dvi šviesas, tik šios pasirodė daug aukščiau iškeltos negu kiškio. Kelias tiesus ir platus. Greit išsirikiavom ir leidžiamės pirmyn. Ooo! Čia mums nebe kiškis. Matome ant kelio stambų gyvūną, kurs nuo automobilio bėgti, rodos, ir nesirengia. Dar arčiau... Mūsų nervų stygos įtemptos iki aukščiausio laipsnio. Dabar jau aišku: ant kelio tupi stambus, puikiai suaugęs gepardas, ramus, patenkintas, lėtai laižo savo krūtinę, galbūt po geros vakarienės. Tupi į mus beveik profiliu ir nuo kelio nesijudina. O mums sunkiausias apsisprendimo ir rizikos momentas: daryti ką ar nieko? Šauti ar automobiliu į jį trenkti? Viską pasaulyje užmiršę keliomis kalbomis: portugalų, prancūzų ir čimbundų iššovėm vieną ir tą patį žodį: *„Automobiliu!"* Ir vairuotojas, tartum magiškos rankos stumiamas, paleido visą sunkios mašinos jėgą, vairu pasukdamas tiesiai ant plėšriojo žvėries. Tik keliolikos metrų ir kelių sekundžių momentas, — ir mūsų vežimas vienu šonu pakilo, susvyravo, sudrebėjo. Vos vos, bet vis dėlto neapsivertėm nemalonian girių plėšiko ir kraugerio glėbin. Išgirdom tik keistą suniurnėjimą, smarkiai įsibėgėjęs automobilis vis dar judėjo pirmyn, o mes šaukėm ir beveik keikėm p. Cerqueirą, kad nesustabdo motoro. Jis nesutiko tuojau sustabdyti mašinos, aiškindamas, kad šis žvėris labai pavojingas, nepaprastai gajus ir miklus ir gali mus staigiai atakuoti, net ir automobily sėdinčius. Kilo tarp mūs nervingi ir pikti ginčai. Pagaliau buvo automobilis sustabdytas ir pasuktas užpakaliu atgal.

Privažiavę tragedijos vietą, svarbiausiojo aktoriaus — gepardo —

ant kelio jau neberadom: jo jau įšokta girion ir pasislėpta. Reikėjo ieškoti ir šautuvais atakuoti. Bet jis sužeistas, todėl labai pavojingas. Dabar tarp mūs kilo dar ilgesni ir piktesni ginčai, tikras triukšmas. Daugumas laikėsi nuomonės, kad iš automobilio lipti labai rizikinga: gal gepardas pasislėpęs jau taikos ant mūs šokti ir kas bus, jei pirmas šūvis jo nenudės? Vienas tik čiuptelėjimas jo aštrių nagų gali žmogų priversti užmiršti visas šio „svieto marnastis"...

Nežinau, ar drąsa stūmė p. Cerqueirą pasukti ant gepardo automobilį, ar tiktai bendras impulsas, visus mus apsvaiginęs. Ir dabar nežinau, ar drąsa, ar tik nepaprastas įdomumas stūmė mane įnirtus agituoti savo kelionės draugus leistis atakon, lipti iš automobilio ir „atidengti" ugnį. Pagaliau trys išlipom, o du pasiliko sėdėti automobilyje su parengtais revolveriais. Dr. Bikeris ir aš, kad ir nepritypęs šaulys, ėjom su šautuvais, o negriukas Antonio švietė stipriu švyturiu, kurs sviedė ilgą ir plačią šviesos srovę į apdžiūvusius krūmus. Nei ant kelio, nei krūmuose kraujo ženklų nesimatė. Aplaužytais šonkauliais gyvūnas turbūt dar ne ant mirties patalo. Keletas pėdų vieškelio smėly išdavė mums kryptį, kur gyvūno pasislėpta. Pasukom į šiaurę nuo kelio, į visas puses švaistydami šviesos srovę. Labai toli nereikėjo eiti. Greit vėl mūsų švyturio švieson atsimušė dvi aki ir už 40 ar 50 metrų nusišypsojo toks baisus plėšrios bestijos veidas, kokio nesinorėtų dažnai gyvenime matyti. Tarp smulkių medelių lapų per trumpą akimirką neįžiūrėjom, ar jis tupi, ar stovi, ar guli. Šią kritiškiausią akimirką nebuvo ir laiko vėpsoti. Nei nepajutom, kaip mūsų atstatyti šautuvų vamzdžiai išleido kulkas. Krūmai tik sušlamėjo ir neryškios formos sutvėrimas stryktelėjo aukštyn, dribo žemėn, o mes instinktyviai paleidom dar po keletą šūvių, nežinia, į gyvą ar jau į užmuštą gepardą. Dabar mūs nervai jau kiek atsileido. Iššoko iš automobilio ir mūsų draugai, bet nė vienas nedrįsom eiti tiesiai prie mūsų aukos: o gal dar kiek gyvas. Iš tolo su šviesa sukom aplink jį vis siaurėjančiu ratu bent keletą kartų. Kai įsitikinom, kad jis tikrai nudėtas, tai priėjom, bet vis dar su atsuktais į jį šautuvais ir revolveriais.

Gyvūno būta didesnio už stambų vilką, tik, žinoma, kitokios formos, labai panašios į tigrą. Plaukų spalva šviesi, pilkai gelsva, su tamsiais taškais, ant nugaros stambesniais ir tamsesniais, bet pabarstytais ne grupėmis, kaip jo pusbrolio leopardo, o netvarkingai. Kulkos jam pataikyta pro ausį į smegenis, tai mirtis buvo staigi. Dėl šio gyvūno rūšies ir vardo kilo tarp mūsų ginčų: mat portugalai vadina jį *onca* (sk. onsa), tačiau man rodosi, kad oncos vardu jie čia krikštija leopardus ir gepardus. Visi jiems atrodo oncos. Literatūroje suradau, kad šio gyvūno zoologinis lotyniškas vardas yra *Acinonyx jubatus* ir jis esąs baisesnis už tigrą ir liūtą, nes labai vikriai ir toli šoka, taip pat įlipa ir į medį.

Sunkoką žvėrį įsiritom automobilin, jau ir taip prikrautą visokių kelionės reikmenų, ir aprimę bei patenkinti dundėjom į artimiausią miestelį Vila Luso. Čion atvykom tik vidurnaktį ir, kiek paklaidžioję po nepažįstamas plačiai išsidriekusio miestelio gatves, pagaliau pamatėm užrašą „Hotel Floresta". Prisibeldėm tarnus, apsinakvojom, bet visi neramiai miegojom, sapnuodami visokias baisenybes. Rytoj, sekmadienį, mūsų grobis sukėlė miestely didžiausią sensaciją. Žvėries kailio pažiūrėti susirinko visa miestelio diduomenė su apskrities viršininku priešaky. Kad jį nušovėm, niekas nesistebėjo: tai paprastas dalykas. Bet kad gepardas nesitraukė automobiliui iš kelio ir kad mes drįsom leisti ant jo mašiną — tai daugeliui atrodė kaip pasaka. Šios rūšies susidūrimo su gepardu čia niekas dar neturėjęs. Visi pasakojo apie šio žvėries gajumą, nepaprastą vikrumą ir jo smūgių pavojingumą. Klausiau, ar nemedžioja čia jo su šunimis, ypač vilkų veislės. Man sako, kad tik vienas jo čiuptelėjimas išmušąs šunį iš kovotojų eilės; jis galįs apsidirbti net su 50 šunų, kad ir vilko veislės. Tik blogiausiu atveju lipąs į medį.

Ar šiaip, ar taip, mes buvome tos dienos ir apylinkės didvyriai, į kuriuos visi baltieji krautuvininkai ir negrai laikė smalsiai subedę akis, kur tik mes pasirodydavom.

Vila Luso

Apsigyvenom viešbutyje „Floresta" („Miškų"). Ir jis visiškai atitinka šį vardą. Iš gatvės pusės jis dar nei šioks, nei toks: mūrinis, baltas, skarda dengtas paprastas namukas, ir tiek. Bet čia tik valgomoji salė ir bufetas. Ši salė, kaip ir daugumas Angolos viešbučių, turi daug dienos metu neuždaromų durų ir keletą langų, kuriuose nėra stiklų, o tik nakčia uždaromos langinės. Kadangi Vila Luso yra ypač vėjuotoje vietoje ir vėjai kyla labai reguliariai pietų metu (12.30 val.), tai metę valgyti kasdien bėgame skubiai uždaryti durų ir langų, kad apgintume savo valgius nuo smėlį sūkuriais nešančio viesulo, kurs užeina labai netikėtai, iš pasalų. Svečiams nakvoti kieme pristatyta didelė palapinė, suskirstyta į dvyliką kambariukų, po dvi vos pastovinčias loveles. Nėra juose nei staliuko, nei kėdės atsisėsti. Vietoj lubų patiestas iš šiaudų nupintas uždangalas, kad paukščiai iš pastogės nepavaišintų svečių nevalgomais savo produktais. Grindų ar suplūktos kietos aslos irgi nėra; paberta tik puraus, minkšto, raudono smėlio sluoksnis. Lange tik langinė, sukalta iš apdriskusių lentgalių. Jei nori šviesos, tai atidarai langinę. Vėjo purtomas žolių stogas barsto kambarin visokius šipuliukus ir dulkes. Sutemus visuose kampuose čirškia svirpliai ar kokie kitokie vabalai, kas juos supaisys. Bet tokių vabalų, kurie norėtų kartu su žmogum vienoje lovoje gulėti, labai maža. Tai apsipratus su naujų artistų balsais, gyvenimas čia vis dėlto galimas ir neįkyrus. Tik jau visokį komfortą tai reikia visai užmiršti. Restorane ir palangėse nuolat slankioja negrų būreliai ir šunes įsitempia salėn jaučių kaulus, kad pietautų kartu žmonių draugijoj. Čia ir jiems lygybė: nieks už tai jų nebara.

Susipažinę su „Miškų" viešbučiu, pasidairykime truputį ir Vila Luso miestely. Lietuvių kalbon verčiant jo vardą jis vadintųsi: „Portugališkas miestas". Mat Portugaliją senovės romėnai vadindavo Lusitania. Luso kaip tik reiškia luzitaniškas, portugališkas. Šis miestelis yra prie 11° 46' pietų platumos ir 19° 56' rytų ilgumos, 1 330 metrų aukštumoje, atvirame plokščiakalny apie porą kilometrų nuo

Luenos upės, kuri teka giliu ir plačiu slėniu. Visur aplink didelės, netankios, margos spalvos girios: jų medžių lapai žali, geltoni, raudoni, rausvi, gelsvi ir visokių tarpinių niuansų. Teikia jie tikrai gražų, patraukiantį vaizdą. Miestelis labai erdviai išsiplėtęs, gerai suplanuotas. 1922 m. čion atkelta Moxico (sk. Mošiku) gubernijos, arba apygardos, sostinė. Statoma daug naujų mūrinių namų. Miestelis auga ir kada nors taps dideliu rytinės Angolos centru. Geležinkelio linija matuojant, jis nuo Atlanto nutolęs lygiai per 1 000 km. Miestely ir gubernijoj europiečių yra tik apie 600 žmonių, taigi tik mažytė saujelė juodųjų jūrose.

Juodasis apaštalas

Sekmadienis. Viešbuty klausiu, ar yra čia kokia katalikų bažnyčia. Prikomandavo prie manęs jauną negriuką ir įsakė nuvesti mane į bažnyčią. Perėjom per visą platų miestelį, pradėjom eiti krūmais ir retais miškais, o bažnyčios vis dar nematyti. Negriukui nusibodo mane lydėti ir jis kažką sumurmėjęs nudūlino į šalį, palikęs mane vieną. Tęsiau toliau pradėta kryptimi. Ėjau pro negrų kaimelius ir palapines. Tarp palapinių vyrai ramiai, tingiai kur ne kur ant žemės išsitiesę šnekučiuojasi. Moterys kai kur mažučiuose katiliukuose verda pusryčius, o kitos pusnuogės viena kitai galvoje medžioja. Sustojau ir nufotografavau šią medžioklę. Pagaliau eidamas pamačiau neaukštą didesnį namą baltom mūrinėm sienom, šiaudiniu stogu, o priekyje iškelta balta vėliava su nupieštu ant jos kryžium. Priėjau, dairausi, įeinu vidun — ten kuklus altorėlis ir virš jo iškabintas ant baltos drobės užrašas: *Ermida do Espirito Santo*, tai reiškia Šventosios dvasios koplyčia. Tuščia, žmonių nėra, tik po keliolikos minučių pamačiau į mane einantį labai nunešiotu paltu ir šiaip jau prastai apsirėdžiusi negrą. Prabyla jis į mane portugališkai.

Keletą minučių pasikalbėjus, jis suprato, kad nesu portugalas, ir pradėjo prancūziškai kalbėti. Šitaip man jau daug lengviau. Iš karto maniau, kad tai paprastas negras, vienas tokių, kokių čia tūkstančius

gali matyti skarmalais apsirėdžiusių. Bet ilgokai su juo pasikalbėjęs, pastebėjau, kad jo esama nepaprasto žmogaus. Štai jo trumputė biografija. Kilęs jis nuo Kongo upės žiočių, portugalų provincijoj Cabinda. Priklauso Kongo tautelei ir kalba jos kalba. Dar jaunesnis būdamas misionierių mokykloj išmoko portugalų ir prancūzų kalbų ir staliaus amato. Prieš pat karą išsikėlęs į Katangą, į Elisabethville, ir ten stambioje belgų bendrovėje dirbęs staliaus darbą. Karo metu uždarbiai buvę ten labai dideli ir jis gaudavęs per dieną net 35 frankus ir dar šiek tiek savaitinio priedo. Pinigus labai taupęs. Prieš porą metų persikėlęs čia, Angolon, ir savo lėšomis pastatęs Šventosios dvasios koplytėlę ir pradėjęs misionieriauti. Dabar jau baigia įrengti savo „kleboniją", 9 m^2 iš vytelių nupintą ir moliu iškrėstą palapinę. Jau rengia jis medžiagą ir trečiam trobesiui — mokyklai.

Palaukiau pamaldų. Jis ne kunigas ir ne vienuolis. Tai mišių koplytėlėje nebuvo. Šią vietą paskutiniais metais tik vieną kartą katalikų kunigas aplankęs. Susirinko koplytėlėn apie 60 žmonių. Visi juodi, aš vienas atstovauju baltajai rasei. Vyresnieji, vyrai ir moterys gražiai eilėmis suklaupę prieš altorių ant patiesalo, iš šiaudų nupinto. Misionierius sutvarkė vaikus, mažesnius suklupdė aplink save ir pats atsiklaupęs prie altoriaus pradėjo rožinį kalbėti. Visa jo parapija tvarkingai ir sutartinai portugalų kalba sukalbėjo dalį rožinio, paskiau taip pat sutartinai unisonu visai neblogai pagiedojo keletą giesmių, paskiau iš knygos paskaitė luena kalba evangeliją ir keletą maldelių, ir maldos baigtos.

Šios maldos padarė man gilų įspūdį. Pajutau negrų maldos temperamentą, keistą, man neįprastą ir sunkiai suprantamą. Pamačiau besiformuojančius naujus Bažnyčios pumpurus, o gal jau žiedus, tamsios spalvos, bet šviesios sielos. Ir šie žiedai auga spontaniškai, net nepriklausomai; nes jeigu visi negrai aklai sektų, sakykim, tik portugalų papročiais, tai negrų katalikų gal ir nebūtų: portugalų kasdieninis gyvenimas labai toli nuo religinio idealizmo ir kilnumo. Jų besikuriančiuose miesteliuose bažnyčių nematyti, o kur jų ir pasitaiko, tai portugalas jose retas svečias. Tai neturėdami

gero pavyzdžio iš baltųjų, kuriais jie vis dėlto labai plačiai seka, negrai čia kuria nuosavą kultūrą. Šios kultūros užuomazga toli gražu dar nepasiekia milžiniškos Afrikos proporcijų, bet ir šiuose mažučiuose religinio gyvenimo embrionuose jaučiama didelė jėga. Tačiau bet kurios idėjos srity negrams bus sunku dėl kalbos. Nepaprasta daugybė įvairiausių kalbų, kuriomis kalba tik po keletą, keliolika ar kelias dešimtis tūkstančių žmonių, išbarstytų dideliuose plotuose. Kaimynas su kaimynu daug kur nesusikalba, tik pirštais pasiaiškina paprasčiausius reikalus. Rodos, neišvengiamai daugelis negrų tautelių turės priimti europiečių kalbas: prancūzų, anglų, portugalų ir siauresnėse vietose — afrikanų. Žinoma, mohametoniška kontinento šiaurė visuomet pasiliks arabų kalbos įtakoje.

Dalyvaujant juodųjų pamaldose, daug minčių zigzagais paliesdavo mano protą. Nestigo ir tokių, kurios priminė man svajingos, besiblaškančios jaunystės sekmadienio rytmečius, kai Užpalių bažnyčioje girdėdavau arba ir pats giedodavau reto kilnumo „Valandų" melodijas ir puikiąją „Sveika, marių žvaigždė". Tik neramu man darosi dėl lietuviškos giesmės ir dainos likimo, kai palyginu ir randu, kad Vila Luso maža negrų grupė be jokio vargonininko geriau ir sutartiniau gieda negu mūsų kaimų ir miestelių maldininkai. Tiesa, negrų giesmės buvo paprastos, unisonu giedamos, bet vis dėlto drausmingai ir be aiškiai jaučiamų disonansų. Taip, ir Afrika žengia pirmyn...

Prieš atsisveikinimą juodasai milijonierius pasišaukė vieną 9 metų negriukę ir čia pat paklausinėjo žymią dalį katekizmo, kad įrodytų, jog jo mokiniai savo dalykus žino. Mergaitė į visus klausimus be jokių užsikirtimų lengvai atsakinėjo portugalų kalba. Nepaprastai susidomėjęs misionierium, jo darbu ir visa tai apsupančia atmosfera šio ir to klausinėjau ir pagaliau paprašiau jo autografo mano užrašų bloknotan. Jis gražiai, kaip prityręs mokytojas, pasirašė: Manuel Avelino de Mavinga. Dideliai patenkintas tokiu laimingu ir įdomiu pasimatymu, pilnas naujų ar atnaujintų gyvų minčių grįžau į „Floresta" viešbutį, kur mano kelionės draugai jau laukė manęs pietų.

Į Kongo pasienį

Iš Vila Luso išvažiavom rugpjūčio 24 d. popiet. Mūsų tikslas buvo pasiekti paskutinį Angolos miestelį už 364 km sunkaus, smiltėto kelio. Nusprendėm važiuoti popietį ir visą naktį, kad rytą pasiektume Kongo pasienį, Teixeira de Sousa (sk. Teišeira de Suza) miestelį. Kelias ėjo per tuščiausias Angolos vietas. Iš pradžios važiavome dideliais miškais, vos praskintu keliu. Iš žemės kyšančios medžių šaknys dažnai įsisprausdavo tarp automobilio ratų ir *rapaz* (sk. rapaš) (vaikinas) Antonio turėdavo palįsti po ratais ir ištraukti įsispraudusius medgalius. Kelis kartus buvom įklimpę į smėlį, bet vis pavykdavo savomis jėgomis išsikrapštyti. Nakčia girias dažnai pakeisdavo aukštų žolių savanos arba žemų žolių dirvonai. Šiame kely daug kartų pasitaikė matyti greitakojų gazelių, bet plėšriųjų žvėrių jau nebeteko sutikti.

Į rytmetį mūsų kelias darėsi vis prastesnis: labai menki tilteliai per upelius ir balto smėlio pusnys dažnai mus sulaikydavo. O prieš saulės tekėjimą ir visai įsėdome į smėlį. Iš karto rodėsi juokai, ir manėm, kaip ir pirmiau, patys išsikasti, išsistumti automobilį. Rytmetis buvo vėsus — tik 8 °C. Tai ir darbuotis buvo gera. Tris valandas kasėm smėlį, stūmėm automobilį, bet nieko tai negelbėjo. Ėmėm nusiminti ir susimąstyti, ypač kai saulė pradėjo stipriau kaitinti ir mūsų energiją pakirsti. Smėly daug yra suodžių nuo degančių girių, tai jį bekasdami gerokai išsisuodinom. Aš pasidariau kaip kaminkrėtys. Bet arti buvo metro platumo upeliukas, kuriame gerai išsimaudžiau tarp visokių plaukiojančių gyvybių, kurios nevertos didelio pasitikėjimo. Mūsų valgio ištekliai irgi jau baigėsi. Tai galvojome, kas bus mums, kai teks čia išsėdėti bent keletą dienų, kol pasitaikys koks pravažiuojąs automobilis. Negrų trobelių, nė jų pėdų smėly niekur nematyti. Jokios pagalbos nenujaučiame. Nežinome, nė kur tikrai esame. Pasitarėm ir nusprendėm, kad aklam

likimui vis dėlto neverta pasiduoti. Dr. Bikeris ir vairuotojas pasiliko automobilį sergėti, o trys iš mūsų kompanijos — p. A. F. Pintaś, aš ir mūsų juodasai Antonio — leidomės į nežinomas girias ieškoti žmonių pėdsakų ir kokios nors pagalbos.

Liūtų ir šernų takais...

Vaizdas, kur įklimpom, buvo įvairesnis ir įdomesnis negu paprastai. Plati ir gili dauba, kuria teka upeliukas. Jo pakraščiais tanki, labai žalia aukštų medžių galerija: upelis teka tartum medžių koridorium. Beveik visa dauba — tai savanos, paįvairintos retais, išsikerojusiais medžiais. Bet abiem daubos pusėm niūkso dideli miškai. Mes kilom iš daubos į aukštumą, į miškus, per kuriuos ėjo menkas mūsų kelias. Paukščiai, kurie saulei tekant buvo paleidę įvairiausias savo kakarines ir negirdėtais man balsais tarškėjo, čirškė, švilpė, čireno, rėkė, ulbėjo, šūkavo ir visokiais „Anykščių šilely" Baranausko neišskaičiuotais balsais reiškė savo linksmybę atbundančiai saulei, dabar šiai pakilus ir pradėjus smarkiai kaitinti ėmė tilti, tartum ir jie nepatenkinti jos kaitra. Tik visokie vabalai, mėlyni drugiai, raudonom pasparnėm dideli žiogai ir kiti jų giminės nenustojo reiškę savo energijos kas sparnais, kas balsais. Stambių skruzdžių ilgos, tamsios, vingiuojančios eilės neišbaigiama procesija traukė savo keliais į kasdieninius darbus tartum baudžiauninkai į baudžiavą, o iš tikrųjų tai tik tobulesnės rūšies komunistai, kuriais maskviečiams nelabai sekasi sekti.

Leisdamiesi pėsti per girias šautuvus palikom automobilyje, nes sunku būt buvę ilgai juos su savim tampyti, kai kiekvieną energijos gramą mums reikėjo labai taupyti. Žmonių sodybų nei jų pėdsakų niekur nematyti: kad pamatytume nors vieną negrų palapinę — tai vis dėlto mums pasakytų, kur yra arčiausioji kokia sodyba. Įsižiūrim į pakelės smiltis ir vietoj žmonių pėdų matome tiesiog išmindžiotus plėšriųjų gyvūnų takus: labai plačios, stambios, beveik apskritos ir gerai įspaustos pėdos, kaip nusprendė giriose augęs Antonio ir

ilgiau čia gyvenęs p. A. F. Pintas, priklauso ne kam kitam, kaip žvėrių karaliui — liūtui. Ir jų veislės čia matyti ne vieno, bet gerokos grupės vaikščiojama, nes jų pėdų labai daug. Kiek mažesnės pėdos greičiausiai galėjo būti leopardų ir kitų katės didžiųjų pusbrolių, o gal ir jaunų liūtų. Šitų pėdsakų gausumas mūsų nuotaikai, ir be to jau rimtai, suteikė dar daugiau rimtumo. Ėjome tyliai šnekėdami ir su parengtais revolveriais, laikydamiesi rytų krypties. Tik štai po kelių kilometrų nelengvo ir spartaus maršavimo girioje sutraška medžiai, ir pajuntam, kad kažkas netoli mūsų bėga. Įtempiam klausą ir akis — ogi atidunda mūsų pusėn didelis laukinis šernas su plačiu snukiu. Greit supratom, kad mūsų revolveriai prieš šitą gyvūną labai menkas ginklas. Tai bematant pasirinkome medžius palypėti bent kiek arčiau dangaus. Baimė suteikė nemaža miklumo ir tvirtumo kojoms ir rankoms, dėl kurių jėgos nebuvo laiko abejoti. Įsivyniojom kaip beždžionės į kreivus ir šakotus medžius ir laukiam, kuria kryptimi baigs savo kelionę šernas. Jis bėgo į šalis svyruodamas ir iš tolo nebuvo net aišku, kur jis nori bėgti, nes nuolat vingiavo. Nešovėm, nes atkreipęs dėmesį gal nebeleistų mums nulipti. Greit jis nuvingiavo savais keliais, į mus gal ir nepasižiūrėjęs. Iš medžių nusileidę ėjom toliau. Netrukus ir vėl dar vienas šernas pasirodė, bet mes į medžius jau nebelipom, nes jis iš tolo jau pasuko kita kryptimi. Na, vis dėlto šiokie tokie nuotykiai. O jeigu būtume geri medžiotojai ir būtume turėję tinkamus šautuvus — tai nuotykiai būt buvę kur kas įdomesni. Bet mano draugai kažkodėl nebuvo linkę į stambesnes avantiūras leistis ir man nepavyko jų prikalbinti.

Ėję arti valandos dideliais greitais žingsniais džiaugsmą patyrėm: pamatėm prieš save geležinkelio liniją, kuri įgalino orientuotis, kur mes esame. Pagal geležinkelio ženklus išskaičiavome, kad už puspenkto kilometro turi būti stotelė ar trobesys. Nuo čia aštriu kampu pasukom į dešinę. Ėjom sparčiai. Abiem pusėm geležinkelio miškas plačiu ruožu iškirstas garvežiams kūrenti arba traukinio žarijų padegamas išdegęs ir daro liūdną degėsių laužo vaizdą. Einant negalima pasinaudoti jokiu pavėsiu. Saulė spirgina į pečius ir

jaučiame skausmą spranduose ir galvose. Momentas darosi pavojingas, nes gali ištikti saulės smūgis, o tuomet: sudiev, įdomusis pasauli... Valgyt irgi norėjosi, nes išėjom naktinės kelionės pavarginti ir pusryčių nevalgę. Menkus maisto likučius palikom automobilį sergančiai ekspedicijos daliai. Vis dėlto prisiyrėm geležinkelio sargo trobelę. Čia jau vėl prasideda gyvenimas. Kibom prie vandens: ištuštinom po keletą stiklinių. Sučiupom dar pravažiuojančią dreziną ir pasiuntėm žinią į Teixeira de Sousa, kad atsiųstų mums pagalbą. Į Teixeira de Sousa miesteliuką iš čia būta tik apie 30 km. Sargo trobelėje, kuri gana švariai atrodė, geresnių kėdžių, kaip aplūžusios ir labai menko negriško darbo taburetės, nebuvo. O sėdėti ar atsigulti baisiai norėjos. Vos spėjau atsisėsti ant taburetės ir atsilošti į murinę sieną — nė nepajutau, kaip saldžiai užmigau.

Po valandėlės nubudęs pamačiau šeimininkę, mažutę, vikrią portugalę jau benešant ir kraunant ant stalo sausos ir aštraus skonio portugališkos dešros ir raudono vyno. Kokia laimė — dingtelėjo mumyse mintis ir dėkingumo jausmas. Su dideliu apetitu užkandom sunkiai įkandamos dešros, išgėrėm vyno ir juodos kavos ir pakėlėm į aukštybes nuslūgusį nusiteikimą. Prie sargo namų buvo mažas kaimelis negrų, taip pat geležinkelio darbininkų. Nežinodami, ar pasiseks prisišaukti pagalbą iš Teixeira de Sousa, mes pasiėmėm keletą tvirtų negrų su kastuvais ir geležiniais kuolais ir jų žinomais takais leidomės atgal prie automobilio. Mūsų laimei, beveik tuo pačiu laiku atvyko ir sunkvežimis, atvežė mums valgio, tuoj kibo į darbą ir ištraukė mūsų automobilį iš smėlio. Taip dešimtį valandų sugaišę ir privargę, leidomės tolyn į rytus ir saulei leidžiantis pasiekėm Teixeira de Sousa.

Teixeira de Sousa

Tai vienas jauniausių Angolos miestelių apie 1 300 km nuo Atlanto pakraščio ir 13 km nuo belgų Kongo sienos, netoli Luau upės. Vardas jam duotas portugalų valstybės vyro, kurs pasirašė

geležinkelio koncesiją: todėl atsirado ir šis miestelis. Jame yra apskrities sostinė ir svarbi muitinė. Miestelis vos užgimęs ir labai sparčiai auga. Užbaigtų mūrinių namų tik keletas, bet statomų apie dvidešimt. Apskritai Angoloje statyba virte verda. Čia gyvenau jau šešiuose viešbučiuose ir dar keliuose teko pietums sustoti, bet nė viename neturėjau tikros ramybės dėl nepabaigtos jų statybos. Tai rodo, kad kolonija dabar pergyvena sparčios evoliucijos momentą, europėja, auga ir jos turtai didėja.

Čia apsigyvenome irgi primityviuose kambariuose be grindų, be kėdžių ir be jokių patogumų, nes pabaigta statyti tiktai restorano salė. Restorane koncentruojasi visas kolonistų visuomeninis gyvenimas. Valdininkai ir pirkliai neturi kur laiko praleisti ir kiekviena laisvesne proga renkasi į viešbučių restoranus, kad susitiktų čia su naujais žmonėmis pasikalbėti, pasidairyti. Kaip kituose, taip ir čia, viešbučio „Terminus" restorane, renkasi ne tik žmonės, bet ir šunes; mat ir jie neturi nei savo klubo, nei šunų kino. „Terminus" restorano stalai sustatyti pasieniais, o salės vidurys paliktas laisvas. Tai šunes jį ir išnaudoja saviems pasilinksminimams: ristynėms ir romantiškoms scenoms. Ir publika į visa tai žiūri su tam tikra simpatija. Ką gi darysi, kad nėr į ką daugiau žiūrėti.

Į Kongą

Šiek tiek pasilsėję išsiėmėm iš muitinės kelioms dienoms leidimus ir be didelių formalumų leidomės į belgų Kongą, į jų miestelį Dilolo. Čia irgi europiečiai neseniai kojas įkėlė. Miestelis naujas, tik jis labiau provizoriško pobūdžio negu Angolos miesteliai, pastatyti iš cemento ir plytų. Dilolo labiau afrikietiškas: dauguma europiečių gyvena iš lapų ir žolių pintose palapinėse, dažnai be lubų, tik su stogu. Iš čia tiesiamas per pietinį Kongą, arba Katangos provinciją, geležinkelis į Afrikos vidurį. Tai miestelis, pilnas juodųjų darbininkų ir baltųjų kontraktorių bei darbų vykdytojų ir prižiūrėtojų. Ir gana nuostabu, kad tarp jų belgų beveik nesimato. Geležinkelį tiesia

belgų kapitalas ir italų bei negrų darbas. Kontraktoriai beveik visi italai, daugiausia visokie inžinieriai ir technikai, kuriems fašistų režimas pasidarė nebepakeliamas. Jie čia atbėgo, rado darbo ir uždarbio, gyvena, geria degtinę su gazuotu vandeniu, činzano ar vermutą ir didelius „gešeftus" varo. Štai jų pavardės: Luigi Vigano, de Marchi, Maijoni, Romerso, Ferrera, Montera, Abi ir kitos grynai itališkos pavardės. Jų draugijoj teko matyti šiek tiek portugalų, anglų ir airių, bet belgų nesimatė. Visų jų gyvenimas tikrai savotiškas. Darbas jų nelengvas. Turėti reikalų su šimtais juodųjų darbininkų, trankytis po sunkiai pravažiuojamas šalis, maitintis dažniausiai konservais, kęsti vasaros karštį ir drėgmę, turėti daug bylų su geležinkelio kompanijomis (bendrovėmis) ir valdžia dėl netiksliai atliktų darbų, duoti kur reikia kyšį ir t. t. Apsukresnieji, matyt, daug uždirba, jeigu gali plačiai gyventi ir daug čia labai brangių svaigalų suvartoti. Jų gyvenimas man primena Amerikos kaubojų gyvenimą arba senąsias tolimųjų vakarų *frontier days* (angl.) (pasienio laikai), kai pirmieji kolonistai nuolat turėjo grumtis su gamtos netikėtumais, su indėnų gentimis ir su laukiniais žvėrimis. Šitokios sąlygos reikalauja stiprių nervų, nieko nepaisančių vyrų, t. y. kietasprandžių. Visi jie čia man rodėsi gerai atrinkti kietasprandžiai, dažnai stambūs ir tvirti vyrai, su žiauriais veido bruožais. Bet pakrapštęs jų sielą, ir juose vis dėlto randi gerą žmogų: nusišypsantį, linksmą, malonų ir nešykštų. Visi jie mane labai gerai priėmė, vaišino kuo galėjo ir tolimesnėj mano kelionėj, kai vėl sugrįšiu į Kongą, žadėjo paremti susisiekimo priemonėmis ir nakvynėmis, nors aš buvau visai kitokio sielos pamušalo ir jų draugijai netikau. Restoranuose ir smuklėse viskas pasakiškai brangu. Štai, pvz., išgėrėm du butelius paprasto alaus ir butelį selterio ir už šitokias proletariškas vaišes sumokėjom, mūsų pinigais skaičiuojant, 16 litų. Tad maža uždirbančiam europiečiui nėr čia gyvenimo. Dėl to valdininkų algos kolonijose dvigubai ir trigubai didesnės negu metropolijose; pirkliai ir vertelgos irgi nesitenkina mažais uždarbiais. Žinoma, ne visiems lygiai ir čia sekasi: vieni labai praturtėja, kiti —

bankrutuoja. Dilolo baltųjų europiečių moterų beveik nesimato. Jų čia dar mažiau negu Angoloje. Šitokiomis aplinkybėmis mulatų skaičius auga net ir pačiose Afrikos gelmėse, ypač turint omeny baltųjų ateivių moralinį tipą...

Keletą kartų pabuvę Dilolo sumanėm įsibrauti giliau į Kongą, bet čia keliai dar prastesni negu rytinėje Angoloje. Po kelių dešimčių kilometrų siūbavimo, mėtymo ir supimo mūsų automobilio lingės neatlaikė — lūžo. Ir šiaip jau kitokių nuostolių automobilis prityrė ir dėl to greit turėjom grįžti atgal į Teixeira de Sousa ir čia keletą dienų gydyti jo žaizdas labai primityviomis priemonėmis. Kol šitas gydymas vyko, savo laiką sunaudojau apskrities viršininko p. Fernando Barroso Xaviero Martinso kanceliarijoj rausdamasis oficialiuose žurnaluose ir archyve ir rinkdamas savo geografinėms studijoms reikalingą medžiagą, lygiai kaip darydavau ir kituose miesteliuose, kur tekdavo ilgiau apsistoti. Tekdavo perversti didelę daugybę visokių raštų, kol iš jų išsunkdavau sau reikalingą esenciją. Vis dėlto šiuo būdu teko nemaža pasinaudoti visur išbarstytomis žiniomis, kurių kitaip gal būčiau nepajėgęs surinkti. Visose valdiškose įstaigose sutikdavau didelį palankumą savo darbui, ir apskričių viršininkai bei valdininkai mielai ir mandagiai patiekdavo visą jų turimą medžiagą ir šaltinius. O man telieka reikšti jiems savo pasitenkinimą ir gilų dėkingumą lotyniškoms jų širdims, visuomet atviroms ir meilingoms.

Grįžtame atgal į Angolos centrą

Pasitaisę automobilį leidomės atgal į Huambo, į Angolos centrą, iš kur pradėjom šią kelionę. To paties kelio aprašinėti čia neverta, ypač jei įdomesnių nuotykių mums neatsitiko. Keletą kartų vėl įstrigom į smėlį, tačiau tik vieną kartą teko vėl pėstiems eiti 4 kilometrus į Cavingi pas geležinkelio sargą pagalbos. Ten gavę 6 stiprius negrus su dideliais kastuvais, per 4 valandas vėl išsikrapštėm iš smiltyno.

Grįžtant plėšriųjų žvėrių nebeteko matyti. Užtat matėm daugelį stambiųjų antilopių, kurios sparčiai perbėgdavo skersai kelią. Bandėm jas šaudyti, tačiau be jokių rezultatų. Gal dėl to, kad jos labai baikščios, arti neprisileidžia, ir gal dėl medžiotojų nepavyzdingo elgesio. Pietietiško kraujo mano kompanionai kiekviena proga pradėdavo ginčytis dėl pačios medžioklės būdų, pakeldavo per didelį erzelį, o greitakojis ir jautrių ausų gyvūnas ta proga tuojau pasinaudodavo, kad kuo greičiau pasislėptų. Pavyko mums girioje sučiupti tik vieną gyvatę, vadinamą *calombo*. Negrai sako, kad ji labai nuodinga ir galinti judėti pirmyn vis vien kuriuo galu, tartum turėtų dvi galvas. Tai nedidelis sutvėrimas, bet vikrus ir piktas. Negrų tvirtinimas, kad ji turi dvi galvas, man rodos, yra kilęs iš to, kad šios gyvatės uodega yra storesnė už jos galvą ir iš toliau gali tikrai atrodyti kaip antra galva. Po stiprių pasipriešinimų ir protestų ši gyvatė vis dėlto atsidūrė mano stikliniame inde ir mirksta alkoholy. Kol kas ji laimingai keliauja drauge su manim, bet ar pavyks jai pasiekti tolimą Lietuvą — nėra garantijų, nes kelias ilgas ir komplikuotas, sujungtas su daugeliu nepatogumų, ypač stikliniams indams.

Iš etnografinės srities mano menkos lėšos leido įsigyti iš negrų tik keletą smulkių dalykų: čoko tautos muzikos instrumentą, vadinamą čisaži, medines drožinėtas šukas, porą mažučių fetišų ir mažutį talismaną, padarytą iš gazelės rago smailagalio.

Kongo pusėn važiuodami per Afrikos nugarkaulį pervažiavom vakare ir nakčia. Grįžtant atgal teko laimė važiuoti per šią geografinę įdomybę dienos metu. Tai galima buvo daryti įdomių stebėjimų. Rytų Angoloje dažnai tekdavo pervažiuoti per gausingus upelius, tekančius giliuose slėniuose. Kas kita tose vietose, kur prasideda Afrikos nugarkaulis. 105-ame kilometre į vakarus nuo Vila Luso didelėse giriose pakilome tartum į milžinišką pylimą, kiek primenantį Skandinavijos ir Baltijos kraštų ozus, ir nenusileidome nuo jo per 99 kilometrus. Per visą šitą atstumą neteko pervažiuoti nė per vieną upelį. Palyginti siauros ir ilgos aukštumos kairėje ir dešinėje pusėje buvo plačių slėnių, beveik statmenai atsimušančių į Afrikos

nugarkaulio šonus. Matėsi ir reljefo pakilimų, tarp kurių — slėniuose — prasideda daugelis Afrikos upių ir upelių, kurių nė vienas neperžengia per šį 99 km nugarkaulį. Važiavome tartum siena, kuri perskiria ir padalina upėms vandenis. Mums, važiuojantiems į vakarus, kairėje ir pietuose buvo Zambezi upės gausingos filijos, einančios į Lungue Bungo, o dešinėje ir šiaurėje prasidėjo Kassai upės įtakai, atiduodantys savo vandenis didžiajai Kongo upei. Abiem šio nugarkaulio pusėm tęsiasi platūs, atviri ir didingi vaizdai, vietomis tik girios užstojami. Tačiau tolimus vaizdus fotografuoti sausojo pusmečio, arba *cacimbo* (sk. kasimbu), gale labai nepatogu, nes oro skaidrumas yra menkas. Mat sausros metu prisirenka ore daug smulkučių dulkelių ir dūmų nuo degančių girių. Vietiniai sako, kad dangaus tyrumas ir oro skaidrumas pasiekiąs aukščiausią laipsnį gegužės mėn., t. y. lietaus periodo gale. Dėl šitokių aplinkybių negalėjau tinkamai užfiksuoti matytų Afrikos nugarkaulio vaizdų grožybių ir didingumo.

Bendrieji kelionės įspūdžiai

Per 20 dienų užbaigus šią didelę kelionę ir suvažinėjus 2 320 km kelio, pravartu dar kai ką pasakyti apie bendruosius įspūdžius didžiame Angolos krašte.

Visų pirma, apie klimatą, valgį ir sveikatą. Visos kelionės metu teko būti nuo 1 710 iki 975 metrų aukštumose. Tai oro sluoksnis čia retesnis ir lengvesnis, o kitos priežastys padidina dar jo sausumą. Esant tokioms sąlygoms net nemažas karštis čia lengvai pakeliamas, ypač kai esi pavėsy ir nieko fiziškai sunkaus nedirbi ir nesiskubini. Rytais tarp 6 ir 7 val. teko užregistruoti temperatūras nuo 7 iki 18 °C, o dažniausiai tarp 12 ir 16 °C. Vidurdienį, apie 13 val., būna visų vienodžiausia temperatūra: tarp 26 ir 31 °C (96 °F), o dažniausiai — nuo 27 iki 29 °C. Žinoma, saulėje šis karštis pakyla iki 40—43 °C ir tarp 10 ir 15 val. saulėje skubiai vaikščioti ir dirbti yra sunku ir daug prakaito išspaudžia. Bet mūrinių namų kambary ar šiaip pavėsy

intelektualų darbą esant tokioms temperatūroms galima visai patogiai dirbti, jeigu esi lengvai apsirengęs.

Saulei nusileidus, temperatūra pradeda sparčiai kristi. Vakarais, 9 val., mano kelionėje per Angolą užregistruota temperatūra (nuo rugpj. 10 iki rugs. 11 d.) svyravo tarp 14 ir 20 °C. Naktys vėsios, tai miegoti ir pailsėti galima visai puikiai. Negrams naktys net per šaltos, nes jie guli atvirame ore arba vėjo perpučiamose palapinėse: kiekvienu atveju jie susikuria ugnį ir kūrena ją per visą naktį, o patys po tris ar keturis ratu atsigula ant žemės aplink smilkstančią ugnelę. Užsikloti jie dažnai neturi kuo, tik ant žemės pasikloja antilopės ar ožkos odą, ant kurios ir susiriečia. Europiečiai bijo čia ant žemės gulėti, nes jiems esą nesveika.

Vėjų šiuo metu Angoloj palyginti maža. Oras ramus ir labai giedras. Per visą mėnesį nebuvo nė vienos visiškai apsiniaukusios dienos. Pajūry debesų būdavo ir jie uždengdavo apie pusę dangaus skliautų. Bet plokščiakalniuose iš dvidešimt šešių dienų net 19 dienų buvo visiškai be debesų, o septynių dienų debesuotumas siekė tik nuo 10 iki 30 procentų. Dabar čia sausros periodas, kuris jau baigiasi. Rugpjūčio 29 d. pasirodė Kongo pasieny pirmasai mažutis lietus, kuris truko apie 20 min. Jis yra apreiškėjas artėjančio lietaus periodo, arba *chuvas* (sk. šuvas), kurs paprastai prasideda rugsėjo mėn. antroje pusėje. Tai tikiuos greit sulaukti lietaus ir pamatyti atgyjančią augaliją, kuri dabar labai apdžiūvusi ir pageltusi, ypač savanų žolės. Kai kurios žolės ir medžiai jau pradeda žaliuoti dar prieš lietaus periodo pradžią, nes savo ypatingais organais sugeba atsigerti vandens iš oro, kurio drėgnumas sausros periodo gale jau šiek tiek padidėja.

Visuose restoranuose valgių tipas labai panašus: portugališkas su kai kuriomis afrikietiškomis ypatybėmis. Mes šiaurėje manome, kad visur tropikų kraštuose žmonės daug turi ir nuolat valgo visokių vaisių. Netiesa. Vakarinėje Angoloje, kur portugalai užveisė gražių sodų su visokiais vietiniais ir importiniais vaisiais ir nuo jų negrai pramoko truputį sodininkystės — vaisių čia valgyk, kiek nori: jų

daug yra ir jie pigūs. Puikios rūšies apelsinus čia valgau be jokio taupymo ar pasigailėjimo, taip pat ir bananus bei mamėjas. Bet pavažiavus toliau į rytinę Angolą, kur europiečių labai mažai ir tie čia dar neseniai apsigyvenę ir neturi sodų, — mums tinkamų vaisių vis retėja. Kongo pasieny jau ir už pinigus jokių gerų vaisių nebuvo galima gauti. Giriose klajodami ir pagalbos ieškodami matėme daug visokių vaisių, mažų ir didelių, su kevalais ir be jų, bet dažnai nedrįsdavom jų į burną imti, nes tarp jų yra ir nuodingų: baisu apsirikti. Tik mūsų *rapaz* Antonio, šių kraštų giriose augęs, drąsiai imdavo nuo medžių, kas jam patinka, terkšt į akmenį, pradaužia ir į burną bruka. Dažnai vaisiuose yra stambių ir kietų kauliukų, bet Antonio ir jų neniekina, viską nuryja. Paskui jį ir mes bandome laukinius Afrikos vaisius, bet retas iš jų mūsų gomuriui tinka. Vis kažkokio keisto skonio ir labai maža valgomųjų dalių. Tai laukiniais vaisiais negali išsimaitinti ir negrai, o baltiesiems tai nėr ko jų ir valgyti. Tačiau nuo bado vis dėlto kurį laiką būtų galima apsiginti.

Portugalų restoranuose pietums ir vakarienei duoda vieną žuvies ir du mėsos patiekalus. Tai valgoma čia daug ir net substancialiai, ne taip, kaip mes manome apie tropikų virtuvę. Didelėje ir sunkioje kelionėje būdamas dažnai nežmoniškai pavargsti, kad galva ant pečių nebesilaiko. Todėl ir apetitas pasidaro daug didesnis negu Lietuvoje. Prie stalo atsisėdęs kerti kaip geras artojas, lovon įdribęs — miegi kaip užmuštas, ryte atsistojęs ant kojų — vėl energingas kaip liūtas. Nuolatinis, greitas judėjimas, darbas be jokių sielvartų — taiso nuotaiką ir sveikatą. Iš vargingos kelionės po Angolos girias ir savanas sugrįžau į Huambo (Nova Lisboa), kaip pažįstamieji tvirtina, net žymiai pasitaisęs. O juk dabar, senokai jau skrandžio katarą turėdamas, nebegaliu savęs priskirti prie visai sveikų žmonių.

Iki šiol musių ir įkyrių vabzdžių lyg ir nebuvo, tačiau dabar, sausojo pusmečio pabaigoje, jau pradeda atsirasti musių, o giriose vieną kartą jau buvo mus apnikę mažučių muselių pulkai. Tai klimato, valgio ir sveikatingumo atžvilgiu Angola man pasirodė visai tinkama baltojo žmogaus gyvenimui ir kai kuriems, fiziškai

nelabai sunkiems, darbams. Lietaus pusmety šilumos padaugės, bet, kaip vietiniai sako, — šitas padaugėjimas esąs labai nežymus ir turįs kitų gerų ypatybių: tyresnį orą, daugiau vėjo ir vis dėlto vėsias naktis. Vėsi naktis — tai bene svarbiausias veiksnys, duodąs gerai pailsėti ir atnaujinti dienos metu sumažintą energiją.

DVYLIKTAS LAIŠKAS

Pažintys Huambo

Sugrįžus iš didžios kelionės per Angolą liko man dar dvi savaitės laiko pabaigti rinkti reikalingą medžiagą apie šį kraštą ir plačiai susipažinti su jo aukštaisiais plokščiakalniais. Vadinasi, reikėjo pavaikštinėti Huambo miestely esančiose įstaigose ir apvažinėti kai kurias įdomesnes plokščiakalnių dalis. Savo vizitus pradėjau nuo Veterinarinės bakteriologijos laboratorijos ir Gyvulininkystės tarnybos. Šioje tarnyboje susipažinau su vet. med. daktaru p. Armande Simoesu, kuris laikomas didžiausiu Angolos autoritetu gyvulininkystės srityje. Jis vadovauja ir renkant gyvulininkystės statistiką. Iš jo gavau dar niekur neišspausdintų žinių apie Angolos gyvulių skaičių pagal 1930 m. birželio 30 d. duomenis, būtent: čia esama 1 096 arklių, 620 asilėnų, 44 019 asilų, 1 362 456 galvijų, 170 685 avių, 323 550 ožkų ir 423 300 kiaulių, iš viso 2 285 726 naminių gyvulių. Rytinėje Angolos pusėje naminių gyvulių labai mažai, beveik nėra. Pajūry ir šiaurėje jų irgi nedaug. Beveik visa gyvulininkystė susispietusi plokščiakalniuose, kur europiečiai jau įsitaisė savo ūkių. Negrai stambiųjų gyvulių retai turi. Pas juos paprastai rasi ožką, po keletą vištų, rečiau kiek ančių ir kiaulių. Tačiau vietomis jie irgi pratinasi galvijus auginti ir kai kurie didžturčiai turi po 200 ir 300 galvijų.

Nuėjęs į Žemės ūkio tarnybą sutikau jos vedėją jauną agronomą p. Joao Casimiro da Costa Jacinto. Jis man suteikė truputį žinių

apie grūdų ūkį ir parodė bandomuosius laukelius, kur tarp daugelio įvairių javų, vaisių, daržovių ir medžių pamačiau ir svarbiausius Lietuvos produktus: linus ir rugius. Linai čia auginami daugiausia sėmenims, nes pluoštui čia turima kitokių augalų daugybė. Man krito į akį jo vardas Kazimieras ir čia jam paaiškinau jo vardo lietuvišką kilmę. Gana nuostabu, kad Kazimierai portugaluose nėra retenybė, o kitose Vakarų Europos tautose šis vardas beveik nesutinkamas. Matyt, portugalams patinka jo egzotiškumas, o gal ir skambėjimas jo aiškių garsų.

Trečia labai svarbi man pažintis buvo su kalnų inžinierium p. Alexandre Borgesu, kurs čia dirba Geologinėje misijoj ir laikomas savo srities dideliu žinovu. Jis parodė Geologinės misijos muziejų su įvairiais naudingais Angolos mineralais: variu, geležim, auksu, deimantais ir kt. Bet dar svarbiau, kad p. Borgesas pasidarė didelis mano darbo rėmėjas. Jis padėjo daug gražių pastangų, kad parodytų man Angolos plokščiakalnius ir surengtų man keletą įdomių ekskursijų į tolimesnes Huambo, arba Nova Lisboa, apylinkes.

Nepaprasta pažintis

Kad jau sekasi, tai sekasi man kelionėje... Štai vieną vakarą įvažiuoja į „Cardoso" viešbučio kiemą nepaprastos išvaizdos sunkusis automobilis, visas apdulkėjęs, aptrintas. Jis turi 12 ratų, po 4 ant kiekvienos ašies. Iš automobilio išlipo du vyrai: baltas ir juodas. Baltasis — aukštas, stiprus, blondinas, trupučiuką žilais paausiais, šiaurietiškos išvaizdos, matyt, ilgai visokių vėjų glostytas ir dulkių ragavęs. Jį būtų galima palaikyti lietuviu, gal net ir anglu ar švedu. Bet prancūziška vėliavėlė prie jo automobilio pasakė jo tautybę. Pasisamdė jis viešbuty geriausią ir didžiausią kambarį, du kartu brangesnį už mano, ir iškraustė iš automobilio daugelį visokių dėžių ir ryšulių. Man parūpo sužinoti, kas tai per paukštis, ir vakarienės metu jau mes buvom pažįstami. Neapsirikau juo susidomėjęs. Žmogaus jo esama visai nepaprasto. Jo gyvenimas — tai įvairių

nuotykių ir drąsių žygių epopėja ir tolimų, sunkių kelionių romantika. Tai p. G. de Ramecourtas, kilęs iš Šiaurės Prancūzijos. Seniau buvęs jūrininku, išraižęs visų jūrų ir okeanų keteras, daug keliavęs Pietų Amerikoje, o dabar, įsitaisęs ypatingos konstrukcijos reno (Paryžiuje) automobilį, pasileido medžioti po visą Afriką.

Prieš dvejus metus jis išvykęs iš Paryžiaus vienas savu automobiliu. Iš Marselio persikėlęs į Alžerą, iš ten per Saharos vidurį į Nigerio upę truputį į rytus nuo Timbuktu, iš čia skrodęs įstrižaine per patį Afrikos vidurį, pro Čado ežerą, šiaurinę Nigeriją ir Ubangi — Šari, į Nilo aukštupius prie Viktorija Nyanza (Nyanza — negriškai ežeras) ežero, į Ugandą ir Keniją, į Mombasos uostą prie Indijos okeano. Iš čia kreivomis linijomis pasukęs į Kongą, šiaurinę Rodeziją. Paskiau į Angolą, į Žemutinį Kongą, į Prancūzų pusiaujo Afriką ir vėl atgal į Angolą, kur likimas mus sunešė vienan miestelin ir tan pačian viešbutin. Dabar, pasitaisęs automobilį, jis suksiąs į patį Afrikos pietinį pakraštį, į Kapštatą (angl. Cape Town, afrikanų k. Kaapstad), kur ir aš greit išvyksiu. Iš Kapštato per trečius savo kelionės metus p. de Ramecourtas tikisi pasiekti Prancūziją, nes nebemanąs daryti daugelio zigzagų, kaip per pirmuosius dvejus kelionės metus. Iki šiol jis suvažinėjo 24 000 km, o iki Prancūzijos jam dar liko tarp 16 000 ir 20 000 km. Dažnai jam tekdavo važiuoti smėlynais ir savanomis, kur nėra jokio kelio žymių. Tai suprantama, kad automobilis ne retai sugesdavo ir reikėdavo ilgai jį pačiam vienam laukuose ar giriose taisytis, saulei spirginant ar tropikų lietui šniokščiant. Su savim jis vežasi negrą virėją, kurs gamina jam valgius ir šiaip patarnauja. Automobily jis vežasi miltų ir kitokių maisto produktų. Pas negrus jo virėjas lengviausiai randąs vištų nusipirkti, o kartais ir šiokių tokių miltų. Jo virėjas, aišku, negali mokėti daugelio Afrikos kalbų, tačiau jis pirštais ir kitokiais ženklais sugeba su visomis tautelėmis susikalbėti. Negras tarp negrų neprapuola, pasiųstas ką nors nupirkti, vis šį tą surandąs ir atnešąs. Tai tokioje kelionėje jį turėti yra būtiniausias dalykas.

Savo kelionėje p. de Ramecourtas turėjo puikiausių medžioklių.

Jisai pasakoja, kad gausiausiai laukinių gyvūnų yra į pietus nuo Saharos centro, į pietus ir rytus nuo Čado ežero, Ubangi – ir į vakarus nuo Nilo aukštupių. Ko kitose Afrikos šalyse mes matome tik po kelis ar keliolika egzempliorių, tai ten yra šimtais, kad net šaudyti nebeįdomu. P. de Ramecourtas smulkių gyvūnų ir mažų paukščių nešaudo. Jis rankioja tik stambesnius, ypač plėšriuosius. Jis jau nušovė keliolika liūtų, daug leopardų, hienų, šakalų, daugybę visokios rūšies antilopių ir gazelių, buivolų, po keletą dramblių, raganosių, begemotų, laukinių baisios išvaizdos šernų, gorilų, zebrų, žirafų, stručių ir stambių plėšriųjų paukščių. Jis negalįs surankioti net visų savo nušautų gyvūnų odų. Dažniausiai jis pasiima jų kaukoles. Būdamas vienas jis savo medžioklėje pergyvenęs daug pavojingų ir šiurpulingų momentų. Jis mėgstąs vienumą, tačiau po poros metų trankymosi Juodajame kontinente jau pradedąs pasiilgti savojo krašto ir baltųjų žmonių. Jaučiąs jau ir nuovargį, nors jo sveikata geležinė, patvara milžiniška, drąsa neribota. Žodžiu, tai įdomus žmogaus tipas, su kuriuo dažnai vakarais čia pasikalbu ir košiu iš jo visokias žinias apie Afriką ir apie praktinę kelionės pusę; tai man yra ir dar bus labai reikalinga. Šitokių žinių žmogus niekad negali turėti per daug, nes gyvenimo prityrimai čia turi nepaprastą variantų daugybę.

Ekskursija į Chingolo

Benguelos plokščiakalniai užima centrinę ir didžiausią vietą tarp visų Angolos plokščiakalnių. Jų reljefas aukščiau pakyla negu Malange (sk. Malanže) plokščiakalnių šiaurėje ir Huilos plokščiakalnių pietuose. Benguelos plokščiakalnių aukštumas dažniausiai svyruoja tarp 1 500 ir 1 800 metrų, bet atskiri kalnai pasiekia daug didesnių aukštumų: Moco (sk. Moku) kalnuose aukščiausios vietos siekia per 2 600 metrų.

Kadangi norėjau labiau susipažinti su Benguelos plokščiakalniais, teko atlikti keletą ekskursijų į įdomesnes vietas. Šių ekskursijų

pirmoji buvo į Chingolo. Geologinės misijos viršininkas inž. Borgesas teikėsi duoti man vienai dienai misijos automobilį ir vairuotoją, ir rugsėjo 13 d. leidausi kelionėn. Iš Huambo į Chingolo prastesniu, bet tiesesniu keliu buvo 96 km. Važiavau beveik tiesiai pietų pusėn. Vidutinio gerumo kelias vingiavo aukštesnėmis plokščiakalnio vietomis, retai nusileisdamas į žemesnius upių slėnius. Tai priminė man romėnų kelius Alpėse, kurie strateginiais sumetimais laikydavosi aukštesnių vietų, kad iš jų lengviau būtų stebėti sukylančių tautų judėjimą žemumomis. O Angoloje juk irgi buvo negrų sukilimų, kuriuos portugalai lengvai numalšindavo. Jie sako, kad prieš karą vokiečiai bandydavę negrus sukelti ir ginklais juos aprūpinti, kad taip gautų tinkamą progą atimti iš portugalų Angolą ir čia kolonizuoti vokiečius.

18 km nuo Huambo pasiekiau mažos Cunhamgamo (sk. Kunjangamu) upės slėnį. Sausu periodu šioje upėje vandens maža, ir kriokliai negilia vaga čiurlena per uolų skeveldras. Už 90 km pasiekiau kitą upę — Calai (sk. Kalaji), kurios tėkmė šioje vietoje buvo ramesnė. Teko pervažiuoti dar keletą mažų upelių, kurių vardai europiečiams dar nežinomi. Visų upių ir upelių slėniuose suneštos nuosėdos nepasižymi derlingumu: tai šviesios spalvos smėlis su labai mažu humuso priedu. Tad upių slėniuose čia nerandame tokių turtingų, tiršta žole apaugusių ir malonių pievų kaip Lietuvoje.

Miškai, kaip ir kitur Benguelos plokščiakalny, reti ir margų spalvų. Į sausojo pusmečio pabaigą daugelis medžių savo žalią spalvą pakeičia raudona ar geltona, tačiau lapai neatrodo nei sausesni, nei apdžiūvę: jie minkšti ir lankstūs kaip ir lietaus metu. Kur ne kur medžiuose matėsi negrų įtaisyti bičių aviliai, metro ilgumo cilindrai, padaryti iš medžio žievės ir šiaudų. Angolos augalija žydi kiaurus metus ir duoda bitėms nuolatinio darbo. Tai daugelis Angolos kraštų, ypač rytinės apskritys, eksportuoja Europon nemažai vaško. Bitininkystę būtų galima labiau išplėsti, bet negrų kultūrinis lygis dar labai žemas, kad galėtų tinkamai sunaudoti krašto gamtinius turtus.

Atvykęs į Chingolo pamačiau tai esant mažą kaimą ar kaimų grupę. Vienoje geresnėje, iš šakų pintoje ir moliu iškrėstoje palapinėje įtaisyta portugalų valdininkams sustojimo vieta. Čia dabar teko pamatyti nekasdieninį vaizdą: valdininko palapinę, apsuptą didžiausios negrų minios — vyrų, moterų ir vaikų. Dalis tos minios išsisklaidžiusi gretimoje girioje. Nieko jie čia nedaro, šnekučiuoja ir kažko laukia. Kalbasi jie umbundu kalba, kuri paplitusi šiose apylinkėse. Paklausiau čia laikinai atvykusio valdininko: kas čia per turgus. Sako, gyventojų surašymas, kurs šiais metais daromas Angoloj. Surašymai taip retai gyvenamose šalyse kaip Angola, visai kitaip atliekami negu Europoje: vieną dieną surašoma kiekvienoje apskrity tik po vieną postą arba valsčių, kitą dieną — kitas ir t. t. Mat visam kraštui surašyti tą pačią dieną ar savaitę jokiu būdu neužtektų valdininkų nei galinčių tą darbą atlikti žmonių. Kadangi negrai gyvena retai išbarstytomis grupėmis sunkiai pasiekiamose vietose, tai surašinėtojas neina į kiekvienus namus ar į kiekvieną kaimą, bet sušaukia paskirton vieton visos apylinkės gyventojus. Tad Chingolo ir pamačiau šitokią rečiau matomą sceną.

Valdininko palapinėje šiek tiek pavaišintas traukiau atgal į Huambo, tik jau kitu keliu, nes pirmuoju atvykstant mūsų automobilis sulaužė vieną tiltą per upelį. Dabar pasukom į didįjį Huilos kelią, ilgesnį, bet žymiai geresnį. Pakeliui teko matyti daug intruzinių granito uolų, kurios kaip milžiniškos šieno kupetos arba dideli rugių stagarai stūksojo išlindę iš lygios plokščiakalnių dirvos, daugely vietų susidedančios iš mažiau ar daugiau raudono laterito. Keletą tokių uolų pavyko gerai nufotografuoti.

„Cardoso" viešbutis, kuriame gyvenu, yra 1 715 m aukštumoje nuo jūros paviršiaus. Iš šitos aukštumos išvykęs ir ekskursijoj išvažinėjęs 220 km, sukinėjausi dažniausiai nuo 1 650 iki 1 700 m aukštumose. Žemiausia mano ekskursijos vieta buvo 1 525 m ir aukščiausia — 1 790 metrų. Taigi 220 km atstumo reljefo amplitudė pasiekė 265 metrus. Tai duoda neblogą supratimą apie reljefo svyravimą pietinėje Benguelos plokščiakalnio daly. Šis svyravimas

yra visai nedidelis ir nesudaro jokių kliūčių žemei įdirbti, nes reljefo nuolaidumo kampas beveik visur yra ne statesnis kaip 15 laipsnių. Nors reljefas nesudaro kliūčių, žinoma, dar nereiškia, kad nebūtų kitų problemų, laukiančių sprendimo, pvz., irigacija, žemės įtręšimas ir t. t.

Ekskursija į Lepi ir Coimbrą

Kiton ekskursijon išsirengėm jau keliese: kelių inžinierius p. Fonseca, agronomijos inžinierius Laurentino Coelho, kalnų inžinierius p. Borgesas ir aš. Šiuo kartu važiavom pažiūrėti tik pernai apsigyvenusių portugalų kolonistų ir šiaip ūkinių zonų, tai šitokion specialistų draugijon patekęs turėjau puikiausią progą susipažinti su ūkininkavimu, kolonizacijos ir irigacijos problemomis.

Ekskursija apėmė geroką pailgą elipsę, besitęsiančią nuo Huambo į vakarus. Pavažiavę daugiau kaip 30 km ir pravažiavę Caala arba Robert Williams miestelį pirmą kart sustojom ant aukščiausio šios apylinkės kalno (arti 2 000 metrų), kur portugalų kolonistai pasistatė Nekalto prasidėjimo koplyčią, iš toli matomą. Nuo šio kalno į visas puses atsiveria puikūs ir labai tolimi reginiai plokščiakalnių, vietomis apaugusių retomis giriomis, kitur savanomis, iš kurių kyšo jau minėtos intruzyvinės granito uolos. Kalno viršūnėje portugalai kasmet švenčia savo šventę, kurioje sujungia tautinius ir religinius elementus. Tai kiek panašu į Lietuvos Rambyno švenčių prasmę.

Kaip ekskursijoje į Chingolo, taip ir čia, pakeliui gyventojų maža tesimatė, o baltųjų kolonistų tai tik per 15—20 km tekdavo pamatyti vieną ūkininką. Baltieji ūkininkai dažniausiai užima slėnius, žemesnius tarpukalnius ir upelių pakraščius, kur arčiau geras vanduo ir lengvesnė irigacija. Tokiuose slėniuose viskas auga: pradedant nuo kopūstų, bananų ar kavos ir baigiant įvairiais Europos javais.

Atvykę į Lepi miesteliuką, kurs yra apskrities sostinė, pasigėrėjom jo puikiais reginiais, apžiūrėjom jaunas kavos, bananų ir apelsinų plantacijas, pasiėmėm su savim apskrities matininką ir

išvykom į Coimbrą (sk. Koimbrą) koloniją, pavadintą seno Portugalijos universitetinio centro vardu. Ji įsteigta tik 1929 m. ir susideda iš 13 vienkiemių. Kiekvienas ūkininkas čia gavo iš valdžios po 100 ar daugiau hektarų žemės ir po mūrinius namus lengvai išsimokėti. Atvykę kolonistai jau rado namus užbaigtus arba baigiamus statyti valdžios lėšomis ir pagal jos sudarytus planus. Daugumas namukų yra vieno aukšto, apie 80 m^2 šviesiai atrodą balti mūrai. Jų pastatymas valdžiai kainavęs po 25 000 angolarų (apie 12 000 litų). Sakoma, kad pagal vietos situaciją ši kaina esanti per aukšta; taip būna beveik su kiekviena valdiška statyba bet kurioje šaly. Kitų trobesių beveik ir nėra, nes galvijai gali ganytis lauke kiaurus metus, o javai čia pat dirvoje iškuliami ir į maišus supilami, o laikomi kol kas kuriame nors gyvenamųjų namų kambary, kol naujų trobesių kolonistas prisistatys. Kiekvienam baltajam kolonistui valdžios organai pristato nuo 6 iki 10 negrų darbininkų už tam tikrą nustatytą jiems algą ir kitas sąlygas, labai primenančias Lietuvos kumečių gyvenimo sąlygas, tik, žinoma, pagal žemesnes, afrikietiškas normas. Šitiems juodiesiems „kumečiams" kiekviename ūkyje stovi keletas palapinių, jų pačių pastatytų pagal negrų skonį ir papročius.

Coimbros kolonija apima Dumbo upės aukštupio dalį, kur yra išmūrytas tvenkinys, sulaikąs upės vandenį ir suleidžiąs į siauručius, apie metrą gilumo irigacijos kanalus. Veik visų kolonistų žemė susideda iš ilgos juostos, kurią dažniausiai arti vidurio perkerta irigacijos kanalas. Kur žemė iriguota, ten galima du kartu per metus sėti, pjauti ir auginti labai įvairias kultūras. Kur irigacija negalima, ten galima tik viena sėja ir pjūtis lietaus pusmečiu.

Buvom sustoję pas keletą tokių naujakurių. Uždaviau jiems daug klausimų, tačiau ne į visus gavau tikslų atsakymą, nes pirmus metus čia gyvendami kolonistai ne visa dar patyrę ir dar nespėję kaip reikiant įsikurti. Štai vienas, man rodosi, tipiškas kolonistas sako, kad iš jo 100 ha šiais pirmais metais užsėta buvę tik 14 ha rugiais ir 4 ha kitais javais. Rugių čia augina visi kolonistai, nes jiems esą lengviau ir pigiau dirvą parengti. Mano klausinėjamas ūkininkas

gavęs rugių tik 450 kg iš hektaro, taigi apie du kartu mažiau negu Lietuvoje. Tačiau kitas ūkininkas gavęs iš grūdo 25 grūdus; tai, man rodosi, labai gerai. Per du mėnesiu nematęs ruginės duonos paprašiau vienos šeimininkės parodyti jų kepamą ruginę duoną. Ji atnešė kepaliuką, nedidelį, nestorą, keptą iš pikliuotų miltų, taigi be sėlenų ir todėl šviesesnės spalvos. Seniai ruginės duonos nevalgęs skaniai sučiulpiau be jokių priedų dvi riekeles šito ruginio ragaišio, kurio rūgštis šiek tiek skiriasi nuo lietuviškos. Pravartu čia pastebėti, kad šiose šalyse ruginė duona vis dėlto egzotiškas produktas, nes panašių platumų tropikuose rugių niekur pasaulyje nerasime. Šiuo atveju Angola yra džiugi išimtis.

Bulvių iš 1 ha čia gaunama apie 3 000 kg. Be rugių, sėjama čia dar kviečių, kukurūzų, žirnių ir įvairių pupų. Sodų naujakuriai dar nespėjo uždiegti, taip pat nedaug turi ir daržovių.

Laukai ariami jaučiais ir kiekvienas kolonistas jų turi vidutiniškai po 8. Karvių kolonistai beveik neturi. Kai kurie jų turi ožkų. Bet portugalai, kaip ir daugumas mediteranų, nėra pratę pieną gerti ar sviestą valgyti. Šitų produktų jie nemoka gerai pagaminti ir neišmano, kaip rūpintis pieninėmis karvėmis. Dabar visuose Angolos restoranuose valgomas konservuotas sviestas, kuris lietuvio ir apskritai šiauriečio burnai visai netinka, nes jis mažai panašus į tikrą sviestą. Jį gali valgyti tik geresnio sviesto neragavęs. Bet Angoloje gero sviesto ir kitų pieno produktų galėtų atsirasti tik tuomet, jei šitame krašte įsikurtų šiaurinės Europos ūkininkų; nors portugalų ūkiuose yra nemažai kiaulių, bet kiaulienai gerai parengti jie, rodos, irgi nedideli meisteriai. Pravartu priminti, kad iš geros Portugalijos žemės ūkininkai gauna apie pusantro ir du kartu mažiau javų negu Lietuvos ūkininkai prastesnėje dirvoje. Tai jau daug pasako apie portugalo ūkininko pasirengimą ūkininkauti. Jų kolonistai čia gauna pirmus dvejus metus ir piniginę pašalpą: kas mėnuo po 400 angolarų arba arti 200 litų. Jei lietuvis tokias puikias sąlygas turėtų — jis galėtų čia puikiai ūkininkauti ir prasigyventi. Vien iš naujakurių, žinoma, dar negalima spręsti apie portugalo ūkininko vertę. Jie čia

man atrodo švarūs, gana gudrūs ir apsukrūs žmonės, bet vis dėlto toli gražu ne pirmos rūšies ūkininkai.

Coimbros kolonijoj iš 100 ha ūkininkas tikisi galėsiąs iriguoti apie 25 ha. Tai labai daug reiškia, nes šis plotas jau pasidaro nepriklausomas nuo lietaus kaprizų.

Apžiūrėję koloniją grįžome į Lepi pietauti, o po pietų traukėme atgal į Huambo jau nauju keliu. Iš viso šioje ekskursijoj suvažinėjom 206 km. Negrų palapinių pakeliui labai nedaug tesimatė. Kraštas retai gyvenamas. Laukia naujų kolonistų. Kur ne kur pasitaikydavo pamatyti kokią antilopę ar gazelę labai vikriai ir gracingai dideliais šuoliais striksinčią šalia kelio. Kitur pasitaikė matyti būrelį negrų su keletu šunų bėgant per laukus su atkištais lankais ir su strėlėmis rankose. Tai medžiotojai, kurie daug kilometrų išlaksto po savanas arba *anharas* (sk. anjaras), kol pasiseka jiems nušauti kokią gazelę ar antilopę. Čia, pas negrus, dažniau tekdavo matyti *nus* kailių. Tai stambesnės rūšies gazelė, rusvai palša, su baltais plaukais papilvėje. Ant jų kailių negrai nakvoja, jais ir užsikloja, jeigu pakankamai jų turi. Tik paprastai negrai nedaug laukinių žvėrių savo lankais nušauna. O kadangi medžioklėn išeina nemažais būriais, tai medžioklės trofėjus pasidalinus tarp daugelio medžiotojų kiekvienam maža kas tenka. Dažniausiai nebūna kuo ir dalintis, kai nušaunama tik vienas ar pora gyvūnų. Su plėšriaisiais žvėrimis, ypačiai su liūtais, leopardais ir kt., negrams dar sunkiau apsidirbti ir šituos gyvūnus jie retai kėsinasi medžioti. Šiems jie kartais užtaiso kokias pinkles, iškasa duobę ir pridengia šakomis ir tik ten įkritusį gyvūną užatakuoja savo užnuodytomis strėlėmis. Šiuo atveju jie taip subado savo grobį, kad jo kailis jau maža ko vertas palieka: visas skylėtas.

Sugrįžę į Huambo visi buvom pakviesti vakarieniauti inž. Borgeso šeimoje. Portugalai labai retais atvejais tekviečia mažai pažįstamus svečius į savas šeimas. Dažniausiai vienas vyras nusiveda savo svečią į restoraną ir ten pavaišina. Šeimyninės vaišės pas p. Borgesą reiškė artimesnius mūsų draugiškumo ryšius. Ponia Borges pavaišino mus

skaniais valgiais prie gražiai apstatyto stalo. Paskiau ilgai dar šnekučiavomės apie Lietuvą, apie Rytų Europą ir kitus afrikiečiams egzotiškus dalykus.

Ekskursija į Cuando misiją

22 km į rytus nuo Huambo jau senokai įsisteigė Šv. Dvasios vienuolių misija prie Cuanda (sk. Kuanda) upės. Ši nedidelė upelė turi daug krioklių, o prie pat misijos ji dabar užtvenkta. Aukščiau tvenkinio tarpukalny susirinkęs vanduo padarė apie 7 metrų gilumo pailgą, gražų, vingiuojantį dirbtinį ežerą, kurio vanduo dabar teikia Huambo miesteliui elektros energiją ir šviesą.

Rugsėjo 19 d. čion atvykęs susipažinau su misionierium kun. J. Sutteriu. Jis prancūzas iš Elzaso, išgyvenęs Afrikoje jau 29 metus. Moka prancūzų, portugalų, vokiečių ir dar tris negrų kalbas. Kaip ilgai gyvenęs tarp negrų, rašęs jiems umbundu arba mbundu kalba vadovėlius ir daug keliavęs po Angolą, šis mokytas vyras man buvo labai reikalingas ir naudingas patarėjas etnografijos srity. Jo, kaip ir kitų dalyką žinančių vyrų, nuomone, umbundu kalba esanti svarbiausia, labiausiai išsiplėtojusi Angoloje. Po jos eina ngangela kalba, pasidalinusi į keletą tarmių: luena, lučazi ir kt. Kalbų Angoloj labai daug, bet prie svarbesniųjų galima esą dar priskirti: ovambo pietuose, liaunene irgi pietuose, čokue rytuose (portugalai ją vadina kioko), kimbundu — Luandos apylinkėse, lunda — šiaurės rytuose ir kt.

Cuando misijoj darbuojasi 6 misionieriai: 3 kunigai ir 3 broliai. Turi jie savo centre vieną mokyklą su pensionu: joje 54 mokiniai. Bet visoje savo prefektūroje jie turi 320 mokyklų, kuriose mokosi 8 900 vyrų ir 7 120 moterų. Nesakau vaikų ir mergaičių, nes šitose negrų mokyklose ant vieno suolo sėdi vaikai nuo 7 metų, suaugę žmonės ir net seniai. Centre moko baltieji misionieriai, o filijose — negrai, parengti šiam darbui. Žinoma, negrų mokytojų pasirengimas negali ir iš tolo prilygti Europos mokytojų pasirengimui. Šio krašto

negro mokytojo išeitą mokslą galima būtų prilyginti Amerikos 8 metų pradžios mokyklai arba Lietuvos gimnazijų trims klasėms, žinoma, turint omeny daugelį vietinių skirtingumų. Šiuos mokytojus irgi misionieriai parengia valdiškiems egzaminams. Pensionate už laikymą negrai mokiniai dirba misijos amatų dirbtuvėse, daržuose ar ūky po keturias val. per dieną: dvi rytą ir dvi vakare. Misijos amatų mokykla labai išplėsta. Ji turi šiuos skyrius: spaustuvę, stalių, odų išdirbimo, virvių, kalvių, plytų ir žemės ūkio. Apžiūrėjau spaustuvę, kurioje dirbo apie dešimt jaunų negrų; jie spausdino umbundu kalba elementorių. Pas mus elementorius – tai paprasčiausias dalykas, bet šiose Afrikos gelmėse, kur neseniai dar siautė kanibalizmas ir švaistėsi vergų pirkliai, elementorius yra galingas simbolis atbundančios Afrikos, kurios ateities istorinių kontūrų dar negalima įžvelgti, tačiau jau dabar visiškai aišku, kad ši ateitis bus nepanaši į jos praeitį. Giliau pagalvojus, reik pasakyti, kad katalikų misionierių kultūrinis narsumas, penetracija į pavojingiausias ir izoliuotas vietas verčia juos laikyti kultūros ir pasišventimo milžinais, kilnaus tipo žmonėmis, kurių dvasinė evoliucija pasiekė aukštą lygį.

Apžiūrėjau ir misijos daržus, ir sodus. Juose pastebėjau bananų, citrinų, apelsinų, kavos, persikų, obuolių (sako, labai geros rūšies), papajų, figų, šliandrų, saldžiųjų bulvių, kopūstų ir kitokių vaisių bei daržovių. Misijos 25 hektarų ūky auginama kukurūzų, kviečių, miežių, žirnių, pupų, bulvių, maniokų ir kt.

Apžiūrėjęs gražias misijos apylinkes ir nufotografavęs keletą reginių, grįžau atgal į Huambo pilnas geriausių įspūdžių ir pakilios nuotaikos, nors žinau, kad ši misija nėra geriausiai įrengta. Girdėjau esant toliau nuo mano maršruto užbrėžto kelio keletą katalikų tikrai grandiozinių misijų, kur šalia religinio ir paprasto mokyklinio darbo esą ir tikrosios mokslinės kūrybos: žymūs specialistai misionieriai studijuoja krašto geologiją, botaniką, gamtą, etnografiją ir kalbas. Tačiau laikas, lėšos ir pasirinkta kelio kryptis neleidžia man tų visų misijų aplankyti.

Sudiev, Angola

Nuolatiniame judėjime Angoloje praleidęs pusantro mėnesio, jos keliais automobiliu išvažinėjęs 2 904 kilometrus, daug matęs, daug patyręs, surinkęs nemaža duomenų Angolai pažinti, rugsėjo 21 d. jau turiu atsisveikinti su šiuo didžios erdvės kraštu ir leistis į Kongo gilumą, iš kur mano kelio kryptis pasisuks į Pietų Afriką.

Išsivežu iš Angolos visiškai gerus įspūdžius. Geri man buvo šio krašto žmonės, gana patogi gamta ir labai įdomi kelionė. Įsižiūrėjęs į Angolos valdovus portugalus, pastebėjau, kad šios tautos antropologinis tipas labai įvairus ir neuniformiškas. Persvara tenka nedidelio ūgio brunetams ir šatenams, bet šalia mediteraniškos rasės žymu juose ir šiaurietiškų priedų: aukšto ūgio, melsvų akių ir tokios spalvos plaukų, kurie svyruoja tarp šatenų ir blondinų. Žmonės jie nuoširdūs, atviri ir vaišūs, tik jų vaišingumas reiškiasi kiek kitokiomis formomis, nes, kaip jau minėjau, savo svečius jie labai retai šeimose vaišina. Visą laiką, kol čia buvau, nestigau paramos. Dažniausiai naudojausi jų automobiliais. Jie pasirengę buvo man padėti bet kurioje smulkmenoje. Prastais keliais trankoma mano rašomoji mašinėlė buvo visai sugedusi ir atsisakė rašyti: tai man reiškė labai didelį nuostolį. Vos tik apie tai nugirdo inž. Virgilius Pintas, tuojau padėjo visas pastangas, kad ją nors šiek tiek pataisytų ir priverstų manęs klausyti. Savo stambesniam fotografijos aparatui pristigau juostų ir Angoloj jų nebegalėjau gauti. Tuojau kitas p. Ferreira Pintas paskolino man mažesnio formato aparatą, kuriam juostų visur čia gali gauti. Reikia išsiųsti Lietuvon mano kolekcijas (o tai iš Angolos ne visai lengva) — bendrovės C. A. P. A. direktorius p. R. Tavaresas tuojau apsiima savo bendrovės aparatu ir lėšomis kelių dešimčių kilogramų siuntinį pristatyti per Lisboną Kaunan. Žodžiu, niekur čia nestigau gerų žmonių, draugiškų, meilingų. Reikalai spiria mane skubintis toliau ir grįžti Lietuvon numatytu laiku. Jei ne — tai galėčiau su malonumu šioje šaly dar keletą mėnesių pabūti ir daugiau įdomybių pamatyti. Tardamas sudiev Angolai, drauge reiškiu

jos žmonėms savo gilias simpatijas ir dėkingumą už nuoširdų priėmimą ir linkiu šiam dideliam ir turtingam kraštui susilaukti puikiausios ateities.

Važiuojam!

Jau antrą dieną važiuoju Angolos ilgiausiu geležinkeliu į rytus, į Kongą. Kelias eina per tuos pačius miškus, savanas ir *anharas*, per tuos pačius miestelius, per kuriuos jau du kartu pervažiavau automobiliu. Tai šias vietas antrą kartą aprašinėti nėra reikalo. Ypač kad kelionė traukiny nepaįvairinama jokiomis avantiūromis ar nuotykiais, kaip kad buvo automobilyje. Tai čia teks trumpai priminti tik skirtumus tarp kelionės automobiliu ir traukiniu šiuose kraštuose. Pagrindinis skirtumais šis: traukiny dienos metu daug karščiau ir nepalyginti daugiau dulkių negu automobilyje. Dėl šių priežasčių Angoloje kas tik gali stengiasi keliauti automobiliais, nors vietomis keliai ir labai sunkiai išvažiuojami.

Geležinkelio ruožas eina per gelsvą ar pelenų spalvos trupią, dulkėtą žemę, kuri jau penkis mėnesius lietaus neragavo. Ypač sausojo pusmečio pabaigoje, taigi kaip tik dabar, daugiausia esti dulkių. Tik porą valandų traukiny pabuvęs jau pajutau, kad ir retos šukos į plaukus nebelenda, nes visi tarpai dulkių pilni. Juoda oda muštos vagono sienos ir suolai pasidarė pilki. Prausykloje rytą pamačiau vietomis iki pusės centimetro dulkių sluoksnį. Restorano vagone vos kiek pastovėję ant stalo indai ir valgiai apsikloja plonu dulkių apklotu. Paabejoji žmogus, ar begalima tokiomis sąlygomis valgyti. Bet kai atsimeni lietuviškas vištas ir gaidžius, tiek smėlio ir graužų sulesančius ir vis dėlto balso ir ūpo nenustojančius, tai abejonės vėl išsisklaido ir su visai geru apetitu sudoroji portugališkos virtuvės negriškai pagamintus patiekalus, o dulkes nuplauni „Vinho Tinto" (raudonu vynu), kurs ir čia traukiny yra vis dar pigesnis už vokišką alų.

Kiekvienoje stotelėje matyti minios negrų ir mažesni būreliai

baltųjų. Iš už 30 ir daugiau kilometrų susirenka čia žmonės pasižiūrėti tik du kartu per mėnesį ateinančio ir tiek pat kartų nuo pasienio grįžtančio traukinio. Šitai publikai traukinys vis dar didelė atrakcija ir proga pamatyti naujų žmonių ir išgirsti kokių naujienų. Šalia manęs gretimoje kupė važiuoja šeimyna, kurios ūgis, neproporcingai ilgos kojos ir rankos pasako esant ją anglosaksų kilmės. Tai amerikietis misionierius p. Edlingas su savo žmona ir vaiku. Greit susipažinom ir pradėjom ilgas kelionės kalbas, tarp kurių žymią vietą užėmė pasakojimai apie nuotykius su plėšriaisiais žvėrimis: tai labai afrikietiškos temos, visiškai suderintos su vietine aplinka. Papasakojau jiems savo baisų nuotykį su keturkoju girių plėšiku prie Vila Luso ir pridėjau dar vieną tikrai autentišką leopardo žygį, baisų ir tragišką, kurį man pasakojo vienas stambus plantatorius ir gyvulių augintojas. Sutikau jį veterinarinės bakteriologijos laboratorijoj Huambo. Čia jis buvo atėjęs ieškoti veterinarinės pagalbos leopardo apgraužtai karvei. Istorija tokia. Jo puiki veislinė karvė buvo nuklydusi girion ir rengėsi turėti labai geros veislės teliuką. Jai ten gulint ir negalint atsistoti, užklupo ją leopardas ir pradėjo gyvą ėsti, jos nepapjovęs. Iki rytmečio jis nugraužė visą jos šlaunį; žaizda buvo baisi, net matėsi viduriai. Bet rytmetį nelaiminga motina ir kankinė buvo dar gyva, jos vaikas leopardo dantų nepaliestas, ir savininkas tikėjosi operacijos būdu jį išgelbėti, nors jo motinai gresia tikras galas. Plantatoriaus pasakojimas darė klausytojams šiurpulingą įspūdį. Tokių ir kitokių istorijų su liūtais, leopardais ir gepardais prisirinkau tikrą sandėlį, tačiau kelionėje visiškai stinga laiko visa tai atpasakoti lietuviams skaitytojams.

Taip šnekučiuodamiesi pasiekėm ir Kongo ribą, kurią sudaro upė Luau. Po labai mažų formalumų įvažiavom jau į žinomą man Dilolo miestelį, iš kurio reikėjo pradėti kelionę per Katangos, Kongo pietinės provincijos girias, kad automobiliu būtų galima pasiekti kitą geležinkelio liniją, kuri eina iš Kongo į Pietų Afriką, per šiaurinę ir pietinę Rodezijas.

Per pietinio Kongo girias jau yra šioks toks vieškelis ir baigiamas jau tiesti geležinkelis. Vieškeliu susisiekimą palaiko turtingas anglas Robertas Williamsas. Jis pakeliui keliose vietose įsteigė sustojimo punktus, kur yra gana švarių pastogių keleiviams pernakvoti ir pavalgyti. Sumokėjęs jam dešimtį angliškų svarų (480 litų) gauni transportą sau ir bagažui iki 50 kg ir pilną išlaikymą kelionės metu. Atvykę į Dilolo apsigyvenom jo namuose, vadinamuose Tanganayka. Šalia didžiųjų namų yra dar keletas mažų iš šakų pintų ir moliu apkrėstų palapinių keleiviams pernakvoti.

Atvykę vakare — rengėmės vakarieniauti. Dulkėmis storai apkrėsti skubinomės išsimaudyti. O šių kraštų pirtis visai nekomplikuota. Negras įneša kambarin platų, žemą, skardinį puskubilį, labai panašią į tuos, kuriuose Lietuvos moterys prausia mažus vaikus. Įpila puskubilin porą kibirų šalto vandens, o tuomet sėskis, plaukis. Šiose Afrikos padangėse esam visai patenkinti ir tokiais patogumais, kai geresnių nėra.

Kitą dieną jau dundėjom per Katangos girias. Keleivius susodino į du automobiliu, bagažą sukrovė į sunkvežimį, šalia kiekvieno vairuotojo pastatė po šautuvą ir trijų automobilių karavaną paleido į rytus. Kelias ėjo per girias, labai panašias į rytinės Angolos. Iš pradžių regėjom tankią, žalią ir stambių medžių girią, kuri kažkokiu būdu buvo apsaugota nuo gaisrų. Visur pakeliui stūksojo milžiniški termitų lizdai, vienur panašūs į piramides, kitur į lietuviškus piliakalnius, kai kurie turėjo obeliskų išvaizdą, o dar kiti priminė Indijos maldyklas. Kai kurie termitų trobesiai turėjo apie dešimtį metrų aukštumo, apie penkiolika metrų diametro. Jie kietai sulipdyti iš žemės ir viduje išraižyti nesuskaitomais labirintais, kuriais vyksta judėjimas šių nuostabiai organizuotų padarų. Dienos metu jie nesirodo paviršiuj. Nebent prieš audrą, kai jie pradeda tūkstantinėmis miniomis bruktis pro visas duris ir vartus laukan. Tuomet negrams tikra šventė. Prie urvų pristato jie savotiškus bučius ir riebūs vabalai

susigrūda į negrų pinkles. Storumo jie kaip vidutinė bitė, tik žymiai ilgesni. Skonis jų panašus į vėžio. Negrai juos kepa ant keptuvių ir valgo kaip didelį gardumyną. O dažnai negrų šeimynos su vaikais susirenka prieš audrą prie termitynų, pirštais gaudo išlendančius termitus, nuplėšia jiems sparnus ir gyvus čia pat kemša į savo burnas. Stipriai jie tuomet prisivalgo, kaip niujorkiečiai ar marseliečiai austrių.

Vakare pasiekėm Nessandoje postą, kur negrai virėjai, pamatę mus atvykstant, tuojau kibo triukšmingai ir žiauriai pjauti mūsų vakarienei gaidžius ir vištas, kurių agonijos balsai aidėjo per girių platybes. Tikrai nejauki scena... Paskiau niekad neplaunamais savo pirštais išdarinėjo šiuos sparnuotus lavonus ir skubėjo juos virti. Negrai labai mėgsta virėjo amatą ir kai kurie gerokai išsitobulinę. Gyvenimas virtuvėje, uostymas skanių kvapų ir garų, dažnas paragavimas visokių verdamų ir kepamų skanėstų negrui sudaro tikrą Alacho rojų. Vakarienę mes suvalgėm su dideliu apetitu, nes buvom išvargę ir išalkę, nors vištiena buvo patiekta labai keistame mums padaže, bent kiek primenančiame aštrų garstyčių skonį.

Rytą atsikėlę visi keleiviai — trys amerikiečiai, kanadietis, belgas ir lietuvis — jautė, kad vakarykštė vištiena negriškame padaže darė jiems labai neigiamą įspūdį. Pridėjus prie to duobėtą, kaip jūrą banguojantį kelią, keleivių nuotaika dideliame dienos karšty (34 °C) pasidarė visiškai liguista. Tačiau yrėmės pirmyn. Važiavom aukštumomis nuo 1 000 iki 1 460 metrų. Per didesnes upes tiltų nebuvo, o tik keltai, kuriais persikėlėm per Mukuleži, Lubudi, Lufupa ir Lualaba upes.

Pakeliui dažnai matėme ant kuolo užmautas antilopių ar gazelių kaukoles arba ant aukšto baslio pritvirtintą kokį indą, kartais skardinį dubenį, kuriame mes Lietuvos provincijos viešbučiuose veidus prausiamės. Kas gi tai? Ogi negrų kapai. Palaidoję numirėlį jie dažnai palieka ant jo kapo kokį nors brangų daiktą, bet dažniausiai indą valgiui įdėti. Pirmomis po laidotuvių dienomis vakarais jie atneša savo numirėliams gardesnių valgių ir tiki, kad jie tai suvalgo. O iš tikrųjų, tai jų dvasiniai vadai arba burtininkai visa tai naktimis

sudoroja. Mirus negrų karaliukams, Kongo krašte dar ir dabar bandoma kartu su jais palaidoti ir jų žmonas. Visai neseniai čia Katangoje, kaip man pasakojo belgas inžinierius, vieną karaliuką laidojant, jau buvo rengiamasi palaidoti kartu ir jo žmonas, kurių jis turėjęs apie 70. Kai kurioms jau spėję kojas žiauriai sulaužyti ir duobėn įmesti, bet kitas išgelbėjęs kareivių būrys, dar laiku suspėjęs atvykti į baisios tragedijos vietą. Oi, Afrika, Afrika! Kokių baisenybių ir žiaurumų tu slepi dar savo girių gelmėse.

Žvėrių karalius

Antrą kelionės dieną per Katangos girias žemės reljefas pradėjo kilti. Temstant persikėlėm per Lualabos upę. Nuo čia prasidėjo dar įvairesnis, kalnuotesnis reljefas. Vakaro tamsoje matėsi pakeliui neaiškūs masyvių kalnų kontūrai. Kartkarčiais per kelią peršokdavo antilopė ar gazelė. Dienos metu bandėme jų vieną medžioti, bet jokiu būdu nepavyko pakankamai prisiartinti. Stambūs ir sausi medžių lapai garsiai braškėjo po mūsų kojomis ir neleido mums išlaikyti visiškos ramybės. Baikštus gyvūnas greit paspruko. Apie stambius plėšrūnus kelionėje per Katangą buvom kaip ir pamiršę, nes jų kely čia nepasitaikydavo. Tik štai riedant vienon pakalnėn visai netikėtas reginys. Tartum kas būtų pakišęs milžinišką paveikslą skersai mūsų kelio. Ramiai, tartum kiek išglebęs, užsirioglino ant kelio gigantas liūtas, paskui jį jo patelė ir vaikas, ir visi trys be jokio skubotumo ar baimės, tik truputį tepažvelgę į automobilį, nudūlino skersai kelią į girias. Mes nespėjom nei jaudintis, nei išsigąsti. Vairuotojas buvo bestabdąs automobilį ir begriebiąs šautuvą, bet visą žvėrių karaliaus šeimą atakuoti turint tik vieną šautuvą būtų kvailai rizikingas žygis. Kol mes pradėjom savo nusistebėjimą žodžiais reikšti, liūto šeima jau buvo dingusi iš mūsų akių. Šia proga vėl pasipylė daugybė pasakų apie nuotykius su plėšriaisiais gyvūnais. Šiuo kartu daugiausia jų papasakojo amerikietis misionierius ir belgas inžinierius, kurie jau ilgokai Afrikoje gyvena.

Vėlai vakare baigdami važiuoti į geležinkelio stotelę N'Tenke pirmą kartą išvydom tikrai didelį miškų gaisrą. Ugniniai liežuviai tolumoje slinko per slėnius, kilo į kalnus, vingiavo ir raitėsi į padanges, nušviesdami dangaus skliautus raudona šviesa ir užversdami juos dūmų debesimis. Tai didingas ir kartu baisus reginys, ypač jei prisiartintų prie mūsų kelio. O čia mums jau kartą mažutis gaisras buvo pastojęs kelią. Pamatėm savanoje priešais mus keliu besilaužiantį ugninį liežuvį, kurs ryte rijo sausas žoles. Sustojom, automobilį nustūmėm gerokai atgal, o patys rovėm pasitaikančias žalias, dideliais lapais žoles, jomis ir smėliu gesinom ugnį, kad turėtumėm progą be eksplozijos pravažiuoti. Tai mums visai gerai pavyko ir po keliolikos minučių darbo jau saugiai važiavom toliau.

Atvykę į N'Tenke apsistojom, kaip ir pirmiau, R. Williamso poste, prie kurio jis čia turėjo gražų visokių vaisių ir daržovių ūkį. Stalą mums apkrovė gerais valgiais, tarp kurių buvo ir Lietuvoje sutinkamų salotų bei pomidorų. Gana patogiai čia išsimiegoję, rugsėjo 25 d. jau traukėm geležinkeliu į didelį Kongo centrą — Elisabethville. Vadinas, pavojingiausia kelionės dalis jau baigta. Perskrodėm Katangos girias gana saugiai, tik labai išvarginti, apdaužytais šonais, skaudančiais sprandais ir sutrenktomis galvomis. Kur kas daugiau buvo nukentėjęs mūsų bagažas. Medžių šaknimis dundėdamas per 550 kilometrų sunkvežimis dalį mūsų bagažo pavertė tiesiog į košę. Misionieriaus vienas lagaminas į kąsnelius subyrėjo. Mano vabalų kolekcija, kurią surinkau Angoloje, į niekus pavirto. Kai kurie net metaliniai daiktai susiraitė ar sulūžo lagaminų viduje. Daug kas aplaužyta, apdraskyta. Skundžiamės dėl šitų nuostolių, bet kartu ir džiaugiamės, kad sveiki pasiekėm geležinkelį ir dabar jau saugiai keliaujam į kultūringą Elisabethville miestelį, kurs guli už 257 km į pietų rytus nuo N'Tenke. Šiuo geležinkeliu dulkių jau mažiau, nes čia pabėgiai nupilti trupintais akmenimis ir neleidžia smulkiam smėliui aukštyn pakilti.

Vakare atvykom į Elisabethville, kur tuojau pasiūlė mums savo viešbutį apsukrus Lenkijos žydas, kurių čia geroka kolonija.

Manydamas, kad per jį gal pavyks čia sutikti ir Lietuvos žydų, sustojau jo menkame viešbuty „Hotel du Commerce".

KETURIOLIKTAS LAIŠKAS

Elisabethville

Šis miestas išsitiesęs arti Lubumbaši upės krantų pietinėje, arba Aukštojoje, Katangoje, 1 230 metrų aukštumoje. Aukštosios Katangos kraštą baltieji žmonės užėmė tik 1910 m. Tuometinis Katangos vicegubernatorius generolas Wangermée parinko būsimam miestui pakilesnę vietą, iš kurios matyti platūs reginiai Lubumbaši slėny ir už to slėnio stūksantieji kalnai. 1911 m. iki šios vietos buvo nutiestas geležinkelis, jungiąs kraštą su Pietų Afrikos uostais. Nuo to laiko belgų karalienės garbei jos vardu pavadintas miestelis pradėjo sparčiai augti kartu su didėjančiais vario kasyklų ir liejyklų turtais. Iš pradžių buvo statomi laikini menki nameliai. Bet kiek vėliau pradėjo dygti vis gražesnių ir gražesnių namų vieno ir dviejų aukštų. Dabar šis miestas jau turi 4 000 baltųjų gyventojų ir apie 30 000 juodųjų, gyvenančių daugiausia savam priemiesty į pietų rytus.

Miestą statant reikėjo iškirsti tūkstančius medžių ir nukasti daugybę milžiniškų termitynų. Tuojau gatvės buvo suplanuotos statmenai; tai suteikia jam amerikietiškų miestų išvaizdą, tiktai gražesnės ir originalesnės architektūros. Atvykus į Elisabethville metasi į akis jo nepaprastas erdvumas ir saulėtumas. Gražūs namukai apsupti didelių sodų, platūs bulvarai nusodinti mėlynai žydinčiais polisandramedžiais ir raudonomis, purpurinėmis bugenvilijomis. Ant didelių polisandramedžių lapų beveik nesimato: tik vieni lelijiškai mėlynos, švelnios spalvos žiedai ant medžių ir nukritę ant žemės skandina namus ir šaligatvius pasakiškoje, svajingoje migloje ir kutena akį nirvanos ramumu.

Miestas turi nemaža ir didesnių gražių trobesių, visuomet statytų

iš plytų, kurios kai kur aptinkuotos baltu tinku. Prie stambesnių trobesių galima priskirti katalikų katedrą, pašto rūmus, ligoninę, dvi mokyklas, keletą modernių viešbučių ir žydų sinagogą. Mieste yra erdvus, gražus parkas ir vienas paminklas kare žuvusiems. Namų yra mauritaniško stiliaus ir šiaip be stiliaus, modernių, tik pritaikytų tropikų klimatui, dažniausiai su plačiomis atviromis verandomis.

Apsigyvenęs pas Lenkijos žydą „Hotel du Commerce" teiravausi, ar nėra čia iš Lietuvos kilusių žydų. Sakė man, kad čia yra atstovaujama visoms pasaulio tautoms ir tarp jų yra keletas lietuvių kilmės žydų. Surado man porą tokių egzempliorių, bet jie, pasirodo, esą tik mūsų kaimynai — Liepojos žydai. Pasitaikė sutikti ir rusų, kurių čia esama trijų šeimynų. Tai aukštesnių Rusijos luomų atstovai, revoliucijos išvyti iš tėvynės ir dabar čia gerai prisitaikę, gerai ir tvirtai įsigyvenę. Kad ir ne visos tautos Elisabethville sutinkamos, tačiau margumynas vis dėlto labai didelis. Patys belgai (valonai ir flamandai) sudaro čia apie pusę visų gyventojų, o po jų eina svetimieji tokia tvarka (pagal jų gausumą): italai, anglai, graikai, žydai, portugalai ir kt.

Dauguma miesto namų statyti po karo, tai viskas atrodo labai nauja. Greitam miesto augimui labiausiai padeda milžiniškos vario kasyklos, vienos turtingiausių visame pasauly. Katangos vario zona apima apie 15 000 km^2. Šalia vario yra daug kitų naudingų mineralų: kobalto, radžio, švino ir akmens anglies. Jau ištirtuose vario sluoksniuose esama apie 5 milijonai tonų gryno vario. 1929 m. čia jo iškasta 130 000 tonų. Tais pat metais radžio gauta 60 gramų, kiek beveik užtenka visam pasauliui.

Mineralų daug. Jų pramonė sparčiai auga ir sutraukia į Elisabethville ir į kitus Katangos miestelius daug žmonių. Tačiau žemės ūkis šiame krašte dar neišsiplėtojęs. Negrai, kaip ir visur, gamina labai mažais kiekiais ir dar mažiau turi ko atliekamo parduoti. Europiečiai Elisabethville apylinkėse turi tik 20 stambių ūkių, tai savo produktais negali patenkinti vietinės rinkos reikalavimų. Taigi valgis čia labai brangus. Sviestas gabenamas iš Rodezijos, geras,

bet kainuoja 30 litų kilogramas. Beveik lygiai brangūs ir kiti maisto produktai. Todėl ir menkesniuose viešbučiuose pilnas pragyvenimas per dieną atsieina apie 40 litų, o geresniuose 50—70 litų.

Kaip ir kitur, pasiskubinau apsilankyti pas Katangos gubernatorių. Jis man parūpino karinį automobilį ir nugabeno į Lubumbaši vario liejyklas, o paskui į Ruaši vario kasyklas. Ir vienon, ir kiton vieton negalima be gerų rekomendacijų patekti, nes šios įstaigos turi savo paslapčių. Bet turėdamas gubernatoriaus rekomendaciją, greit kur reikia patekau ir kas reikia pamačiau. Man, žinoma, labiau rūpėjo kasyklos negu liejyklos. Ruaši kasykla yra apie 10 km nuo Elisabethville. Joje dirbama daugiausia atvirame ore. Paviršiniai žemės sluoksniai maišyti su nenaudinga uola. Jau čia negrai kasa, pila į geležinius vagoniukus ir mechanine jėga traukia aukštyn iš ištuštinto baseino, tartum sauso gilaus ežero dugno. Kasamasi ir į baseino šonus siaurais tuneliais, mediniais stulpais paremtais. Visą pastarąjį darbą dirba negrai, belgų vadovaujami. Visose vario kasyklose Katangoje turi darbo apie 17 000 negrų. Prie kasyklų ir dirbtuvių jiems pristatyta mažų kvadratinių namukų, žymiai geresnių negu jų palapinės giriose. Šitose darbininkų kolonijose yra įrengtos bendros dirbtuvės ir valgyklos, mokyklos ir net bažnytėlės, dalis negrų jau priklauso katalikų tikybai.

Kongo ir ypač Elisabethville negrai, matyt, daug geriau gyvena negu Angolos negrai. Čia aukštesnes algas jiems moka, tai Katangon subėga negrų darbininkų ir iš kitų aplinkinių kolonijų: Angolos, Rodezijų ir kt.

Dvejopa politika negrų atžvilgiu

Portugalai savo kolonijose varo asimiliacinę politiką. Favorizuoja mišrias vedybas ir be vedybų negrus „baltina". Visur su jais kalbasi tik portugališkai. Ekonomiškai negrai pas portugalus skursta, nes apkraunami dideliais (pagal jų pajamas) mokesčiais: nuo kiekvieno suaugusio (16 m.) ir galinčio dirbti vyriškio dažniausiai nuo 20 iki

50 litų per metus. Be to, jie čia turi dirbti ant kelių. Angolos keliai žymiai geresni negu Kongo. Bet kiek prakaito išlieja Angolos negrai tuos kelius tiesdami ir tvarkydami. Dėl kelių taisymo ir mokesčių Angolos pasienių negrai dažnai emigruoja į Kongą, kur man tekdavo sutikti šitų portugališkai mokančių negrų. Man tai būdavo šioks toks patogumas su jais portugališkai susikalbėti, nes Kongo negrai prancūziškai nemoka.

Mat belgai negrų atžvilgiu veda kitokią politiką, kai kuriais atžvilgiais panašią į anglų. Belgai nesiskubina negrų mokyti prancūziškai ar flamandiškai, bet patys skubiai pramoksta negrų kalbų, kad su savo tarnais ir darbininkais šiaip taip susikalbėtų. Vietų vardus irgi dažniausiai palieka grynai negriškus, tik keletą miestų pavadinę savo karališkos šeimynos vardais. Belgai su negrais nesimaišo, kaip ir anglai. Nemoko europiečių kalbos, kad negrų puikybės nepakeltų ir paklusnumo nesumažintų. Ekonomiškai jie laiko negrus geriau negu kiti. Neasimiliuodami, savų kalbų neprimesdami, belgai palaiko negrų kultūrinį savarankiškumą, kurio juodieji dar nepajėgia kol kas vertinti.

Didžiausia pietinio Kongo, arba Katangos, kalba yra *kissueli*, arba *kiswahili*. Jos čia mokosi beveik visi belgai.

Pusantro mėnesio neturėjęs progos išklausyti mišių, sekmadienį nuėjau į Elisabethville katedrą. Sumą laikė vienuolis belgas. Giedojo vidutinis vyrų choras. Puošnios publikos prisirinko apie 200. Automobiliais ir dviračiais nustatyta visa katedros aikštė. Bet negrų šitoje publikoje nesimatė nė vieno. Jiems ir pamaldos vyksta atskirai jų kvartale pastatytoje bažnytėlėje. *A splendid isolation.*

Mieste matosi daug negrų europietiškai apsirengusių, važinėjančių dviračiais. Tai vis rodo, kad vakarykščiai girios vaikai gali čia prasigyventi ir civilizuotis. Tik visa bėda, kad žemesnės tautos greičiau perima iš aukštesnių žemesniąsias ypatybes ir iškraipo savo būdą ir sudarko savos primityvios kultūros originalumą. Yra rimtų nuomonių, kurios linkėtų negrams pasilikti nuogiems, o ne rengtis europietiškais skarmalais. Pasilikęs tik su Adomo lapu, negras atrodo

egzotiškas, vaizdingas, *pittoresque*, žodžiu: visai savo vietoje. Įvilktas į margus baltųjų audinius jis tampa panašus į baidyklę. Ypač kad jie ir nežino, kaip reikia mūsiškai rengtis. Vyrai labai dažnai nešioja sijonus. Moterys tiesiog audeklan įsivynioja ir taip vaikščioja kaip kokios mumijos. Jei mokėtų jie pasisiūti, rodos, jiems geriau tiktų rytietiški arabų rūbai.

Į pietus

Nuo Lobito uosto Angoloje iki Elisabethville traukiniu ir automobiliu yra 2 157 km ir truputį daugiau iš Elisabethville į artimiausius Indijos okeano uostus. Taigi Elisabethville yra Afrikos vidury. Iki šio miesto nuo Atlanto bendroji kelio kryptis buvo iš vakarų į rytus. Nuo Elisabethville į Rodezijas teko jau pasukti pietų kryptimi. Čia kas savaitė eina vienon ir kiton pusėn po tris keleivinius traukinius. Tad izoliacija žymiai mažesnė negu Angolos gilumoje.

Pasimatęs dar su „Essor du Congo" dienraščio redaktorium p. Sepulchre ir įteikęs jam prašytą straipsnį apie Lietuvą, sėdau Pietų Afrikos ekspresan, kurs turėjo perkelti mane į Zambezi upės baseiną per didelę Š. Rodezijos koloniją. Yra dvi Rodezijos: Pietinė, labiau anglų kolonizuota, ir šiaurinė, kur europiečių vos tik keletas tūkstančių. Vardas šiom dviem kolonijoms duotas garsiam anglų kolonizatoriui Ceciliui Rhodesui atminti, kurs šias kolonijas tyrinėjo ir prie D. Britanijos prijungė. Riba tarp dviejų Rodezijų eina didele Zambezi upe.

Kelias per šiaurinę Rodeziją ėjo nuo 1 300 iki 1 000 metrų aukštumomis. Tiktai pietinėje jos dalyje prie Zambezi jis nusileido iki 900 m. Žemėvaizdis, girios, savanos, apskritai, augalija ir gyvūnija, taip pat ir klimatas šiaurinėje Rodezijoje beveik nesiskiria nuo rytinės Angolos ir Katangos. Kaip Katangoj, taip ir čia yra daug vario ir kitų mineralų, kurių kasimas jau pradėtas.

Beveik dvi dienas pavažiavęs nuo Elisabethville pasiekiau

Livingstoną, šiaurinės Rodezijos sostinę. Tai mažas miestelis, neturįs patraukiančios architektūros trobesių ar kitokių įdomybių. Bet už 11 km nuo čia šniokščia milžiniški Viktorijos kriokliai ant Zambezi upės. Tai tik pusantros valandos pasidairęs Livingstone leidaus prie Viktorijos krioklio. Prie šitų krioklių tėra tiktai geležinkelio stotis, vienas viešbutis ir pora krautuvėlių. Visa tai pastatyta už pusantro kilometro nuo krioklių, kad negadintų jų puikaus vaizdo.

PENKIOLIKTAS LAIŠKAS

Zambezi kriokliai

Pirmas baltas žmogus, pasiekęs Zambezi krioklius, buvo misionierius Livingstonas 1855 m. Keliaudamas vidurine Zambezi tėkme jis dažnai girdėdavo negrus minint „Mosi-ao-tu-nya"; tai reiškia „Dūmai, kurie girdisi". Saulėtą ir vaiskią dieną prisiartinus prie jų per 50 km nepritytusio keleivio akis pamato tolumoje tartum baltų dūmų debesį, o dar labiau prie jų artindamasis ir sustojęs per 20 km nuo krioklių ramiai klausydamas keleivis pradeda girdėti keistą ūžimą, šniokštimą. Tai tikrai dūmai, kurie girdimi, bet dūmai vandeniniai. Zambezi vanduo staigiai, nesulaikomai krisdamas 130 metrų gilumo bedugnėn atsimušęs į kietas bazalto uolas subyra į mikroskopiškai mažytes dulkeles, kurios vėjo pagautos kyla iš bedugnės aukštyn į padebesius ir paskiau lėtai leidžiasi vėl žemyn smulkučio lietaus pavidalu.

Šitų krioklių atsiradimą aiškinant, teks pradėti nuo geologijos. Juoda bazaltinė uola, sudaranti krioklių ir gurklių lūpas, išsiveržė į žemės paviršių *Karroo* periodo pabaigoje (aukštutinio triaso laikais) ir išsiliejo penkiomis paeilinėmis lavos srovėmis. Šitos lavos laukai vietomis nueina apie 110 km žemiau krioklių, mažiausia 280 km aukščiau jų, apie 30 km į šiaurę ir apie 100 km į pietus. Terciaro eros daly šios sritys buvo virtusios dykumomis, kur prisirinko

Kalahari smėlio. Pleistoceno periodu užėjo lietingesni laikai ir Zambezi upė prasikirto sau kanalą per dykumos smėlius. Ankstyvojo paleolito laikais įžengė čia žmogus ir paliko savo akmeninių padargų senuose upės graužuose. Tuo metu Zambezi kriokliai buvo daug kilometrų žemiau, o upė visą laiką darbavosi, graužė dugną ir stūmė krioklius savo tėkme aukštyn. Bedugnė prie krioklių ir nepaprastai vingiuoti upės gurkliai žemiau krioklių nėra kokių vulkaninių veiksnių padaras. Bazaltinėje žemės plutoje buvo čia gilių skilimų ir labai vingiuotų suardymų, plyšių, kuriuos buvo pridengęs storas Kalahari smėlio sluoksnis. Kadaise didesni ir greitesni Zambezi vandenys išplovė iš savo dugno smėlį, atidengė tuos plyšius ir staigiai juose nugrimzdo, sekdami jų kreivais, zigzagiškais kontūrais. Galinga krioklių srovė savo erozinio darbo, žinoma, nenustojo variusi. Dešinėje ir kairėje krioklių lūpų pusėje jau matomas mažas įlenkimas, kurs sudaro pradžią naujų išilginių gurklių. Taigi per ilgesnį laikotarpį krioklių išvaizda žada pasikeisti ir ji daugiausia pareis nuo uolos sluoksnių atsparumo erozijai.

Bendroji krioklių išvaizda

Aukščiau savo krioklių, Livingstono pramintų Viktorijos kriokliais, Zambezi upė teka plokščiakalniu apie 900 metrų aukštumose. Šiose vietose upėje amžinai žaliuoja apie 20 stambesnių ir daugybė mažyčių salelių, vos pakankamų krokodilui išsitiesti. Mažosios salelės lietaus periodu išnyksta, t. y. pasineria pakilusioje srovėje. Prie pat krioklių upės platumas pasiekia apie du kilometru. Jos srovė aukščiau krioklių lietaus periodu eina 6—7 mazgų greitumu, o sausros periodu tik 4 mazgus per valandą (t. y. apie 7 km).

1855 m. lapkričio 16 d. Livingstonas prisiartino prie Zambezi krioklių plaukdamas upe žemyn. Karščio ir kelionės vargų prikankintas jis nakvojo paskutinę kelionės naktį Kalai saloje. Rytą, lydimas tik kelių ištikimų makololo tautos negrų mažutėse valtelėse, jis leidosi prie pat krioklių, kur, negrų pasakojimu, Zambezi dingsta,

prapuola. Girdėjosi baisus vandens šniokštimas, matėsi baltas vandeninis debesis, bet kaip ten pati upė prapuola — buvo dar paslaptis. Vingiuodami pro salas ir bazalto uolas, apaugusias tropine augalija, jie pamatė, kaip upė staiga nutrūksta ir kažkur dingsta. Išlipo jie ant paskutinės didesnės salos pačiame upės vidury, prasiveržė į salą pro tankią, puošnią tropikų augaliją ir slinko atsargiai prie didžiosios paslapties. Atsiremdami į uolas jie prisiartino prie pat krioklio lūpų pačiame jų vidury. Jie pakibo ant bedugnės kranto tarp dviejų žemyn krintančių ir griausmingai ūžiančių milžiniškų srovių. Iš abiejų šonų jiems buvo ramiai plaukiąs vanduo, žemiau jų — baisingos tamsios uolos ir putojąs, šniokščiąs vandens katilas, virš jų — baltas vandeninių dulkelių debesis, aukštai siekiąs saulėto dangaus skliautus ir perjuostas nuostabios vaivorykštės spalvomis. Sala, iš kurios jis pirmą kartą žiūrėjo į šį gamtos stebuklą, praminta Livingstono sala.

Jeigu mes rastume būdą atsilaikyti prieš putojančius, sūkuringus Zambezi vandenis ir bandytume prisiartinti prie jos krioklių plaukdami prieš srovę, tai tektų mums aštrių kampų zigzagais vingiuoti per 70 km siaura, gilia upe, įsprausta tarp vertikalių bazalto sienų, kurių aukštumas apie 100—130 metrų. Iš tų sienų kybo atsikišusios paniurusios, tamsios uolos, tartum grūmojančios nukristi drąsiam keleiviui tiesiai ant galvos. Gražus tai, didingas, laukinis, chaotiškas vaizdas.

Jei lyginčiau Viktorijos krioklius su keletą kartų mano matytais puikiais Niagaros kriokliais ant Kanados ir Jungtinių Valstybių sienos, tai tektų prisiminti šiuos skaičius:

	Viktorijos kriokl.	Niagaros kriokl.
Aukštumas	130 m	49 m
Platumas	apie 1 800 m	780 m
Vandens praleidžia galonų per minutę:		
maksimum	100 000 000	83 250 000
minimum	62 000 000	66 100 000

Pasakojama, kad vienas amerikietis, pamatęs Viktorijos krioklius, įsitikino, jog jie toli pralenkia Niagaros krioklius, nusiminęs telegrafavęs Amerikon: „Scrap Niagara. Its out of date". Laisvai verčiant tai reikštų: „Nuskuskit Niagaros krioklius, nes išėjo iš mados".

Zambezi krioklių grožis

Krioklių grožį lyginti su kalnų ar pajūrių gražumu nebūtų prasmės ir net tai būtų neįmanoma, nes tai skirtingos rūšies vaizdai. Aukštų ir puikių kalnų turime daug kur pasauly išmėtytų. Ir nereikia iš Lietuvos labai toli važiuoti, kad pamatytum nuostabius kalnų reginius: užtenka pasiekti mažutę Šveicariją. Nedaug toliau ir puikiausieji Europos pajūriai: Prancūzijos ir Italijos Riviera. Bet didieji kriokliai suskaičiuojami dviejų rankų pirštais, o Europoje jų visai nėra. Norint juos pamatyti, tenka važiuoti daug tūkstančių kilometrų į tolimus kontinentus: Pietų ar Šiaurės Amerikon, Pietų Indijon arba Pietų Afrikon. Likimas man leido pamatyti Niagaros krioklius ir dabar sviedė jis mane į tolimą Pietų Afriką prie Viktorijos krioklių.

Puikiai veikia vaizduotę ir jausmus kalnai ir jūra. Bet didžiųjų krioklių vaizdas ir titaniškos galybės ūžimas duoda žymiai smarkesnį įspūdį.

Daugelis garsių poetų ir rašytojų bandė savo vaizduotės gabumus prie Viktorijos krioklių. Daug dailininkų juos piešė. Bet niekas neįstengė atvaizduoti jų grožio didingumo. Buvau kai ką apie juos skaitęs, matęs jų fotografijas, savaip juos vaizdavęsis dar prieš savo atvykimą į žavinčius Zambezi paupius. Bet visa tai pasirodė labai tolima nuo parbloškiančios tikrovės. Į pavakarę atvykęs šion vieton, skubiai įgabenau savo daiktus vienintelio viešbučio kambarin ir kiek apsitvarkęs, saulei leidžiantis, skubinaus pamatyti šį retą reginį, rodos, pirmojo čion atvykusio lietuvio akimis. O tos akys jau gerokai išlepintos puikiausiais Žemės Motinos vaizdais: ledinėmis Alpių viršūnėmis, mėlynais Rivieros pajūriais, ramiai tvaskančiais Suomijos

ežerais, didinga Niagara, Yellowstono geizeriais, masyviais Kordiljerais, Rio de Janeiro nepalyginamais peizažo įvairumais ir švelnučiais, jaukiais, tokiais šeimyniškais aukštaičių ežeriukais, upeliais, pievelėmis, pagiriais ir kalneliais, kurių harmoninga visuma taip švelniai kutena lietuvio sielą ir verčia jį dainuoti ar pasinerti intymių svajonių liūliuojančiose gelmėse.

O Zambezi!.. Egzotiškų Angolos ir Kongo reginių privargintos akys ir atbukinti pastabumo jausmai, kurie gerte gėrė, fiksavo per du mėnesiu kasdien naujus reiškinius, buvo jau bepradedą atsisakinėti nuo įkyrėjusių pareigų ir skęsti abejingon ramybėn. Atšipusios akys, dulkių prisigėrę plaučiai, kelionės ir chinino nuslopintas organizmas, visas mano asmuo nebuvo linkęs į naujus egzaltacinius ir smarkius pakilumus. Šitokios „man vis tiek pat" nuotaikos apvožtas, bet kažin kokio įdomumo stumiamas prietemoje prisiartinau prie „dūmų, kurie girdimi" ir pajutau, kad iš viršaus ir iš apačios švelniai purkščia vandeninių dulkelių lietus. Aukštyn pažvelgus – baltas vandens debesis. Žemai, bedugnėje – verda, kunkuliuoja, griaustiniu griaudžia, šniokščia ir ūžia nepaprastos

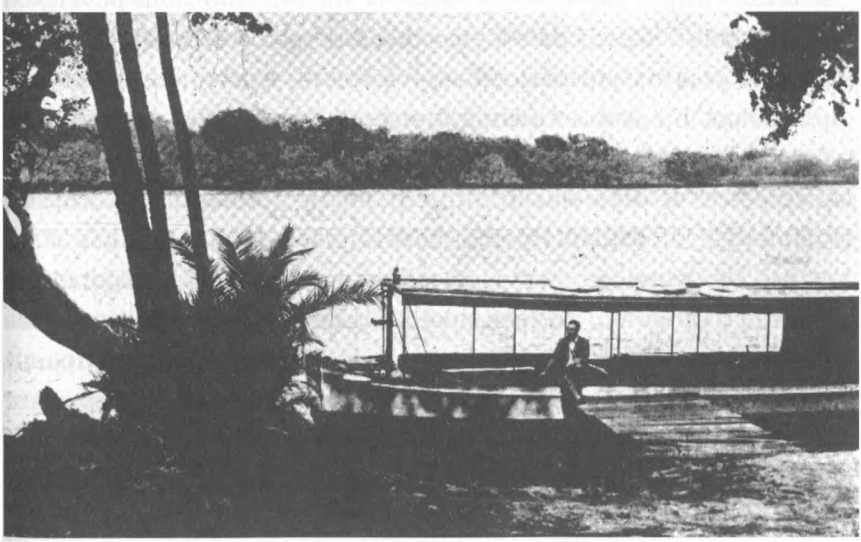

Motorine valtimi autorius keliauja Zambezės upe aukščiau Viktorijos krioklių.

galybės vandens stichija, mesdama iš bedugnės gelmių sutrupintą vandenį į aukštąsias dangaus erdves. Šios valandėlės savo jausmų niekaip nesugebėsiu analizuoti, nes buvau visiškai parblokštas, sutriuškintas, tartum nugrūstas titaniškų verpetų jėgos į bedugnės gelmes ir ten sumaltas į dulkeles ir pabertas aukštuose dangaus skliautuose su smulkučiais Zambezi vandens trupinėliais. Laimingas mano šešėlis pasuko dešinėn ir įžengė į Lietaus girią, taip pramintą dėl nuolat krintančių vandens dulkių. Slinkau per šią nepaprastą girią, amžiais mirkstančią vis naujame vandeny, bet niekad jame nepasineriančią, visuomet skaidriai žalią. Saulelė nusileido, ją pakeitė mėnulis, ir jo išblyškusi šviesa rodė kelią namo vieninteliam šešėliui, slenkančiam pro amžiais pavargusius ir sugulusius medžius, per lianomis ir didelėmis kerpėmis apaugusį mišką, tamsų, rūstų, baisų, bet viliojantį. Visai pamiršęs bet kokią baimę ar atsargumą, nepaisydamas netikėtų pasimatymų su laukiniais šių nepažįstamų girių keturkojais gyventojais ar piktais ropliais, nirvaniškoje ekstazėje žengiau paslaptingoje prietemoje per tankią girią tai prisiartindamas prie krioklių baisiosios bedugnės, tai vėl nuo jos nutoldamas, kai gaudavau už apykaklės vėsaus vandens dubenį. Paklusnus pavergtos sielos jausmui liežuvis pats vienas ilgą laiką garsiai kartojo keliomis kalbomis įvairius jausmažodžius: Viešpatie, gražumėlis begalinis, didingumas, nuostabu, žavinga; *tremendous, powerful, magnificent, mighty, stupendous; sublime, superbe, incomparable, ravissant, miraculeux!* Ir ilga dar litanija panašių žodžių netvarkingai, savaimingai ir nesulaikomai veržėsi iš mano lūpų... Bet kas iš tų žodžių? Nei vienas jų, nei visi drauge nepareikš viso nusistebėjimo ir jausmų galingumo, kuriuos sukelia šis nuostabus Dievulio gamtos kūrinys. Lūpos, liežuvis tarė galingus žodžius, o giliai alsuojanti krūtinė teikė žodžių garsams dejuojamą, maldingą, nužemintą intonaciją. Braidžiojau migloje mirkstančioje tamsioje girioje, vandens ošimo apkurtintas, dejuodamas, kaip sužeistas riteris, nors nieko neskaudėjo, o tik gera, gera... Daug gražių dalykų yra sukūrusi žmogaus dvasia pasauly. Bet kas tie visi kūriniai prieš tą didingą,

nepakartojamą, neatvaizduojamą Dievulio kūrinį, kurį sukūrė Dievo minties užsuktas gamtos laikrodis! Nesu poetas nei rašytojas, neturiu pakankamai turtingo žodžių sandėlio, kad bandyčiau jais piešti ar atvaizduoti šį dievišką kūrinį, kurs grožio, maldos ir pietizmo sparnais perkelia mano sielą į iki šiol nepajustas erdves ir nesuprastas dimensijas. Kas yra šis nuostabus kūrinys? Man rodosi, kad tai bus *bešielės gamtos amžinasis himnas Aukščiausiajam Visatos Kūrėjui, begaliniam beribio grožio šaltiniui.* Nei muzika, nei paveikslai, nei poezija ar drama nesupurtė taip giliai mano sielos, kaip Zambezi krioklių didingumas šėlstamai augančioje tropikų augalijoj. Visa mano dvasinė struktūra buvo išvartaliota, jos sąsparos atpalaiduotos ir naujai perdėtos. Dvasiškai įelektrintoje sieloje buvo jaučiama daug aiškiau negu bet kada, kaip artinasi ir glaudžiai jungiasi estetinis ir etinis pasauliai. Stebuklingai gražiame Dievo kūriny įžvelgtas tartum Jo veido atspindžio atspindys grožybės pirštu rodo žmogui dorybės takus ir skatina kilti aukštyn, grožėtis dorumo priemonėmis.

Tai tokie mano įspūdžiai. Kitiems gamtos mylėtojams jie gali būti visai skirtingi, kitokie, savotiški. O krioklių aprašymas grynai fiziniu atžvilgiu visai negalimas, jeigu nepridėtume tinkamų fotografijų, kurios daug tiksliau viską pasako negu žodžiai.

Per keletą dienų buvo proga apvaikščioti visus krioklių užkampius, o vieną dieną teko paskirti ekskursijai Zambezi upe aukštyn. Čia nebebuvo to egzaltuojančio vaizdo kaip prie krioklių, tačiau daugelis salų ir salelių, išmėtytų plačioje upėje ir apaugusių tankia, nuolat žaliuojančia giria teikia vis dėlto didelio pasigėrėjimo vertą reginį. Aštuonių kilometrų spinduliu aplink krioklius yra uždrausta bet kokia medžioklė ar ginklų nešiojimas. Tad čia susispiečia daugiau laukinės gyvūnijos negu kur kitur. Štai, važiuodami pro vieną mažytę salelę, matome išsitiesusį milžinišką krokodilą, o aplink jį keletas mažesnių. Mūsų motorinė valtis triukšmingai praplaukė visai arti pro šiuos baisius driežus, o jie nė mirkt. Begemotai, arba hipopotamai, kad ir daug didesni už krokodilus, bet vis dėlto bailesni: išgirdę triukšmą greit paslepia

vandenin savo milžiniškas galvas ir bukus kaip rąstai snukius. Bet daugiausia upėje buvo matyti paukščių: flamingų, savotiškų garnių ir visokių ančių giminių. Labai gražūs rausvais sparnais flamingai, o dar gražesnės pilkakuodės gervės (lot. *Balearica regulorum* Benn.), kurių galvos papuoštos gražiais kuodais, pilkos, vietomis raudonos, baltos ir kitokių spalvų plunksnos ir labai gracinga eisena. Jei kur saloje išgirsi verkiantį vaiką, tai nesiskubink graudintis: nes tai greičiausiai bus dūdinis ragasnapis (lot. *Bycanistes buccinator* Temm.), juodas, balta juosta aplink kaklą, varnos didumo paukštis labai dideliu snapu ir su ragu ant snapo. Pagal jo balsą, kurs atitinka kaip ir vidurį tarp vaiko raudojimo ir dūdos spiegimo, siūlyčiau lietuviškai pavadinti jį „dūdorium". Lietuvišką varną čia atstoja jos didumo, tik šarkos spalvų, paukštis *Corvus scapulatus* Daud. (lot.). Zambezi vandenyse daug yra visokios žuvies. Dažniausiai sugaunama didelė ir gardi žuvis, tai *Hydrocyon lineatus* Blkr. (lot.), arba žuvų tigras, turįs stambius ir aštrius dantis.

Paupiuose nestinga ir beždžionių. Vieną rytmetį einu paupiu ir matau stambią sėdinčią ir uogaujančią beždžionę. Prie jos greit prisiartino ir kita. Pradėjau jas sekti, taikydamasis nufotografuoti. Jas sekdamas, miške užtikau jų ir daugiau. Keletas jų šeimynų su vaikais, iš viso apie dvidešimt „asmenų", šliaužioja bedugnės pakraščio uolomis, o kai aš prie jų artinuos — jos slepiasi už uolų, karstosi vikriai bedugnės krantais ir jokiu būdu nesutinka pozuoti. Didelis patinas, pavojui didėjant, šaukia savo „tautą" gelbėtis rėkdamas balsu, primenančiu kiek šunies lojimą. Tai buvo babuinų būrys. Jie pilkos spalvos, vidutinio šunies didumo, vaikščioja keturiomis, uodegas aukštyn parietę ir linguodami savo liemeniu.

Į Bulawayo

Prisižiūrėjęs į Zambezi krioklių grožybes ir į gamtos prašmatnumus, apžiūrėjęs giriose grupę baobabų, kurių vienam apjuosti reikėjo virvės 28 metrų ilgumo, palinkėjęs, kad ir daugiau lietuvių

galėtų šias grožybes ir įdomumus pamatyti, leidausi tolyn į pietus, į P. Rodezijos Bulawayo miestą Zambezi slėny. 900 m aukštumoje oras buvo karštesnis ir varginąs. Dienos metu termometras ilgai laikydavosi apie 34 °C (93 °F). Tai norėjosi pasistūmėti toliau į pietus, kur apie Bulawayo, 450 km nuo Zambezi, reljefas vėl pakyla iki 1 200—1 300 metrų ir dėl to oras ten vėsesnis, ypač nakčia, ir maliarijos pavojus ten negresia. Taigi ir chinino nebereikia kasdien imti.

Kongo ir Rodezijų traukiniai gana patogūs. Suolai oda mušti, tai dulkių mažiau laiko ir lengviau nušluostomi. Visus vagonus galima paversti į miegamuosius. Užsimoki apie šešis litus priedo ir gauni visą reikalingą švarią patalynę, — miegok sau, kiek nori. Restoranas traukinys irgi geras ir nebrangesnis kaip Lietuvoje traukiniuose: pietūs — 9 litai, o vakarienė — 10 litų.

Į Bulawayo traukinys atvyko anksti rytą. Kai kurių keleivių man buvo rekomenduotas viešbutis „New Selborne" kaip visiškai naujas, modernus ir nebrangus: visas išlaikymas per dieną — apie 36 litai. Paklausiau ir neapsirikau. Viešbutis naujas ir tikrai patogus: visuomet kambary iš krano turi šalto ir šilto vandens, valgis įvairus ir geras, keletas vonių keleiviams pasimaudyti, žodžiu, visai kaip Niujorke. Kongo viešbučiuose buvo išnykusi žuvis. Čia ji vėl atsirado: jos gauni per pusryčius, pietus ir vakarienę ir tai kasdien kaip Angoloje. Man, ichtiofagui, tai labai patinka. Kongo ir Pietų Afrikos papročiu, viešbučiuose dar miegant, apie 6 val. ryto, negras jau būtinai veržiasi kambarin ir neša kavos arba arbatos. Šitų senos išlepintos panos papročių aš nepripažįstu ir kurį laiką negrui durų neatidarydavau. Bet vėliau vis dėlto nusprendžiau pagyventi afrikietiškai, juk galva dėl to nenutruks. Popiet, apie 4 val., irgi įsibrauna juodas tarnas ir atneša kavos ar arbatos ir pyragaičių. Už šiuos visus priedus, už vonias ir pan. nieko atskirai nereikia mokėti, tai daug patogiau negu Europos viešbučiuose, kur komforto padidinimas brangiai apmokamas.

Dar vienas skirtingas dalykas čia man krinta į akis. Europoje

prie stalų ir kambariuose dažniausiai tarnauja merginos, o čia, Afrikoje, dar nė viename viešbuty neteko matyti juodų tarnaičių, vis tik vyrai. Mat čia ir vyrų algos neaukštos, o antra – negrų visos moterys gausiai apsikrovusios vaikais, merginų beveik ir nėra, nes vos tik negrė sulaukė dvylikos metų, arba net jaunesnė, jau išteka arba ir be vestuvių pasiskubina tapti kelių vaikų motina. Tai negrės beveik visuomet matomos su pririštais ant nugaros kūdikiais, kurių daugybė išmiršta, bet mirusieji skubiai pakeičiami naujais. Tai panašu į peteliškių veisimąsi.

Ir šiuo kartu viešbučio savininkas pasirodė esąs žydas, p. Maxas Kingas. Galbūt jo tėvo pavardė, kai tas prieš 60 metų dar tebegyveno Žemaičių Naumiesty, buvo kitokia, bet dabar jo sūnus įsigijo daug angliškų manierų ir reikšmingą pavardę: *King* – karalius. Žydai iš Lietuvos jau senokai važiuoja Pietų Afrikon, čia apsidairę ir kiek prasigyvenę, traukia toliau į šiaurę: į Rodezijas, į Kongą ir kitur. Turi čia puikiausių progų prasigyventi ir net labai praturtėti. Štai restorane mane prakalbino p. Smithas, kurs iš Kauno Slabados išvažiavo turėdamas 9 metus. Jau trisdešimt metų augina ir supirkinėja galvijus Konge, pačiame Afrikos vidury, ir laikomas vienu turtingiausių Afrikos žmonių. Žodžiu – magnatas. Jo žmona kilusi iš Latvijos. Jie dar moka po trupučiuką lietuviškai, latviškai ir rusiškai ir iš visų šitų kalbų padarė man egzaminus, kad įsitikintų, ar ir aš tikrai esu nuo Baltijos gintarinių pajūrių. Prie kito stalo prabilo į mane iš Zarasų kilęs žydas, gyvenąs Afrikoje jau 18 metų ir negalįs skųstis pinigų stoka. Sprendžiant iš veidų, kartais iš pavardžių, jų čia – Bulawayo – daugybė yra ir kone visi užima labai tvirtas pozicijas prekyboje, pramonėje ir net ūky. Žodžiu, vyrai nesnaudžia ir neleidžia pinigui dovanai pro nosį šliaužti. Už tai jie verti pagyrimo.

Bulawayo miestas pastatytas toje vietoje, kur anglai nugalėjo matabelų tautos karaliaus Lobengulos didelę kariuomenę. Miesto pradžia siekia 1893 m. Matabelai čia buvo baisiai išskersti ir jie praminę šią vietą „Bulawayo"; tai reiškia skerdyklą arba žudynių

vietą. Šis vardas teko ir naujai išdygusiam miesteliui. Dabar Bulawayo turi apie 14 000 baltųjų ir apie 16 000 juodųjų gyventojų. Miestelis nedidelis, bet pabandyk per jį visą pereiti! Reikės išilgai ir skersai po 4—6 kilometrus eiti. Jis nėra taip gražus kaip belgų Elisabethville. Bet vis dėlto turi muziejų, porą paminklų, protestantų ir katalikų mokyklas ir bažnyčias ir daug gražių, turtingų krautuvių. Eina čia dienraštis, kurs turi 40 puslapių. Tolimesnėse jo apylinkėse yra įdomių, labai senų, milžiniškų rūmų griuvėsių. Spėjama, kad tie Khami rūmai buvę statyti bantų tautų negrų apie 915 m., t. y. prieš tūkstantį metų. Kai kurios tų rūmų plytinės sienos dar ir dabar gerai laikosi ir verčia mokslininkus susimąstyti apie buvusią čia gana aukštą negrų civilizaciją.

Susipratimas ir pirmasis nesusipratimas

Gražių susipratimų šioje kelionėje labai daug turėjau. O Bulawayo pasitaikė nugirsti, kad čia gyvenąs vienas inžinierius p. Willbergas iš Baltijos kraštų. Paskambinau, ir netrukus atsistojo prieš mane stambus, petingas ir tipiškas estas. Jis be skatiko išvyko iš savo neturtingos šalies prieš 8 metus. Gyveno šiek tiek Jungtinėse Valstybėse, žymiai ilgiau Australijoj ir dabar neseniai atsikėlė Afrikon. Baigęs Petrogrado politechnikumą, bet pas anglosaksus pradžioje galėjęs būti tik paprastu darbininku. Kai išmokęs jų greitumu dirbti — tai sparčiai pradėjęs kilti aukštyn. Specializavosi cemento gamyboje. Dabar jis jau direktorius penkių didelių fabrikų, išmėtytų įvairiose Afrikos vietose, ir puikiai gyvena. O dar jaunas; jei taip ir toliau eis — tai senatvėje šypsosis milijonai. Kaip Baltijos pajūrių gyventojai šiuose tolimuose Juodojo kontinento užkampiuose vienas kitu labai apsidžiaugėm ir greit apsipratom. Jis man papasakojo apie Australiją ir Afriką, aš jam apie naujausią konjunktūrą prie Baltijos.

Nesusipratimų kelionėje iki šiol neturėjau. Bet štai užeinu imigracijos biuran savo paso įregistruoti, kad tiktų tolimesnei kelionei

į Pietų Afriką. Mat šiemet Pietų Afrika labai suvaržė imigraciją iš Rytų Europos valstybių: iš jų dabar Pietų Afrikon įleidžiama tik po 50 žmonių per metus iš kiekvienos valstybės. Kodėl gi tik iš Rytų Europos? Dalykas toks, kad Rytų Europoje daug yra žydų ir jie jau senokai yra pamėgę Pietų Afrikon važiuoti ir ten prekyba verstis. Olandai, arba afrikanai, kurie šiuo metu sudaro daugumą Pietų Afrikos parlamento, yra flegmatiški, šalto temperamento žmonės, labiau tinką žemdirbystei negu prekybai. Atvykę labai apsukrūs žydai pradėjo vis labiau paveržti prekybą iš olandų ir anglų. Šitoms išdidžioms tautoms žydų prekybinis narsumas pradėjo labai nepatikti. Bet išleisti įstatymą specialiai prieš žydų imigraciją — būtų rasinis šovinizmas, žydų užgavimas, o šie dalykai dabar visai nemadingi. Tai sugalvota gudresnis būdas žydams suvaržyti, neužgaunąs specialiai jų tautos, o liečiąs visą Rytų Europą, kur žydai sudaro vis dėlto tik mažą procentą. Tai štai šito įstatymo ir aš buvau paliestas, kaip kilęs iš Rytų Europos valstybės. Bulawayo britai valdininkai pasirodė mažiau išauklėti ir labiau šiurkštūs negu kur kitur. Tai reikėjo kelių ilgų ir apsukrių pasikalbėjimų, kol visą dalyką išaiškinau. Įrodinėjau, kad mano pasas ne visai paprastas, kad P. Afrikon važiuoju ne apsigyventi, bet tik tranzitu vieną mėnesį sustoti, rodžiau savo laivakortę aplink Afriką ir visus kitus dokumentus. Bet nei jie, nei aš pirmą disputų dieną neprisiminėm mano kilmės klausimo. Matydamas, kad niekas nebegelbsti ir kad gali priversti grįžti man visai nepageidaujamais keliais Pietų Afrikos nemačius, mečiau visą kuklumą ir parodžiau „Ryte" ir „Drauge" atspausdintų mano kelionės įspūdžių iškarpas ir pasisakiau, kad nesu žydas, bet lietuvis ir katalikas. Visa tai man vis dėlto gerokai pagelbėjo. Įsitikino, kad nesu žydas ir krautuvės neatidarysiu, o kaip žurnalistas galiu jų žiaurų ir nepamatuotą elgesį pagarsinti kelių kontinentų spaudoje. Tai valdininkai pradėjo švelniau kalbėti ir nusprendė mane praleisti. Dar kartą Mafekinge, taigi jau įvažiavus į Pietų Afrikos Uniją, turėjau tos pačios rūšies reikalą su kitu pasų kontrolierium, olandu, bet šis pasirodė esąs visai mandagus ir prieinamas logiškai argumentacijai.

Tai su juo pavyko palyginti greit dalyką išsiaiškinti ir daugiau nebetrukdomas laimingai pasiekiau didžiausią Pietų Afrikos miestą Johannesburgą (400 000 gyv.).

Kelias iš Pietinės Rodezijos į Pietų Afrikos Uniją ėjo per Bečuanos protektoratą, kur dideli plotai žemės tenka Kalahari dykumai. Geležinkelio linija eina per Kalahari dykumos pakraštį, kurį galima būtų pavadinti pusdykume, nes čia vis dėlto auga kad ir reta žolė ir mažų medžių guotai. O juodųjų gyventojų čia matėsi daugiau kaip rytinėje Angoloje ir kai kur kitur Afrikoje. Ir šitie gyventojai turi čia po mažą būrelį galvijų, ožkų ir avių. Vadinas, jie čia net turtingesni už daugelį Centrinės Afrikos negrų. Kiekvienoje mažutėje stotelėje apstodavo mūsų traukinį tamsių spalvų vyrai, moterys ir vaikai ir siūlydavo keleiviams pirkti jų visokius dirbinius, suvenyrus. Atnešdavo jie iš medžio išdrožinėtų ir raudona geležim išdegintų, išmargintų krokodilų, gyvačių, žirafų ir kitų gyvūnų bei lėlių, taip pat iš dramblio kaulo ar hipopotamo odos išpjaustinėtų įvairių daiktelių, iš molio lipdytų puodukų; iš laukinių pupelių, grūdų, uogų, gyvūnų dantų ar kriauklių padarytų karolių, kuriuos jų moterys gausiai ant kaklo nešioja, ir daug kitokių dalykėlių. Taip gamtos reginiai būdavo dažnai papildomi etnografinio pobūdžio vaizdais ir paįvairinami juodųjų gyventojų keisto riksmo ir šūkavimo, kuriuo jie visur sutikdavo ir palydėdavo mūsų traukinį. Šitos įdomios scenos pradėjo pranykti tik nuo Mafekingo, iš kur mūsų traukinys pasuko į rytus, į tirščiau europiečių gyvenamus plokščiakalnius, arčiau triukšmingo Johannesburgo.

ŠEŠIOLIKTAS LAIŠKAS

Aukso miestas

Prieš 50 metų Transvaalio Respublikoje dar nebuvo didelių miestų. Neapmatomuose plokščiakalnių laukuose (ol. *veld*) ganėsi pulkai

avių ir retai kur stūksodavo būrų kaimelis (ol. *dorp*). Ten, kur dabar ūžia, kunkuliuoja 400 000 gyv. Johannesburgo miestas, 1884 m. nebuvo dar jokių miesto žymių, ir tuomet joks pranašas dar nebūt įspėjęs, kad šiose apylinkėse koncentruosis didžiausi finansiniai interesai. 1884 m. čion atvyko p. E. P. ir H. W. Strubenai ir pradėjo geologinius tyrinėjimus. Tų pačių metų spalio 18 d. vieno būro ūky apie 20 km į vakarus nuo dabartinio Johannesburgo jie aptiko turtingą aukso gyslą, kurios tyrinėjimai tęsėsi ir 1885 m. O 1886 m. jau prasidėjo aukso kasimas ir drauge užsimezgė mažas miestelis, kurs augo ir plėtėsi, o 1903 m. buvo jau pripažintas miestu ir išsirinko pirmąją miesto tarybą. Šiandien jis jau laikomas didžiausiu Afrikos miestu į pietus nuo pusiaujo. Tik Egipto Kairas ir Aleksandrija pralenkia Johannesburgą gyventojų skaičium. Jo vardas sugalvotas Transvaalio Respublikos inžinieriaus Johano Rissiko dviejų Jonų garbei: būrų garbinamo ir gerbiamo prezidento Krügerio ir generolo Joubert'o (sk. Žubero). Lietuviškai jis reikštų — „Jonapilis". Iš 400 000 jo gyventojų baltajai rasei priklauso arti 215 000, o kiti — tai negrai, negridai, mulatai ir indai. Taigi rasinis ir tautinis gyventojų įvairumas tikrai nepaprastas, margesnis už genį.

Šiandien Johannesburgas atrodo labai modernus miestas, plačiai išsidriekęs lygumose, vietomis aukštai pasilypėjęs į Rando kalnagūbrius. Pakraščiuose, rezidencijų kvartaluose, daugybė puikiai, skoningai pastatytų vilų, dažniausiai baltos ar kitokios šviesios spalvos, raudonais stogais, prisigūžusių kalnų stačiose pašlaitėse, apsuptų gražiai sukastomis ir apmūrytomis terasomis, apsodintų dekoratyviniais medžiais ir ryškių spalvų gėlėmis. Miesto komerciniame centre daug didelių ir puošnių namų, net dangoraižių po keliolika aukštų. Prie puošniausių miesto namų tektų priskirti rotušę, teismą, katedrą ir daug didingų graikiško stiliaus universiteto rūmų. Centre daug gražių, turtingų krautuvių, prekybos įstaigų, kur gatvėse verda nuolatinis judėjimas, ūžia elektriniai tramvajai, birzgia autobusai ir automobiliai. Visur jaučiamas turtingumas, stambios apyvartos ir dideli prekybiniai interesai. Juk nedovanai

Johannesburgas vadinamas aukso miestu. Auksas jį pagimdė, auksas jį išugdė ir papuošė, auksas labiausiai palaiko jo gyvybę. Juk Transvaaly, Johannesburgo apylinkėse, nuo 1887 m. gegužės mėn. iki 1927 m. pabaigos iškasta 218 671 377 uncijos aukso, kurio vertė siekia 961 597 235 svarų sterlingų arba apie 48 milijardus litų. Už tą sumą galima nupirkti beveik penkis kartus daugiau turto negu jo yra Nepriklausomoje Lietuvoje. Per pastaruosius kelerius metus (1924—1927 m.) čia buvo iškasama kasmet aukso, kurio vertė 2 milijardai litų; tas sudarydavo beveik 52 proc. viso pasaulio metinės aukso produkcijos. Žinoma, didžiausia to aukso dalis šaly nepasilikdavo, bet išplaukdavo į Anglijos stambiųjų kapitalistų seifus. 1928 m. aukso išvežta už 24 467 178 svarų sterlingų: tai sudarė ketvirtą dalį tų metų Pietų Afrikos viso eksporto.

Johannesburgo lietuviai

Atvykęs Johannesburgan apsistoju jaukiame „Valencijos" pensione miesto pakrašty prie Sutherland aveniu. Čia gyveno klaipėdietis lietuvis p. Veleris, vokiečių kalbos mokytojas, neseniai dar studijavęs Berlyno ir Londono universitetuose. Afrikon jis atvyko prieš pusantrų metų, tai jau spėjo pažinti beveik visus to krašto lietuvius. Pats būdamas susipratęs lietuvis, organizuoja vietinius lietuvius ir garsina Lietuvos vardą. Jis mane greit supažindino su to miesto lietuviais, kai kuriais Lietuvos žydais ir kitų tautybių žmonėmis. Lietuvių Johannesburge, sakoma, esą arti 200 žmonių ir dar kita tiek išbarstytų po mažą saujelę plačiuose Pietų Afrikos kraštuose. Tai daugiausia amatininkai: siuvėjai, kurpiai, staliai, šaltkalviai ir kt. Yra truputis ūkininkų ir pirklių. Dauguma jų gyvena gerai, tačiau pasitaiko ir vargšų. Iš Lietuvos atvykusieji labai pasiilgę savo tėvynės, tačiau jų tautinė savimonė labai nevienoda. Afrikoj gimusi lietuvių jaunuomenė dažnai lietuvių kalbos beveik visai nemoka. Tarp jų yra daugiau mergaičių negu vaikinų. Tad už lietuvių ištekėti joms maža vilties, ir dėl to lietuvių ateitis šioj šaly labai

pesimistiška. Dideli atstumai, izoliacija nesudaro palankių sąlygų organizaciniam gyvenimui, tai tarp savęs nesusitikdami jie dar greičiau pasineria svetimtaučių bangose. Ūkininkai dažnai veda svetimtautes. Teko girdėti keletą lietuvių vedus negres. Inteligentų irgi stoka. 1930 m. pradžioje čia gyveno keletą mėnesių kun. Janilionis ir jo buvimo metu prasidėjo organizacinis lietuvių gyvenimas, kurį dabar palaiko p. Veleris, padedamas p. Pruckaus ir kitų susipratusių lietuvių. P. Pruckus užima Johannesburge gana svarbią vietą pramonėje, nes yra didžiausios P. Afrikoje valymo ir dažymo įstaigos vedėjas: „The Atlas Cleaning and Dyeing Co. Ltd.", kuri turi labai stambių mašinų ir daug modernių tos rūšies įrengimų. P. Pruckus vadovauja 150 juodųjų darbininkų. Gerai čia verčiasi siuvėjas p. Varkalis, žemaitis. Turi jis savo dirbtuvėlę ir atlieka geros rūšies darbus, kurių jam paprastai nestinga. Tarp lietuvių čia sukasi ir jaunas studentas p. Fridmanas iš žemaičių, žydų kilmės lietuvis patriotas, baigęs „Aušros" gimnaziją Kaune, gabus ir simpatingas jaunas vyras. Mėgsta jis viską, kas lietuviška, ir, matyt, nedovanai gyvenęs ir augęs Lietuvos žemėje. Jis čia dabar studijuoja teisę Witwatersrando universitete.

Lietuvos žydai Afrikoje

Jau seniai Lietuvos žydai emigruoja Pietų Afrikon ir giliai jie čia įleido savo šaknis. Iš Pietų Afrikos jie paplito pietinėn ir šiaurinėn Rodezijon, į Kongą ir kitus plačius Afrikos kraštus. Tarp jų labai maža vargšų. Dažniausiai prasigyvenę pirkliai, o kai kurie tai ir tikri didžturčiai, milijonieriai. Pastebėtina, kad nemaža jų čia verčiasi žemdirbyste. Iš jų esąs kilęs Afrikos bulvių karalius, kukurūzų karalius ir dar kitokių karalių bei karaliukų prasimušė iš darbščių ir rūpestingų Lietuvos žydų, atvykusių čia vos su keliais skatikais. Johannesburge, Kapštate, Pretorijoj, mažesniuose miestuose ir miestukuose — visur galima sutikti lietuvių kilmės žydų, valdančių puikias krautuves, brangius didelius namus ir visokias pelningas įstaigas. Iš viso P. Af-

rikoje yra 80 000 žydų, iš kurių, sako, yra apie 50 000 iš Lietuvos kilusių. Jų įtaka čia visur jaučiama: bankuose, prekyboje, pramonėje, žemdirbystėje, spaudoje ir valdžioje. Per žydų naujus metus, kai jie miestuose uždaro savo krautuves, tai aiškiai pajunti, kad gyvenimo pulsas čia jų rankose beveik tokio lygio kaip ir Kaune: miestai būna kaip apmirę, gatvės ištuštėja ir nebesimato prekybos kvartaluose besistumdančios judrios minios. Tarp mūsiškių žydų pasitaiko dar ir su stipriais lietuviškais atsiminimais žmonių, kurie tikrai džiaugiasi iš Lietuvos atvykusį svečią sutikę. Yra čia jų iš visų Lietuvos miestų ir miestelių, nuo Vilniaus iki Palangos, nuo Gardino iki Rokiškio.

Prakalba žydams ir kitiems

Dar prieš mano atvažiavimą į Johannesburgą pamačiau dienraščiuose skelbimą, kad teks man sakyti prakalbą Žydų gildijai. Matyt, šiuo reikalu pasidarbavo p. Veleris ir Lietuvos žydai. Žydų gildija turi čia gerą salę ir nepraleidžia progos pravažiuojančių svečių paskaitų ar kalbų paklausyti. Mano paskaitai buvo paskirta spalio 15 d. Susitarėm pasikalbėti apskritai apie Baltijos respublikas, bet neliesti jokios politikos.

Žydų gildija moka sutraukti savo salėn labai įvairią publiką. Ir į šią paskaitą susirinko mišri visuomenė. Daugiausia buvo matyti žydų, nedidelė grupė vietos lietuvių, šiek tiek anglų ir afrikanų. Atvyko bent trijų laikraščių korespondentai. Prakalboms pirmininkauti buvo pakviestas geografijos prof. Wellingtonas, žinomas savo raštais apie Pietų Afrikos geografinius dalykus. Jis atidarė susirinkimą trumpa prakalbėle, po kurios teko man ilgokai kalbėti apie keturias Baltijos respublikas, kurios čia spaudoje dažniausiai sumaišomos kaip ir kitur anglosaksų šalyse su Balkanais... Net mano atvykimo proga korespondentai kelis kartus vietoj Baltijos pavartojo Balkanus, o Lietuvą sumaišė su Lenkija. Reikėjo juos taisyti ir perspėti. Bet taisymuose jie padarydavo vėl tas pačias klaidas. Matyt, pirmų trijų raidžių tapatumas juos visiškai užhipnotizavo Balkanų naudai.

Prakalbai pasibaigus, vienas klausytojas paklausė apie Vilniaus priklausomybę. Toks klausimas man suteikė labai gerą progą gana plačiai išaiškinti Vilniaus problemą, Suvalkų sutarties sulaužymą ir dabartinę padėtį. Po prakalbos publikos vardu man dėkojo Maristų gimnazijos direktorius brolis Jerome'as. Jis yra airių kilmės, nepaprastai simpatingas ir šviesus vyras, didelis lietuvių draugas, mielai užleidžiąs savo koplyčią lietuvių pamaldoms, jei pasitaiko tokia proga. Po prakalbų ilgokai dar šnekučiavomės aplink ilgą stalą prie arbatos stiklo susėdę: keletas žydų visuomenės atstovų, prof. Wellingtonas, brolis Jerome'as (Džeromas, Jeronimas), p. Veleris ir dar keletas lietuvių.

Witwatersrando universitetas

Pietų Afrikoje tėra arti 1 900 000 baltųjų gyventojų, kurių pusę sudaro afrikanai (būrai), o kitą pusę anglai, škotai, airiai, žydai ir kitos smulkesnės grupės. Šitam gyventojų skaičiui įsteigta čia devynios aukštosios mokyklos, iš kurių penki — universitetai. Mat čia vyrauja nuomonė, kad geriau turėti mažus, bet gausingesnius universitetus, negu į vieną sugrūsti visus 7 000 studentų. Mažuose universitetuose galima ne tik mokyti, bet ir auklėti. Anglosaksų kultūros žmonės labai vertina auklėjimą, todėl ir steigia mažesnius universitetus ir aukštąsias mokyklas. Ir visi jų universitetai Pietų Afrikoje pastatyti ne miestų centruose, bet gerokai nuošaliau, kartais keli kilometrai nuo miesto. Be to, universitetai čia labai erdviai išsiplėtę, apsupti didelių parkų, gėlynų, puikių dekoratyvinių medžių. Kuo mažiausiai panašumo į mokslines kareivines. Tai labai gražu, sveika, poetiška, kultūringa, ramu. Būt labai gera, kad Lietuvoje būtų atnaujinti 1924—1925 m. projektai sukoncentruoti beveik visą universitetą Aleksote.

Witwatersrand — olandiškas žodis, kuriuo būrai pavadino per Johannesburgą plytinčią kalnų grandinę. Tai reiškia: baltųjų vandenų grandinė. Nuo jos gavo savo vardą ir universitetas, kurio pradžia galima būtų laikyti 1904 m., kai į Johannesburgą buvo

perkeltas iš Kimberley technikos institutas. 1905 metais prie to instituto įsikūrė gamtos mokslų, literatūros ir teisės fakultetai. Pergyvenęs visokių reformų ir pasikeitimų savo jaunystėje, šis universitetas paskutinį savo statutą ir vardą bei visas teises gavo 1922 m. Tai yra privati įstaiga, stipriai subsidijuojama valdžios ir aplinkinių miestų bei miestelių savivaldybių. Svarbiausieji jo trobesiai susikoncentravę ant aukštos vietos, 40 hektarų plote. Trys didieji rūmai graikiško stiliaus ir atrodo labai įspūdingai. Neseniai pastatyti dideli bendrabučiai studentams ir studentėms atskirai. Įrengtos didelės sporto aikštės ir puikus cementinis tvenkinys maudytis ir nardyti. Tvenkinio vanduo ne tik labai švarus, nuolat keičiamas, bet ir dezinfekuojamas.

Universitete maloniai mane priėmė ir pavaišino rektorius H. R. Raikesas, registratorius H. W. J. van der Brugge'as, prof. Wellingtonas ir dr. Frankelis. Daugiausia čia teko bendrauti, žinoma, su geografu prof. H. J. Wellingtonu. Jis man parodė universitetą, savo fordu vežiojo po miestą ir plačias apylinkes, surengė šeimynišką iškylą į laukus ir gražiai vaišino. Tai tipiškas anglas, ramus, lėtai kalbąs, bet nuoširdus ir labai malonus žmogus. Gyvena gražioje viloje, augina tris dukreles ir daug gėlių savo gražiame darže. Ponia jo irgi anglė. Prof. Wellingtonas kaip ir daugelis anglų inteligentų domisi ir religiniu apaštalavimu: kas sekmadienio rytą jis važiuoja į juodųjų darbininkų priemiestį, ten pasako jiems pamokslą ir pamoko katekizmo. Geografiją dėstyti jam universiteto literatūros fakultete padeda dar lekt. Bell-Johnas. Prof. Wellingtonas domisi daugiausia antropogeografijos ir regionizmo klausimais, taigi mūsų abiejų geografinių studijų kryptis ta pati, tai — anot to žydiško anekdoto — tokiam su tokiu buvo apie ką kalbėti.

Witwatersrando universitete yra šie 7 fakultetai: literatūros, gamtos mokslų, medicinos, inžinerijos, komercijos, teisės ir odontologijos. Šaly, kur žmogus sunkiai grumiasi su ne visiškai pavergta gamta, visai natūralu, kad daug dėmesio universitete skiriama inžinerijai (kasyklų kraštas!), gamtos mokslams ir medicinai.

Medicinos fakultetas turi ir tropinių ligų skyrių. Daug daroma ir antropologijos bei etnografijos srityse, nes šis kraštas kaip ir Lietuva antropologiniu ir etnografiniu atžvilgiu mažai teištirtas. Prie universiteto programos savotiškumų galima priskirti bantų studijas, į kurias sutelpa jų kalbų mokslas ir etnografiniai klausimai.

Dabar Witwatersrando universitetas turi apie 1 700 studentų. Tarp jų tik du lietuviai: p. Kuisis iš Pretorijos jau baigia čia elektros inžinieriaus kursą ir p. Fridmanas iš Žemaičių studijuoja teisę.

Zoologijos sodas

Jei būt gana laiko ir vietos, galima būti daug gražių Johannesburgo trobesių ir įstaigų aprašyti. Čia man tenka apsiriboti tik zoologijos sodo trumpu aprašymu. Mat kiekvienas didesnis miestas šiais laikais stengiasi turėt zoologijos sodą, kurs yra tartum miesto turtingumo ir net didumo bei svarbos rodiklis. Keistas tai samprotavimas, bet jis spraudžiasi į akį, jau mačiusią šimtus įvairių miestų ir miestelių. Mieste, kur sniegas ir šaltis reti ir trumpalaikiai svečiai, zoologijos sodą dar pigiau ir lengviau išlaikyti negu mūsų šaltose šalyse. Johannesburgo zoologijos sodas apima net 80 hektarų (200 akrų) plotą, nusodintą gražiomis alėjomis ir gėlynais. Daugybė gyvūnų ir paukščių gyvena grynai gamtinėmis sąlygomis. Milžiniški liūtai vaikščioja po uolas, landžioja po urvus, o šalia jų už aukštos ir stačios uolų grandinės laipioja po dirbtinius kalnus Barbarijos ožiai. Surinkta čia daug plėšriųjų gyvūnų: liūtų, tigrų, jaguarų, leopardų ir kt. Gausu čia milžiniškų dramblių, hipopotamų, raganosių, žirafų, bet daugiausia yra visokių antilopių ir gazelių, kuriomis Afrika garsi. Gausu lemūrų, babuinų ir kitų beždžionių. Vienas didelis ir gremėzdiškai negražus babuinas pramokęs fokstrotą šokti ir už mažą suvalgomą dovanėlę mielai pademonstruoja savo gabumus: atsistoja ant dviejų kojų, rankomis sudaro glėbį tartum būtų savo damą apkabinęs, šiek tiek linguodamas šoka, akis primerkia ir apskritai stengiasi atvaizduoti visas pudruotų gražuolių

minas ir grimasas. Už tai prie jo buto niekad nestinga žiūrovų ir dovanų: bananų, riešutų, pyragaičių ir kitokių gardumynų.

Gyvūnų kolekcijomis Johannesburgo zoologijos sodas vis dėlto negali prilygti didžiųjų Europos sostinių tos rūšies įstaigoms, bet žavi jis lankytoją visa savo aplinka: kalnų reginiais, puikiais medžiais ir gėlynais, savo estetika ir jaukumu.

Pietų Afrikos sostinės

Keista P. Afrikos tvarka: ji turi dvi sostines. Parlamentas posėdžiauja Kapštate, arba Capetowne, nuo sausio pradžios iki birželio pabaigas. Tuomet bent dalis ministerių iš Pretorijos nusikelia į Kapštatą. Bet visa vykdomoji valdžia gyvena Pretorijoj. Čia daugiausia ir visokių valdžios įstaigų, ministerijų, biurų ir t. t. Ministeriui pirmininkui ir generalgubernatoriui yra įrengta du butu: Pretorijoj ir Kapštate. Panašiai esti ir kitose kai kuriose federalinėse valstybėse, kur keletas lygiateisių autonominių provincijų, kantonų ar miestų varžosi dėl valdiškų įstaigų ir įtakos. Pietų Afrikos Unija susideda iš keturių provincijų. Didesnieji miestai ir pajūris labiau angliški, o krašto vidurys ir mažesni miesteliai daugiau afrikaniški (būriški). Tarp dviejų tautybių vyksta senos varžytynės. Tai surasta kompromisas, kuris ir Lietuvai gali būti labai įdomus. Parlamentas paliktas labiau angliškam Kapštatui, o vykdomoji valdžia atiduota afrikaniškai Pretorijai, pačioje krašto gilumoje, arti 40 valandų ekspresu nuo Kapštato. Pretorija įsteigta 1855 m. ir pavadinta generolo Andrie Pretorijaus garbei, Kruvinosios upės kovų didvyrio, kuriam priklausė tos apylinkės žemė. 1860 m. ji paskelbta susikūrusios Transvaalio Respublikos sostine.

Pretorija – rožių miestas

Virtusi Pietų Afrikos, arba Transvaalio, Respublikos sostine, Pretorija pradėjo sparčiai augti. Iš tolimų kraštų medžiotojai

gabendavo čion dramblio kaulą, stručių plunksnas, žvėrių kailius ir pirkdavo čia ginklus, amuniciją ir visokius papuošalus bei blizgučius. Dabar ji turi 90 000 gyv., tarp kurių 65 000 baltųjų.

Dar savo kūdikystėje miestas buvo gerai suplanuotas ir labai erdviai užbrėžtas. Jo gatvės plačios ir tiesios. Žemė gera ir klimatas patogus, visuomet šiltas, o vasarą net karštas. Todėl alėjose ir soduose pasodinti medžiai ir gėlės smarkiai veši. Daug kur mieste matyti nuolat žydinčių puikių rožių, nuo kurių Pretorija gauna antrą savo vardą — Rožių miestas. Daugelis jaukių ir puošnių vilų skęsta rožėse ir kitose gėlėse.

Anglų—būrų kare Pietų Afrika prarado savo nepriklausomybę, ir 1901 m. Pretorija pateko į anglų rankas. Tačiau britų valdžia turėjo eiti kompromisan su karingais ir atspariais būrais ir suteikė Pietų Afrikai beveik nepriklausomos dominijos teises. 1910 m. buvo sukurta Pietų Afrikos Unija iš keturių provincijų: Kaapo, Oranijos Laisvosios Valstybės, Transvaalio ir Natalio. Pretorija tapo visos Unijos vykdomosios valdžios sostine. Nuo to laiko ji pradėjo puoštis gražiais ir didingais valdžios trobesiais. Daug jų išdygo aplink Bažnyčios aikštę, bet grandioziškiausi Unijos rūmai buvo pastatyti (1913 m.) miesto pakrašty aukštoje vietoje, iš kurios atsiveria į miestą ir apylinkes platūs, žavingi reginiai. Šie rūmai sudaro pusrutulį, kurio įlenktame prieky stovi didelė eilė įspūdingų kolonų. Unijos rūmai tais laikais atsiėjo 60 milijonų litų, o dabartinėmis kainomis jiems pastatyti reiktų bent du ar tris kartus daugiau. Tai yra meno triumfas: paprasti, didingi, gražūs ir jaukūs.

Pretorijos lietuviai

Pretorijoj ir apylinkėse yra arti 30 lietuvių, daugiausia amatininkų, vienas kitas ūkininkas ir šiaip darbininkų. Gyvena jie gerai. Dažniausiai susirenka ponios Kuisienės namuose, kur ir aš buvau pakviestas apsigyventi ir pasisvečiuoti bent keletą dienų. Ponia Kuisienė keleto namų ir krautuvių savininkė. Jos puiki,

erdvi ir skoninga vila, apsupta plataus sodo, kur gausybė gėlių mirga, nepaliauja žydėti ir kvepėti. Ji augina didelę šeimą: keletą dukrelių ir sūnų, kurie visi moka ir lietuviškai kalbėti. Lietuviškas vaišingumas ir gera širdis jaučiama visoje jų šeimoje. Kaip tolimas ir retas svečias buvau apsuptas jų šeimoje tikrai nepaprastu nuoširdumu ir ne bet kur sutinkamu rūpestingumu iki mažiausios smulkmenos. Ponios Kuisienės automobilis ir visokia pagalba visą savaitę buvo mano ir mano pasitaikančių naujų palydovų dispozicijoj.

Pretorijos universitetas

Vos atvykusį Pretorijon mane pasiėmė savo globon geografijos profesorius Plummeris. Jis drauge su geografijos lektorium p. Hugo parodė geografijos departamento kambarius ir braižyklos salę bei knygyną. Prof. F. E. Plummeris šiuo metu daugiausia domisi Pietų Afrikos klimato problemomis, ypač lietaus distribucija, kuri čia turi labai didelę praktinę reikšmę. Pristatė mane universiteto rektoriui prof. A. E. du Toitui, kurs laukė manęs su arbata visiškai pagal vietos paprotį. Pradedant nuo Kongo, visoje Pietų Afrikoje apie 11 val. visur biuruose ir kanceliarijose geriama arbata ar kava su pyragaičiais. Svečiai irgi ja vaišinami. Vėliau rektorius pasikvietė mane į viešbutį „Royal" pietų, kuriuose dalyvavo dar keletas dekanų ir profesorių. Kalbėjomės lietuviškomis ir afrikietiškomis temomis.

Pretorijos universitetas turi teologijos, literatūros, teisės, komercijos, gamtos mokslų, agronomijos, veterinarijos ir muzikos fakultetus. Jo pradžia siekia 1908 m. Visuose 8 fakultetuose jis dabar turi apie 1 200 studentų ir laisvųjų klausytojų. Apie pusę dalykų dėstoma angliškai ir kita pusė afrikanų kalba. Tai yra privatus universitetas, bet rimtai valdžios subsidijuojamas. Gražūs jo trobesiai pastatyti šalia miesto labai erdviame parke. Per medžių gausumą iš toliau visai nesimato jo namų, žalumyne paskendusių.

Paskaitos apie Baltijos civilizaciją

Spalio 16 ir 17 d. Pretorijos universitetas surengė porą paskaitų: pirmąją skaičiau apie geografinę aplinką ir civilizaciją, o antrą – apie civilizacijos laipsnius ir jos kryptį. Abi temos buvo iliustruojamos Baltijos kraštų pavyzdžiais ir sukėlė gyvas ir draugiškas diskusijas, kuriose dalyvavo profesoriai Plummeris, G. Lestrade'as, J. Quinas ir keletas kitų. Apie Baltijos kraštus daugiausia žinių turėjo prof. Lestrade'as, bantų etnologijos profesorius, mokąs apie tuziną kalbų, o pastaruoju laiku susidomėjęs ir lietuvių kalba bei dainomis. Jis man pasirodė nepaprastas žmogus, iš karto sugebąs ištarti visiškai taisyklingai niekad anksčiau negirdėtus lietuviškus žodžius. Jis pats yra iš prancūzų kilęs olandas, Afrikon atvykęs dar kūdikystės metais ir vaikas būdamas išmokęs keletą negriškų kalbų, kurias jis ištaria su pažymėtinu tikslumu.

Negrai kalbasi su juo kaip su savu žmogum. Prof. Plummeris ir Lestrade'as plačiau išgirdę apie Lietuvą, jos gamtą, dainas, meną, kalbą gerokai susidomėjo mūsų kuklia šalim ir tarėsi gauti metus atostogų ir atvykti pasižiūrėti naujai „atkastos" Europos tautų motinos – Lietuvos.

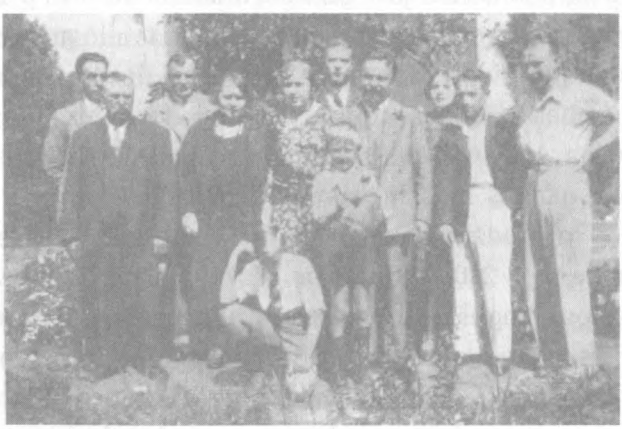

Autorius svečiuojasi pas Pretorijos lietuvius ponios Kuisienės viloje (autorius ketvirtas iš dešinės).

Ekskursija pas negrų karalių

Prof. Plummerio ir ponios Kuisienės lydimas aplankiau porą didelių ir puikiai įrengtų gamtos ir etnologijos muziejų, daugelį mokslo ir valdžios įstaigų bei žmonių. Bet tai vis kultūringa Europa, Afrikos dirvon persodinta ir puikiai prigijusi. Traukė mane pamatyti čia ir originalią senąją Afriką, kuri vis labiau netenka įgimtų savo bruožų. Už 80 kilometrų nuo Pretorijos prasideda negrų rezervato žemės, kur tik jiems vieniems leista gyventi. Tas plačias žemes valdo karaliukas Makapaanas, kurio valdiniuose dar užsiliko nemaža tikrai negriškų papročių. Tai pas jį Pretorijos universitetas davė man progą nuvažiuoti kartu su prof. Lestrade'u ir prof. Plummeriu. Vidutinišku keliu, per retus krūmus ir laukus vykome pas „karalių" Makapaaną, kurio suverenumas baltųjų ateivių visiškai aprėžtas. Privažiavę prie jo žemių aplankėme baltųjų valdžios paskirtąjį gubernatorių, be kurio žinios negalima lankyti negrų karalystės. Baltasai viršininkas, labai malonus ir inteligentiškas vyras, maloniai mus priėmė ir leido vykti pas „Jo Didenybę" Makapaaną. Negrų karaliai kalbasi tarp savęs tik per vertėjus, nors jie vartoja kartais vieną ir tą pačią kalbą. Mat jų majestotiškas iškilmingumas reikalauja tokių apeigų. Tai prof. Lestrade'as jau iš anksto mane perspėjo, kad aš į karalių tiesiai nesikreipčiau jokiais klausimais ir kalbėčiau tik per jį, per prof. Lestrade'ą ir apskritai, kad nieko nesiskubinčiau daryti, o žiūrėčiau, kaip jis elgsis. Mat prof. Lestrade'as norėjo suvaidinti demonstraciją tikrai negrišku papročiu. Jeigu mes elgsimės europietiškai, tai ir negrų karaliukas lygiai taip elgsis, ir nieko įdomaus negausime pamatyti. Šitame vaidinime man teko irgi „karaliuko" vaidmuo, didelio baltųjų vado (angl. *big chief*), atvykusio iš labai tolimos karalystės ir lydimo dviejų palydovų. Šitaip turėjo paaiškinti prof. Lestrade'as juodųjų vadui Makapaanui.

Privažiavome prie grupės iš molio lipdytų namelių ir palapinių. Atvirame prieangyje pasirodė gana riebus negras ir linksma veido išraiška bei tartum maldai sudėtomis rankomis reiškė savo džiaugsmą

ir sveikinimą atvykusiems svečiams. Prof. Lestrade'as padarė tą pat ženklą. O mes, prof. Plummeris ir aš, nieko neprivalėjom daryti, tik žiūrėti. Prof. Lestrade'as paaiškino, kas aš toks esu ir ko čia atvykau. Toliau — ko aš norėjau paklausti ar ką pamatyti, turėjau klausti per prof. Lestrade'ą, mano „karališką vertėją". Makapaanas supranta ir angliškai, bet prof. Lestrade'as mano žodžius persakydavo basutų kalba, o Makapaanas atsakinėjo per savo juodąjį vertėją, kurs yra drauge ir vietinės mokyklos mokytojas. Pasikalbėjimas lietė paprastus ūkio reikalus ir kai kurias Europos naujienas. Makapaanas domėjosi ir Lietuva, apie kurią jo vertėjas turėjo truputį žinių, nes jis mokykloje turi reikalo su nauju Europos žemėlapiu. Apžiūrėjom Makapaano gyvenamus trobesius, paprastus, bet visai švariai laikomus. Kiemas išgrįstas plūktu moliu, apvestas stora moline siena. Apžiūrėjom jo virtuvę ir keistus indus; kai kurie indai padaryti iš didelių kaip moliūgas vaisių kevalų. Kadangi tie vaisiai turi gana įvairių formų, tai iš jų galima pasidaryti visokių indų: nuo samčio iki lėkštės ir ąsočio ar butelio. Panorėjau čia nusipirkti keletą tokių indų. Makapaanas mano norą sužinojo per du vertėju ir tuojau

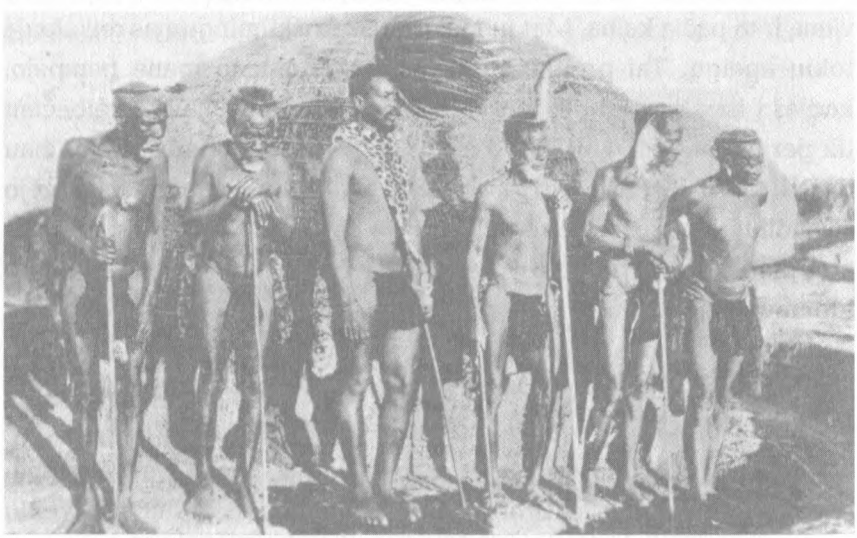

Sesutų karalius su ministrų kabinetu.

nurodė vieną negrę moterį, kuri sutinka tokių indų parduoti. Ji atnešė man tris tos rūšies indus ir liko tik atlikti pirkimo apeigas. Moteriškė atneštus daiktus visų pirma įteikė karaliukui Makapaanui, šis juos perdavė savo tarnui, tarnas — mokytojui vertėjui, vertėjas — prof. Lestrade'ui, o šis — man. Apžiūrėjęs daiktus nusprendžiau duoti už juos du šilingu (5 litus); mano vertėjas gavo sutikimą tokią sumą priimti, ir aš du šilingu įteikiau savo vertėjui, iš kurio rankų pinigai perėjo per rankas prof. Plummerio, mokytojo, tarno ir pakliuvo į karaliaus delną, kurs perdavė tuos daiktus pardavusiai moteriai. Prof. Plummeris ir aš akis išpūtę žiūrėjom į šias keistas nematytas ceremonijas, taip jos įdomios pasirodė. Visiškai patenkinti savo įspūdžiais ir patyrimais grįžome atgal į Pretoriją.

Į Kapštatą

Būrelio lietuvių ir naujų pažįstamų profesorių išlydėtas iš Johannesburgo ir Pretorijos stočių greitu ekspresu išvykau tiesiai į pietus, į Kapštatą, didžiausią Pietų Afrikos uostą. Johannesburgas yra aukštoje vietoje, apie 1 700 m virš jūros paviršiaus. Nuo čia traukinys turėjo palengvėl leistis į žemesnes vietas okeano link. Išvažiavus iš Johannesburgo keletą valandų teko važiuoti per Rando kasyklų zoną, kur stūkso kaip didelės piramidės iš žemės gelmių išmesti ir supilti sutriuškintų uolų ir smėlio kalnai. Žmogus, aukso ieškodamas, išrausė žemės vidurius iki dviejų kilometrų gilumo, peržiūrėjo kiekvieną smiltelę ir akmenėlį, išsirinko viliojančio metalo trupinėlius, o iš išvartaliotų gelmių supylė paviršiuje naujus gelsvus, rusvus ar pilkus kalnus, plikus, nuobodžius. Tai aukso ieškotojų šiukšlynai, to aukso, prieš kurį dažnai neatsilaiko žmogaus sielos kilnumas ir įkrinta į neišbrendamus siaučiančio materializmo šiukšlynus.

Lygiais plokščiakalniais daugiau kaip 12 valandų riedėjęs traukinys beveik visai valandai sustojo Kimberley, didžiausiame pasaulio deimantų centre. Norėdamas tiksliai tą laiką išnaudoti,

pasisamdžiau pusei valandos automobilį ir leidausi apžiūrėti Kimberley miesto ir artimiausios deimantų kasyklos, esančios miesto pakrašty. Šiame deimantų mieste gyvena apie 40 000 gyv.: baltųjų apie 19 000 ir spalvotųjų daugiau kaip 21 000. Tai gana švarus, turtingas miestas, nors jis ir neturi jokių didelių įdomybių ar kultūrinių vertybių. Jo vardą pasauly išgarsino brangiausias mineralas — deimantas. Deimantų ieškodami kapitalistai išrausė čia milžiniškas duobes, baseinus. Jei tas duobes prileistume vandens, tai galėtume jose paskandinti ištisus miestus su aukštais jų bokštais. Iki 1928 m. pabaigos Pietų Afrikoje deimantų iškasta už 14 milijardų litų, o vien tik 1928 m. jų iškasta už 850 milijonų litų. Kasyklos aptvertos spygliuota tvora ir saugomos ginkluotos sargybos. Nakties metu ant kasyklų paleidžia stiprius prožektorius. Išeinantieji iš darbo darbininkai stropiausiai iškratomi, užduodama jiems net stipri dozė ricinos, peržiūrimi jų dantys ir ausys, o vis dėlto pasitaiko vagysčių. Negrai įspraudžia mažyčius deimantų trupinėlius į savo labai garbanotus plaukus, nukiša kur į nosies gelmes ar kaip kitaip paslepia.

Paskutines 6 ar 7 valandas kelio prieš Kapštatą žemėvaizdis visiškai pasikeičia. Iš lygaus lauko, kur ne kur apaugusio retais medeliais ar sausais krūmokšniais, įvažiuojame į Drakensbergo kalnus, kurių viršūnėse vietomis matėsi į plyšius ir raukšles įsispraudusio sniego žiupsneliai. Gražūs Drakensbergo kalnai, bet vis dėlto neprilygsta jie Šveicarijos Alpėms, nes Afrikos žemėvaizdy trūksta jiems tankaus, žalio miško, minkštos pievelės ir samanoto švelnumo. Drakensbergo gražumas glūdi laukiniuose, aštriuose vaizduose, retai kur paįvairintuose medžių ir žalumynų. Tačiau šitų kalnų slėniai jau neteko savo laukiniškumo. Jį kultūringa žmogaus ranka pakeitė sodybos, sodo ir daržo jaukumu.

Visuose Drakensbergo slėniuose jau senokai ir tvirtai yra įsigyvenęs baltasai žmogus. Visur čia matosi balti būrų namai, apsupti iš svetimų kontinentų persodintų medžių. Dideli laukai paskirti vynuogėms, apelsinams, citrinoms, abrikosams ir daugybei kitokių

vaisių. Didelės vaisinių medžių eilės, balti mūriniai namai su raudonais stogais, tiesūs kaip žvakės kiparisai, ramiai ir didingai iškėlę savo viršūnes į padanges, šiltas klimatas ir reljefo įvairumas gerokai čia primena skaisčiąsias Italijos padanges. Kai kur matyti ir lietuviškų vaizdų: tai kviečiais ar avižomis apsėti platesni laukai, savo gyvu žalumu pakeitę pilkšvą Afrikos žemėvaizdį. Ir visi šitie europietiški paveikslai yra įsprausti tarp stačių, drąsių ir aštrių rėmų, kuriuos sudaro čia Drakensbergo kalnų netvarkingos eilės.

Kelias valandas neatitraukdamas akių stebėjau šiuos gražius ir keistus vaizdus, kol pasijutau bevažiuojąs Kapštato priemiesčiais. Iš vagono išlipęs greit pastebėjau manęs ieškantį buv. „Tėvynės" redaktoriaus ir „Hiavatos giesmės" vertėjo p. Račkausko žvilgsnį. Jis nusigabeno mane į konsulatą ir apgyvendino kambary, iš kurio visas Kapštatas, okeano įlanka ir Stalo kalnas kaip ant delno matėsi: žiūrėk ir stebėkis. Savo altimetriniu barometru tiksliai susekiau, kad Lietuvos konsulato butas yra pakilęs lygiai 150 metrų nuo jūros paviršiaus. Taigi tris kartus aukščiau negu Kauno Vytauto kalno pakilimas virš Nemuno vandens. Aplink konsulato namus didelis

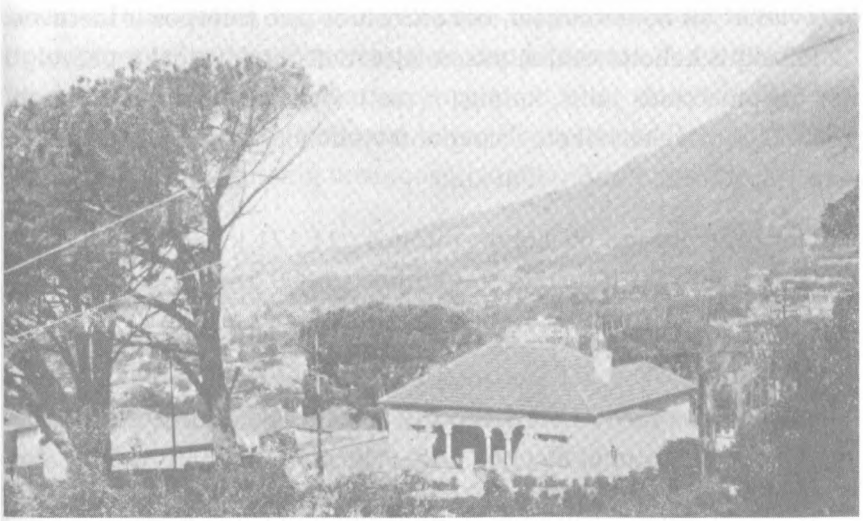

Vaizdas iš Lietuvos konsulato Kapštate.

sodas, daržas, daug įvairių gėlių ir visai gamtinėmis sąlygomis augančių medžių miškas, kurs aukščiau susilieja su stačių pakalnių miškais, vedančiais į Stalo kalną ir Liūto galvą; abiejų viršūnės siekia apie 1 000 metrų ir stūkso čia pat, rodos, visai prie namų.

Iš pono konsulo greit sužinojau, kam ir kur čia reikės informacines prakalbas sakyti: pirmą per radiją, antrą Universiteto klubui, trečią Stellenboscho universitetui ir ketvirtą rinktinei miesto visuomenei vienoje universiteto salėje, kur pirmininkaus pats miesto meras (burmistras).

SEPTYNIOLIKTAS LAIŠKAS

Tolyn nebėra kur važiuoti...

Pasiekus Kapštatą, pasiekiamas tolimiausias Afrikos miestas. Čia prisiartiname prie paties piečiausio Afrikos pakraščio. Norėdamas dar toliau nuo Lietuvos nuvažiuoti ta pačia pietų kryptimi, turi sėsti laivan ir vykti į pietinį polių. Tokios intencijos neturėdamas, nuo šios vietos jau nebenutolsiu, bet artinsiuos prie Europos ir Lietuvos.

Pabaigus kelionę vienon pusėn, įdomu atsigręžti atgal ir pažvelgti per neapmatomas jūras, kalnus, tyrus ir dykumas bei paskaičiuoti, kokio ilgio virvelės reikėtų išvingiuoti visam mano keliui, išvažinėtam tarp Kapštato ir Kauno. Ogi štai:

Nuo Antverpeno iki Lobito jūromis	11 171 km
Nuo Lobito iki Kapštato traukiniu	5 899 km
Automobiliu Angoloj, Konge ir kt.	2 943 km
Valtimi Zembezi upe	41 km

Taigi iš viso tarp Antverpeno ir Kapštato išvingiuota 20 054 km. Jei dar priskaitysim tą atstumą, kuris skiria Kauną nuo Antverpeno, tai pasidarytų arti 22 000 km. Aplink žemę storiausioje jos vietoje tiesia linija būtų daugiau kaip 40 000 km.

Ilgiau pavažinėjus po milžiniško didumo plotus, Lietuva kaip ir kiti mažieji Europos kraštai labai sumažėja. Bet, žinoma, padidėja Lietuvos brangenybė keleivio širdžiai, sumažėja jos ydos ir silpnybės drauge su didėjančiu tėvynės ilgesiu, kurio negalima labai aiškiai pajusti nardančiam jos gyvenimo sūkury.

Kapštatas – Gerosios Vilties miestas

Bet grįžkime prie Kapštato... Apylinkes, kur dabar tarp aukštų, stačių kalnų ir šniokščiančių okeanų vingiuoja gražaus, modernaus miesto ribos, pirmasis Europos gyventojas pamatė 1487 m. Tai buvo B. Diazas, drąsus portugalų navigatorius, ieškąs Europai jūrų kelio į pasakiškus Tolimuosius Rytus. Aplenkęs tuomet dar bevardį Gerosios Vilties ragą, jis greit grįžo atgal Portugalijon ir parvežė tai vietai vardą: Audrų ragas, nes jo kelionės metu kaip ir visuomet dažnai čia siautė dideli vėjai ir audros. Dešimt metų vėliau, 1497 m., pro čia praplaukė ir grįžo pirmasai europietis, vandens keliu pasiekęs Indiją – Vasco da Gama, didžiųjų atradimų milžinas, tikras jūrų vilkas. Tais laikais Portugalijos karalius nusprendė Audrų ragui dovanoti tinkamesnį vardą ir pavadino Gerosios Vilties ragu. Tuo metu europiečiai, ypač portugalai, daug tikėjosi iš to atradimo, daug vylėsi taip pat olandai, anglai ir kiti, išskyrus Italijos respublikas. Pro čia ėjo daugybė laivų į Tolimuosius Rytus, o vėliau čia įsikūrė baltųjų žmonių turtingos kolonijos, išdygo gražūs ir dideli miestai.

Iš pradžių europiečiai čia nesikolonizavo, o naudojosi vieta tik laivams sustoti, pasiimti maisto ir geriamojo vandens. Nuo pirmosios B. Diazo kelionės praslinko net 165 metai, kol prie Gerosios Vilties rago išlipo pirmieji nuolatiniai kolonistai. Tai buvo Olandų Rytų Indijos bendrovės kolonistai, atgabenti čia Jano van Riebeecko, siekiant įsteigti patogesnę sustojimo vietą Indijon plaukiantiems ir iš ten grįžtantiems laivams. Pirmųjų kolonistų saujelė kartkartėmis būdavo papildoma naujais tos bendrovės darbininkais, atsitiktinai

atvykstančiais emigrantais ir prancūzų hugenotais. XIX amžiaus pradžioje Gerosios Vilties pajūrį užėmė britai, kurie tuomet rado visoje kolonijoje apie 26 000 baltųjų gyventojų, daugiausia olandų. Jų dalis, nepakęsdama britų tvarkos, traukėsi nuo pajūrio į krašto gilumą, kolonizavosi ir steigė naujas nepriklausomas Oranijos ir Transvaalio Respublikas.

Gerosios Vilties apylinkėse įsisteigęs miestelis olandų buvo vadinamas Herengracht. Iš jo išaugęs miestas, mums žinomas Kapštato vardu, olandiškai ir afrikanų k. vadinasi Kaapstad, angliškai Cape Town; tai reiškia Rago miestas. Laikydamas savo pradžia 1652 m., Kapštatas yra seniausias ir tikrai istorinis Pietų Afrikos miestas. Bet iš to nereikia spręsti, kad jo gatvės yra kreivos ir siaurutės. Afrikos miestų ir miestelių senosios gatvės kaip tik yra plačiausios. Ir tai dėl to, kad seniau — ir net dabar — žymi dalis susisiekimo ir transporto ėjo jaučiais. Tipiškan tautiškan vežiman būras įkinko 18 jaučių, arba devynias poras. Jei toks vežimas įvažiuotų Kauno ar net Bostono siauresnėn gatvėn ir jeigu ta gatvė pasitaikytų akla, t. y. tik su vienu išėjimu, kaip kad pasitaiko kalnuotuose miestuose, tai jo padėtis būtų visai tragikomiška: vežimas nebegalėtų apsisukti ir išvažiuoti, reikėtų iškinkyti visus jaučius. Norėdami šitokių ilgų ceremonijų išvengti, Pietų Afrikos būrai steigė savo miestus ir miestelius su labai plačiomis gatvėmis. Taigi ir jaučiams kartais tenka suvaidinti kultūrinį vaidmenį...

Kapštate maišosi senovė su naujove ir visa tai čia gerai suderinta. Seni XVIII amžiaus olandų namukai, balti, švarūs, apsupti ąžuolų, sodų ir gėlių, su savotiškais pakiliais frontonais, masyviomis mūro sienomis, senais baldais, dvelkia niauriu rimtumu ir šeimyniška ramybe. Juose jaučiamas ramus pastovumas gerai susigulėjusių socialinių sluoksnių. O šalia jų auga dideli ir įvairios architektūros rūmai, šviesių, linksmų spalvų, su plačiomis verandomis, balkonais arbatai ar kavai gerti ir ramiai šnekučiuotis pavėsy. Juose jaučiama šiek tiek net mauritaniškos ir ispaniškos dvasios.

Seniausia ir gražiausia bei sveikiausia Kapštato gatvė – tai Adderley. Tai tartum Kauno Laisvės alėja arba Niujorko Broadway. Joj koncentruojasi stambiausi komerciniai interesai, stambiausi namai, bankai, puikiausios krautuvės. Vienas jos galas beveik atsimuša į Stalo kalno pašlaites. Šis Adderley gatvės galas ir yra pats istoriškiausias, kur gimė senasai Kapštatas. Kadangi Indijon plaukiantieji jūrininkai dažnai susirgdavo skorbutu (angl. *scurvy*), nes ilgoje kelionėje pristigdavo daržovių, salotų ir šiaip vitaminų, tai pirmasai šio krašto komendantas Janas van Riebeeckas 1652 m. šioje vietoje užveisė didelį daržą, kurio daržovių jūrininkai pasiimdavo į savo sandėlius ir taip sumažindavo savo ligūstumą. Šis daržas buvo gerai aptvertas ir stropiai saugomas, o pagautas vagis būdavo baudžiamas šimtu rykščių ir metais sunkiųjų darbų kalėjimo. Dabar ši brangi dėl istorinių įvykių ir atsiminimų vieta taip pat puikiai žaliuoja, tik nebe daržovėmis, o vėsia Ąžuolų alėja (angl. *Oak Avenue*) ir botanikos sodais. Čia tarp gausingų, tankių medžių, įsodintų iš visų šešių kontinentų, tarp mirgančių puikių žolynų ir palmių pasislėpę ramiai sau glūdi dideli kultūros turtai: Pietų Afrikos muziejaus gausingi rūmai, puiki ir didelė biblioteka, daugelis senojo universiteto rūmų (nes naujas gigantiško didumo universitetas statomas už miesto ribų) ir keletas kitų gražių trobesių.

Kapštato gyventojai

Kapštatas gali pasidžiaugti tikrai dideliu savo gyventojų įvairumu. Šiuo metu jis turi netoli 300 000 gyventojų, tarp kurių yra 160 000 baltųjų ir apie 140 000 kitų rasių žmonių. Tarp baltųjų persvara dabar tenka britams, bet nustelbti afrikanai, arba būrai, vis labiau stiprėja, turi savo didelį dienraštį ir daug mokyklų ir galbūt jų įtaka čia dar labiau padidės, nes daugiausia jų gyvena provincijoje. Po britų ir afrikanų eina žydai, kuriems čia priklauso didesnė dalis prekybos įmonių. Gausiausia Lietuvos žydų, jie labai stipriai čia įsigyvenę. Visiškai neturtingų tarp jų, rodos, ir nėra.

Po mažutę saujelę rasime čia ir daugelio kitų tautų: vokiečių, olandų, graikų, italų ir keletą lietuviškų šeimynų, jau gerokai nutautėjusių.

Tarp kitų rasių dažniausiai sutinkami vadinamieji „keipai" (angl. *capes*): t. y. negridiškų hotentotų (bet ne negrų!) mišinys su europiečiais. Tikrų negrų daug mažiau, ir jie čion imigravę iš tolimesnių, gilesnių Afrikos vietų. Tautų rinkinį labai įdomiai papildo malajiečiai ir indai, daugiausia Mahometo garbintojai, turį savo rytietišką mečetę ir išlaikę savo Pranašo religinius papročius. Jie dažniausiai smulkūs pirkliai, amatininkai ir restoranų tarnautojai. Retkarčiais pasitaiko ir kinas. Nesimato tik Amerikos indėnų ir senųjų australidų, o kitos visos rasės dažnai Kapštate sutinkamos. Tai duoda jam labai įdomią, spalvingą ir margą išraišką, patraukiančią fizionomiją, kurios negali nemėgti.

Daug yra ir įvairių religijų. Tarp baltųjų vyrauja protestantai: olandai reformatai, anglikonai, metodistai, babtistai ir kt. Yra ir katalikų, kurie turi čia savo didelę katedrą, pradžios ir aukštesniųjų mokyklų, prieglaudų ir ligoninę. Žydų ir musulmonų taip pat gausu. Tarp azijiečių pasitaiko hinduistų ir budistų. Tarp negrų rasime vadinamųjų stabmeldžių ar fetišistų. Taigi stambiųjų religijų kolekcijoj stinga tik stačiatikių didesnės grupės, bet ir jų truputį rasime bent tarp graikų. Šita tautų ir tikybų bei kultūrų mozaika teikia Kapštatui retai matomo įvairumo ir įdomumo, labai gražiai suderinto su jo reljefo tikrai dideliu įvairumu.

Pasauliniai interesai

Kai kam gali keistokai atrodyti, kam Lietuva įsteigė (1930 m. kovo mėn.) karjeros konsulatą tokiame tolimame pasaulio kampe, Kapštate, tolimų tolimiausiame Afrikos pakrašty. O pažiūrėkime, kokį stambų vaidmenį vaidina šitas žemės kampelis pasaulio ekonominių interesų sūkury. Daug bus jau pasakyta, jei priminsime, kad Pietų Afrikos pastarųjų kelerių metų metinis eksportas siekia

beveik penkis milijardus litų, o importas — beveik keturis milijardus. Devynių milijardų litų užsienio prekyba pastato Pietų Afriką į stambiųjų ekonominių galybių gretas. Ši valstybė, beveik nepriklausoma, turi tik 8 milijonus gyventojų, tarp kurių baltųjų tik 1 900 000. Bet jos perkamoji ir parduodamoji jėga beveik lygi milžiniškai imperijai, kaip SSSR su 170 milijonų gyventojų. Pietų Afrika maža tik savo gyventojų skaičium, bet labai didelė savo plotais, kuriems nė iš tolo neprilygsta nė viena iš Vakarų Europos valstybių. Tai suprantama, kad čia sukasi dideli pasaulinės ekonomikos interesai, kurie patraukia į Pietų Afrikos uostus, ypač į Kapštatą, visų valstybių laivus. Net mūsų kaimynų latvių laivai čia lankosi gana dažnai.

Šiek tiek priklausydama nuo D. Britanijos, Pietų Afrika kol kas turi tik tris pasiuntinybes: Olandijos, Jungtinių Valstybių ir Italijos. Bet konsulatus čia turi beveik visos Europos valstybės ir dalis Pietų Amerikos bei Azijos valstybių. Iš naujųjų valstybių labiausiai čia įsistiprino Čekoslovakija, kuri turi Kapštate savo dirbinių krautuvę ir apskritai nemažai čion eksportuoja ir reiškia didelį veiklumą per apsukrų ir simpatingą savo konsulą p. Thomasą Duffeką. Lietuva čia turi žymiai daugiau interesų negu daugelis kitų mažų valstybių. Vietos žydai tvirtina, kad iš 72 000 ar daugiau jų tautiečių arti 50 000 esą kilę iš Lietuvos. Žinoma, didelis jų daugumas nebeturi nieko bendra su mūsų respublika, bet vis dėlto yra bent keletas tūkstančių šiek tiek suinteresuotų ekonominiais, tautiniais ar kitokiais santykiais. Nors jų būtų čia tik menkutė saujelė iš kelių šimtų žmonių, bet prisiminus, kad jie yra judrių interesų prekybos kryžkelėse, dažnai labai turtingi ir net įtakingi piliečiai, — būtų visai neprotinga ir nuostolinga nepalaikyti su jais nors oficialių santykių per savo konsulą. Vieno konsulo, sakyčiau, net per mažai. Didesniuose miestuose reikėtų turėti dar bent keletą garbės konsulatų, kurie mums beveik nieko nekainuotų, o Lietuvai vis dėlto atstovautų, jos vardą garsintų ir net mūsų eksportui galėtų praminti pirmuosius takus.

Kapštatas labai gera vieta mūsų konsulatui. Tai didžiausias ir

veikliausias. Pietų Afrikos uostas, parlamento buveinė ir didelis, tradicinis, intelektualinis ir kultūrinis centras, sukurtas aukštos kultūros žmonių: olandų ir britų.

Lietuva per Afrikos radiją

Pirmajam Baltijos naujų respublikų profesoriui atvykus į taip tolimą šalį, mūsų konsulas p. Račkauskas ir Latvijos konsulas p. S. W. Wale'as pasitarė ir nusprendė iš šito apsilankymo padaryti didelį dalyką abiem draugiškom ir broliškom respublikom. P. Wale'as — įtakingas žmogus ir turi pažinčių aukščiausiuose visuomenės sluoksniuose. Abu konsulai tuojau sutarė skubiai kur nors gauti tinkamą salę prakalboms apie Baltijos tautas. Taip pat pranešė apie mano atvykimą ir Kapštato radijo stočiai, kuri tuojau mane angažavo trumpai paskaitai apie Baltiją. Tai buvo spalio 28 d. Norėdamas būti labai preciziškas ir išnaudoti kiekvieną minutę be pauzių ir pakartojimų, susidariau planą per trumpiausią laiką paskleisti apie Lietuvą ir Latviją kuo daugiau ir įdomiausių, svarbiausių žinių. Patį pasveikinimą Pietų Afrikos tautai ir padėkojimą už jos didelį vaišingumą pasirašiau visą ištisai. Radijo direktorius sakė, kad paskaitos klausė bent 7 000 aparatų. Klausiusi publika labai greit reagavo, nes tą patį vakarą ir ryt ryte jau suplaukė padėkos žodžiai telefonu, kuriuos direktorius tuojau persiuntė prelegentui. Paskiau, kur teko važinėti Kapštato apylinkėse, jei su kuo išsikalbi, tai ir primena: bene būsi tas svečias, kalbėjęs per radiją apie tolimas, pasakiškas gintarų, dainų ir pasakų šalis.

Universiteto klube

Universiteto klubas čia nėra studentų ar profesorių būrelis. Jam priklauso apie 350 įžymiausių krašto vyrų; tik vyrų, nes moterų, kaip paprastai yra tarp anglosaksų, į vyrų klubus nepriima. Klubo nariais yra ministeriai, katalikų ir protestantų vyskupai, profesoriai,

parlamentarai, senatoriai, aukšti valdininkai, profesionalai, konsulai ir kiti aukštų pozicijų vyrai. Spalio 29 d. šis klubas pasikvietė mane pietų ir pakalbėti apie Baltiją. Gerai, kodėl gi nevalgyti ir nekalbėti? Atsiminiau posakį: „Burna, nebūk durna; mokėk loti — būsi soti". Nusimanau, kokiu tonu sakoma prakalbos anglosaksų, skandinavų ir jiems giminiškų tautų klubuose: čia be gerų anekdotų ir nepasirodyk. Reikėjo lygiai 20 min. kalbėti apie Lietuvą ir Latviją, trumpai ir daug pasakyti, neužmiršti kalbon įpinti keleto juokelių ir klausytojams negirdėto anekdoto, kuris sočiai prikimštus skilvius gerokai sukratytų. Nieko nepadarysi, nes tokie anglosaksų papročiai ir tradicijos, kurioms jie nemėgsta nusidėti. Juos jau senokai pažįstu ir kur reikia bandau prisitaikinti.

Visi klubo nariai susėdo aplink vieną ilgą stalą ir keletą mažesnių stalelių. Mane įspraudė tarp miesto burmistro p. Lewiso, anglikonų kunigo ir Čekoslovakijos konsulo p. Duffeko, kuris tam susirinkimui buvo pakviestas pirmininkauti ir pristatyti mane klubo nariams. Čia pat teko susipažinti su visa virtine Kapštato įtakingų vyrų, iš kurių atsimenu tiksliai tik keletą pavardžių: burmistrą A. J. S. Lewisą, malonų ir labai populiarų čia žmogų; senatorių F. S. Malaną, įtakingą politiką; prof. M. C. Bothą, prov. švpiet. ministerį; adv. Morrisą Alexanderį, parlamento narį ir karaliaus patarėją; D. E. Leonardą Gili, Pietų Afrikos muziejaus direktorių. Iš konsulinio korpuso pietuose dalyvavo konsulai ar generaliniai konsulai šių valstybių: Lietuvos, Latvijos, Rumunijos, Lenkijos, Čekoslovakijos, Vokietijos, Belgijos ir Amerikos Jungtinių Valstybių. Kalbant apie Lietuvą, norisi surasti progą užsiminti ir apie Vilnių, bet čia maža buvo laiko ir aplinkybės ne visai patogios. Tai iškabindamas ant sienos šviesios spalvos Baltijos žemėlapį, Vilniaus krašto ribas išbraižiau ryškiai raudona spalva. Kadangi bent daugumas konsulų, tarp jų ir Lenkijos, sėdėjo prieš pat tą žemėlapį, tai, manau, viską gerai pastebėjo ir gal pagalvojo apie vieną neišspręstą svarbų Europos klausimą. Per pietus ir kalbas vyravo jauki, gera nuotaika, o baigiamąją kalbelę pasakė p. Morrisas Alexanderis, garsus advokatas, įtakingas politikas

ir visuomenės vadas. Iš jo kalbos galima buvo suprasti, kad jis turi daug simpatijų Lietuvai, apie kurią atsiliepia labai palankiai. Lietuvos, Latvijos, Čekoslovakijos ir Amerikos konsulų nuomone, ši proga buvusi labai tinkama Lietuvos ir Latvijos vardui išgarsinti. O tokio garsinimo mes esame labai reikalingi, nes daug net išsilavinusių žmonių nežino geografijos, kai kurie mano, kad Lietuvoje žydai sudaro daugiau kaip 50 procentų visų gyventojų, kiti Lietuvos ieško prie Juodųjų jūrų ir t. t. Baltijos draugiškų santykių pabrėžimas ir tas faktas, kad Latvijos ir Lietuvos konsulai veikė išvien — visiems darė gilų, gerą įspūdį. Juk šių dviejų valstybių sienos susiduria per 500 km, o vis dėlto jos sudaro išimtį iš tos nelaimingos taisyklės, kad artimi kaimynai labai retai geruoju sugyvena ir dar rečiau viens apie kitą atsiliepia palankiai.

Universiteto salėje

Bet platesnės prakalbos apie Baltiją turėjo įvykti universiteto *Hiddingh Hall*. Šiuo atveju prakalbų patronažą sudarė švietimo ministeris prof. Botha, universiteto rektorius ponas J. Carruthersas Beattie, provincijos administratorius arba gubernatorius, o pirmininkavo burmistras. Su specialiais kvietimais lapkr. 3 d. į salę susirinko 260 gerai parinktų svečių, tarp kurių buvo ėjęs Ministerio pirmininko pareigas p. Malanas, apie tuziną įvairių valdžios departamentų direktorių, stambių privačių įstaigų vedėjų, keletas profesorių, visuomenės veikėjų ir pora spaudos atstovų.

Prie buvusių Universiteto klube konsulų dar prisidėjo Skandinavijos, Suomijos ir kelių kitų valstybių konsulai. Įžangą padarė burmistras A. J. S. Lewisas, nuoširdžiai prisipažinęs, kad mažai žinąs apie Baltijos kraštus, o norįs daugiau žinoti, tiktai darbų sūkury neturįs tinkamos progos.

Šios prakalbos truko daugiau kaip pusantros valandos. Teko kalbėti apie visas keturias Baltijos respublikas daugiausia antropogeografiniu atžvilgiu. Temos praplėtimas, kaip vėliau pajutau,

susilaukė daug Suomijos ir Skandinavijos konsulų simpatijų ir jų draugų palankumo ir apskritai publikai darė geresnį įspūdį. Vis dėlto, žinoma, plačiau teko paliesti Lietuvos reikalus ir klausimus. Baigiamąjį žodį pasakė Latvijos konsulas p. Wale'as.

Stellenboschas – P. Afrikos Oxfordas

XVII amžiaus pabaigoj Pietų Afrikos kolonijas valdė pasižymėjęs gubernatorius S. van der Stelis. Jo vardu buvo pramintas Drakensbergo pakalnėse esąs miškas ir įsteigtas čia miestelis. 1880 m. čia įsisteigė protestantų kolegija, vėliau virtusi universitetu.

Stellenboscho universitete prakalbos buvo man paskirtos spalio 30 d. Šis mažas miestelis nuo Kapštato tik apie 60 km geru keliu. Tai kartu su mūsų konsulu p. Račkausku nuvykom ten automobiliu ir praleidom visą dieną. Rektorius buvo išvykęs tolimesnėn kelionėn, tai mus priėmė ir vaišino universiteto dekanai, registratorius ir keli profesoriai. Bet daugiausia laiko su mumis praleido geografijos profesorius Sertonas, jis parodė universiteto įdomybes ir nuvežė mus į Groot Constantia vynuogių ūkį, kur kadaise gyveno minėtas gubernatorius Simonas van der Stelis.

Nors Stellenboscho universitetas savo garsu neprilygsta Oxfordui, tačiau jo vaidmuo tarp afrikanų yra visai analogiškas. Universitetas su pusantro tūkstančio studentų visiškai dominuoja mažam, ramiam miestelyje. Pats miestelis yra tartum universiteto priedas, kuriam priklauso daug didelių ir mažų trobesių, visuomet jaukių ir šviesių, apsuptų erdvių parkų ir gėlynų. Universitetas jau nebe visai jaunas, tai turi rimtų mokslo jėgų, gerai įrengtų laboratorijų ir kitų mokslo įstaigų. Pretorijos universitete viskas dėstoma beveik lygiai abiem valstybinėm kalbom: afrikanų ir anglų. Witwatersrando ir Kapštato universitetuose beveik viskas angliškai, o čia – Stellenbosche – viskas tik afrikanų kalba. Stellenboscho universitetas – tai afrikanų mokslo, tautiškumo ir kalvinizmo tvirčiausias centras, iš kurio plaukia dvasinė jėga į visą kovojantį

afrikanų organizmą. Jaunimas čia dirba ramus ir tvarkingas, mokosi ir auklėjasi toli nuo didelių miestų triukšmo ir nuo kosmopolitiškos, bespalvės įtakos.

Prakalbos apie Lietuvą įvyko didžiajame universiteto amfiteatre. Prof. Sertonas tuojau aprūpino mane reikalingais žemėlapiais. Salėn prisirinko daug studentų ir profesorių iš įvairių fakultetų. Maloniame amfiteatre tarp studentų ir profesorių susidarė kaip ir įprasta jauki atmosfera, tai daugiau buvo humoro ir noro kalbėti: jaučiaus tartum tarp gerai pažįstamų savųjų studentų.

Iš šios ir iš kitų prakalbų darau išvadą, kad galima ir visai svetimą publiką sudominti kai kuriais Lietuvos gyvenimo reiškiniais: dainos, pasakos, gintarai, sintetinės civilizacijos problema, kalbos archaiškumas ir originalumas, lietuviškas misticizmas, na, ir jos gamta: ežerai, girios ir upeliai; trumpai ir nenuobodžiai nupasakoti ir linksmesniais posakiais pamarginti sudaro labai masinančią temą ir sukelia nesulaikomą entuziazmą bei palankumą Lietuvos kraštui ir tautai.

Gerosios Vilties ragas

Dvi savaitės Kapštate praėjo kaip nebuvusios. Vizitai pas įvairius valdžios ir mokslo žmones, aplankymas universitetų, muziejų ir miesto įžymybių atėmė nemaža laiko. Bet vis dėlto sutaupiau jo ir miesto platesnėms apylinkėms apžiūrėti, nes jos žavingai gražios, nepaprastai įvairios. Tokių grožybių galima rasti tiktai vietose, kur aukšti, statūs kalnai, kur ne kur papuošti giriomis ir daug gausiau gėlėmis, staigiai nusileidžia į mėlynas jūras, įsispraudusias aštriais vingiais ir įlankomis į kalnų tarpeklius, amžinai ošiančias ir putojančias baltomis savo keteromis, skelbiančias nepaliaujamą karą kietai pajūrio uolai ir gigantui kontinentui. Pajūrio uolos tai nusileidžia žemyn ir sudaro slėnius miestams ir miesteliams įsikibti, prie kalnų šlaitų jaukiai prisigūžti, tai vėl drąsiai, karingai iškelia aštrias, apdūlėjusias savo viršūnes ir atstato savo kietas krūtines galingoms dviejų okeanų audroms ir verpetams. Didinga, kilnu ir

gražu tokiame kovojančiame pajūry, kur žemės elementai susiduria su nenuilstančia jūrų stichija, nuolat keliančia grėsmę žmogaus sodybai — sausumai.

Retai kuris miestas pasauly gali pasigirti taip įvairiomis ir gerais keliais pasiekiamomis apylinkėmis kaip Kapštatas. Jo plačiose apylinkėse padariau keletą didesnių ir mažesnių ekskursijų automobiliu, suvažinėjau 697 km. Bet, žinoma, dar ne viską pamačiau. Ir kai reikia šiandien visa tai aprašyti, tai nežinau, nuo ko pradėti ir kaip užbaigti, nes Kapštato panoramų labirintas nepaprastai didelis, dėl savo įvairumo net klaidina. Jei panorėčiau viską tinkamai paminėti, tektų rašyti ne visai ploną atskirą knygelę. O noriu apsiriboti tik keliais puslapiais, todėl teks paminėti tik pačius svarbiausius reiškinius ir tai tik stambiais bruožais.

Dėl keisto pajūrio kontūrų užlaužimo patį Kapštato centrą jūra, tiksliau tariant, Stalo įlanka (angl. *Table Bay*), apsupa ne iš pietų, bet iš šiaurės pusės: to paprastas lankytojas dažniausiai nesitiki pamatyti. O į pietus nuo Kapštato traukiasi vis siaurėdamas labai kalnuotas žemės liežuvis, apie 50 kilometrų ilgumo. Jis vadinamas Kapo, arba Rago, pusiasaliu, kurio platumas prie Kapštato dažniausiai siekia apie 10 km, o pietuose visiškai susiaurėja ir pasibaigia aštriu galu, kurs vadinamas visame pasauly žinomu vardu — *Gerosios Vilties ragas*, pati jo viršūnė visai arti vandens turi apie 240 metrų (800 pėdų) aukštumo ir praminta garsaus portugalų navigatoriaus ir atradėjo Vasco da Gamos vardu. Jo viršūnėje stūkso senasai, nenaudojamas švyturys, nes jis per aukštai buvo įtaisytas, todėl dažnai miglos apsupamas. Naujas švyturys įrengtas apie tris kartus žemiau, baisioje, sunkiai prieinamoje pakriaušėje ir sviedžia į *du okeanus* vieno milijono žvakių šviesą. Jam tenka nepaprasta garbė kartu šviesti dviem okeanams, nes Kapo pusiasalis laikomas riba tarp Atlanto ir Indijos okeanų. Nors skirtingų temperatūrų vandenys susitinka trupučiuką į rytus nuo šio pusiasalio, būtent Netikroje įlankoje (angl. *False Bay*), kuri skalauja rytinę Gerosios Vilties rago pakriaušę. Šitoje nedidelėje įlankoje susitinka dviejų okeanų srovės:

prie paties rago įlankon Atlantas atsiunčia šaltą savo srovę, kurios temperatūra dažnai esti 10 °C (50 °F), o šiaurinėje ir rytinėje įlankos daly vyrauja Indijos okeano šiltesnė srovė — apie 17 °C. Tai Kapštato gyventojai turi gerą pasirinkimą: kai labai karšta — jie važiuoja maudytis į Atlantą, o jei šalčiau — tai į Indijos vandenyną, dažniausiai į Muizenbergą.

Iš Kapštato Gerosios Vilties ragą galima pasiekti bet kurio okeano pakraščiu. Abu keliai teikia didelį pasigėrėjimą gražius vaizdus mėgstančioms akims. Tiesa, pajūrio kalnuose maža pasitaiko medžių, o ir tie maži, menkučiai, bet visokių mažesnių krūmų, krūmelių ir įvairiaspalvių, keistų, europiečiui nematytų gėlių — tai tikra daugybė. Ir jos yra tikras šitų plikų kalnų papuošalas. Gausingi, puikiai įaugę medžiai sutinkami tik rytiniuose Kapštato priemiesčiuose, kurių šlaitai atsukti į drėgnesnius Indijos okeano vėjus. Bet šitie medžiai įdiegti daugiausia europiečių: ąžuolai, įvairių rūšių pušys, kiparisai ir kiti. Iš vietinių medžių labiausiai krinta į akis sidabrinis medis, kurio lapai sidabro spalvos ir šilko švelnumo, o didumas kaip mūsų žilvičio.

Universitetas — Groot Schuur

Pietų Afrikos universitetai tarnauja tik dviem milijonams gyventojų, bet valdžia jiems išleidžia kasmet apie 18 milijonų litų ir dar arti tiek prideda privatūs asmenys. Iš to mes galime spręsti apie Pietų Afrikos kultūrines pastangas ir tikrai pažangią dvasią. Štai Kapštato universitetas laipsniškai iškeliamas iš miesto į priemiestį Rondeboschą, Indijos okeano link, kur smarkiai klesti visokia augalija. Čia jau pastatyta keletas gigantiškų trobesių. Į juos žiūrėdami kalbamės su p. Račkausku: kad tokius universiteto rūmus mes Lietuvoje turėtume, tai būtų gerumėlis, erdvumas, na... ir garbė, tautinis pasididžiavimas! Bet jo rektorius prof. Beattie sako, kad tai pradžia, o visai naujam universitetui pastatyti reikėsią keliolikos metų ir kelių milijonų svarų (šimtų milijonų litų). Tai man patinka.

Tai bent vyrai, — turi didelius, gerai nustatytus planus ir vykdo juos dešimtimis metų. Ir vis tai aukštesnės dvasinės idėjos tarnybai, mokslinei kūrybai.

Netoli universiteto randame ir istorinį dvarą su būrų stiliaus rūmais: tai Groot Schuur. XVII amžiaus vidury čia buvo van Riebeecko javų ūkis jūrininkų maisto sandėliams papildyti. Vėliau visą tą dvarą su puikiausiomis kalnų pašlaitėmis įsigijo garsusis milijonierius Cecilis Rhodesas, begalinės energijos žmogus, beveik pats vienas nukariavęs milžiniškus Afrikos plotus, mokėjęs daug svajoti ir daug svajonių įvykdyti, dar jaunas būdamas spėjęs praturtėti ir savo turtus panaudoti britų garbei. Jis čia nepaprastai britų garbinamas. Ir Groot Schuur rūmus jis pastatė, kol gyvas juose gyveno, pripildė juos labai brangių istorinių baldų, susijusių su to krašto didžiausiais įvykiais, ir visa tai padovanojo valstybei, kad juose turėtų butą ministeriai pirmininkai. Labai įdomūs tie rūmai, už kurių vieną kurią lovą ar komodą nusipirktum žmogus visus savo baldus.

Rūmus apsupa gražus parkas, pasitraukęs į aukštas kalnų pakriaušes. Tose aukštumose dabar pastatytas tam pačiam Rhodesui grandiozinis paminklas: milžiniška granito kolona, aštuoni bronzos liūtai ir bronzinis raitelis, vaizduojąs fizinę energiją. O vaizdai nuo to paminklo taip pat nepaprastai platūs ir gražūs, pasibaigia tolimose Indijos okeano erdvėse.

Atgal į šiaurę

Daug dar gražių ir įdomių dalykų ir vaizdų teko matyti šitoj tolimoj šaly, bet negi per trumpą laiką viską suminėsi. Jau artinosi išvažiavimo diena. Mūsų konsulas su ponia surengė išleistuvių arbatėlę, kurion atėjo apie 30 svečių, daugiausia konsulų su žmonomis ir naujų mūsų konsulo draugų bei pažįstamų.

Po visų prakalbų, pasimatymų ir kitų ceremonijų teko atlikti ir įkyriausią darbą: gerai ir atsargiai supakuoti nuolat didėjantį bagažą, sukrauti kelis pūdus įvairių akmenų, mineralų, suvenyrų, nušautų

gyvūnų kailių, kurie nedavė p. konsulo šuniui ramybės. Kai jo airių terjeras užuodė namuose kažką įtartina, pradėjo ieškoti ir atsidaręs mano kambario duris pakėlė didžiausią triukšmą, išvydęs beveik nuo lubų iki grindų pakabintą didelio gepardo kailį. Šuo kaukia, bet artyn visai neina. O jei kailį truputį pajudini, tai šunio išgąsčiui ir galo nėra: griūdamas verčiasi laiptais žemyn ir nakčia paskui klaikiai kaukia, sapnuodamas bàisius sapnus.

Visa gerai supakavęs, Lietuvos, Latvijos ir Čekoslovakijos konsulų bei naujų pažįstamų palydėtas, atsidūriau garlaivy „Usaramo", kuris lapkričio 8 d. išplaukė rytiniu Afrikos pakraščiu Egipto link.

AŠTUONIOLIKTAS LAIŠKAS

Sudiev Kapštatui!

Gera buvo Pretorijoj, Johannesburge ir ypač Kapštate, nes šituose miestuose gyvenau, nors ir ne tarp daug lietuvių, gaudavau Lietuvos laikraščių ir gyvenau tarsi kokioje mažutėje Lietuvos dalelėje. Rasti Lietuvos konsulą taip tolimame žemės kampe taip pat didelis malonumas, o kokioj nelaimėje — tai būtų tikra užuovėja ir užtikrintas saugumas.

Kelionėn išsirengimo rūpesčiai ir skubūs reikalai gerokai nustelbė gailesio jausmą, su kuriuo apleidau šį puikų miestą ir malonią pono konsulo šeimą. Laivas išplaukė iš Stalo įlankos, truputį atsitolino nuo miesto ir leido iš tolimesnės perspektyvos dar kartą pažvelgti tarsi į milžiniškos lėkštės pakrašty prisiglaudusį miestą, kurio užpakaliniame fone matėsi pusratin sustoję trys svarbieji Kapštato kalnai: vienas atsiskyręs — Velnio kalnas; plokščia, plačia viršūne — Stalo kalnas ir vėl truputį izoliuota Liūto galva, į kurios pašlaites palypėjęs jaukiai glūdi Lietuvos konsulatas, tarsi mažutis tikrosios mūsų tėvynės trupinėlis, mielas ir brangus tolimų kraštų lietuviui keleiviui. Iš prieplaukos išvažiuo-

jant vis dar tolumoje matosi būrelis draugų, nosinaitėmis ir kepurėmis mosuojančių, reiškiančių man tylų „sudiev"... Ir liūdnas krislelis ardo sielos patogumą, prisimenant, kad iki pat Italijos per du mėnesius nebeteks matyti savųjų žmonių.

Laivas palengva, lyg tingėdamas, išplaukia iš Stalo įlankos ir pasuka į pietus Kapo pusiasalio vakariniu pakraščiu ir praplaukia pro Dvylika Apaštalų, aukštai pakilusių ir rymančių ant Atlanto mėlynųjų vandenų. Taip čia vadina dvylika kalnų viršūnių, stūksančių vienoje eilėje pajūry. Ir, rodosi, šis vardas vykusiai jiems parinktas. Dar pora valandų — ir jau plaukiame pro Gerosios Vilties ragą, taip turtingą tragiškų praeities įvykių, didžiųjų atradimų nepalyginamos romantikos ir stambiųjų pasaulinių interesų ir kovų atgarsių. Ir pajunti artimumą tokių žmonijos milžinų drąsuolių kaip Diazas, da Gama, del Cano, Drake ir kitų, kurių nemirtingi žygiai ir ribų nežinanti drąsa šimtmečiais žadina visų tautų jaunimo vaizduotę ir kviečia jį pajusti tolimųjų erdvių pulsą.

Paplaukę nuo Kapštato apie 6—7 val., jau temstant, praplaukėm pro toliausiai į pietus atsikišusią Afrikos vietelę — Adatos ragą, taip pramintą pirmųjų portugalų atradėjų (port. Cabo Agulhas, sk. Kabo Aguljaš). Kad ir smailus šis ragas, bet su adata jį sulyginti galima turint tik didelę fantaziją. Nuo Adatos rago laivas, vis dar plaukdamas į rytus, pasuko jau truputį ir šiaurės kryptimi.

Port Elizabeth

Pusantros paros plaukę per smarkias Indijos okeano bangas, lapkričio 10 d. ankstų rytą įplaukėm į Port Elizabeth uostą. Visai be reikalo šis miestas *port* (uostu) vadinamas, nes čia jokio uosto nėra, o tik gili atvira įlanka, be jokių krantinių laivams įplaukti. Atvyko nuo pakraščio buksyrinis laivelis ir nuvežė keleivius į miestą. Gerai, kad rytą okeanas buvo gana ramus. Bet kai popiet teko jau per šėlstančias Indijos okeano keteras atgal į laivą grįžti tuo pačiu laiveliu, tai visi pajutom, ką reiškia uosto neturėti. Vietoj penkių

minučių nuo kranto į laivą kraustėmės visą valandą ir džiaugėmės, kad visi galėjom laivą pasiekti. Buksyrinį laivelį milžiniškos bangos kilnojo kaip skiedrelę ir taškė mūsų kostiumus sūriu vandeniu. Moteris apėmė tikras nusiminimas. Kas mokėjom, bandėm iš savo nelaimių juokauti. Prie laivo priplaukus, prasidėjo didelė ir įkyri ceremonija. Mat laivas dėl didelių bangų negalėjo patarnauti mums savo kopėčiomis, bet nuleido kranais didelę iš vytelių pintą pintinę, į kurią sukimšdavo po keletą žmonių kaip vištų, gerai uždarydavo ir oru keldavo į laivą. Pirmiau sukraustė visas moteris, paskiau ir vyrus. Nors tas darbas vyko labai lėtai, bet vis dėlto gavom kaip orlaiviu truputį paskraidyti.

Port Elizabeth išbuvom dvi dienas, tai užteko laiko susipažinti su šiuo miestu, ir todėl galima apie jį keletą žodžių pasakyti. Miestas stovi prie Algoa įlankos, kuriai vardą davė portugalų navigatoriai, pirmieji čion atvykę. Pirmas šią vietą išvydęs europietis buvo B. Diazas, 1487 m. atplaukęs iki šios vietos ir nuo čia grįžęs atgal Portugalijon. Antrasis čia pasirodė Indijon plaukiantis Vasco da

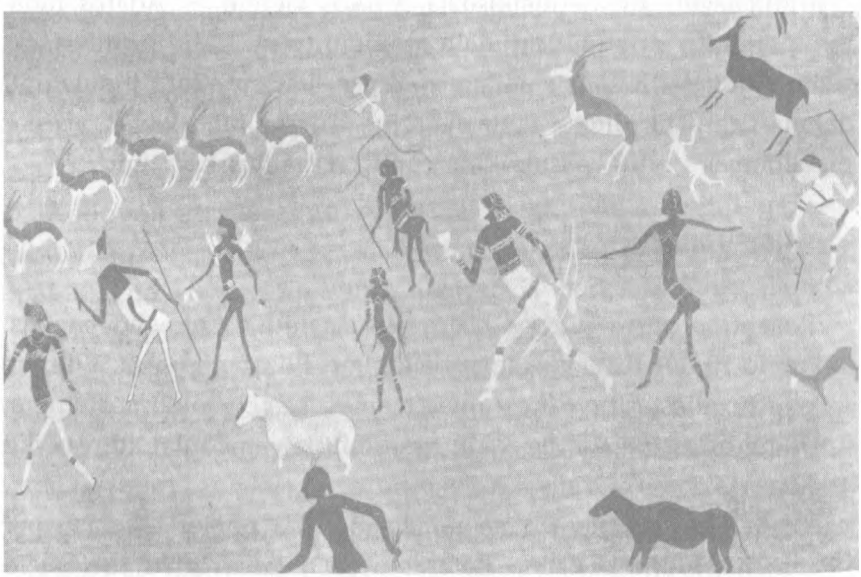

Priešistoriniai bušmėnų piešiniai Natalyje rodo buvusios aukštesnės kultūros laipsnį.

Gama. Nuolatiniai baltieji kolonistai čia buvo būrai nuo Kapštato. XVIII amžiuje šitose vietose jau mušėsi būrai su pasivėlinusiais anglais. 1806 m. čia galutinai įsigalėjo anglai, nors tikrų savo kolonistų jie čia tuo metu dar neturėjo. 1820 m. į šias apylinkes atvyko pirmieji 4 000 nuolatinių D. Britanijos kolonistų. XVIII amžiaus gale ir XIX pradžioje baltiesiems dažnai tekdavo kariauti ir su vietiniais krašto gyventojais: hotentotais ir kafrais, kurių didesni skaičiai neatsilaikė prieš tobulesnius baltųjų ginklus ir buvo priversti geresnes žemes užleisti europiečiams.

Tad Port Elizabeth pradžia galima laikyti 1820 m., kada čia palapinėse apsigyveno pirmieji britų kolonistai. Tuometinis gubernatorius ponas Rufane'as Donkinas dygstantį miestą pavadino savo žmonos Elžbietos vardu, kuri dar jaunutė tragiškai žuvo Indijoj. Jos atminimui jis pastatė čia ant kalno piramidę su užrašu: „Vienai tobuliausiųjų žmogiškųjų būtybių, kuri davė savo vardą žemiau esančiam miestui".

Privažiavęs prie Algoa įlankos pamatai prieš save išilgai pajūrį tarsi frontu išsirikiavusį šviesių, raudonais stogais mūrų miestą, vis kylantį aukštyn į kalną. Prie pat vandens, pačiame miesto fronte, krinta į akis didelis, keturkampis bokštas, pastatytas iš raudonų plytų, bent kiek primenąs Venecijos Campanilę. Tai paminklas 1820 m. kolonistams, savo sunkiu darbu ir didele rizika praskynusiems britams kelią Pietų Afrikon. Nuo šio paminklo po truputį kylame aukštyn į patį miesto vidurį, kur prie seniau buvusios turgavietės stovi graži rotušė, didelė miesto biblioteka ir kiti švarūs, patogūs, gana gražūs 2—3 aukštų mūrai. Dabar Port Elizabeth turi apie 80 000 gyv., tarp kurių daugiau kaip pusė baltųjų. Šie 47 000 europiečių čia turi 6 000 automobilių, taigi žymiai daugiau negu visoje Lietuvoje. Toks faktas jau šį tą pasako apie jų turtus ir patogumus.

Stambiausia miesto pramonė — tai odų ir batų pramonė. Šitų daiktų čia pagaminama apie 50 proc. visos Pietų Afrikos gamybos. „General Motors" ir „Fordas" turi dideles automobilių dirbtuves, kuriose gauna darbo daugiau kaip 1 000 darbininkų. Nors miestas

įrengto uosto dar neturi (jį tik pradeda statyti), bet jį lanko visų kraštų dideli laivai ir išveža labai daug gerų avių ir Angoros ožkų vilnų.

Mieste kaip paprastai yra keletas katalikų ir protestantų bažnyčių ir kitų tikybų maldos namų. Angliški miestai visose pasaulio dalyse labai garsina savo mokyklas ir visaip jas giria. Lygiai ir Port Elizabeth. Čia yra Cecilo Rhodeso kolegija, technikos institutas ir Brolių Maristų mokykla su gimnazija, kurion eina daugelis ir nekatalikų vaikų, nes maristų gimnazijos turi čia labai gerą vardą tarp žydų ir protestantų.

Miesto muziejus įrengtas privačiuose asmens dovanotuose namuose, kurių visi trys aukštai tirštai pripildyti archeologijos, etnografijos ir visų gamtos sričių rinkinių. Muziejaus direktorius p. F. W. Fitzas Simonsas daugiausia domisi priešistorinio žmogaus tyrinėjimais ir gyvačių nuodų pritaikymu terapijai. Šioje srity, sako, jis pasiekęs nuostabių rezultatų ir dažnai pagydąs epileptikus arba labai sumažinąs epilepsijos veikimą.

Gyvačių parkas

Prie pat muziejaus yra didžiausioji Port Elizabeth įdomybė: gyvačių parkas, valdomas to paties direktoriaus. Vieną tokią įstaigą, visų didžiausią pasauly, jau teko 1927 m. matyti Brazilijoj — tai Butantano institutas prie São Paulo. Port Elizabeth gyvačių parkas šiek tiek mažesnis, bet labai įdomus. Jame net geriau galima matyti įvairių Afrikos gyvačių ir žalčių gyvenimą tikrai gamtinėmis sąlygomis. Čia yra iki 1 000 visokių rūšių gyvačių, kurių du trečdaliai yra nuodingosios. Už vieną šilingą juodas tarnautojas Johannesas įleidžia žiūrovą į gyvačių rūmus, t. y. sodelį, aptvertą mūro siena, išvedžiotą vandens kanalais ir apsodintą krūmeliais. Jis parodo visokių pokštų su įvairiomis gyvačių rūšimis. Johannesas buvo įgeltas jau trylika kartų ir tiek pat kartų išgydytas p. Fitzo Simonso iš gyvačių nuodų pagamintais serumais. Ir dabar jam dažnai gyvatės

įkanda, nors jis ir nešioja aukštais aulais batus ir storas odos pirštines iki alkūnių. Bet dabar jis jų kandimų jau nebijo ir net nebepraneša savo direktoriui. Jo kraujas jau priprato prie visų jų nuodų. Jis apsikarsto dešimtimis įvairių gyvačių, kilnoja didelius ir tvirtus smauglius, graibsto gyvates kaip kokias dešras. Pulkeliai piktų kobrų apstoja jį iškėlusios plokščias savo galvas ir kaišioja nuodingus savo žeberklus. Nepratusiam tai gali būt tikrai klaikus reginys. Nuodų liaukos išimamos tiktai dviem rūšims kobrų: spjaudančiajai dryžuotajai kobrai (lot. *Hemachatus haemachatus*) ir *Naia ignieollis* (lot.), nes jos moka nuodais spjaudyti ir pasiekia žmogų už kelių metrų. Tai labai baisūs padarai.

Meniškai įrengtoje aplinkoje: tyro vandens kanaluose, ant žalios pievelės, ant kietų aštrių uolų ar ant minkšto smėlio, saulėje ar gražių krūmų pavėsy, urvuose ar atviroje padangėje, — visur matai šliaužiojančius, gulinčius, plaukiojančius, nardančius, ant medžių užsikorusius ir visokiomis pozomis besiraitančius piktus gyvius, įvairių spalvų ir visokio didumo. Iš saugios vietos labai įdomu į juos pasižiūrėti.

Kai kurios gyvatės labai mėgsta plaukioti ir nardyti, tad šiek tiek ant žolės pailsėjusios vėl šoka į vandenį. Labai gerai nardo žaliasis žaltys (lot. *Chlorophis*); vandeny jis kaip namie, kartais staigiai pasineria ir pasigauna kokią mažą žuvytę.

Kalbant apie maistą gyvačių nusistatymas esąs čia labai įvairus. Kai kurios nieko neėda ir dėl ilgo badavimo nudvesia. Kitos net labai ėdrios, su dideliais apetitais. Į kanibalizmą labiausiai linkusios kobros. Jos dažnai užpuola kitas gyvates ir įvyksta baisi, mirtina kova. Jos labiausiai mėgsta juostuotuosius žalčius (lot. *Psamophylax*) ir trumpasnukius žalčius (lot. *Psammophis*). Užpuola ir šnypščiąsias Afrikos marges bei kai kurias kitas gyvates. Šnypščioji Afrikos margė ilgai su kobra kovoja, kol pagaliau jos nervų centras neatsilaiko prieš kobros baisius nuodus. Kitos gyvatės čia pat medžioja žiurkes ir varles. Ramiai prišliaužia prie savo aukos ir, kai jau esti gana arti, staiga puola nasrais ir nuodais, nepamiršdama

sau padėtį ir ilgu, vikriu liemeniu. Žiopsančioms varlėms ar neatsargioms žiurkėms čia tikrai liūdnas gyvenimas. Jeigu žiurkė dar pasitiki savo aštriais dantimis bei nagais ir stipriai priešinasi, tai didesnė nuodų porcija suparalyžiuoja ją akimirksniu. Visi mažesnieji šiltakraujai, kaip antai — žiurkės, paukščiai ir kt., nuostabiai greit nuodais užmušami. Tik sudreba vargšas — ir nebėra. Gyvatės kandimas jiems lemtingas. Kobros griebia žiurkes tiesiog nasrais ir nebepaleidžia. Šnypščioji Afrikos margė dažniausiai griebia žiurkę, staigiai įkanda ir akimirksniu vėl paleidžia, nes bijos jos aštrių dantų. Įkąsta žiurkė vieną ar dvi minutes kovoja su mirtim, žinoma, neatsilaiko ir patenka į reptilijos vidurius. Nenuodingos gyvatės savo aukas žudo smaugdamos. Apsivynioja aplink gyvulėlį du ar tris kartus ir paspaudžia su tokia jėga, kad tas tuojau netenka gyvybės. Lavoną nuryja visą, pradėdamos nuo galvos.

Didieji smaugliai čia, vergijoj, retai ėda savo noru. Jiems varu įkemša kas mėnuo po gabalą žalios mėsos, kad palaikytų jų gyvybę. Varu penėti tenka ir kai kurias mažesnes gyvates. Kartais tenka joms daryti operacijas, siekiant išgelbėti jų gyvybę, kai jos nuryja kokį pavojingesnį, aštresnį sutvėrimą. O šalia žalčių bei gyvačių čia yra nemažai ir kitokios gyvybės: kanaluose plaukioja mažų ir didelių žuvų, visokių varlių, yra krokodilų ir vėžlių.

Uoliniai pitonai (lot. *Pythonsebae*) laikomi kartu su vėžliais ir driežais atskirai nuo kitų gyvačių. Jie nenuodingi ir savo auką ar priešą atakuoja tiktai smaugimu. Pasak p. Fitzo Simonso, vienas trijų metrų pitonas truputį smaugtelėjęs vieną ponią ir labai sunkiai sužeidęs vidurius, bet skubiai susirūpinus pavykę jos gyvybę šiaip taip išgelbėti. Bet paprastai pitonai neliečia žmonių, jeigu jie nieko jiems nedaro. Pitonai laikomi labai gerais ūkininkų draugais, nes suryja daugybę žiurkių ir ypač didžiųjų nendryninių žiurkių (lot. *Thryonomys swinderianus*), kurios labai naikina cukranendrių plantacijas.

Port Elizabeth skelbiasi turįs daug dar kitų įdomybių, bet visa tai yra paprasčiausi, visur miestuose randami dalykai, nepalyginti su gyvačių parko įdomybėmis, kurias teikėsi man parodyti direktorius

p. Fitzas Simonsas ir jo tarnautojas Johannesas. Tai apsieisime visų smulkmenų neminėję ir keliausime toliau.

East Londonas

Kapštato apylinkių pajūriai buvo beveik visur pilki, be stambių žalių medžių, tik kur ne kur apaugę retomis, palšai žalsvomis sausomis žolėmis. Apie Port Elizabeth ir toliau į šiaurę jau susitinkame su gyvai žaliuojančiais krantais, apžėlusiais tankia, žalia žole, o kai kur ir miškais. Krantų statumas ir aukštumas sumažėjo. Daugelyje vietų vis dar viešpatauja kieta uola, bet vietomis pasirodo ir balto smėlio nedidelių pusnių.

Tik vieną naktį plaukę pasiekėm East Londoną (Rytų Londoną), išaugusį dešinėje pusėje Buivolo upės (angl. *Buffalo River*) žiočių, į kurias įplaukia vidutinio didumo okeano laivai ir randa visus reikalingus iškrauti ir įkrauti patogumus. Pats miestas nusitraukęs truputį toliau nuo uosto ir pajūrio, išsiplėtęs ant lygios, bet pakilios vietos.

East Londonas išaugo iš mažo kaimelio, kuris čia užsimezgė 1847 m., kada patirta, jog Buivolo upės žiotyse gali rasti užuovėją ir nemaži jūrų laivai, nors naviguojama upės dalis jau pasibaigia apie 5 km į krašto gilumą. Prie žiočių Buivalo upės platumas gal tik trupučiuką mažesnis už Nemuno platumą prie naujojo Kauno tilto. Žiočių pagilinimu, išvalymu nuo erozijos atnešamo smėlio rūpinasi galingos žemsemės. Taigi gamtiniai patogumai ne didžiausi, bet vis dėlto Buivolo upės žiotys šiam miestui leido įsikurti ir dabar padeda plėstis jo prekybai. Dabar jis turi apie 60 000 gyv., tarp kurių arti 30 000 baltųjų. Uostas plečiamas, gerinamas ir per jį eksportuojama per metus iš Pietų Afrikos sausesniųjų plokštikalnių apie 300 000 bundulų vilnų už 300 milijonų litų. Tai East Londonas laikomas didžiausiu Pietų Afrikos vilnų uostu. Vilnų sandėliai, jų plovimas, džiovinimas ir prekyba čia gerai suorganizuota. Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos, Italijos, Japonijos ir Jungtinių Valstybių fabrikai čia turi

savo nuolatinės atstovybės, kurios supirkinėja geros rūšies vilnas ir siunčia tiesiai į savųjų kraštų fabrikus. Vilnų sandėliai ir kooperatyvai užima didelius trobesius, vienodai pastatytus kaip kokias kareivines. Parodomis, prizais, dovanomis ir reikalingu pamokymu skatinamas čia geresnių veislių avių auginimas ir pirmos rūšies vilnos gaminimas. Žodžiu, tai vilnos miestas, išaugintas didelių ganyklų užnugario, kur sausokas klimatas neleidžia labai išsiplėsti javų ūkiui, bet gana palankus avių ganykloms.

Kitokių įdomybių East Londonas beveik ir negali smalsiam keleiviui parodyti. Mažas, bet tirštai prikimštas mišrus muziejus, Karalienės parkas, džiunglėmis tankiai užaugęs, ir gana gražios plačiosios apylinkės su upėmis, upeliais, kalnais, vingiuotu pajūriu ir geru klimatu, — tai ir viskas, ką verta paminėti apie šį gana švarų ir patogų miestą.

Durbano istorija

Palyginti ramiu ir kiek miglotu, šiltu (21 °C) ir drėgnu oru mūsų laivas „Usaramo" lapkričio 13 d. įplaukė į Durbaną, Natalio provincijos didžiausią ir gražiausią miestą prie 30° pietų lygiagretės.

Šių vietų Afrikos krantus pirmasai pamatė Indijon plaukiąs Vasco da Gama. Kadangi tai buvo Kalėdų laikas (1497 m.), tai jis visą platų pajūrį portugališkai praminė Natai, — tai reiškia Užgimimą, Kalėdas. Pirmasai čia užsimezgęs 1824 m. miestelis vadinosi taip pat Port Natai, tik 1835 m. jis pramintas tuolaikinio Cape kolonijos gubernatoriaus pono Benjamino D'Urbano vardu. 1838 m. jam grėsė visiško išnaikinimo pavojus, kai jį užėmė zulusų karalius Dingaanas ir išlaikė jį savo okupacijoj 9 dienas, per kurias visi anglai pasislėpė „Hornet" laive. Zulusus iškrapščius, anglams teko susidurti su dar pavojingesniu priešu, olandais būrais, kurie išmušė iš čia anglus ir iškėlė savo vėliavą. Tik 1843 m., atplaukus didelei britų jėgai, būrai buvo nugalėti, ir Natalio pajūris su Durbanu galutinai pasiliko anglų rankose.

1854 m. Durbane buvo dar tik 1 204 baltieji gyventojai, o dabar jame yra arti 100 000 baltųjų ir kita tiek kitų rasių gyventojų, vadinasi, apie 220 000 gyv. Šalia europiečių ir negrų čia gausiai atstovaujama ir azijiečiams, nes indų Durbane yra 60 000. Mat kai Natalio provincijoj išsiplėtė cukranendrių plantacijos, tai anglams pristigo darbininkų, ir jie įsigabeno (apie 1860 m.) šiek tiek aviečių. Tie ėmė kviesti čion savo gimines ir sparčiai daugintis, plėstis į kitas Pietų Afrikos provincijas ir miestus. Gyventojų mišrumas teikia Durbanui margą, įvairią išvaizdą, dar labiau pamargintą tikybų įvairumu. Yra čia katalikų katedra ir keletas koplyčių, taip pat anglikonų, metodistų, kalvinistų, kongregacionistų, baptistų, olandų reformatų, žydų, spiritualistų, septintos dienos adventistų, išganymo armijos ir dar kitų tikybų bažnyčių ar maldos namų. Daugelis indų ir arabai su savo šviesiais turbanais ant galvų uoliai lanko savo rytietiškas mečetes, garbina Mahometą. Nuolat gatvėse pamatysi ir juodą zulusą, bene gražiausią sutvėrimą tarp visų negrų, tiesų, raumeningą, gerų proporcijų kūno, tarsi iš bronzos nulietą statulą, grakščiai einantį ir ypač gražia, tarsi paukštelių kalba kalbantį.

Durbano įdomybės – rikšos

Durbanas labai modernus miestas. O modernūs miestai retai turi kokių savotiškų įdomybių. Bet Durbane jų vis dėlto pasitaiko. Pakliuvęs į miestą šalia tramvajų, autobusų ir taksi, pamatysi dar vieną susisiekimo priemonę, kuri sudomins europietį labiau negu Kauno, amžiną atilsį, „konkė". Štai matai: dailus, lengvutis, dviem ratais vežimėlis, kaip tik dviem žmonėms atsisėsti, o šalia jo stovi ar sėdi tvirtas zulusas; jo visi rūbai keisti, bet galva ypatingai papuošta: aukščiau ausų du dideli jaučio ragai, tarp tų ragų ir aplink juos daugybė juodų, baltų ir kitokių plunksnų. Nuo kaklo per krūtinę ir pečius nusileidžia žemyn keletas leopardo, gepardo, laukinės katės, šakalo ar dar kitokių panašių gyvūnų pustuzinis uodegų. Tai zulusų vežikas, kuriam įkainis taip pat nustatytas miesto valdybos ir gali jį

samdytis kur tinkamas važiuoti. Jo margos plunksnos simbolizuoja greitumą, jaučio ragai — jėgą, plėšriųjų žvėrių uodegos — drąsą, o jis visas — verslą. Jis atvyksta čia, miestan, iš savo laukų ir džiunglių, kad uždirbtų šilingų, už kuriuos pirks karvių, o tas gali būti iškeis į žmonas. Daugelio zulusų gražiausia svajonė — turėti kiek galima daugiau žmonų: tuomet jau nebereiks jam pačiam dirbti. Jis ramiai gulės ant žemės, vartysis saulėš spinduliuose, rūkys savo pypkę ir žiūrės, kaip jo darbščios ir gražios žmonos dirba lauką, sodina ir prižiūri manioką ar sorgus. Kol šitokia svajonė įvyks, jam tenka ilgai dar traukti cementinėmis miesto gatvėmis savo rikšą — taip vadinamas jo lengvas vežimėlis. Bėga jis lengvai, svyruodamas į šalis, reikalui esant varpeliu suskambindamas, o basas kojas kelia taip, kad jos, rodos, žemės ir nepaliečia. Gali jį kaip nori išplūsti, su kokiu gyvuliu palyginti, visa tai jam nei šilta, nei šalta. Bet nepavadink jo silpnu, bejėgiu: šito įžeidimo jis nepakęs... Nes jis giliai tiki ir pasitiki fizine zuluso jėga, ir nebandyk jos mažinti ar peikti. Durbanas — jų centras, bet rikšą gali sutikti ir kituose Pietų Afrikos miestuose ir miesteliuose, tačiau ten jie ne tokie margi ir spalvingi, ne visai savame kailyje.

Kitos Durbano savybės kosmopolitiško pobūdžio. Miestas erdvus, švarus, gerai suplanuotas ir tvarkingai laikomas. Prekybinė ir pramoninė dalis išsirikiavusi aplink puikų natūralų uostą, beveik uždarą įlanką. Gražios turtingųjų rezidencijos ant gretimų kalnų, toliau nuo centro, pasislėpusios žalių medžių ir margų gėlių privatume. Anglai nemėgsta gyventi miestų centruose. Jų gyvenamieji butai visur kaip ir Afrikoj, Amerikoj ar Anglijoj dažniausiai statomi atskiruose rezidencijų priemiesčiuose, kur uždrausta laikyti didesnes įmones ar krautuves. Jie ieško erdvės, sveiko oro, ramybės, grožio ir privatumo. Lygiai tas pats ir Durbane.

Iš visų Durbano rūmų ir trobesių gražiausi ir labiausiai imponuojantys — tai Miesto Rūmai, arba rotušė, pastatyta 1909 m. ir atsiėjusi apie 18 mln. litų; dabar ji atsieitų bent du kartus daugiau. Tai milžiniški rūmai, truputį primeną reichstago rūmus Berlyne.

Nedidelio miesto rotušei tokie trobesiai būtų per dideli. Bet čia yra ir keletas įstaigų: salė su 3 500 krėslų ir su puikiais vargonais, miesto valdybas biurai, biblioteka, meno galerija ir miesto muziejus. Bibliotekoje — 55 000 tomų, sako, labai gerai iš įvairių sričių parinktų knygų. Meno galerijoj daugelis gerų paveikslų, dažniausiai anglų menininkų; moderniai futūristinių paveikslų beveik ir nėra, tai daro rimtesnį įspūdį. Užimdama aukščiausią rūmų dalį, galerija nušviesta natūralia saulės šviesa per stoge įtaisytus stiklus. Dideliame muziejuje — 23 000 įvairių eksponatų: geografijos, zoologijos, archeologijos, etnografijos ir istorijos sričių. Čia randamas pilniausias išnykusio paukščio dodo skeletas ir daug kitų įdomybių, sustatytų gera tvarka, gamtinėmis sąlygomis.

Prieš rotušę stovi gana originalus Didž. kare mirusiems skirtas paminklas. Didelis tarsi obeliskas su įvairiais pagražinimais, platus stulpas, kurio priekyje mėlynos spalvos porcelianiniai angelų bareljefai. Angelai kelia aukštyn nukankintą ir nukryžiuotą žmogų, o aukščiau plasnoja šv. Dvasia, viršuj kurios matomas užrašas: „Pasakyk būsimajai kartai". Paminklas primena Didž. karo kančias, šėlstantį žiaurumą ir nori būsimosioms kartoms įkvėpti išminties ir taikumo.

Aplink rotušę ir minėtą paminklą didelė aikštė, apsodinta puikiais medeliais ir gėlėmis, paįvairinta tvenkiniu ir fontanais. Mieste yra dar penki kiti paminklai istorinėms asmenybėms, gražūs botanikos sodai ir parkai.

Zulusų kraštas

Iš Durbano lengviausiai pasiekiamas Zulusų kraštas. Kadangi „Usaramo" reikėjo Durbano uoste net tris dienas pastovėti, daug ką iškrauti ir įsikrauti, tai buvo įmanoma leistis ekskursijon net į Zulusų kraštą, kurio centras yra šiaurėje nuo Durbano. Ir pačiame mieste yra daug zulusų, bet čia jie jau persisunkė kai kuriais europiečių papročiais ir neteko savo originalumo. Tai reikia bent

kelias dešimtis mylių pavažiuoti iš Durbano į šiaurę ir aplankyti europiečių įtakos dar mažai tepaliestus jų kralius (gyvenvietes), norint gauti supratimą apie šitos tautos gyvenimą. Natalio provincija, į kurią įeina ir Zulusų kraštas, labai graži žaliuojanti šalis, vadinama „Sodų provincija". Reljefas įvairus ir augalija giriose bei laukuose labai turtinga. Tik mano kelionei šion žemėn pasitaikė labai ūkanota, lietinga diena, tai gamtos puikiais reginiais beveik net neteko pasigėrėti. Šia proga pasitenkinsiu tik keliomis pastabomis apie zulusų tautą.

Fiziškai ir morališkai tarp negrų zulusai laikomi aristokratais. Nuo senų laikų tarp jų buvo paprotys žudyti silpnus ir nepasisekusius vaikus, tai dabar tarp jų beveik nebėra fiziškai nuskurusių tipų. Visi palyginti sveiki, tvirti, gražaus kūno. Jų karaliai kaip Čaka, Dingaanas ir kiti už mažiausius nusikaltimus — vagystę, melagystę, lytinį nešvarumą — bausdavo tiesiog mirtimi. Kitokios rūšies bausmių jie beveik ir nepraktikavo anais, senesniais, laikais. Šitokios bausmės juos atgrasė nuo nusikaltimų ir išplėtė aukštesnės moralės tipą. Tad iš visų europiečių per visą plačią Pietų Afriką girdėjau tik pagyrimus zulusų tautai. Visi džiaugiasi, kai gauna miestų nesugadintą zulusą tarnautoją. Kiekvienas negras, jei tik turi bent kiek zulusų kraujo, mielai save priskiria jų tautai. Tai suprantama, kad yra daug ir netikrų zulusų.

Jaunos jų mergaitės tikrai gražios. Puikūs balčiausi dantys, žavinti, egzotiška juodos lelijos šypsena, taisyklingos kūno proporcijos. Tačiau ištekėjusios jos labai greit nuvysta. Galvos plaukų keisčiausias sušukavimas pasako, kokios padėties zulusė yra vedybų atžvilgiu: neištekėjusi, pasirengusi ištekėti, susižiedavusi, ištekėjusi ir jau viskas už ją sumokėta, su dviem vaikais ir kt. Šitų puošmenų ir ženklų be fotografijos suprantamai neaprašysiu.

Zulusai kaip ir žydai turi apipjaustymo paprotį, sujungtą su ypatingomis ceremonijomis ir šokiais. Lytinei dorai išlaikyti turima labai keistų ir mums juokingų priemonių ir net prietaisų.

Kralius pina iš vytelių, stagarų šakų ir apdengia palmių lapais.

Jų palapinės tikrą formą gautume, jei gaublį perpjautume per pusę ir apverstume aukštyn smailagaliu. Palapinės turi vienas žemas duris, bet be langų.

Įvairioms iškilmėms, šventėms, vestuvėms zulusai gaminasi naminį alų iš sorgų ir kartais pasigeria. Kūną tepa palmių riešutų aliejum. Per vestuves šoka labai įtemptai, kad visas kūnas žvilga aliejaus ir prakaito mišiniu, kuris mūsų europietiškai nosiai sukelia tam tikrą nepatogumą. Metalinių indų dirbimu jie nesiverčia. Indai daugiausia pagaminti iš krescencijos luobos ar kevalo. Vaikščioja visi, vyrai ir moterys, nuogi, pasitenkindami tik diržu ar savotiška prijuoste (zulusiškai *muča*). Mėgsta nešioti papuošalus ant kaklo, rankų, kojų ir juosmens, bet vis dėlto su saiku, ne per daug, palyginti su kitų kai kurių negrų papuošalais, kurie juos beveik nukankina.

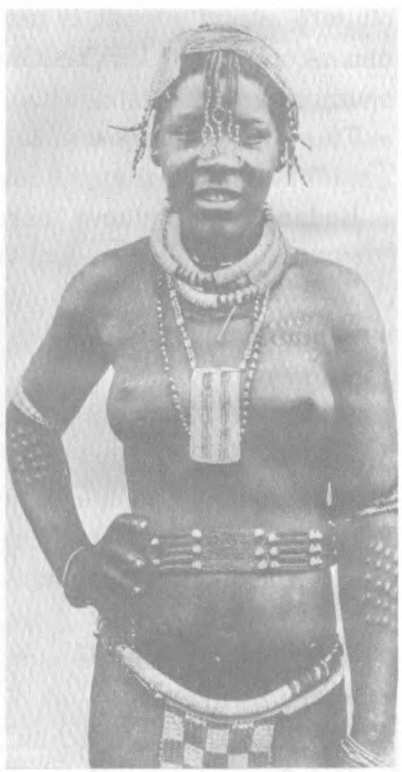

Tipingas zulusų karys ir tautiškai pasipuošusi mergaitė.

Laivas rengiasi išplaukti. Indas kurpius atnešė pataisęs mano batus. Pasikalbėjom ir su juo. Jis gimęs Afrikoje. Paklausiau, koks jo vardas. Jis atsakė: Tomas Čimthumbas Permalas, kalbąs madrasų kalba. O kodėl Tomas? O dėl to, kad jis esąs krikščionis katalikas ir priklausąs šv. Antano parapijai. Daugelis indų yra musulmonai, bet dalis jų hinduistai ir šiek tiek krikščionių. Nors daugumas jų jau Afrikoj gimusių, bet laikos savos religijos. Per hinduistų šventes jie dvasiškiai baisiausiai kankinasi: nusisagsto visą kūną aštriomis vinimis, basomis kojomis bėga per sutrupinto stiklo šukes. Ekstazė esti nepaprasta. Man teko matyti tik šitų laisvųjų kankinių fotografijas, nes tikrąjį reginį be švenčių progos retai galima čia Afrikoj pamatyti.

DEVYNIOLIKTAS LAIŠKAS

Truputis geografijos

Kadangi pirmesniuose laiškuose nebuvo progos pateikti bendrų geografinių žinių apie Pietų Afriką, tai nors išplaukdamas iš jos vandenų nusprendžiau tą spragą užtaisyti.

Plotas. Pietų Afrikos ribų didumas gali būti įvairiai suprastas. Jei jas suprasime politiškai, tai Pietų Afrikos Unijos plotas turės tik 1 180 000 km^2, t. y. apie pustrečio karto daugiau negu Vokietija. Bet geografiniu atžvilgiu Pietų Afrikos plotas turi būti kur kas plačiau suprastas. Šiuo atveju prie jos priskiriama Unijos mandatinė teritorija: Pietvakarių Afrika, Pietų Rodezija, Bečuanų protektoratas ir kiti kraštai į pietus nuo Zambezi upės. Šitaip suprasta Pietų Afrika turi apie tris milijonus km^2, t. y. tik tris kartus mažiau negu visa Europa ir truputį daugiau negu septynios pačios didžiausios Vakarų Europos valstybės kartu paimtos.

Paviršius. Iš pajūrio žiūrint, Pietų Afrika atrodo labai kalnuotas kraštas. Tuojau nuo pajūrio pradeda jos paviršius smarkiai kilti, bet

pakilęs apie 1 000 metrų virsta plačiomis, aukštomis lygumomis – plokščiakalniais. Apie 40 procentų jos ploto yra aukštumose per 1 200 metrų, bet mažesnė dalis plokščiakalnių siekia apie 1 700 metrų. Aukščiausios kalnų viršūnės apsupa plokščiakalnį labiausiai iš rytų bei pietų pusės ir eina beveik lygiagrečiai su jūrų pakraščiais. Aukščiausia viršūnė Drakensbergo kalnuose, kurie yra svarbiausi ir didžiausi Pietų Afrikos kalnai, turi iki 3 660 metrų.

Kadangi jūrų artumoje plokščiakalniai staigiomis terasomis leidžiasi žemyn, tai ir visos Pietų Afrikos upės turi daug slenksčių ir krioklių jau prie pat savo žiočių ir todėl netinka navigacijai. Yra tik keletas upių, kurios įsileidžia į savo žiotis vidutinius ar mažus garlaivius bent iki 5 km aukštyn. Tokia istoriškai garsi ir žymi upė kaip Oranija (angl. *Orange River*), kuri prasideda ant Mont-aux-Sources kalno ir gauna daug vandens iš Basutų krašto, Pietinio Transvaalio ir Oranijos Laisvosios Valstybės, prisiartinusi prie Atlanto labai sumažėja, išsenka ir pasidaro perbrendama, nes žemutinėje daly jai tenka bėgti 1 200 km per sausus kraštus, kur ji gauna vandens mažiau, negu išgaruoja saulės karšty ir susigeria į dugną.

Apipjaustymo šokis. Zulusų berniukai apipjaustomi brendimo metu ir savotiškomis iškilmėmis įvesdinami į suaugusius vyrus.

Krašto gilumoje pasitaiko uždarų, negilių įdubimų, vadinamų *pan*. Lietingos vasaros metu šie įdubimai pavirsta mažais ar didesniais negiliais ežerais, kurie sausos žiemos metu visai ar beveik visai išdžiūsta, o jų dugne nusėda sluoksnis druskos. Šią druską kai kuriose vietose apsimoka net eksploatuoti ir jau eksploatuojama.

Pajūriai ir uostai. Palyginti su Europos, Pietų Afrikos pajūriai pasižymi tiesumu, mažu vingiuotumu. Taip pat šio krašto pajūriuose labai maža salų, o ir tos nereikšmingos. Salų ir naviguojamų upių stoka labai suvėlino šių kraštų kultūrinį kilimą prieš europiečių atėjimą. Natūralių uostų stoka irgi yra stambi Pietų Afrikos yda, kuri vis dėlto ištaisoma didelėmis technikos pastangomis. Tris kartus už Afriką mažesnė Europa turi daugiau kaip šimtą natūralių uostų, o Afrika tik 12 ir iš tų tik pora tenka Pietų Afrikai: Simonstownas netoli Kapštato ir Durbanas. Kapštato ir East Londono uostų didesnė dalis yra dirbtinė, o kiti — tai tik įlankos, jokiais molais nuo vėjo neapsaugotos. Kapštatas yra arčiausiai prie Europos, tai per jį eina didelis prekių, žmonių ir ypač pašto judėjimas. Durbanas yra arčiau prie Pietų Afrikos anglių kasyklų, todėl parankus jų eksportui ir

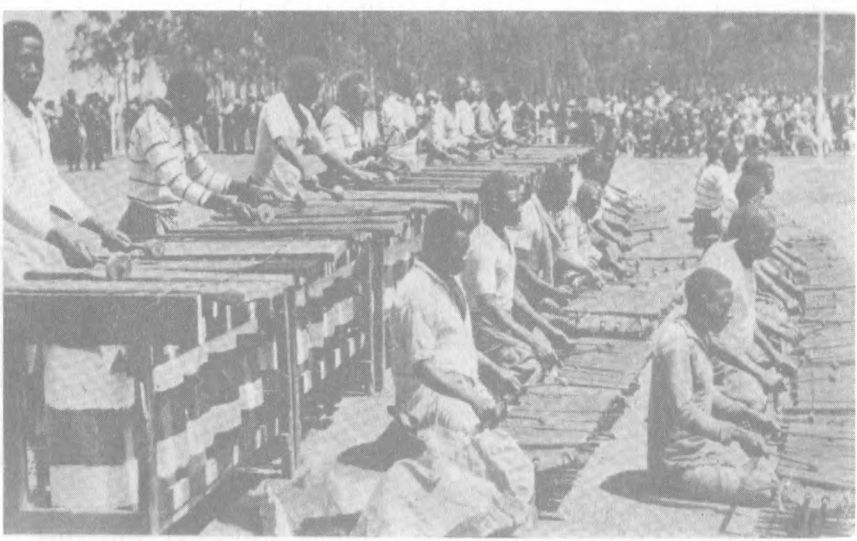

Zulusų orkestras groja savotiškais būgnais. Garsas atsimuša nuo apačioje paristų įvairaus dydžio skardinių dėžučių arba didelių riešutų kevalų.

lankomas daugelio laivų, ypač tų, kurie plaukia aplink Afriką. Turėdamas plačią ir didelę įlanką, Durbano uostas lengvai gali būti praplėstas.

Klimatas

Pietų Afrikos Unija užima padėtį tarp 18° ir 35° pietų lygiagrečių. Išilgai šio krašto iš šiaurės į pietus yra arti 1 900 kilometrų, o jo paviršius įvairus, tai čia yra pakankamai sąlygų keleriopo tipo

Burtininkas-gydytojas apsikarstęs savo vaistais ir gydymo priemonėmis „nuo visų ligų".

klimatui susidaryti. Tad sutinkami Pietų Afrikoje tropinis, dykumų, pusdykumių, mediteraninis ir Kinijos klimatų tipai. Vakarinė Pietų Afrikos dalis ir iš vokiečių užkariauta pietvakarių Afrika beveik negauna lietaus, o karščio turi daug, tai čia vyrauja dykumų klimatas, sukūręs Kalahari dykumą. Tai rečiausiai gyvenama P. Afrikos dalis.

Didžiausiam Pietų Afrikos plote, t. y. beveik visame jos viduryje, vyrauja pusdykumių, subtropinis klimatas. Žiemos mėnesiai (birželis, liepa ir rugpjūtis) čia visuomet labai sausi, visai be lietaus. O ir gretimais mėnesiais — gegužės ir rugsėjo — lietaus labai retai ir nedaug tepasitaiko. Lietaus periodas prasideda spalio mėn., bet kartais jis susivėlina ir įsismagina lyti tik lapkričio mėn., kai dažniausiai čia sėjami javai. Šįmet (1930 m.) beveik visą spalio mėn. išbuvau Pietų Afrikos vidurio aukštuose plokščiakalniuose su pusdykumių klimatu; tuo metu čia tik du kartu ir nelabai smarkiai telijo, mat šįmet (1930 m.) lietaus sezonas susivėlino visu mėnesiu. Žiemos metu čia retkarčiais pasitaiko ir šalčių, paprastai nakčia. Kartą trumpą laiką absoliutinė žemiausia visos Pietų Afrikos temperatūra buvo nukritusi net iki 14 °C žemiau nulio. Paprastos žiemos plokščiakalnių temperatūra nusileidžia tik apie 2 ar 3 °C žemiau nulio ir tik trumpam laikui. Temperatūra žemiau nulio pastoviai išsilaiko tik aukštesnių kalnų viršūnėse, kur ir man teko pastebėti kalnų plyšiuose ir saulei neprieinamose vietose nedideles pusnis susigulėjusio sniego. Absoliutinė aukščiausia Pietų Afrikos temperatūra yra kartą pasiekusi 51 °C pavėsy. Bet toks karštis gali pasitaikyti tik labai retai, trumpą laiką ir išimtinėse vietose. Šiaip vidutinė vasaros temperatūra retai čia pakyla aukščiau kaip 27 °C.

Prie tropinio klimato galima priskirti tik nedidelę Pietų Afrikos dalį, t. y. žemumas šiaurinėje jos daly prie Limpopo upės ir kai kurias vietas Mosambiko pasieny. Čia daugiau šilumos, drėgmės ir vasaros metu europiečiui nesveika gyventi: gresia drugys ir kitos ligos.

Mediteraniniam klimatui priklauso Kaapo provincijos vakarinis

pajūris, palyginti nedidelė zona. Čia beveik visas lietus iškrinta žiemos metu. Tai malonus ir gana įvairus klimatas, labai palankus Kapštato ir jo apylinkės plėtotei.

Kinų klimato tipui galima priskirti tik mažą dalį Indijos okeano pajūrių, kur pasitaiko lietaus visais metų laikais. Čia gerai auga tankūs miškai ir kraštas puikiai tinka cukranendrių plantacijoms (Natalio prov.).

Pajūris prie Atlanto žymiai šaltesnis, nes čia prieina šalta Benguelos srovė, kurios įtaka yra žymi nuo Kapštato iki pat Luandos, šiaurinėje Angoloje, t. y. beveik per 3 000 kilometrų.

Indijos okeano pajūriai kur kas šiltesni, nes čia prie Pietų Afrikos prisiartina Mosambiko šilta srovė, ateinanti iš šiaurės pro Madagaskarą. Šitų dviejų srovių vandenys susitinka Netikroje įlankoje į pietryčius nuo Kapštato. Temperatūros skirtumas tarp šių dviejų srovių jų susitikimo vietoje siekia 7 °C.

Beveik visa Pietų Afrika, ypač jos plokščiakalniai, turi sveiką, labai saulėtą klimatą. Saulėtumo procentas Kapštate siekia 66, Kimberley — 78, Johannesburge — 73, o Londone jis — tik 29, Niujorke — apie 56, Lietuvoje — apie 35—40. Nors Pietų Afrika gauna lietaus palyginti nemažai, bet dėl didelio saulėtumo ir lietaus smarkumo bei trumpumo žymi dalis vandens labai greit subėga į upes smarkiais latakais ir išgaruoja saulės spinduliuose. Daugumas Pietų Afrikos vietų gauna lietaus truputį daugiau negu Lietuvoje, bet dėl anksčiau minėtų priežasčių šitam šiltam kraštui drėgmės neužtenka ir jis dažnai nukenčia nuo sausros.

Sausas, saulėtas Pietų Afrikos klimatas labai sveikas, ypač silpnų plaučių žmonėms, džiovininkams. Šita aplinkybė gerokai padėjo Pietų Afrikai sutraukti didesnį kapitalą krašto ūkiui pakelti. Mat daug D. Britanijos didžturčių persikelia čia gyventi ieškodami saulės bei sveikatos ir iš savo kapitalo įtaiso brangius ir labai puošnius ūkius, plantacijas, pakelia pramonę. Žinoma, Pietų Afrikos klimato malonumai stipriai traukia žmogų į gryną orą, į laukus, todėl sumažina jo darbštumą ir norą knygas skaityti. Šiaurinės Europos

niaurus klimatas priverčia pilietį ilgiau išsėdėti kambariuose arčiau prie knygų, prie protinio darbo. O afrikietis laksto po laukus, domisi sportu, medžiokle, meškeriojimu ir iškylomis. Tai galbūt bent kiek sumažina jo protinį darbštumą ir išsilavinimą. Tai rodo, kad šių saulėtų kraštų žmonės yra gana sveiko, gerai sudėto kūno, tvirti, nors nepasižymi dideliu darbštumu, kurs nesuderinamas su vietos gamtine ir net socialine aplinkuma. Mat fiziniam darbui yra daug pigių juodųjų darbininkų, tai kam gi baltasis labai stengsis.

Augalai

Augalijos pasiskirstymas labiausiai pareina nuo temperatūros, šviesos, drėgmės ir dirvos. Šie dalykai Pietų Afrikoje labai įvairūs, tai įvairi ir jos augalija. Į natūralų augmenijos apdangalą labai daug atmainų įnešė baltieji kolonistai. Jų atgabenti Meksikos kaktusai, serenčiai (angl. *marigold*), krūmai *rhenoster* (angl.) paplito nepaprastai greitai, išstūmė naudingesnes vietines rūšis ir virto krašto prakeikimu. Daug kur europiečiai įsodino ir naudingų medžių, kurių pirmiau čia nebuvo. Aplink Pretoriją, Johannesburgą, Kapštatą ir kitus miestus prisodinta ne tik alėjų ir parkų, bet ir didelių miškų, kuriuose auga ir plečiasi įvairios rūšys iš Europos atgabentų pušų, eglių, kedrų, akacijų, ąžuolų ir Australijos kelių rūšių eukaliptų.

Bendrai kalbant, Pietų Afrikos augaliją galima padalinti į tris zonas: miškus, stepes (žolių kraštas) ir dykumas.

Tikras, tankus ir didelių medžių miškas sutinkamas tik nedaugely Pietų Afrikos vietų: visų pirma, tai Knysnos ir Tzitzikamna (sk. Cicikamos) miškai pietų pajūry ir rytinės bei šiaurinės Drakensbergo kalnų pašlaitės Nataly ir Transvaaly. Minėtose vietose daugiau ir medžių. Rytinėse pajūrių pašlaitėse nuo East Londono iki pat portugalų Delagoa įlankos teko matyti siaurą, beveik tropikų miško ruožą, lygiagretų su Indijos okeano krantu.

Kaapo provincijos vakarinė dalis apdengta retais, žemais krūmais,

kuriuose auga nepaprastai daug įvairių ir gražių gėlių. Didesnis Pietų Afrikos plotas tinka retiems krūmams *bush veld*. Krūmynai panašūs į retą sodą ar parką, neaukštų ir plačiomis viršūnėmis apysausių medžių, šakotų, kreivų, statybai netinkamų.

Bet visų didžiausia P. Afrikos dalis yra apaugusi tik žolėmis. Tai monotoniškos stepės, medžiais paįvairintos tik kur ne kur upių ir upelių pakraščiuose. Šaltos ir labai sausos žiemos metu stepės pilkos, gelsvos. Bet atėjus šiltesnei ir drėgnai vasarai milžiniški stepių plotai apsidengia žalia staltiese, pamarginta įvairiaspalvių gėlių. Stepių zonoje europiečiai pradėjo veisti miškus; jie gerokai čia jau išsiplėtė ir dar labiau išsiplės.

Trečiajai, arba dykumų, zonai tenka tiktai vakarinis Pietų Afrikos Unijos pajūris, vadinamasis Namibų kraštas. Čia lakiojo smėlio kopos neleidžia augalijai įsigalėti. Jai gretima zona — tai pusdykumių kraštai, sutinkami šiaurinėje Kaapo provincijos daly (Karroo) ir Namakų krašte. Iš pirmo žvilgsnio šie kraštai atrodo kaip visiški tyrai, tačiau įsižiūrėję pamatysime, kad čia vis dėlto esama net labai savotiškos augalijos. Vis tai daugiausia kserofilinės rūšys, prisitaikiusios prie didelės sausros ir staigių temperatūros skirtumų. Jų šaknys puikiai prisitaikiusios. O nemaža yra ir tokių rūšių, kurias tikrai sunku net pamatyti, nes savo spalva ir forma jos visiškai panašios į nedidelius (kiaušinio didumo) akmenis. Tik labai gerai įsižiūrėjęs įsitikini, kad čia vis dėlto ne akmenys, bet maskuojamųjų spalvų ir formų augalai.

Gyvūnai

Gyvūnijos srityje europiečiai padarė dar didesnių perversmų. Prieš europiečių įsigyvenimą čia braidžiojo po stepes ir krūmus tūkstantiniai pulkai antilopių ir gazelių, o paskui jas sekė būriai liūtų, leopardų, gepardų ir kitų plėšriųjų gyvūnų. Visose upėse mirko milžinai hipopotamai (begemotai arba upės arkliai) ir krokodilai. Daug buvo žirafų, stručių, raganosių, zebrų ir kt. Dabar

yra dar visų čia paminėtų gyvūnų, bet tik mažais būreliais ir retose, nuo miestų ir sodybų tolimose vietose.

Leopardai pasislėpė Kaapo ir Transvaalio sunkiau prieinamuose kalnuose. Liūtai pasišalino į Limpopo upės karštą slėnį ir į Bečuanų žemę. Drambliai ir hipopotamai nudūlino į portugalų Mosambiko pasienį, nors mažesni dramblių būreliai dar sutinkami ir Knysnos miškuose, Kaapo pietinėje dalyje. Gepardai jau labai reti ir randami tik šiaurės Transvaaly ir Bečuanų žemėje. Visame krašte dar sutinkama po truputį šakalų, hienų, laukinių šunų ir lapių. Bet jų irgi retėja nuo ūkininko šautuvo. Babuinų dar gausu visuose kalnuose. Keletas rūšių beždžionių gyvena dar daugely Pietų Afrikos vietų. Gausiausia smulkių graužikų: kiškių, voverių, įvairių pelių, žiurkių ir galiausiai dygliakiaulių. Šių smulkiųjų yra čia apie 150 įvairių rūšių.

Gausu dar ir paukščių: jų yra apie tūkstantį rūšių. Tarp jų sutinkami ir mūsų emigrantai — baltasis gandras ir kregždė. Puikiai dar galima pasimedžioti čia kurapkų, fazanų, laukinių pataršku, ančių ir kitokių vandens paukščių. Strutis sutinkamas tik pietvakarių Afrikos dykumose. Tačiau naminių ir su geresnėmis plunksnomis stručių daug kur čia galima rasti specialiuose ūkiuose.

Roplių vis dar gausu: krokodilai, vėžliai, driežai ir įvairios gyvatės turi Pietų Afrikoje dar pakenčiamas gyvenimo sąlygas. Žinoma, didiesiems darosi vis blogiau, nes juos lengviau medžioti.

Afrikos upės neturtingos vietinių žuvų. Beveik visose upėse sutinkama angliškai vadinamos *yellowfish* (ūsoriukas), *barbel* (ūsorius) ir *tigerfish* (dryžuotoji tigrinė tetra) — pikta, dideliais dantimis, plėšri žuvis. Europiečiai įveisė čia upėtakių (angl. *trout*) — šie labai čia paplito ir lengvai meškeriojami srauniose P. Afrikos upėse.

Vabalų yra čia daug ir visokių rūšių. Iš kenksmingų galima paminėti skėrius, baltąsias skruzdes ir musę cėcė. Skėriai jau baigiami išnaikinti. Musės cėcė sutinkamos tik mažame P. Afrikos plote: europiečių gyvenamose vietose jų visai nėra.

Žvėrių rojus

Kaip minėjau, europiečių geri šautuvai baisiai praretino gyvūnų karalystę Pietų Afrikoje. Tūkstančius antilopių pakeitė dideli pulkai avių ir Angoros ožkų. Šautuvai grasino išnaikinti paskutinius žvėrelius. Tai pastebėjo Pietų Afrikos Respublikos prezidentas Krügeris, pagarsėjęs savo išmintimi visame pasauly ir laikomas naujų amžių Saliamonu. Visaip gelbėjęs savo žmones būrus, jis nusprendė išgelbėti nuo pražūties ir laukinę gyvūniją. Savo valdomoje Transvaalio žemėje, Mosambiko pasieny, jis atskyrė apie 23 000 km^2 girių, krūmų ir savanų ir atidavė tą plotą, kurs beveik lygus pusei neprikl. Lietuvos, laukiniams gyvūnams. Tad Krügerio nacionalinis parkas yra didžiausia ir įdomiausia šios rūšies įstaiga visame pasauly. Net Yellowstono nac. parkas Amerikoje yra tris kartus mažesnis už Krügerio parką. Smarkiausios bausmės tiems, kurie čia drįsta užmušti kokį žvėrelį. Tai laukinės gyvūnijos šventovė. Dėl Krügerio išminties šiandien Pietų Afrika turi didelę mokslinę įdomybę. Laukiniai gyvūnai gana greit pajuto, kad čia jiems saugi vieta. Per 30 metų įpratę branginti Krügerio parką, jie renkasi čia dideliais būriais ir stengiasi laikytis jo ribose, kad nepatektų į baltųjų medžiotojų ugnį. Juodieji medžiotojai daugeliui stambesnių žvėrių nepavojingi, nes kolonistų valdžia visoje Afrikoje draudžia jiems šaunamuosius ginklus turėti, o su strėlėmis ne visus gyvūnus lengvai nudėsi.

Krügerio parke milžiniškose savanose ir krūmuose šiandien braidžioja apie *šimtą tūkstančių* stambiųjų laukinių gyvūnų: pulkai dramblių, liūtų, raganosių, žirafų, kudu, gnu ir nesuskaitoma daugybė kitų antilopių ir gazelių. Upėse mirksta gausybė krokodilų ir hipopotamų. Kiek retesni leopardai ir gepardai. Yra nemažai ir laukinių šernų, įvairių beždžionių ir babuinų. Paukščių irgi tiršta. Žodžiu, gyvybė čia virte verda, pati save naikina, bet lygiai sparčiai surytus ar galą gavusius pakeičia naujais egzemplioriais. Visoms šioms įdomybėms ir grožybėms pamatyti yra įtaisytas vienas kelias į Krügerio parko gilumą, tad neišlipdamas iš automobilio gana

saugiai galį pažvelgti žvėrių karaliui liūtui tiesiai į akis. Čia ir plėšriųjų nusistatymas kitoks: jie žino, kad čia žmogus jų neliečia, tai ir jie pagerbia žmogų. Visi gyvūnai mažiau čia rodo baugštumo ir bailumo. Labai gerai parinkti gyvūnų ir gamtos mylėtojai sargai prižiūri čia tvarką ir įstatymų vykdymą. Tai tikras žvėrių rojus, jų karalystė ir šventovė.

Jau prieš 60 metų tokios rūšies parkus, laukinės augalijos ir gyvūnijos rezervatus pradėjo steigti modernios valstybės: Šveicarija, Vokietija, Jungtinės Valstybės, Kanada ir kitos. Štai po karo atgimusi Lenkija jau įsisteigė tokių rezervatų net 40 įvairiose krašto vietose įvairiems gamtos tipams apsaugoti. Lietuvoje irgi skubiai reikia bent kelių tokių rezervatų: pajūry, žemapelkėse ir ežeruose, kalnų (Aukštaičių) ežeruose, stambiuose miškuose ir t. t. Tuomet apsaugotume lietuviškos gamtos tipus ir gal dar įveistume net tokių gyvūnų, kurie mūsų krašte jau išnyko, bet dar pasitaiko pas mūsų kaimynus.

Žemės ūkis Pietų Afrikoje

Pietų Afrikoje žemė matuojama margais (angl. *morgen*), kurie čia vos trupučiuką mažesni už hektarus. Visiems Pietų Afrikos ūkiams priklauso apie 97 milijonus margų, iš kurių įdirbama tik šeši milijonai. Visa kita — daugiausia ganyklos arba nenaudojama žemė.

Kad ir yra didelių aukso, deimantų, anglių ir kitokių kasyklų bei augančios pramonės, Pietų Afrikos ekonomikoje vis dėlto svarbiausias vaidmuo priklauso žemės ūkiui su visomis įvairiomis jo šakomis. Šiame dideliame krašte yra labai daug įvairių gamtinių sąlygų, kurios nustato įvairią ir ūkio kryptį.

Iš javų Pietų Afrikoje pirmą ir svarbiausią vietą užima kukurūzai, sėjami aukštesnėse Natalio, Transvaalio ir Oranijos vietose. Jais maitinasi keli milijonai vietinių negrų ir dalis baltųjų ūkininkų, o nemažai lieka ir eksportui. 1928 m. kukurūzų eksportuota už 200 milijonų litų. Pietų Afrikos kukurūzai auga sausame klimate, tai

grūduose mažiau vandens ir jie geriau tinka eksportui į tolimas šalis.

Po kukurūzų eina kviečiai. Jie nelabai tinka duonai, bet puikiai tinka visokiems pyragaičiams ir tortams kepti. Tad dalį jų P. Afrika eksportuoja, bet žymiai daugiau importuoja duonai tinkamų rūšių. Jie daugiausia auginami pietinėje Kaapo provincijos daly.

Nemažai sėjama avižų, sorgų (angl. *kaffircorn*), truputį miežių ir bulvių. Iš pramoninių žemės ūkio produktų didelę reikšmę turi cukrus, kurio eksportuojama už 50 milijonų litų (1928 m.), medvilnė, tabakas ir šiek tiek arbata, kurios dar nedaug auginama Natalio provincijoj, kur esti daugiau lietaus visais metų laikais.

Pietų Afrika — palaimintas vaisių kraštas. Aplink Kapštatą, Paari ir Stellenboschą bei Worcesterį klimatas ir dirva puikiai tinka vynuogėms. P. Afrikoje pagaminama nemažai geros rūšies vyno ir jis eksportuojamas į D. Britaniją. Daug gausiau yra paplitę apelsinai, citrinos, mandarinai ir kitokie pietų vaisiai, kurie čia prinoksta jau gruodžio pradžioje ir prieš pat Kalėdas suspėja patekti ant Londono stalo, kai ten už šviežius vaisius mokamos kaip tik aukščiausios kainos.

Gyvulių ūkis

Neapmatomos savanos ir reti krūmokšniai teikia Pietų Afrikoje patogias sąlygas geros rūšies avims auginti ir vilnoms išgauti. Šis kraštas, ypač Didysis Karroo (Kaapo prov.), virto milžiniškomis avių ganyklomis, kuriose apie 48 milijonus šių gyvulių graužia apysauses plokščiakalnių žoles. Arti 90 procentų tų avių yra merinosai arba kitos geros vilnų rūšys. Tad Pietų Afrikos eksporte vilnoms tenka pirmoji po aukso vieta: jų 1928 m. eksportuota už 850 milijonų litų. Tai beveik tris kartus daugiau negu visas Lietuvos eksportas.

Pietų Afrika turi apie 11 milijonų galvijų, daugiausia vietinės rūšies — afrikanų. Jie plačiai naudojami sunkiems vežimams traukti ir laukams įdirbti.

Pieno gamybai yra nemaža olandiškos rūšies karvių, bet jos čia kiek išsigimsta, neduoda tokių gerų rezultatų kaip minkštose ir vandeningose Olandijos žemumose. Arklių čia yra arti 900 000, asilėnų — 140 000 ir asilų — 700 000. Arkliai gerai tarpsta tik pietinėje krašto daly, o šiaurėje juos apninka įvairios ligos. Arklio vaidmuo šiame krašte jau baigiasi, nes greitam susisiekimui beveik kiekvienas ūkininkas turi kokį automobilį ar motociklą, o sunkenybes vežioja jaučiais. Arkliai daugiausia anglų ir arabų veislės, išaugę į vietinį, kiek savotišką tipą.

Kiaulių P. Afrikoje irgi palyginti nedaug — apie 900 000. Bet ožkų tai net 8 milijonai. Tarp jų yra apie pusantro milijono iš Mažosios Azijos kilusių Angoros ožkų, kurios duoda ilgą, švelnią kaip šilkas ir labai baltą, blizgančią vilną, vadinamą moheriu. Moherio 1928 m. eksportuota už 35 milijonus litų.

Moterims atsisakius nešioti „paukščių lizdais" ir didelėmis plunksnomis papuoštas skrybėles, stručių ūkių Pietų Afrikoje pradėjo mažėti, bet vis dar auginama apie 32 000 stručių, ypač pietinėje daly, kur irigacijos priemonėmis želdinama šių paukščių mėgstama liucerna (angl. *alfalfa*). Manoma, kad šita ūkio šaka dar labiau sumažės.

Lietaus stoka ir nevienodas jo pasiskirstymas visais metų laikais gerokai apsunkina ūkininko gyvenimą. Šioje srityje gelbsti dideli upių tvenkiniai, vandens rezervai, kuriuose sutaupomas lietingos vasaros vanduo, kad juo būtų galima iriguoti nors mažus, bet pelningus laukelius ir žiemos metu.

Gyvulių ganykloms naudojama žemė sausesniu klimatu negali būti labai produktyvi. Tad gerai gyventi galima tik iš didelio žemės ploto. Tipiški šio krašto ūkiai turi po kelis šimtus ir tūkstančius margų. Tačiau, kur pavyksta pritaikyti ūkiui irigaciją, ten ir iš kelių margų galima gražiai pragyventi įdiegus nuolat laistomus sodus ir daržus.

Kasyklos ir pramonė

Iki 1886 m. Pietų Afrika buvo visiškai žemės ūkio ir gyvulių

auginimo kraštas. Baltųjų gyventojų tais metais čia būta arti pusės milijono. O 1930 m. jų čia jau arti dviejų milijonų. Iš kurgi ir kodėl jų čia taip greit ketveriopai padaugėjo? Apie 1870 m. jau buvo įsteigtos deimantų kasyklos Kimberley apylinkėje, bet deimantų pirmasai „karštis" greit praėjo ir nesušildė daugelio kišenių. 1873 m. aukso aptikta Lidenburge, 1884 m. — Barbertone ir 1886 m. — Witwatersrande. Paskutinis atradimas supurtė visą Pietų Afriką, sužavėjo net visą avantiūristų ir judriųjų greito turto ieškotojų pasaulį. Daug senų afrikiečių mesdavo ūkius ir bėgdavo į aukso kasyklas. Prie jų prisijungdavo daug naujų laimės ieškotojų iš Europos ir kitų pasaulio dalių. Baltųjų žmonių skaičius sparčiai augo, o drauge ir maisto produktų bei kitų reikmenų paklausa. Atėjo ir ūkininkui geresni laikai. Auksas pagimdė ir grybo greitumu išugdė didžiausią Pietų Afrikos miestą — Johannesburgą, naujų amžių pasakišką Ofyrą. Auksas pasklido ir ūkininkų kišenėse bei pakėlė ūkių produktyvumą. Aukso perteklius pradėjo varvėti ir į gimstančios pramonės gyslas. Auksinis raktas atidarė platesnes ir gilesnes kitų mineralų kasyklas. Auksas atskleidė žemės gelmių paslaptis, kurias pajutę bėgo čia dešimtys tūkstančių Rytų Europos žydų. Šiandien Pietų Afrika iškasa aukso daugiau negu visas likęs pasaulis drauge. O prie aukso dar prisideda deimantai, akmens anglis, varis, švinas, asbestas ir sidabras. O tai tik pradžia. Atrandama vis dar daug naujų kasyklų ir naujų mineralų. Pietų Afrika — tai didžiausių turtų kraštas. Per vienerius metus (1928 m.) iškasama visų šių mineralų už 3 milijardus 300 milijonų litų. Tai labai pakėlė ir likusią Pietų Afrikos pramonę, kurios metinė apyvarta (1927—1928 m.) yra apie penkis milijardus litų. Taigi P. Afrika yra tikrai didelė ekonominė galybė.

Susisiekimas ir prekyba

Seniau prekių transportas Pietų Afrikoje eidavo dideliais keliolika jaučių pakinkytais vežimais, o lengvą ekspresą pavaduodavo mažas,

dviem ratais, lengvutis vežimėlis, pakinkytas greitu arkliu. Kas norėdavo dar greičiau pasiekti kokią vietą, jodavo arkliu raitas.

Pirmieji geležinkeliai P. Afrikoje pradėti statyti 1860 m. Bet jų statyba sparčiai išsiplėtė tik nuo 1886 m., kai buvo atrasta Witwatersrande aukso ir kai gimė Johannesburgas, tapęs didžiausiu geležinkelių mazgu. Dabar P. Afrikos valdžia turi daugiau kaip 20 000 km geležinkelių. Šalia jų yra daug gerų plentų ir vieškelių, kuriais 1928 m. važinėjo 113 000 lengvųjų automobilių, 17 700 autobusų ir sunkiųjų automobilių bei 34 000 motociklų. Taigi kas ketvirta šeimyna jau turi vieną lengvąjį automobilį, kurių skaičius sparčiai auga, ir netoli jau laikas, kai kiekvienas baltasis afrikietis turės savo šeimynoje automobilį.

Nesant naviguojamų upių, beveik visas prekių transportas iš krašto gilumos į uostus ar atgal eina geležinkeliais. Pietų Afrikos Unija turi penkis uostus, kuriuos čia paminėsiu, sustatęs eilėn pagal jų svarbą (1928 m.), atsižvelgdamas į iškraunamų ir įkraunamų prekių tonažą: Durbanas — 5 050 000 tonų, Kapštatas — 1 700 000 t, Port Elizabeth — 770 000 t, Cast Londonas — 630 000 t, Mossel Bay — 42 000 t. Yra ir keletas visai menkučių uostų, kur iškraunama ar įkraunama tik po keletą tūkstančių tonų. Visi uostai priklauso valdžiai.

P. Afrika eksportuoja (1928 m.) už 96 540 000 svarų sterlingų, o importuoja už 79 milijonus svarų sterlingų. Apie 43 proc. jos importo ateina iš D. Britanijos, apie 15 proc. — iš Britų dominijų ir kolonijų, 16 proc. — iš Jungtinių Valstybių, 7,5 proc. — iš Vokietijos, o iš kitur — po mažiau. Apie du trečdaliu jos eksporto eina į D. Britaniją ir jos kolonijas, o kitas trečdalis daugiausia į Belgiją, Vokietiją, Prancūziją ir Jungtines Valstybes. P. Afrikos eksporto pirmą vietą užima mineralai — 57 282 000 svarų sterlingų, paskiau žemės ūkio ir gyvulininkystės prod. — 31 815 000 svarų sterlingų. Iš vietinės pramonės kol kas beveik neeksportuojama, nes jos gamyba dar nepatenkina visų savo krašto reikalavimų, bet ateity tikimasi ir šios srities eksportą pradėti ir išplėsti.

Gyventojų tautybė ir tikyba

Pagal paskutinį pilną gyventojų surašymą 1921 m. Pietų Afrikos Unijoj buvo 1 519 000 baltųjų, 4 698 000 negrų ir negridų, 546 000 visokio mišinio ir 166 000 azijiečių, iš viso — 6 929 000 gyv. Dabar jų skaičius galėtų būti apie 8 300 000, tarp kurių yra apie 1 900 000 baltųjų. Taigi dėl didelio gyventojų mišrumo čia kyla labai painus tautinis ir rasinis klausimas, beveik konfliktas.

Visų pirma, čia jaučiamas didelis interesų priešingumas tarp baltųjų ir kitų rasių. Baltieji jokiu būdu nesutinka pripažinti lygių politinių, ekonominių ir socialinių teisių kitų rasių žmonėms. Negrai ir jų mišinys su kitomis rasėmis čia neturi balsavimo teisių. Jiems užleidžiami tik paprasčiausi darbai ir tai už mažesnį atlyginimą. Jiems yra atskiri tramvajai, vagonai, restoranai, bažnyčios ir kinoteatrai, nes jiems neleidžiama lankytis tose pačiose įstaigose kaip europiečiams. Atskiros jiems ir mokyklos, misionierių vedamos, bet tų mokyklų dar labai nedaug. Devyniose aukštosiose P. Afrikos mokyklose mokosi apie 7 000 studentų, bet vien tik baltųjų. Juodieji čia nepriimami. Juodųjų labiausiai nemėgsta būrai, kiek labiau juos toleruoja anglai. Negrų savimonė dar labai menka. Masės nieko nenusimano apie žmogaus ir piliečio teises, todėl dažniausiai jaučiasi gerai ir esamomis sąlygomis. Bet labiau apsišvietusiems jau kyla pavydas ir noras lygybę pasiekti. Rasinė sąmonė gali ateity lengvai pasiekti ir platesnius sluoksnius, kuriems uždrausta dabar organizuotis. Tuomet europiečių padėtis gali pasidaryti pavojingesnė. Pažymėtina, kad ir baltieji socialistai nepripažįsta juodiesiems lygių darbo ir atlyginimo teisių.

Toliau, baltieji turi nesusipratimų ir su azijiečiais, indais ir malajiečiais. Šie daug gabesni už juoduosius ir dėl to europiečiai turi labiau su jais skaitytis ir jiems pripažįsta daugiau teisių ir užleidžia šiek tiek geresnius darbus. Azijiečiai labai dažnai sutinkami restoranuose ir krautuvėse kaip tarnautojai. Nors jų spalva tik truputį šviesesnė, azijiečiai iš aukšto žiūri į negrus ir su jais nesimaišo.

Baltieji gerokai prisibijo ir aviečių įsigalėjimo, nes šie labai mažai valgo, menkiau rengiasi, daug pigiau gyvena, todėl esant visiškai lygybei lengvai galėtų europiečius nukonkuruoti visose gyvenimo srityse ir išstumti iš daugelio darbų bei pagriebti visą prekybą.

Bet tarp baltųjų irgi nėra visiškai darnaus sugyvenimo ir vienybės. Jie skirstomi į tris grupes: būrus, arba afrikanus, britus ir žydus. Afrikanų yra milijonas, taigi truputį daugiau negu anglų. Jie gyvena daugiausia ūkiuose ir mažesniuose miesteliuose. Anglai, arba plačiau tariant britai (nes čia daug ir škotų), sudaro daugumą Natalio provincijoj, rytinėje Kaapo provincijos daly ir didesniuose miestuose: Johannesburge, Kapštate, Durbane, Port Elizabeth ir East Londone. Afrikanų dauguma tik dviejuose žymiuose miestuose, t. y. Pretorijoj ir Bloemfonteine. Anglų rankose kasyklos, pramonė, žymi dalis prekybos ir dalis stambiųjų ūkių bei plantacijų. Tad ekonomiškai anglai daug stipresni už afrikanus. Bet afrikanai labai atspari, patvari ir nepaprastai karinga tauta. Tad ir tokiems anglams ji drįsta ir gali parodyti savo jėgą, kurią nugalėti nepaprastai sunku. Juk visas pasaulis stebėjosi, kaip pusė milijono būrų trejus metus kariavo su milžiniška britų imperija, ją labai privargino ir vis dėlto privertė pasirašyti kompromisinį susitarimą dėl taikos. Nuo 1910 m. afrikanai įgyja vis daugiau ir daugiau teisių ir net politinės persvaros krašte. Dabar jų dauguma parlamente. Iškovota abiejų kalbų visiška lygybė. Bet kokie visų valdiškų įstaigų užrašai, įstatymai, pinigai ir dokumentai spausdinami dviem kalbomis: afrikanų ir anglų. Afrikanų vaikai visi angliškai mokosi, o anglų tik dalis afrikanų kalbos pramoksta, tad valdiškas tarnybas greičiau gauna afrikanai, nes čia reikia mokėti abi kalbas. Tarp šių dviejų tautų vyksta įtempta kova ir konkurencija. Seniau būrai būdavo prasčiau išsilavinę už miestelėnus anglus, tad pastariesiems geriau sekdavosi. Dabar suorganizuota tokia švietimo sistema, kuri suteikia galimybę labiausiai izoliuotam būrui valdišku asilu ar automobiliu siųsti savo vaiką į mokyklą, ir labai stropiai žiūrima, kad jis iš tikrųjų mokytų visą savo paprastai labai gausingą šeimą. Taip būrų pilietinė ir tautinė

vertė sulyginama su anglų ir būrų persvarai praskinamas kelias. Žinoma, šita kova vyksta daug kultūringesnėmis priemonėmis negu Lenkijoj: P. Afrika vis dėlto nesusidūrusi su politiniais kaliniais, visokiais draudimais, mokyklų ir organizacijų uždarymu. Tad kraštas nesibijo jokių netikėtų suiručių ar neramumų.

Trečia baltųjų grupė – žydai. Jų čia yra apie 80 000, o gal ir daugiau. Žydų nemėgsta daugelis anglų, būrų ir negrų. Paskutiniu įstatymu kaip tik norėta visiškai suvaržyti žydų įvažiavimą į šią šalį. Jų čia nemėgsta dėl prekybos metodų ir nešvaraus, skurdaus gyvenimo. Tačiau nemėgstama nevienodai. Kaip vienas žydas Kapštate išsitarė: būrai žydų neapkenčia (angl. *hate*), o prieš neapykantą yra dar šioks toks ginklas; ji mažiau pavojinga. O anglai nejaučia žydams ypatingos neapykantos, bet žiūri į juos su panieka (angl. *despise*). Prieš panieką daug sunkiau kovoti, nes anglai dažnai moka gražiai ją paslėpti. Ir tai yra tiesa.

Religinių kovų kaip ir visose britų dominijose čia nėra, nes pagal britų paprotį kiekvienai religijai pripažįstama tokios teisės, kurios yra beveik lygios kultūrinei autonomijai. Pagal 1926 m. statistiką tarp europiečių čia yra: 832 000 afrikanų reformatų, 311 000

Negriukai sulindę į dramblio kanopas.

anglikonų, 105 000 metodistų, 80 000 presbiterijonų, 72 000 žydų, 71 000 katalikų ir kitų po mažiau. Kiekviena tų tikybų naudojasi visiška laisve ne tik bažnyčiose, bet ir savose auklėjimo įstaigose, kurios yra valstybės subsidijuojamos.

Dauguma negrų (3 373 000) neturi jokios organizuotos religijos, o mažesnė dalis vis dėlto priklauso daugiausia metodistams — 730 000, paskiau anglikonams — 420 000, afrikanų reformatams — 276 000, liuteronams — 243 000, kongregacionistams — 146 000, presbiterijonams — 116 000, katalikams — 82 000, baptistams — 24 000.

Azijiečiai daugiausia musulmonai ir hinduistai.

DVIDEŠIMTAS LAIŠKAS

Portugalų Rytų Afrika

Iš europiečių Rytų Afrikos pajūry pirmieji pasirodė portugalai. Jau 1480 m. čia sausžemiu atvyko Indijon siunčiamas Pedro de Covilha (sk. Kovilija) ir aplankė Sofalą, šiek tiek į pietus nuo dabartinės Beiros. 1486 m. netoli šių pakrančių pasirodė Bartholomeu Diazas. 1497 m. čia atplaukė Indijon vykdamas garsusis Vasco da Gama. Taigi portugalams priklauso šių Indijos okeano vakarinių pakraščių pirmųjų tyrinėtojų garbė.

Portugalų kolonizacija Rytų Afrikos pakraščiuose prasidėjo 1505 m., kada P. de Anhaya įplaukė į Sofalos upę. Nuo to laiko portugalai įvairiomis sutartimis, dažnai geruoju, kartais piktuoju, ėmė įsitvirtinti Rytų Afrikos pajūriuose ir čia užėmė didelius plotus. Čia jiems teko susikirsti su įsigalėjusiais arabais, vėliau su turkais ir olandais. Dabar ši portugalų kolonija turi apie 770 000 km^2, t. y. pusantro karto didesnė teritorija už Vokietiją. Iš vakarų pusės jos sienos susitinka su britų kolonijomis, o rytuose ją supa ilgas Indijos okeano pajūris, kuris driekiasi nuo 10° 40' iki 26° 52' pietų platumos.

Taigi visa kolonija yra pietiniame žemės pusrutuly, gerokai į pietus nuo pusiaujo.

Portugalų Rytų Afrika žinoma dar ir Mosambiko vardu, bet šiuo vardu vadina ir mažutę salą prie šiaurinio kolonijos pakraščio, kur nuo XVI amžiaus pradžios portugalai įsteigė to paties vardo uostą, tvirtovę ir miestelį, saugų (saloje!) sustojimo punktą laivams, plaukiantiems į tolimą Indiją. Ši vieta taip išgarsėjo ir pasidarė svarbi, kad jos vardu pradėta dažnai vadinti ir visą didžiulę portugalų Rytų Afriką.

Paviršiaus atžvilgiu portugalų Rytų Afrika skirstoma į tris zonas: pajūrio žemumą, vidurio plokščiakalnius ir aukštuosius plokščiakalnius. Pajūrio zonos aukštumas siekia iki 200 metrų, bet didžiausi jos plotai yra daug žemesnėse aukštumose. Vidurio plokščiakalnių zonoje retai pasitaiko vietų, aukštesnių kaip 600 metrų, o aukštieji plokščiakalniai vakarų pasieniuose aukščiausioje savo vietoje, Gorongozos kalnuose, pasiekia arti 2 000 metrų. Tačiau Mosambiko apskrities žemumose išsišauna aukštyn staigių pakilimų, sudarančių bent kiek izoliuotus Namuli kalnus, kurie pasiekia net 2 400 metrų ir laikomi aukščiausiais visos kolonijos kalnais.

Viso raityto portugalų Rytų Afrikos pajūrio ilgumas siekia apie 2 300 km. Šitame pajūry yra šiek tiek mažučių salų ir pusiasalių. Daug upių ir upelių, kurių didesnės prasideda britų kolonijose, pereina skersai koloniją ir pasiekia Indijos okeaną, į kurį per plačias savo žiotis verčia smėlį ir dumblą. Žiotyse ir įlankose įsitaisė nemažai uostų, kaip Lourenço Marques, Inhambane, Beira, Chinde (sk. Šinde), Quelimane, Mocambique, Memba, Porto Amelia ir kiti. Lourenço Marques laikomas vienu geriausių visos Afrikos uostų. Svarbiausiomis šio krašto upėmis tenka laikyti Limpopo ir Zambezi. Limpopo prasideda Transvaaly, netoli Johannesburgo, o Zambezi – Angoloje, netoli Kongo pasienių. Išplaukusi iš portugalų Angolos, pereina per britų Rodezijas ir Indijos okeanan patenka vėl per portugalų kolonijas. Jos žiotys čia suskyla į septynias šakas, iš kurių Chinde geriausiai tinka laivams, nors ji

siauresnę už kitas žiočių šakas. Be didelės Zambezi ir Limpopo, navigacijai taip pat turi reikšmės palyginti nedidelė Pungue upė, kurios žiotyse įsitaisė Beiros uostas ir miestas. Portugalų kolonijos ribos vakaruose prieina prie didelio Nyassos ežero, kuris visas tinka dideliems laivams plaukioti. Čia portugalai turi vienintelį Metangulos uostą.

Portugalų Rytų Afrikos klimatas tropinis, jis turi du skirtingus pusmečius: drėgnesnį (nuo lapkričio iki balandžio mėn.) ir sausesnį (nuo gegužės iki spalio mėn.). Lapkritis, gruodis ir sausis laikomi karščiausiais mėnesiais, gegužė, birželis ir liepa — šalčiausiais. Pietinėje daly, prie Lourenço Marques, pasireiškia didesni temperatūros skirtumai tarp žiemos ir vasaros; čia birželio mėn. (žiemą) vidut. temperatūra esti apie 18,5 °C, o sausio mėn. — 26 °C. Kitos pajūrio vietose žiemos temperatūra būna nuo 20,5 °C iki 23,5 °C, o vasaros — nuo 27 °C iki 29 °C. Žinoma, aukštuose plokščiakalniuose yra ir tokių vietų, kur žiemos temperatūra retkarčiais nusileidžia iki nulio. Lietaus pajūry iškrinta nuo 700 iki 1 400 mm (Lietuvoje vidutiniškai iškrinta arti 600 milimetrų).

Portugalų Rytų Afrikoje gyvena apie 3 500 000 gyv., tarp kurių yra daugiau kaip 25 000 europiečių, apie 8 000 indų ir arti 1 000 kinų. Negrai priklauso įvairioms bantų grupės tautoms ir tautelėms.

Į Lourenço Marques

Iš Durbano, „Usaramo" kely paskutinio Pietų Afrikos Unijos uosto, išplaukėm lapkričio 15 d. Keleivių gyvenime gyvumo mažai, nes jų nelabai daug, o tarp jų jaunimo dar mažiau. Tai rengiami šokiai vakarais prašliaužia nežymiai ir net nuobodžiai. Keletas porelių truputį apsisuka, pačiužinėja fokstrotą ir vėl lenda kur į pašalį atsisėsti. Dėl to ir garlaivio vadovybė nebedrįsta kasdien rengti šokių: pasitenkina pora vakarų per savaitę. Publika labai mišri ir dažnai keičiasi: vieni įlipa, kiti išlipa. Taigi kas antrą dieną

pasiekdami vis naują uostą gauname vis naujų, nepažįstamų keleivių, tarp kurių vyrauja anglosaksų grupė. Bet yra ir vokiečių, belgų, portugalų ir žydų. Trečioje klasėje matyti keletas kinų ir indų. Su anglais pažintys ne taip greit mezgasi kaip tarp žmonių iš kontinento. Yra tarp jų akmeninių tipų, kurie ištisas valandas greta viens kito išsėdės nepratarę nė žodžio. Ką jie mano — sunku pasakyti. Bet jų veido išraiška nuobodi, neįdomi, sausa ir, rodos, nedraugiška. Tai dažniausiai visokie kolonijų biznieriai ir valdininkai, dažnai labai apdžiūvusios sielos žmonės, o proto taip pat negausiai. Tačiau labai patvarūs prie karčemų stalo. Ten jie ilgai stovėdami tuština degtinės stikliukus ir iš lėto kalba apykvailes kalbas. Indijos okeanu plaukiant šiuo kartu lyg ir tuštoka: vos vieną kartą per dieną tenka pamatyti iš bangų išsikišusią kokios žuvies keterą — tai beveik ir viskas. Tik vieną vakarą nudžiugino savotiška fosforescencija bangų keterose: vėjo ir ypač laivo sujudintų bangų keterose sužiba šviesiai melsva spalva dideli mikroskopinės gyvybės plotai ir nušviečia neaprėpiamas tamsaus okeano platybes. Bet ši fosforescencija nė iš tolo negali prilygti neapsakomai grožybei, deimantinės vaivorykštės spalvoms tos fosforescencijos, kurią teko matyti 1918 m. rugpjūčio mėn. plaukiant iš Niujorko į Bordeaux.

Per medūzų laukus

Lapkričio 16 d. rytą prisiartinom prie Lourenço Marques. Čia pirmą kartą mano kelionėje teko perplaukti per keliolikos kilometrų medūzų laukus. Kur tik pažvelgsi okeanan — vis matai bangų nešamus labai keistus, tarsi iš seilių padarytus kūnus. Jų forma kiek primena įsmaugtos formos katilą arba didelį išpurtusių lapų kopūstą. Ir spalva jų beveik kopūstinė: jei giliau vandeny, tai melsvai žalia, o jei išplaukia į paviršių — tai beveik balta. Vėliau maudantis Lourenço Marques pajūry teko surasti keletą šių keistų kūnų, bangų išmestų pakrantėn. Jei prie jų gyvų besimaudydamas prisilieti, tai jos truputį apdegina žmogaus kūną kažkokiu cheminiu mišiniu ir

ilgai tas vietas peršti bei degina. Tai, matyt, jų vienintelis ginklas, sumažinąs jų skonį ėdrioms jūrų žuvims. Jei ne ši jų savybė, tai didžiausios žuvys greit išgaudytų bekaules medūzas. Nors vandeny atrodo kaip kokios seilės ar greimas, iš tikrųjų jos vis dėlto gana kietos, kaip ir žuvų kūnas, tyro ledo spalvos ir beveik skaidrios.

Per medūzų laukus įplaukėm į Lourenço Marques plačią įlanką, kurion įteka trys upės: iš pietų — Miputo, vidury — Espirito Santo (susidariusi iš trijų upių: Tembe, Umbeluzi ir Matola) ir iš šiaurės — Incomati (sk. Inkomati). Įlanka yra 33 km platumo ir apie 45 km ilgumo. Uostas įtaisytas Espirito Santo upės žiotyse, o upės šiauriniame pakrašty išaugęs ir miestelis.

Miestas ir gyventojai

Aplankius keletą Pietų Afrikos uostų, kuriuos valdo anglosaksai, dabar tuojau krito į akis Lourenço Marques gyvumas, linksmumas. Negrai čia jaučiasi kaip namie ir dirbdami, vagonėlius stumdydami ir vario gabalus kraustydami nuolat monotoniškai dainuoja savo negriškas dainas ir kelia triukšmą. Marga publika gausingai renkasi atplaukiančių laivų sutikti ir palydėti. Visur jaučiamas šventinis ar turgaus nusiteikimas.

Lourenço Marques yra prie 26° pietų lygiagretės. Pirmas europietis, čion užkliuvęs, buvo Antonio da Campo (1502 m.), vieno iš da Gamos laivų kapitonas. 1544 m. čia išlipo portugalų pirklys Lourenço Marques ir įsteigė prekybos postą. Netrukus buvo pastatytas fortas ir pradėjo augti miestelis. Bet iki 1895 m. jis augo labai lėtu tempu. Tais metais buvo pabaigtas geležinkelis į Transvaalį, natūralų ir turtingą Lourenço Marques užnugarį. Mat pietinė dalis portugalų Rytų Afrikos smailiu kyliu įsispraudžia tarp Transvaalio ir jam artimiausio pajūrio. Iš Johannesburgo ar Pretorijos arčiausias uostas kaip tik yra Lourenço Marques, esąs tik už 80 km nuo Transvaalio sienos. Nutiesus minėtą geležinkelį, Lorenėo Marques sparčiai pradėjo augti pasinaudodamas dideliu užsienio tranzitu.

Pastatyta daug gražių namų, muziejus, botanikos ir zoologijos sodai, įvesta kanalizacija, elektriniai tramvajai, gražiais medžiais ir gėlėmis išpuošti bulvarai ir parkai, makadamu ir asfaltu lietų gatvių ilgumas pasiekė 75 km. Miestelis pasidarė gražus, sveikas ir patogus.

Jame susiduria platūs kelių kontinentų prekybiniai interesai, tad ir gyventojų mišrumas čia labai didelis. Portugalų čia priskaitoma apie 10 000, anglų – apie 800, graikų, vokiečių, italų ir kitų europiečių – arti 1 000, indų – per 3 000, kinų – arti 400, maišytos rasės – 2 000 ir negrų – per 23 000. Taigi Lourenço Marques dabar turi daugiau kaip 40 000 gyventojų. Turtingiausią sluoksnį sudaro anglai. Jų interesai čia sparčiai auga. Miestas tuo labai

Masajų moterys su variniais papuošalais, sveriančiais keletą kilogramų.

naudojasi, bet portugalams čia darosi nesaugu ir jie į anglus žiūri su nepasitikėjimu ir išgalvoja šiokių tokių priemonių, kad sumažintų jiems patogumus. Pvz., įstatymas dėl greito važiavimo automobiliais, sakoma, švelniau taikomas saviems, o daug griežčiau — svetimiems. Jei įvyksta kokios muštynės ar komercinis ginčas, tai prieš vieną portugališkos pusės liudytoją svetimtautis teisme turi pastatyti tris savus liudytojus. Prekes perleidžiant per muitinę taip pat sugalvota savotiškų keblumų, kurių visų čia nepapasakosi. Taip norima apsunkinti anglams apsigyvenimą ir įsigalėjimą šitame mieste.

Lourenço Marques turi bene puikiausią visos Afrikos viešbutį — „Polana", kuriame patogumai, visokiausia prabanga, puikiausi sodai įrengta, rodos, nepaisant jokių pinigų. Vien tik salono kambarį išpuošti kainavo mūsų pinigais vieną milijoną litų. Žodžiu, tai milijonierišKas viešbutis, kokių ir Europoje nedaug terasi.

Prekių apyvarta Lourenço Marques uoste siekia žymiai daugiau kaip vieną milijoną tonų. Čia lankosi beveik visų jūrinių kraštų laivai.

Vytauto ainis Afrikos džiunglėse

Kapštate per mano paskutinę paskaitą universiteto salėje tarp klausytojų pamačiau sėdintį pažįstamą veidą: tai ponia Bukel, jauna latvė, buvusi mano studentė Latvijos universitete, ištekėjusi už ruso ir atvykusi pas jį Pietų Afrikon. Tai buvo labai maloni staigmena: Kapštatas nuo Rygos ne taip jau arti ir rasti ten savo klasės klausytojų — ne visai paprastas dalykas. Pono Bukelio profesija — dantų gydytojas, bet kaip svetimšalis tos profesijos negali praktikuoti. Todėl jis verčiasi kitais amatais: sugalvojo savotišką prietaisą eksportuojamiems kiaušiniams prezervuoti ir iš to kuria sau gyvenimą eksporto firmose. Matyt, vyras turi ant pečių gerą galvą ir moka išvengti skurdo. Ponai Bukeliai davė man adresą savo pažįstamo, gyvenančio Lourenço Marques, ir prašė aplankyti. Tai p. Sergijus de Mištovtas, lietuviškiau — Mištautas. Tuojau supratau,

kad tai bent lietuvių kilmės žmogus, ir tokiame tolimame Afrikos užkampy sutikti savo krašto inteligentą — tai juk nepaprastas malonumas.

P. Mištautas mane sutiko vos išlipusį iš laivo. Po džiaugsmingo susipažinimo toliau prasidėjo ilgos kalbos, įdomios istorijos. Man buvo labai įdomu sužinoti šito lietuvių kilmės Robinzono gyvenimo epopėją, praeitį ir priežastis, kurios jį čia vieną kaip dulkelę nupūtė į šį toliausią tropinės Afrikos užkampį. Lietuviai — žmonės atviri. Greit išsikalbėjom. Ir štai kas paaiškėjo. Prieš 1863 m. kunigaikščiai Mištautai gyvenę Vilniaus gubernijoj dideliame savo dvare. Savo kilmę jie vedę iš Vytauto šaknies. Už dalyvavimą 1863 m. sukilime dabartinio Mištauto seneliui buvo atimtas kunigaikščio titulas, konfiskuotas dvaras ir jis pats ištremtas Sibiran. Jo sūnus vedęs rusę ir priėmęs stačiatikybę. Dabartiniam Sergijui Mištautui pasaulį išvysti likimo buvo lemta Latgalijoj. Todėl jam pavykę gauti Latvijos pilietybę, kai teko bėgti iš Rusijos jaunam, tik 1918 m. baigusiam kavalerijos kadetų korpusą. Jis bandęs pereiti Lietuvos valdinystėn, bet nepasisekė. Lietuviškai jis nemoka, save laiko lietuvių kilmės rusu. Nors ir išmokęs latviškai, bet Latvijoj negavęs progos užsidirbti, kad galėtų gyventi. Tai nusprendęs pasinaudoti pasaulio platybėmis. Atvykęs į Kapštatą. Iš pradžių buvę sunku be anglų kalbos gauti tinkamesnį darbą. Bet mokėdamas prancūziškai ir vokiškai, greit pramokęs ir angliškai. Gavęs darbą anglų „Shell Oil" bendrovėje ir pradėjęs teoriškai ir praktiškai tyrinėti įvairius tepalus, skaityti apie juos visokias knygas, žurnalus. Su tuo amatu per penkis mėnesius gerokai susipažinęs ir buvo perkeltas tos pačios bendrovės Lourenço Marques skyriun su paaukštinimu, didesne alga. Dabar parašąs angliškai ir pranešimus savo viršininkams, gaunąs už tai pagyrimų ir tikįs geresne ateitimi. Ir dabar jo alga jau tris kartus didesnė už žemesnių laipsnių Latvijos ar Lietuvos karininkų. O jis dar svajoja persikelti net į Persiją, į bendrovės žibalo šaltinius, ir ten vietoje dar labiau pažinti tepalus iki aukščiausio lygio. Vadinasi, energingas žmogus, net ir be aukštojo mokslo, jei stengiasi, rūpestingai dirba,

tai neprapuola, nors ir tolimiausiame krašte ir prasiskina sau gyvenime platų kelią.

Kartu su p. Mištautu apvažinėjom miestą, apylinkes ir leidomės į Indijos okeano maudykles gerai pasimaudyti. Daug kartų teko maudytis Atlante, keletą kartų Didžiajam okeane, tai reikia ir Indijos okeano bangose paplaukioti. Bet plaukiojimo vietos čia aptvertos aukšta vielos tvora, nes kitaip iš vandens nebesugrįžtum. Mat šiuose pakraščiuose pilna milžiniškų ryklių, kuriems žmogus esąs labai gardus kąsnis. Ponas Mištautas pasakoja, kad paskutinėse jachtklubo lenktynėse vienas jo pažįstamas iškritęs iš valties. Draugai tuojau jam išmetę virvę. Jis sugriebęs ją ir jau buvęs prie pat valties, kaip atnėręs baisus ryklys ir nukandęs jam kojį. Vaikinas vis dėlto buvo išgelbėtas, tačiau be kojos. Šiltame okeane ilgai galima maudytis, bet tai nesukelia labai daug entuziazmo kaip šaltesniuose vandenyse.

Vienam p. Mištautui šiame tolimame ir keistame krašte yra nuobodu gyventi. Tad, sako, kad apsigyventų čia dar nors vienas lietuvis ar rusas — tai jau būtų su kuo nuoširdžiau pasikalbėti. Portugalų draugijoj yra gana jauku; anglai, nors ir korektiški, sausi, nebeįdomūs, dideli girtuokliai ir neinteligentiški, o širdies — tai nė už kapeiką. Jaučiąs savo krašto ilgesį ir nemanąs jis labai ilgiems laikams Afrikoje pasilikti.

Pietų metu, kuriuos valgėme „Usaramo" garlaivy, p. Mištautui labiausiai patiko juoda ruginė duona, kurios per dvejus metus Afrikoj gyvendamas niekur nematė. Jis jos labai išsiilgęs ir suvalgė visą, kiek stiuardas pristatydavo.

Nuoširdžiai atsisveikinęs su Vytauto ainiu, nuklydusiu į tolimus Afrikos kraštus, vėl leidausi Indijos okeanan, į vadinamąjį Mosambiko kanalą, kuris skiria nuo Afrikos didelę Madagaskaro salą.

Į Beirą

Platus, platus Mosambiko kanalas, maždaug kaip ir Baltijos jūros. Vanduo čia taip ryškiai, taip gražiai gyvai mėlynas, kokio dar neteko

matyti nė vienose jūrose. Plaukiant į šiaurę, vis arčiau pusiaujo, temperatūra po truputį kyla. Bet iki Lourenço Marques ji vis dar buvo ne tik pakenčiama, bet ir maloni, vėsi, kartais net truputį per šalta, kai pakyla didelis vėjas. Bet Lourenço Marques dienos metu ji jau pasiekė 25 °C, o kai oras drėgnas, tai jau truputį per daug. O patekus į saulėtą gatvės ar laivo pusę — ji nebeteikia jokio džiaugsmo ir komforto. Kely tarp Lorenėo Marques ir Mosambiko salos ji svyruodavo diena po dienos tarp 24 ir 28 °C. Esant jūrų drėgmei ir tokiai temperatūrai, prakaituodamas valgai ne tik duoną, bet ir bananus, mango, mamėjas, ir tai nieko nedirbdamas. Šilta — šimts pypkių!

Apie 40 valandų pasiyrę jau atsidūrėm Beiros uoste, įtaisytame Pungue ir Busi upių žiotyse. Šis uostas neturi krantinių dideliems laivams ir tokių patogumų kaip Lourenėo Marques. Tačiau ir čia vyksta didelis prekių ir keleivių judėjimas, nes nuo Beiros pratęstas geležinkelis pasiekia abi Rodezijas ir Pietinį Kongą ir sudaro tiems kraštams artimiausią išėjimą į jūrą. Taigi Beira savo uostu patarnauja anglų ir belgų kolonijoms, kurioms savi uostai labai tolimi.

Beira yra trupučiuką į šiaurę nuo 20° pietų lygiagretės. Vidutinė metinė temperatūra — 24 °C. Skirtumas tarp vėsiausio ir karščiausio mėn. čia siekia tik 4 °C. Taigi jokios žiemos nėra. Lietaus iškrinta vidut. 1 470 mm, taigi apie pustrečio karto daugiau negu Lietuvoje. Vasario ir kovo mėnesiai — lietingiausi, o birželio ir spalio — sausiausi.

Beiros gyventojai

Beiros miestelis 1928 m. turėjo tik apie 16 500 gyv., tarp kurių buvo 1 200 portugalų, 535 britų, 424 kitų baltųjų (daugiausia graikų), 1 200 indų, per 400 kinų, 500 mulatų, o likusieji — apie 12 000 — visokių tautų negrai. Per pastaruosius porą metų miestelis smarkiai padidėjo ir dabar drąsiai turi bent 20 000 gyv., tarp kurių po šiek tiek yra beveik visų Europos, Azijos ir Afrikos tautų. Čia jau kiek

jaučiama ir arabų įtaka, bent musulmonų gyvenime. Vokiečių Beiroj yra 127, lenkų — 2, rusų — 4, lietuvių — 1.

Kas tas vienas lietuvis — nepasisekė sužinoti, bet miesto statistikoje jis įregistruotas. Afrikoje pasų sistemos nėra, piliečių ir svetimų judėjimas (jeigu jau kurion kolonijon kartą įvažiavai) visiškai laisvas. Tai lietuvio ir nesuradau, nors ir labai rūpėjo. Bet iš keturių rusų vieną vis dėlto pasitaikė sutikti ir ilgokai su juo pasikalbėti. Tai p. Borisas Zakrevskis, buvęs karo laivyno karininkas. Revoliucijos metu kovojęs baltojoj armijoj su bolševikais, buvęs nuteistas mirti, bet prieš pat sušaudant pavykę pasprukti Kinijon. Jo istorija taip pat įdomi. Jis dvejus metus išgyvenęs Šanchajuje, kur esanti didelė rusų kolonija: draugijos, laikraščiai, teatras, opera ir t. t. Ten buvo galima vidutiniškai gyventi, bet jis panorėjęs ne vien gyventi, o ir prasigyventi. Tai sutaupęs pinigų ir dūmęs Afrikon, kur gyvenąs jau penkerius metus. Jis kaip ir p. Mištautas tarnauja vienoje turtingoje anglų bendrovėje ir dirba tepalų srity. Per tuos penkerius metus jis jau spėjo aukštai pakilti tarnyboje, gerokai sutaupyti pinigų ir ketina pradėti kokį savarankišką biznį. Jo ir p. Mištauto pavyzdžiai rodo, kad juodoje Afrikoje mokąs kokią specialybę ir reikalingas kalbas žmogus gali ne tik gyvenime kelią prasikirsti, bet ir pinigų užsikalti. Juodu sako, kad sutaupyti galima tik atsisakius alkoholio ir kitokių nebūtinų išlaidų. Anglai kolonistai dažnai esą netaupūs, netvarkingi ir net nedarbštūs, tai tarp jų esą galima išlaikyti konkurenciją blaiviam ir gabiam bei darbščiam žmogui. Pastebėtina, kad kolonijose daug kur teko girdėti net iš pačių anglų nusiskundimą apie jų tinginystę. Darbų prižiūrėtojai jie esą geri, bet jų vykdytojai menki. Anglų tinginystė sustiprėjusi ypač po karo. Girdi, anksčiau tinginių būdavę daug mažiau. Žinoma, nereikia iš šios pastabos suprasti, kad šiandien nebėra darbščių anglų: jų yra net labai daug, tik dabar jau nebegalima tvirtinti, kad beveik visi anglai tikrai yra darbštūs ir rūpestingi. Daugelis jų gražiai gyvena ir be darbo — savo tėvų ir senelių nuopelnais.

Mosambiko bendrovė

Ne visa portugalų Rytų Afrika yra tiesiogiai valdžios tvarkoma. Žymi šio didelio krašto dalis atiduota valdyti ir eksploatuoti atskiroms privačioms bendrovėms. Iki šių laikų čia užsiliko tik dvi tokios bendrovės: Mosambiko ir Nyassos. Mosambiko bendrovė karališkąją privilegiją gavo 1891 m. Jos terminas baigiasi per 50 metų, t. y. 1941 m. Bendrovė įsikūrusi Lisbonoje, jos kapitalas — 75 milijonai litų. Dauguma akcijų — portugalų rankose, bet geroką dalį jų įsigijo ir svetimšaliai.

Mosambiko koncesijos plotas apima apie 160 000 km^2 žemės tarp Indijos okeano, Rodezijos ir Zambezi upės iš šiaurės ir 22° pietų lygiagretės. Taigi Mosambiko bendrovė valdo kraštą, kurio didumas maždaug kaip Lietuva, Latvija ir Estija drauge. Šio didelio krašto sostinė yra Beira. Čia atvykęs iš karto kiek nusistebi, kai patiri, kad tavo portugališkų pinigų niekas neima ir bankai su nenoru maino, o pašte portugališki ženklai neturi reikšmės. Atrodo, kad čia visa, kas portugališka, boikotuojama, nors krašto suverenumo teikėja, ir tai be jokių sąlygų, yra Portugalijos Respublika. Kas nematė valstybės valstybėje — gali pasižiūrėti čia. Bendrovė skiria valdininkus, ji turi savo pinigus ir pašto ženklus, ji administruoja kraštą įvairiais ūkio atžvilgiais... Ji turi čia milžiniškų ūkių ir plantacijų. Augina ir eksportuoja galvijus, cukrų, medvilnę, sizalį, brangiuosius medžius ir įvairią kitą tropinę žaliavą bei maisto produktus. Jos apyvarta siekia daug milijonų litų. Atvežamų ir išvežamų prekių tonažas Beiros uoste 1927 m. siekė 700 000 tonų, o dabar — žymiai daugiau. Šį uostą lanko daugiausia anglų laivai, o po jų — portugalų, olandų, vokiečių, italų, amerikiečių, belgų, japonų ir kitų.

Beira ir apylinkės

Kad ir nedaug gyventojų Beira turi, bet ji vis dėlto daro nemažo miesto įspūdį, nes labai plačiai išsitiesusi pajūry ir Pungue upės

kairiame krante. Gražių ir didelių namų daug mažiau negu Lourenço Marques, bet gatvės ir bulvarai čia irgi nusodinti gražiais tropikų medžiais, pro kurių žiedus dažnai ir lapų nesimato. Švelniai melsvi mėlynojo polisandramedžio (lot. *Jacaranda mimosifolia*) žiedai jau pradeda kristi žemėn ir gatves nudažo puikia savo spalva, kuri taip raminamai veikia žmogaus akį. O kokia *flamboyant* (angl; lot. *Poinciana regia*) žiedų galybė: pro jų raudonus kaip liepsna žiedus nebesimato ir lapų. Jeigu norėtume jiems duoti lietuvišką vardą, tai siūlyčiau juos pavadinti liepsnuočiais. Per jų plačius, didelius vainikus eini kaip per liepsnas. Tikrai žavingas medis. Dideli paprastieji oleandrai (lot. *Nerium oleander*) irgi prisideda prie gatvių pagražinimo savo šviesiai rausvais žiedais. Dažnai matosi ir iš Pietų Amerikos persodintų medžių veislių, pvz., araukarijos: brazilinė araukarija (lot. *Araucaria angustifolia*), *Ar. gigantea* ir kiti medžiai. Beira turi nemažą muziejų, tik mano lankymosi dieną jis buvo uždarytas.

Beiroje yra didelė prancūzkonų misija, kuri turi didelę, gražią bažnyčią ir amatų mokyklą negrų vaikams. Apsilankius misijos vedėjas parodė man, kaip negriukai darbuojasi mokyklos spaustuvėje, stalių, kalvių, siuvėjų, kurpių ir mūrininkų dirbtuvėse. Išėję iš mokyklos jauni negriukai tampa savarankiškais žmonėmis ir kelia savo rasės kultūrą. Daugelis mokinių priklauso mašanganų tautai, kuri gyvena Beiros apylinkėje.

Miestelis turi įvairių modernių patogumų ir yra gana sveikas europiečiams gyventi. Bet gražios, žmogaus kultūros dar nepaliestos apylinkės negali pasigirti sveikatingumu. P. Zakrevskis pasakoja, kad provincijon išvažiavus būtų labai neatsargu kur nors ant žemės, miške ar krūmuose laisvai sau atsisėsti, nes neįžiūrimos muselės ir uodai greit užkrečia maliarija, drugiu. Golfą žaidęs ar medžiojęs europietis, kai sugrįžta namo, tuojau išsitepa kūną benzinu, kad geriau nusidezinfekuotų. P. Zakrevskis net penkis kartus buvo susirgęs maliarija, kol dirbęs dar provincijoj. Žinoma, kur baltieji stipriau įsigyvena, ten nyksta ir ligos, nes, nusausinus balas ir

laikantis higienos taisyklių, uodų labai praretėja arba visai išnyksta, o tai sumažina ligų priežastis.

Portugalų Rytų Afrikoje žemumoms tenka daug didesnis plotas negu aukštumoms. O sveikesnės aukštumos yra sunkiai pasiekiamame krašto vidury, kur dar veda labai mažai pakenčiamų kelių. Ypač nesveiku laikomas Zambezi upės slėnis. Dr. J. Murray savo knygoje „How to live in Tropical Africa" tvirtai pataria prieš keliaujant į šiuos kraštus rūpestingiausiai išsitirti sveikatą, savo sveikatos istoriją, ir jeigu sprendimas nebus visai patenkinąs, tai — vardan Dievo — nedrįsti keliauti į tropinę Afriką.

Kad ir karšta šiame krašte ir nesveika, pastaruosius kelerius metus čia gana smalsiai brukasi europiečiai, nes ir šioje kolonijoj aptikta daug visokių mineralų: aukso, vario, švino, anglies ir žibalo. Auksas jau pradėtas eksploatuoti Manica srity, bet jo yra dar ir kitur: Revue, Chimesi (sk. Šimesi) ir Muša slėniuose. Kol kas iškasama tik už keletą milijonų litų, bet tai tik pradžia. Vario atrasta Serra Itsitica, vakariniame kolonijos pasieny ir, sakoma, labai aukšto procento. Švino yra Inchope (sk. Inšope) ir Doeroi srityse. Anglies aptikta Zambezi paupiuose prie Tete ir jau pradėta kasti. Žibalas (nafta) nujaučiamas Alberto ežero apylinkėse. Visi šitie turtai jau pradeda traukti žmones ir kapitalą ir verčia pradėti kovą su klimato nepatogumais bei ligomis, kurias modernus žmogus vis labiau ir labiau suvaldo.

Lourenço Marques ir Beiroje pasidaręs šiokią tokią drugių ir vabalų kolekciją, leidausi toliau į šiaurę, į Mosambiko salą, į kurią iš Beiros jūromis yra arti 900 kilometrų. Jūra gana rami, laivas plaukia tik truputį svyruodamas, šilta, saulėta.

Prisiartinus prie Mosambiko salos, to paties vardo kanalas žymiai susiaurėja. Kai kurie keleiviai tikisi pro savo žiūronus pamatyti rytuose Madagaskaro pakraščius, tad šluoja žiūronais plačius vandenų ir dangaus horizontus. Žinoma, tai tuščios pastangos, nes mūsų laivas plaukia mažai tenutoldamas nuo Afrikos pakrančių, kurias dažnai matome tolumoje mėlynuojant arba žaliuojant, kai

dar labiau prisiartinę pamatome džiunglėmis apaugusius žemus krantus.

Mosambiko saloje

Nedidelė Mosambiko sala, kurią beveik visą užima to paties vardo miestelis, yra tik apie 5 kilometrus nuo Afrikos pakraščio prie 15° pietų lygiagretės ir arti 41° rytų dienovidinio (nuo Greenwicho). Ši sala žymia dalimi susikūrė iš nuolat vandeny augančių koralų, kurie buvo apnešti Indijos okeano smėliu. Kadangi sala koralinės kilmės, tai ji yra žema. Jos klimatas nesveikas, lietaus pusmečiu (nuo lapkričio iki kovo mėn.) čia siaučia maliarija ir *blackwater*. Kartais aplanko ją baisūs ciklonai, labai pavojingi laivams, lengvoms negrų palapinėms ir plantacijoms, bet lengvai prieš juos atsilaiko storo mūro miestelis.

Mosambiko miestelį portugalai įsteigė 1508 m. ir ilgą laiką jis buvo Portugalijos rytinių kolonijų sostine. Sunkesniais Portugalijos istorijos momentais tos kolonijos iškrisdavo iš portugalų rankų, bet niekuomet nuo 1508 m. Portugalijos vėliava nenusileido Mosambiko tvirtovėje, kuriai statyti naudojo 1508—1511 m. iš Portugalijos atvežtus akmenis tų laikų mažučiais laiveliais. 1897 m. portugalų Rytų Afrikos sostinė buvo iš čia iškelta į sparčiai augantį Lourenço Marques. Nuo tų metų Mosambikas liko tiktai apskrities miesteliu, kuriame dabar priskaitoma per 8 000 gyventojų, tarp jų baltųjų yra tik apie 400, indų — apie 200, o kiti — beveik visi negrai ir mulatai.

Kaip Beiroje, taip ir čia, okeano potvynis būna labai aukštas: siekia arti 7 metrų. Į musonų lankomą uostą, tikriau sakant, į įlanką tarp salos ir kontinento įplaukėm anksti popiet, kai buvo aukštas vanduo. Motorine valtimi išsikėlėm į salą, kurioje laivams sustoti krantinių nėra. Nusprendžiau apeiti aplink visą salą ir apžiūrėti miestelio įdomybes. Kadangi sala yra tik keleto kilometrų ilgumo, tai jos apėjimas su kai kuriais sustojimais užtruko tik 3 valandas. Teko pradėti kelią raitytu pajūriu, kuriame vietomis iš smėlio išsikiša

išmirusių koralų šiurkštus ir aštrus paviršius. Pakrantėje ant smėlio ir vandeny daugybė mažų ir didesnių žvejų valčių ir laivelių. Pro jų stiebus žiūri kaip pro apdriskusius, skarmalais apkarstytus krūmus. Pasukus giliau į miestelį, tuojau pastebi, kaip jis labai skiriasi nuo naujų, neseniai kolonijose išaugusių europiečių miestelių su plačiomis gatvėmis ir didele erdve. Mosambike viskas siaura, ankšta, tiršta. Čia maišosi Europos viduramžiai su Azijos rytais. Gatvės dviejų ar trijų metrų platumo. Siaurutis vežimėlis gali čia prašliaužti, bet negalėtų apsisukti ar su kitu prasilenkti. Tai galima būtų padaryti tik privažiavus artimesnę nedidelę aikštelę, kurių čia daug yra. Namai balti, storų mūro sienų, dažnai plokščiais stogais. Langų mažai, nes čia saulė nedraugiškai svilina. Langai užkalti ar užstumti lentų langinėmis, o kai kuriuose dar pamatai senovinio žėručio (angl. *mica*) skeveldras, taip vaizdžiai primenančias tuos istorijų ir pasakų turtingus laikus, kai dar stiklo neturėta. Visur jaučiama spalvingojo Rytų gyvenimo aptingęs tempas. Įdomus ir istoriškai, prisiminus, kokių kovų čia buvo tarp puoliman pereinančios Europos ir besiginančios Afrikos bei Azijos, kokių drąsių vyrų turėjo čia portugalai, atsistoję prieš galingų arabų ir indų gausybę kaip Dovydas prieš Galijotą.

Prieinu prie labai reikšmingos pajūrio miesteliui vietos — žuvų turgaus. Žuvis — jūrų duona, kurią čia negrai jūrose graibsto, visur ją tampo, valgo, maino, parduoda. Ant cementinių grindų, tvirtu stogu apdengtų, susėdę negrai ir negrės sergsti savo žuveles, o kartais ir vaisius: mangus, kokosinės palmės didelius riešutus, mamėjas, bananus ir kt. Įsigijęs keletą kokosų dūlinu toliau, nes šis turgus vis dėlto nė iš tolo negali prilygti jau aprašytam Lagoso turgui, nesuteikia peno ilgesniam stebėjimui.

Salos smailagaly randu baltųjų kapines. Jos apvestos stora ir aukšta mūro siena, švariai laikomos, papuoštos gėlėmis ir trupučiu kiparisų. Daro mediteraninių kapinių įspūdį. Šalia portugalų matyti dar ir anglų sekcija. Didesnių įdomybių nėra, ir grįžtu į uostą kita puse salos, užkliudydamas dar mažai civilizuotų negrų priemiestį,

pastatytą iš bambuko pintų palapinių, žeme apkrėstų. Arčiau uosto randame seną ir naują katalikų bažnyčias, o šalia jų — mokyklą. Senoje bažnyčioje pamaldos nebelaikomos, tik parodoma visokių senų liekanų: primityviai padarytų statulų, bažnytinių rūbų ir indų. Tik visa tai čia suversta be jokios tvarkos ir daro gana nykų įspūdį.

Mosambiko tvirtovėje

Didžiausia salos įdomybė — tai jos tvirtovė. Tai labai įspūdingas XVI amžiaus pradžios kūrinys, kurio kelių metrų storumo akmeninės sienos turi apie 10—11 metrų aukštumo. Guli jis salos smailagaly, kur jos pamatus apsupo priaugantieji koralai ir gina juos nuo okeano bangų. Forto sienos visaip aštriais kampais raitosi ir sudaro tarsi kokios žvaigždės vaizdą. Viduje, tarp sienų, — didelis kiemas. Pasieniais tęsiasi tvirtai apmūryti sandėliai, į kurių paslaptis ir dabar uždrausta gilintis. Fotoaparatą, šion pilin įeinant, tenka palikti karo sargybai. Ant tvirtovės plačių ir plokščių stogų yra ne tik kur pasivaikščioti, bet būtų galima tenisą lošti, o gal net futbolą svaidyti. Vienoje vietoje ant stogo įtaisytas gana didelis vaisių sodas, kitoje vietoje padaryta platus, švelnus ir nuolaidus laukas, kurio tikslas — surinkti lietaus vandenį ir latakais nuleisti jį žemyn, kad įgula niekad nepristigtų gerti, ypač jei kiemo šulinys dėl kokių nors priežasčių išsektų. Taigi visos apsigynimo smulkmenos čia gerai numatytos. Viršuje ant stogo visuose pasieniuose ir kampuose pristatyta senovinių XVI amžiaus armotų ir metalinių obuolių, sulig vaiko galvos didumu: tai senovinės kulkos, po keliolika kilogramų sunkumo. Tvirtovę apžiūrėjęs įsitikini, kad anų laikų ginklams ji galėjo būti tikrai neįkandama, ir todėl niekuomet nepasidavė, nors ir stipriausiam priešui, kurs ją atakavo iš jūros. Ir kai portugalai viską pralošdavo kolonijos šiaurėje ir pietuose, tai iš šios tvirtovės, iš akmeninės pilies, vėl tarsi iš jūros gelmių išlįsdavo mažos tautos didingi, narsūs vyrai ir pradėdavo žygius portugalų garbei restauruoti, kolonijinei imperijai atstatyti. Dabar tvirtovės dalis paversta kalėjimu,

kur sėdi, sakoma, apie pusantro šimto negrų ir indų kriminalistų be jokios vilties anksčiau paskirto laiko išeiti.

Kitą dieną dar pakartojau šito rytietiško miestelio apžiūrėjimą. Įsižiūrėjau į jo švarias, gerai iššluotas siaurutes gatveles, į apytamses krautuves, pro kurių duris kyšo indo savininko galva, papuošta raudonu fesu (angl. *tarboosh*), tarsi puodu apvožta. Fesas — tai musulmonų uniforma; kitų tikybų žmonės jų beveik niekuomet nenešioja. Bet musulmonas fesu didžiuojasi ir laiko negarbinga nuo galvos jį nusiimti.

Prie Mosambiko salos auga daug puikių koralų, jūroje veisiasi daugybė visokios gyvybės: vėžių, žuvų, vėžlių ir visokių šliužų, labai gražiose ir įdomiose kriauklėse, mažytėse ir didelėse kaip žmogaus galva. Įsigijęs šitų jūros dugno įdomybių artinuos į uostą. Priėjęs pamačiau, kad jūra pabėgo. Prieplaukos pakraščiuose pasidariusi didelė, negili, vietomis beveik sausa bala, kurioje daugelis negrų braidžioja ir renka visokias kriaukles, sraiges, rauna baltus, nepaprasto gražumo koralus. Mat jūros atoslūgis pasitaikė. Kyla klausimas, kaip dabar pasiekti laivą, kai prie kranto negali priplaukti jokia valtis, o prie jos pribristi per dideles dumblo klampynes irgi ne koks malonumas švariai apsirengusiam žmogui, apsikrovusiam visokiu jūrų dugno turtu. Bet šioje vietoje mano iškeltam klausimui išspręsti jau seniai turima savų metodų: susirūpinusį baltąjį pamatę prieina negrai ir siūlosi už pusę šilingo žmogų sausą nunešti į toli stovinčias valtis. Nešėjų net per daug ir tai pavojinga, nes visi jie griebia už kojų ir nori nešti: baisu, kad neperplėštų ar besivaržydami jūron neįmestų. Tai pats nusprendžiau išsirinkti nešėją ir pasirinkau kiek stambesnį egzempliorių, o kitus išbariau ir pravariau. Pagal nusistovėjusį čia paprotį, negras prieina prie cementinių tilto laiptų, atsistoja žemiau, o tu apžergi jo sprandą, apsikabini jo juodą, slidžią kaktą, jis sugriebia tave už blauzdų ir neša per jūros dugno klampynes, paskiau brenda į vandenį, bent iki juostos ir įsodina į mažą valtį, kuri nuiria į toliau stovinčią didesnę motorinę valtį, o toji — į garlaivį. Iš pradžių toks jojimas ant negro rodosi labai

nesaugus: kiekvieną momentą rodos šleptelėsi į dumblą ar į vandenį, jei svyruojančiam negrui koja paslys. Bet vis dėlto buvau saugiai pristatytas į valtį ir patyriau tokį kelionės būdą, kokį galbūt kūdikystėje ir teko kada išbandyti. Bet suaugusiam tai nepaprasta.

Jau garlaivy ir plaukiame vėl į šiaurę, arčiau pusiaujo, arčiau Europos. Per visą naktį plaukdami tikimės pasiekti Porto Amelia uostą.

Į Porto Amelia

Porto Amelia buvo paskutinis portugalų Rytų Afrikos uostas „Usaramo" kely į šiaurę. Šis visai jaunas ir mažutis miestelis išsitiesęs prie labai gražios Pembos įlankos. Jos gražumas dažnai lyginamas su Rio de Janeiro ir Sydney įlankų gražumu. Beveik apskrita, su dviem įsispraudusiais jon pusiasaliais, apsupta gana žymių aukštumų, apaugusių reta giria, ši įlanka tikrai žavi akį savo vaizdų malonumu, bet vis dėlto jai stinga to nepaprasto reljefinio įvairumo, kuriuo pasižymi Rio de Janeiro, puikioji Brazilijos sostinė; per mažai jos šlaituose ir augalijos. Tik reti milžinai baobabai padidina jos egzotiškumą europiečio žvilgsniui. Pembos ilgumas — apie 13 kilometrų, platumas — 8 km, o jos vartai į okeaną — arti pustrečio kilometro platumo. Jos vidurys labai gilus, įleidžia ir pačius didžiausius laivus. Aukšti šlaitai apsaugo ją nuo vėjo. Taigi Pemba yra viena patogiausių pasaulio įlankų, kur mažiausiomis pastangomis gali įtaisyti tikrai puikų ir labai didelį uostą. Ji yra natūralus kelias į jūrą šiaurinei kolonijos daliai, vadinamajai Nyassos žemei.

Kraštas aplink šią įlanką ilgai priklausė Nyassos bendrovei, kuri jį valdė, administravo ir eksploatavo. Pernai koncesijos terminas pasibaigė, ir dabar krašto valdymą perima Portugalijos valdžia.

Apylinkės klimatas nesveikas, siaučia maliarija. Karščiausias laikas čia spalio, lapkričio ir gruodžio mėn., kai temperatūra kartais pasiekia 40 °C. Dėl didelės drėgmės čia baisiai karšta.

Miestelis visai mažas: europiečių, daugiausia portugalų, esama arti šimto, beveik tiek pat ir aviečių, indų ir šiek tiek kinų. Europiečių mūrinė dalis siauru ruožu kyla iš pajūrio aukštyn į kalną, o apačioje, žemumose prie pat atviro okeano tankiai susibrukęs iš pažiūros nedidelis negrų priemiestis, tikriau – kaimas. Tai krūva iš bambuko pintų palapinių, prie kurių visuomet yra aukšta ir tankia stačių bambuko kuolų tvora aptvertas kiemas ožkoms uždaryti. Sakoma, kad šitame mažame kaime esą susikimšę apie du tūkstančiu negrų, daugiausia kimuani tautos. Išlandžiojęs šio kaimo palapinių tankumyną, negalėčiau tvirtinti, kad ši tautelė labai turtinga etnografinių įdomybių. Čia kaip ir Mosambike pastebėjau moterų, kažkokia balta tešla apsitepusių savo veidus. Pasiteiravau ir patyriau, kad žolės *trumbati* šaknys sudžiovinamos, sutrinamos, o iš gautų miltų padaroma skysta tešla *siku* ir ja aptepamas veidas. Tikima, kad šitaip geriau išlaikomas jo gražumas. Ir matai juodą moteriškę ar mergaitę, kurios visas veidas, ausys ir kaklas storai apteptas balta tešla, kuri vis dėlto nuplaunama laukiant svečių.

Prie namų pasitaiko kartais ir visai nuogų egzempliorių. Tokie nenori, kad juos fotografuotum, ypač merginos. Arba už pozavimą užsiprašo svaro (mūsų pinigais 50 litų), paskiau greit nusileidžia iki šilingo. Čia iš jų pavyko įsigyti vieną muzikos instrumentą *kitiate* arba *cisati* ir iš ožkos kailio padarytą maišą. Daugiausia jie čia turi europiečiui pasiūlyti visokių paukštelių savotiškai nupintuose narveliuose, bet šie sutvėrimai tolimai kelionei į šiaurės kraštus žiemos metu visai netinka: vis vien gyvų nepargabensi.

Už miestelio ribų gyvena jau kitos tautos: arčiau makua, toliau makonde ir daug kitų. Jų gyvenimas mažiau paveiktas europiečių, primityvesnis ir mokslui įdomesnis. Jos turi retos rūšies papuošalų, labai savotiškų šokių ir kt. Makonde moterys įsistato viršutinėn lūpon pradžioje mažutį rituliuką, vadinamą *jaje*, paskiau tą pakeičia vis didesniu ir didesniu, kol visiškai išbjaurina savo lūpą. Bet jų supratimu tai gražu. Turi jie čia labai primityvų smuiką *zeze*: tai ant

lazdelės ištemptas siūlas ar gysla, o garsui atmušti pritaisyta krescencija. Šokdami savo tautinį šokį *batuk*, blauzdas apsiraišioja irgi iš krescencijos kevalo padarytais barškalais. Ir šoka iki apalpimo. Tai geriausios rūšies čarlstonas, kurio europiečiai, rodos, dar neišmoko imituoti.

Apžiūrėjęs apylinkių vaizdus ir negrų sodybas, vėl grįžau į laivą, į jūrą, kuri šią dieną buvo labai rami, lygi ir blizganti kaip veidrodis, kaip Lietuvos ežeriukas tylią vasaros dieną. Vienintelės bangos — tai tos, kurias sukelia plaukdamas laivas.

DVIDEŠIMT PIRMAS LAIŠKAS

Tanganikos kraštas

Didelis Tanganikos kraštas: jo plotas apima daugiau kaip 900 000 km^2, t. y. du kartus daugiau negu visa Vokietija. Savo vardą jis gavo nuo didelio, labai ilgo ir gilaus Tanganikos ežero, kurs sudaro kolonijos vakarinę ribą. Iš pietų pusės šis kraštas siekia anglų šiaurinę Rodeziją ir portugalų Rytų Afriką, iš rytų — Indijos okeaną, o iš šiaurės — anglų Kenijos koloniją.

Šiame dideliame krašte gyventojų tėra tik apie 5 milijonai, tarp kurių baltųjų yra tik apie 7 000; kiti visi — bantų grupės negrai ir šiek tiek indų, dar mažiau arabų ir kinų.

Pajūrio ir žemumų klimatas nesveikas. Maliarija kankina baltuosius žmones, o musė cėcė naikina jų arklius ir daugumą kitų naminių gyvulių. Vidutinė metinė pajūrio temperatūra — apie 25 °C. Lietaus daug, bet jis nereguliarus. Tačiau yra ir sveikų vietų. Krašto gilumoje prasideda didelės aukštumos nuo 1 500 iki 2 000 metrų, apimančios apie trečdalį viso krašto. Tanganikos krašte yra ir Kilimandžaras, aukščiausias visos Afrikos kalnas, turįs 5 930 metrų. Jo viršūnėje sniegas niekad nenutirpsta. Aukštumų klimatas nelabai karštas ir visiškai sveikas. Vidutinė metinė temperatūra — apie 20 °C. Žemė

derlinga ir tinka europiečių kolonizacijai. Bet šis kraštas europiečių daug vėliau pradėtas vertinti ir kolonizuoti, baltųjų plantatorių čia dar nedaug. Daugumą sudaro vokiečiai, bet anglų skaičius irgi nedaug mažesnis. Pajūrio miestuose vokiečių labai sumažėjo, nes nukariavę koloniją anglai iš pradžių vokiečius iš čia išvarė, o sugrįžti leido 1923 m. Bet nedaug vokiečių tegrįžo. Jų vietoj įsitvirtino anglai.

XVII ir XVIII amžiuje pirmieji vokiečių bandymai įsikurti Afrikos pakraščiuose nepasisekė: tuomet daugiausia jiems sukliudė galingas olandų laivynas. Antras bandymų periodas buvo jų pradėtas XIX amžiaus antroje daly. 1860—1865 m. vokiečių keliauninkas Van der Deckenas gerai apžiūrėjo Rytų Afriką ir pradėjo vokiečius kalbinti įsigyti čia kolonijų. 1884 m. įsikūrė Vokietijos kolonijinė draugija, sukėlusi Anglijoj nerimo. Bet tų pačių metų vasarą Bismarckas stengėsi įtikinti anglus, kad Vokietija netrokštanti kolonijų Afrikoj. Tų pačių metų pabaigoje Vokietija jau paskelbė protektoratą pietvakarių Afrikoje ir bandė įsitvirtinti Zulusų ir Pondo kraštuose. 1885 m. Vokietijai pavyko įsigyti Togo ir Kamerūną. Tais pačiais metais įsisteigė Vokiečių Rytų Afrikos draugija ir buvo valdžios patvirtinta. 1887 m. kilo dideli ginčai tarp Anglijos, Vokietijos ir Italijos dėl Rytų Afrikos pajūrių, kurių žymią dalį valdė Zanzibaro sultonas. Tais pat metais dr. Carlas Petersas įsteigė Dar-es-Salaame prekybos namus ir įstaigas; visą tai iš jo perėmė Vokiečių Rytų Afrikos draugija. 1889 m. čia jau išlipo Vokietijos kariuomenės įgula. Nuo to laiko iki 1918 m. šį didelį kraštą valdė Vokietija. Po karo jis tapo Britų mandatine teritorija ir gavo naują vardą: *Tanganyika Territory*.

Dar-es-Salaamas

Į Dar-es-Salaamo uostą per siaurus vartus įplaukėm lapkričio 26 dieną anksti rytą. Praleidom čia visą parą.

Šis miestas yra truputį į šiaurę nuo 7-os pietų lygiagretės, 48 jūrų mylios nuo Zanzibaro. Įsteigė jį Zanzibaro sultonas Saidas

Madžidas 1862 m. Iš pradžių jis vadinosi arabiškai Bandar-es-Salaamas; tai reiškia — Ramybės uostas. Dabar jis vadinamas Dar-es-Salaamas, t. y. Ramybės namai. Jame yra visos Tanganikos teritorijos sostinė. Gyventojų turi apie 40 000, tarp kurių negrų yra apie 30 000, indų — apie 6 000, baltųjų — apie 1 400. Iš europiečių anglai sudaro didelę daugumą — arti 1 200, o likusieji du šimtai priklauso vokiečiams, belgams, graikams, italams, prancūzams, portugalams ir kt.

Daug šimtų metų arabų įtaka buvo stipri šiuose pajūriuose. Ir dabar Dar-es-Salaamo uostą lanko maži arabų buriniai laiveliai *dhow*. Yra čia ir arabų gatvė ir visur matyti jų juodi, raudoni, balti fesai, nešiojami taip pat musulmonų negrų ir indų.

Įplaukusį uostan laivą tuojau apsupo didelis būrys negrų ir indų valčių. Negrai jomis patarnauja keleiviams, perkeldami juos į krantą, o indai patarnauja savo prekėmis, daugiausia iš Indijos ir vietinių indų darbo. Tų prekių įvairumą aprašyti tikrai būtų sunku. Tai didelis margumynas visokių žaislų ir papuošalų: moterims ant kaklo, ant rankų ir pirštų, šilkinių skarų, Indijos ir Japonijos darbo, gražiai išsiuvinėtų. Daugybė visokių reikmenų ir papuošalų rašomajam stalui, tabakinių, cigarinių, pypkiakočių. Daugumas tų dalykų išdrožinėta iš dramblio kaulo ar iš kietų brangiųjų medžių. Už viską prašo dvigubai ir trigubai. Nežinai, kiek jiems ir siūlyti. Apspito jie ne tik laivą, bet prilipo jų ir į laivą, ir ant takų, ir koridoriuose išsitiesė ant kilimų savo margas prekes. Be savų ir vietinių kalbų, jie moka anglų, prancūzų, o kai kurie portugalų ir italų kalbas.

Išlipę ant kranto leidomės slinkinėti po miesto gatves, o kai jau per daug įšilom tropikų saulės spirginami, pasisamdėm rikšas, kurie čia daug proziškesni negu Durbane. Mat čia jie neturi visų tų margų papuošalų, plunksnų, ragų ir barškalų kaip Durbano rikšos. Jų dviratis vežimėlis irgi paprastesnis, tik balta marška išmuštas. Nors ir nespartu, bet vis dėlto patogu, nes esi bent nuo saulės kaitros šiek tiek apsaugotas. O Afrikos miestelių erdvumas nepaprastas: jų lengvai neapvaikščiosi. Už tai kiekvienas vidutinis europietis

stengiasi turėti automobilių, kad nugalėtų tuos didelius atstumus ir lengviau pakeltų karštį.

Nedidelė grupė keleivių rikšomis nuvykome į prekyvietę, kuri kiekviename krašte savotiškai įdomi ir charakteringa. Pervažiavę per visą platų miestą patekom į negrų priemiestį, kurio svarbiausioje gatvėje visa prekyba indų rankose. Visur skaitai keistas, negirdėtas pavardes, parašytas angliškai ir neįskaitomomis indų raidėmis. Menkutės trobelės, pintos iš bambuko lazdų, apkrėstos moliu ar nubaltintos. Stogai kai kur iš palmių lapų, kai kur iš skardos lapelių, kuriuos negrai ir indai pasidaro išardę skardines nuo gazolino. Tai labai gadina primityvų ir įdomų vaizdą, kurį sudaro jų trobelės, aukštų riešutinių kokosų apsuptos. Vietoj gėlių languose negrai ir indai čia prasimanė ant baltų sienų labai senoviškai nupiešti vazonus su gėlėmis ar šiaip kokius burbuliukus. Vis mat pagražinimas...

Prekyvietė labai panaši į buvusį vokiečių statytą cepelinų angarą mūsų Aleksote, tik žemesnė. Tai didelė cementinė asla su cementinėmis sienelėmis (pertvaromis) ir su grioveliais vandeniui nubėgti. Virš šitos aslos aukštai pakeltas metalinis stogas. Prekyvietėje daug ką galima pamatyti: dalis jos skirta dideliam negrų restoranui, kur jie labai aktyviai reiškiasi, — pilsto į savo indus kažkokius skysčius ir grabalioja nešvarius valgius, tik iš tolo panašius į mūsų restoranų patiekalus. Bet didžiausia prekyvietės dalis tenka įvairiausiems vaisiams ir daržovėms, kurių negriškus vardus nepratusiai ausiai sunku tikrai pagauti ir teisingai užrašyti, nes negrų kalbų garsai tik ką atvykusiam europiečiui nelengvai į ausį lenda, o liežuvis galėtų reumatą gauti bandydamas tiksliai jų žodžius ištarti. Reikia geros gimnastikos, kol jų kalbų pramokstama. Ilgiau pagyvenę europiečiai dažniausiai moka jų kalbą, bet ištaria labai blogai.

Jei nebūčiau matęs ir aprašęs Lagoso prekyvietės, tai Dar-es-Salaamo prekyvietė man labai imponuotų ir nepatingėčiau jai paskirti dar vieno kito puslapio, bet dabar... kur tik pamatau kokią Afrikos prekyvietę, vis ją lyginu su Lagoso garsenybe. Tuomet viskas

nublunka, tampa labai paprasta, menka, nebesukelia žavinčio įdomumo.

Grįždamas iš prekyvietės per palmių sodus, pamačiau negrą besiraitantį į aukšto medžio viršūnę kokosų krėsti. Riešutinis kokosas tiesus, be šakų, bet negras vis dėlto vikriai įsiraitė ir peiliu pradėjo savo darbą. Tuomet arti nestovėk, nes jei krintąs riešutas susitiks su tavo pakaušiu, tai nespėsi ir persižegnoti. Čia pat įsigijau keletą tokių riešutų. Vienas egzempliorius pasitaikė net žymiai didesnis už žmogaus galvą. Lukštena juos senoviniu instrumentu, kurį irgi pavyko čia pat įsigyti. Viršutinis kevalas labai storas, bet nekietas. Apatinis plonesnis, bet kietas kaip kaulas ir tinka pigiems indams pasidaryti.

Dar-es-Salaamo europiečių kvartalas labai gražus, išsitiesęs arti jūrų įlankos. Privačios vilos daugiausia vokiečių statytos vokišku stiliumi, pritaikytu tropiniam klimatui. Šalia mauritaniškos musulmonų statybos tai gana keistai, kontrastingai atrodo. Prie pat įlankos stovi erdvi ir graži katalikų katedra ir protestantų bažnyčia. Abi gotikos stiliaus. Katalikų katedroje visi užrašai lotyniškai arba kisuahiliškai (*kisuahili* — suahilų kalba, o *suahili* — suahilų tauta) parašyti. Prie katedros yra pora katalikų misijų: viena vedama kapucinų iš Šveicarijos ir Vokietijos, o antra — baltųjų tėvų, kilusių daugiausia iš Prancūzijos ir Olandijos. Čion užėjau pasikalbėti man rūpimais etnografijos klausimais. Priėmė mane misijos vedėjas, nepaprastai gražios išvaizdos misionierius olandas, bet puikiai kalbąs ir prancūziškai. Jis mane informavo apie aplinkines negrų tautas ir jų kalbas, o manęs klausinėjo apie Lietuvą. Prie Tanganikos ir Europos žemėlapių kalbėjomės apie abiem pusėms įdomius dalykus, kurių pasiklausyti atėjo dar keletas misionierių. Kur tik iki šiol man teko kalbėtis su katalikų misionieriais, vis patirdavau, kad katalikybė tolimų kraštų misijoms skiria geriausias savo jėgas. Vis tai vyrai aukšto mokslo, gerai išsilavinę daugely sričių, moką po keletą sunkių vietinių kalbų. Tokie energingi ir mokyti bei dori žmonės savo šalyse užimtų pirmaeiles vietas ir galėtų gyventi patogiai ir gal net

prabangiai, o čion atvykę dirba nežmoniškai sunkiomis sąlygomis ir be jokio materialaus išskaičiavimo. Daug ko stinga mūsų laikų moderniems krikščionims, o labiausiai gal heroiško atsidavimo. Bet štai tolimose šalyse pamačius šitų narsių vyrų ir moterų darbą, kurio taip uoliai neapkenčia įvairūs biznieriai ir eksploatatoriai, tenka pasakyti, kad katalikybė ir šiais atšalimo laikais vis dėlto sugeba įkvėpti milžinų dvasią daugeliui savo kilniausiųjų apaštalų — misionierių.

Kai kas Dar-es-Salaamą laiko labai gražiu. Man jis atrodo vidutinis, nes juk nieko labai savotiško ar ypatingo čia ir nėra.

Iš šio miesto „Usaramo" išplaukė į Zanzibarą. Iš įlankos plaukti vėl teko labai atsargiai, nes prie jos natūralios sąsmaukos karo metu vokiečiai paskandino savo karinį laivą, kurio aprūdijusios dalys ir dabar dar tebekyšo iš vandens. Tai gerokai susiaurino įėjimą į uostą.

Ši proga, manau, bus tinkama priminti, kad „Usaramo" vardas yra paimtas irgi iš Tanganikos krašto: čia yra tokiu pat vardu apskritis ir jame gyvenanti tautelė.

Dramatiškas Zanzibaras

Į Zanzibarą „Usaramo" atplaukė lapkričio 27 d. Zanzibaro sala turi apie 1 600 km^2 ir 80 km ilgumo, taigi yra mažesnė už vidutinę Lietuvos apskritį. Guli ji Indijos okeane truputį į pietus nuo 6-os pietų lygiagretės ir netoli (30 km) nuo Afrikos krantų. Saloje yra vienintelis tokiu pat vardu miestas, nuo senų laikų vaidinąs labai svarbų vaidmenį Rytų Afrikos prekyboje ir istorijoj. Šalia Zanzibaro yra dar keletas mažesnių salų, iš kurių žymiausia yra Pemba, turinti arti 1 000 km^2. Ilgus amžius Zanzibaro sala išbuvo savarankiška, valdoma arabų kilmės sultonų. Dabar Zanzibaras ir Pemba yra D. Britanijos protektorate ir naudojasi labai apribotomis teisėmis, nors, bent dėl vardo, sultonas turi dar šiek tiek valdžios vidaus santvarkai.

Ilgą laiką Zanzibaras buvo laikomas didžiausiu Rytų Afrikos miestu. Šiuo metu visoje saloje gyvena apie 250 000 gyventojų,

tarp kurių yra apie 80 proc. suahilų tautos negrų, apie 10 proc. arabų, 8 proc. indų ir po šiek tiek kitų tautų. Europiečių čia esama tik apie 300. Valdininkų ir pirklių klasę sudaro daugiausia arabai ir indai musulmonai.

Salos klimatas karštas, ypač nuo lapkričio pradžios iki balandžio pabaigos. Rytinis salos šonas kiek vėsesnis negu vakarinis, atkreiptas į karštą Afrikos kontinentą. Nuo gruodžio pradžios iki kovo pabaigos pučia šiaurės rytų musonai, o nuo birželio iki rugsėjo — pietų vakarų musonai. Zanzibaro sala lietaus gauna apie 1 500 mm per metus, o Pemba — apie 2 000 milimetrų. Zanzibaro klimatas europiečių sveikatai laikomas gana pakenčiamu. Apie tris ketvirtadalius Zanzibaro eksporto sudaro savotiško medžio šakelės ir pumpurai (angl. *clove*, t. y. gvazdikėliai), dedami į pudingus ar tortus. Šitiems skanėstams čia paskirta (abiejose salose) apie 25 000 ha. Likusią eksporto dalį sudaro kopra, muilas ir dramblio iltys, čion atgabenamos iš Afrikos gilumos ir paskiau eksportuojamos Indijon, Japonijon ir Europon, kur iš jų daromi visokie meniški dirbiniai ir papuošalai, po to vėl importuojami į Zanzibarą ir čia indų krautuvėse pardavinėjami apsilankantiems keleiviams.

Prieplaukoje sustojusį laivą tuojau apsupo indų pirkliai ir juodieji narai. Narų buvo apie tuziną ir jie pakėlė didelį triukšmą, prašydami mesti jiems vandenin kokį sidabrinį pinigėlį, kurį jie pasiveja ir pasigauna. Mirksta jie vandeny nuogi ir nežinau, ar dėl vandens, ar arabų kraujo jų odos juodumas gerokai atskiestas. Jei meti vandenin pinigėlį, jie visi triukšmingai puola krintančio pinigėlio pusėn. Kartais pasitaiko kai kuriam krintantį pinigą dar ore pagauti, bet dažniausiai tenka jį vytis į jūros gelmes, nes kiekvienas keleivis stengiasi mesti pinigą kiek toliau nuo tykančių narų grupės. Ir jie su dideliu vikrumu, kaip alkanos žuvys, neria paskui skęstantį pinigėlį, sugriebia jį kur nors gilumoje ir deda jį tuojau į savo burną, nes kitokios piniginės su savim neturi.

Į tikrąjį uostą didesni laivai negali įplaukti. Tai mums teko samdyti motorines valtis ir plaukti į krantą pasižiūrėti šio keisto miesto,

kurio baltų namų krūva iš tolo šviečia išilgai jūros pakraščio ir žiūri į Afrikos kontinentą. Miestelin įžengęs tuojau pajunti jo rytietišką pulsą ir išvaizdą. Pastatytas jis be jokio plano; tai didelė krūva gana aukštų, iki keturių gyvenimų namų, netvarkingai sumestų. Tarp jų vingiuoja labai kreivos, siaurutės kaip takai gatvelės. Mūriniai namai neturi savy architektūrinės grožybės, jų lygios, plikos, apšepusios sienos teikia gana monotonišką vaizdą, kurį paįvairina tiktai medinės durys, dažnai artistiškai, painiai ir išmoningai arabiškai išdrožinėtos. Daug įdomesnės mažutės Zanzibaro krautuvėlės ir pro jas besi-

Jo Aukštenybė Zanzibaro sultonas.

brukančios žmonių minios. Kai kurios iš tų krautuvėlių skiriamos daugiausia vietiniams gyventojams ir jose rasi dažnai valgomų produktų ir pigių, keistų spalvų medžiagų jų rūbams. Apsilankantiems europiečiams meškerioti krautuvės bent kiek didesnės ir švaresnės. Jose rasime daugybę visokių smulkių dirbinių iš Indijos, Japonijos, Burmos, Javos ir Arabijos. Dramblio kaulo dirbiniai labai švelniai išpjaustinėti, japoniškos ir indiškos šilko skaros ir pižamos, indiški bronziniai indai tikrai išmoningai braižiniais papuošti visur čia šoko į akį. Sakoma, kad šitų dalykų pasirinkimas Zanzibare esąs labai didelis ir kainos prieinamesnės negu kituose Afrikos pajūriuose.

Mat Zanzibaras tarsi yra pačios Indijos tęsinys. Čia ne tik 20 000 indų dominuoja vietinėje prekyboje ir amatuose, bet ir pinigai čia indiški — rupijos ir annasai, bet ne šilingai. Muitų tarifas irgi žemesnis. Tai Indijos žmonės ir prekės randa čia sau palankiausias sąlygas ir plaukia čion mažais ir dideliais laivais. Negriškų dirbinių čia nedaug. Radau jų nedidelėje „Yusufali" ir „Gulamhusein" krautuvėje. Didesnės krautuvės, kaip antai, „Čoitram" ir kt. užverstos indų ir japonų dirbiniais.

Įdomiausia Zanzibaro vieta vis dėlto tenka laikyti prekyvietę, kuri yra negrų priemiesty Ngambo, tuojau perėjus per Daradžani tiltą. Bet jos margumas ir didumas vis vien nepasiekia Lagoso jau aprašyto turgaus.

Zanzibare yra keletas musulmonų mečečių, katalikų bažnyčia ir anglikonų katedra. Anglikonų katedra pastatyta senoje vergų prekyvietėje. Kryžius virš jos sakyklos yra padarytas iš medžio nuo Bangueolo ežero, kur palaidota Livingstono širdis. Garsiajam Livingstonui irgi teko kurį laiką Zanzibare apsistoti per didžiąsias keliones po Afriką.

Zanzibare dažnai dar vyksta negrų šokiai, kurie čia skelbiami liūdnais didelių būgnų balsais, kurie užkrečia kažkokia keista melancholija europiečio širdį.

Dabar margasis Zanzibaras garsus tik savo prekyba ir rytietišku gyvenimu. Bet seniau jis buvo daug garsesnis. Kol europiečių įtaka

čia dar nebuvo taip įsiskverbusi, Zanzibaras buvo didžiausias visos Rytų Afrikos vergų centras ir lageris, kartais virsdavęs piratų lizdu. Zanzibaro sultonų valdžia apimdavo ne tik salas, bet dar žymią dalį pačios Afrikos pakraščių. Vergų medžiotojų ekspedicijos iš čia nerdavo į juodos Afrikos gelmes ir per ilgus šimtmečius vergų pirkliai arabai varydavo čia tūkstančius apkaustytų, iki mirties išvargintų, kruvinų ir alkanų nelaimingų vergų, žiauriai atplėštų nuo savo šeimų ir giminių. Zanzibaro ir Pembos salos buvo virtusios šių kankinių raudančiu lageriu, kurio prekėmis būdavo patenkinami Arabijos, Persijos, Indijos, o paskiau ir tolimų Amerikų norai. Izoliuotos salos labai gerai tiko vergų koncentracijai, nes jos labai arti Afrikos ir vis dėlto gana toli (30 km), kad pasprukęs vergas drįstų bandyti savo rankomis nuplaukti atgal į Afriką. Kai tarp krikščioniškųjų tautų kilo vis smarkesnis pasipiktinimas vergija ir ji buvo tarp europiečių panaikinta, tai iš pradžių buvo pareikalauta iš Zanzibaro sultono, kad jo salos nebepardavinėtų krikščioniškoms šalims, o apsiribotų tik musulmoniškais rytais. Tačiau visiškai vergija panaikinta Zanzibare tik nuo 1897 m., kai sala pateko britų protektoratan ir sultono rūmai buvo apšaudyti. Tie neseni vergijos laikai dar ir dabar jaučiami Zanzibaro gatvelėse, kur įvykdavo tiek baisių, širdį draskančių dramų ir tragedijų, kai juodojo žmogaus laisvė ir gyvybė mažiau buvo gerbiama negu valkatos šunelio. Europiečių įtaka daug ką čia jau pakeitė. Tarsi vengdami šitos svetimos įtakos sultono rūmai ir haremas išsikėlė iš triukšmingo pajūrio, iš miestelio pagrindinės dalies į salos gilumą. Šiandien Zanzibaro mozaikoje kurčiai, tyliai grumiasi trijų didžių kontinentų, trijų didžių žmonijos grupių ir civilizacijų interesai bei idealai. Nors viena į kitą šnairuodamos, nekęsdamos, bet baltųjų įtakos ir tvarkos vėliavos pridengtos čia susitinka, kalbasi, derasi ir dovanomis keičiasi Afrika, Azija ir Europa. Idomus Zanzibaras žmogiškųjų santykių atžvilgiu.

Į Tangą

Iš Zanzibaro į Tangą tik apie 120 km jūromis. Tanga kaip ir Dares-Salaam yra Tanganikos teritorijos pajūry. Prieš karą priklausė Vokietijai, tai miestelyje yra ir vokiškų žymių. Gyventojų Tangoje priskaitoma apie 12 000, kurių dauguma priklauso negrų rasės tautoms; aviečių, daugiausia indų ir šiek tiek arabų, esama apie 1 500, o europiečių — tik apie 250, kurių apie du trečdaliai yra vokiečiai, o kiti — beveik vien anglai. Vokiečiai — pirkliai, o anglai — beveik visi valdininkai. Miestelis švarus, gana patogus ir pasidalijęs į kvartalus: europiečių, indų, arabų ir negrų. Erdviausiai išsiplėtęs, apsodintas puikiais medžiais ir gėlėmis europiečių kvartalas, o kitos tautos gyvena daug skurdžiau. Uostas įtaisytas įlankoje, kurion įteka Sigi, arba Mgambo, upė. Iš Tangos nutiestas geležinkelis į krašto gilumą ir pasiekia Kilimandžaro pašlaites, žinomas nepaprastu savo gražumu ir paviršiaus įvairumu. Tai Usambara aukštumos, pasižyminčios derlinga dirva ir europiečiams sveiku klimatu. Žemumose aplink Tangą daugiausia auginama sizalio pluošto, kurs taip puikiai tinka storoms virvėms vyti. Aukštesnėse vietose auginama ir kavos.

Tanga su rytietišku ir negrišku kvartalais bei jų krautuvėlėmis yra tik menka Zanzibaro miniatiūra. Todėl po Zanzibaro ji mums, keleiviams, pasirodė neturinti didesnių įdomybių. O laivas čia vis dėlto stovėjo dvi dienas, nes vokiečių interesai ir jų ryšiai su Vokietija čia ir dabar gana žymūs ir uoliai palaikomi vokiškų laivų. Kaip Dares-Salaame taip ir Tangoje į vokiškus laivus sueina nemažai vokiečių išgerti, pasiklausyti vokiško orkestro, pašokti ir pasišnekėti su savo tautiečiais, pagyventi vokiškoje atmosferoje ir atgaivinti savo tautinę dvasią.

Pusiaujo Afrikoje geriausia paros dalis — tai vakaras nuo 5 val. Dieną saulė negailestingai spirgina, vaikščioti sunku, jeigu kiek pasiskubini, tai ir galvą pradeda skaudėti. Prakaito nespėji šluostytis. Nosinės tam nebeužtenka, reikia gero rankšluosčio. Šalmo nuo

galvos nedrįsk saulėje nusiimti, nes spindulys gali užmušti. Nuo 4 val., o dar geriau — nuo 5, prieš saulės nusileidimą, oras pasidaro porą laipsnių vėsesnis, o saulės kaitra nebepavojinga. Tuo metu jau galima ir maudytis. Kadangi pats miestas neteikė čia medžiagos ilgesniems stebėjimams, tai maudymasis pasirodė tikslingiausias ir maloniausias pavakarių užsiėmimas ir sportas. Susidarom grupę, pasisamdom valtį ir plaukiam saugesnėn vieton, kur nesilanko rykliai, ir nardome kaip antys valandą ar daugiau. Maudytis gali ir ilgai, nes 24—26 °C vandeny nėra jokio pavojaus nušalti. Prie pat jūros stūkso didelių, retų baobabų ir kitų medžių miškas, kur gamtininkui galima pasirankioti įvairių kirminų ir vabalų. Mano dėmesį labiausiai atkreipė šimtakojis (angl. *millepede*), gero sprindžio ilgumo ir plonesnės dešros storumo šokolado spalvos kirminas, turįs keletą šimtų kojų. Šitų sutvėrimų pora egzempliorių tuojau pateko į mano butelius ir ten nemaloniuose skystimuose pasiraitę užduso. Pats pajūrio smėlis — tai viena ištisa jūros vėžių, krabų, perykla. Kur tik pažvelgsi, visur matai besivartant tūkstančius replėmis apsiginklavusių būtybių. Kiekvienas krabas turi smėly savo urvą, į kurį labai skubiai pasislepia, kai tik užeina koks pavojus. Vis dėlto vikriai apsisukus galima čia nemažai smulkesnių krabų prisigaudyti. Bet kokia iš jų nauda, kad jie nevalgomi...

Į Kenijos kraštą

Išplaukę iš Tangos vykome į Kenijos svarbiausią uostą, į Mombasą. Šie Rytų Afrikos pajūriai jau buvo žinomi finikiečiams prieš 3 000 metų, o vėliau romėnams ir graikams. Tačiau pirmieji šių kraštų valdytojai ir organizatoriai buvo arabai. Jie čia ypač įsitvirtino, kai sujungė įvairias arabų gimines ir karingu ūpu uždegė juos Mahometo tikyba. VIII amžiuje Mombasa ir Malindi jau buvo svarbūs uostai, valdomi Omano arba Muskato imamų (valdovų). Tuo pačiu metu Kilvoje buvo persų kolonistų. Zanzibaras į europiečių žemėlapius pirmą kartą pateko XII amžiuje, bet jis jau daug anksčiau

buvo svarbus prekybos centras, savo spinduliu siekiąs net tolimą Kiniją.

1498 m. į Mombasą atplaukė garsusis Vasco da Gama ir iš čia pasuko į Indiją. Rytų Afrikos ramūs uostai portugalams labai patiko, ir jie pasiskubino čia įsitvirtinti. 1505 m. jie užėmė Sofalą ir Mombasą, o 1506 m. — Quiloa, dabar vadinamą Kilwa. 1509 m. portugalai įsteigė čia Etiopijos provinciją, kuri apėmė labai ilgą Rytų Afrikos pajūrį nuo Sofalos iki Somali su sostine Malindi. Bet iš tikrųjų portugalų įtaka nesiekė toli į krašto gilumą, o tenkinosi tik lengviau prieinamu pajūriu. Per tris šimtus metų portugalai čia kariavo su arabais, turkais ir negrais, — kartais laimėdavo, kartais prakišdavo mūšius šiose tolimose ir karštose žemėse. 1585 m. turkai sėkmingai atakavo portugalų kolonijas, bet 1589 m. vėl buvo sulaikyti. Tuo metu čia, Indijos okeanan, jau pradėjo lankytis ir atsparos ieškoti anglai bei olandai. 1631 m. Muskato imamas iššudė Mombasos portugalus. Kiek vėliau šie vėl čia įsigalėjo, bet 1696—1698 m. Muskato arabai su didžiausiu įnirtimu vėl apgulė Mombasą, kur portugalų įgula gynėsi net trejus metus, bet pagaliau turėjo pasiduoti ir buvo iššudyta. Portugalai 1703, 1710 ir 1728 m. vėl bandė Mombasos pajūriuose įsitvirtinti, bet tai jiems nebepavyko. 1784 m. arabai ilgam nukariavo Mombasą bei Zanzibarą ir daugiau kaip šimtą metų valdė šiuos kraštus su dideliu žiaurumu.

Nepaisydami didelių sunkumų ir pavojų, XIX amžiuje daugybė tyrinėtojų lankė šiuos Rytų Afrikos kraštus ir stengėsi prasiskverbti į jų gilumą. Tokie vardai kaip Rebmannas, Krapfas, Livingstonas, Burtonas, Speke'as, Grantas, Stanley ir kiti visuomet išliks susiję su Kilimandžaro, Kenijos, Ruvenzori kalnų, Viktorijos, Tanganikos ir Nyassos ežerų, Nilo, Kongo ir Zambezi šaltinių atradimu. 1887—1891 m. Kenijos pajūrius ir Mombasą galutinai ėmė valdyti Anglija.

Kenijos kraštas apima daugiau kaip pusę milijono km^2, t. y. du kartus daugiau už Didžiąją Britaniją. Iš rytų jis susisiekia su Indijos okeanu, iš šiaurės — su Italijos Somali ir Abisinijos imperija, iš vakarų — su Rudolfo ežeru, Ugandos protektoratu ir Viktorijos

ežeru, pietuose — su Tanganikos kraštu. 1920 m. kraštas pavadintas aukščiausiojo kalno — Kenijos — vardu. Šis kalnas stūkso prie pat pusiaujo, amžinai snieguotą savo viršūnę iškėlęs 5 930 metrų. Kolonijos sostinė — miestelis Nairobi, krašto gilumoje, sveikuose plokščiakalniuose.

Visoje kolonijoj gyventojų priskaitoma apie 3 milijonai. Šalia didelės negrų daugumos yra ir kitų tautų: europiečių — apie 15 000, indų — arti 30 000, arabų — arti 12 000 ir kitų — per 6 000.

Šio pusiaujo krašto klimatas daugiausia pareina nuo paviršiaus aukštumos. Žemumos iki 1 300 metrų yra karštos ir nesveikos europiečiams gyventi, bet aukštesnės vietos turi sveikesnį klimatą, kur europiečiai gerai jaučiasi, nors ir ten pasitaiko maliarijos. Sostinėje Nairobi, 1 600 metrų aukštumose, vasarą (t. y. nuo gruodžio pradžios iki kovo pabaigos) dienos esti karštos, bet naktys vėsios, o žiemą ir dienos vėsios, o nakčia pasitaiko net šalnų. Amžinas sniegas išsilaiko tik aukštųjų kalnų viršūnėse, apie 4 500 metrų ir aukščiau. Šioj šaly yra du lietaus periodai: spalio ir lapkričio mėn. ir nuo kovo pradžios iki gegužės pabaigos. Aukštumose lietaus iškrinta apie 2 000 mm. Sausesnėse vietose ir didesni karščiai lengviau pakenčiami. Didžiausias ligšiol karštis užregistruotas Nandi — 39 °C, o Mombasoje — tik 35 °C. Vidut. metinė temperatūra iš vietos vieton svyruoja tarp 17 ir 27 °C. Tikrai šalto klimato sutinkama tiktai kalnų viršūnėse ir šiaip aukščiausiose vietose, kur europiečiams tenka įsitaisyti krosnis ir bent nakčia jas truputį pakūrenti. Šių kraštų aukščiausi kalnai, tai Kilimandžaro — 5 930 m, Kenijos — 5 195 m, Ruvenzori — 5 120 m, Elgon — 4 330 m. Visi jie yra užgesusių ugnikalnių kūgiai, kurių viršūnės apsiklojusios sniegu ir ledynais. Šiaip didžiausios aukštumos (aukščiau kaip 9 000 pėdų, arba 2 700 metrų) Kenijos kolonijoj apima apie pusantro milijono akrų, arba 600 000 ha, žemės. Europiečių kolonizacijai tinkamų žemių plotas turi apie pustrečio milijono hektarų geros dirvos. Trys ketvirtadaliai šio ploto jau išdalyti atvykusiems kolonistams, kurie dideliuose savo ūkiuose augina galvijus, avis, ožkas ir sėja įvairius

javus, augina vaisius ir daržoves. Gerai čia auga ananasai, kokosai, medvilnė, kava, sizalis, kaučiuko medžiai ir kai kurie Europos javai.

Rudolfo ežero ir Nigori upės apylinkėse atrastas auksas jau pradėtas eksploatuoti. Jau aptikta sidabro ir vario. Tikimasi rasti dar švino, geležies ir anglies.

Kenijos vakarų pasieny yra didžiausias visos Afrikos ežeras — Viktorija, seniau arabų vadintas Ukereve. Jis yra šiek tiek didesnis už nepriklausomą Lietuvą ir lygus Latvijos Respublikai. Iš jo išteka ir didžiausia Afrikos upė — Nilas, į kurio aukštupius nuo Mombasos jau nutiestas geležinkelis. Nilo ištakas yra suradęs anglas Speke'as 1858 m. keliaudamas iš pietų pusės, o ponas Samuelis Bakeris 1863 m. juos aptiko keliaudamas iš šiaurės. Šis milžiniškas ežeras yra išsitiesęs 1 100 metrų aukštumose, bet dideliu gilumu nepasižymi, tai plaukioja jame plokščiadugniai laivai ir tai tik dienos metu, nes nakčia pavojinga — lengvai galima atsidurti ant seklumos. Viktorijos ežere ir dabar dar yra daug krokodilų, tai maudytis labai pavojinga. Nilo aukštupiai tirštai priaugę žolės *sudd* ir todėl netinka laivams plaukioti. Didžiausi ežero laivai vis dėlto turi iki 1 200 tonų ir jiems reikia 7 pėdų (2 metrų) gilumo vagos.

Kilindini ir Mombasa

Mombasos sala yra prie pat Afrikos pakraščio, šiek tiek į pietus nuo 4-os pietų lygiagretės. Jos ilgumas siekia beveik 5 kilometrus, o platumas — apie 3 km. Saloje nuo senų laikų išaugo to paties vardo miestas, kurs turi du uostus: senąjį, jau apleistą, ir naująjį, vadinamą Kilindini. Iš Kilindini uosto į miestelį kiton salos pusėn yra apie 3 km. Negrai Mombasą vadina Kisiva Mvita, tai reiškia — Karo sala. Prie Kilindini uosto tėra vos keletas gyvenamų trobesių, bet gana daug visokių sandėlių ir muitinės bei geležinkelio įstaigų. Didelis tiltas ir geležinkelis jungia salą su kontinentu. Uoste didelis judėjimas, daug įvairaus didumo laivų.

Gyventojų Mombasoje priskaitoma apie 30 000: apie 10 000 indų,

6 000 arabų, arti 1 000 europiečių, o kiti — negrai. Beveik visa smulkioji prekyba ir dalis stambiosios — indų rankose. Jie čia turi savo musulmoniškas šventoves, kapines, didelę gimnaziją, klubus ir kitokias įstaigas. Kai patenki į senojo miesto kreivas ir siaurutes gatveles, įsižiūri į nesuskaitomą daugybę mažučių apšepusių krautuvėlių, kuriose kai kur ant sienų kabo indiškų religinių paveikslų, imi jaustis tarsi pačion Indijon patekęs, o iš tikrųjų — tai Indijos lopinys čia prisiūtas prie juodosios Afrikos pakraščio.

Dideliame karšty braidžiodamas po siauras, vežimams nepravažiuojamas Mombasos gatveles, pamačiau grupę negrų, skutinėjančių krūvą milžiniškų dramblio ilčių. Sustojau pasiteirauti. Pasirodo, šitos iltys parduotos iš valdžios aukciono ir rengiamos eksportuoti Indijon. Mat be ypatingų ir brangiai kainuojančių leidimų dramblius uždrausta medžioti, kad jų visiškai neišnaikintų. Bet negrai ir dalis europiečių dažnai nesilaiko įstatymų ir medžioja slapta, be leidimų. Valdžia per savo policiją ir slaptus agentus stengiasi susekti šituos brakonierius, nors jie labai gerai moka dramblio iltis žemėn užkasti ir kitaip paslėpti, o kai pavojus praslinks — brangias iltis slapta išvežti užsienin. Valdžiai padeda ir vietiniai baltieji, ir juodieji skautai, tad slepiamos iltys labai dažnai vis dėlto surandamos, konfiskuojamos, o brakonieriai baudžiami ir kišami į kalėjimus. Konfiskuotas iltis valdžia parduoda iš varžytynių. Jų kaina paprastai esti apie 15 šilingų už svarą; suprantamiau tariant — apie 80 litų už kilogramą. Kai kurios iltys labai didelės. Dažnai jos sveria nuo 50 iki 60 kilogramų kiekviena, o kartais — net iki 70 kg. Tai už gero dramblio dvi iltis gaunama apie 8 000 ir 9 000 litų. O dar šiek tiek pinigų galima užsidirbti už dramblio plaukus, iš kurių prasimanoma daryti keistus žiedus ir apyrankes, už kojas, kurios perdirbamos į savotiškus suvenyrus ir t. t. Tad tokios sumos, žinoma, labai vilioja ypač neturtingą negrą, kurs labai džiaugiasi gavęs už visą tą medžiagą nors ir dešimtąją minėtos sumos dalį. Vienas indas valdininkas man paaiškino, kad dramblio kaulo pirkliai indai valdžios varžytynių arba aukciono metu susitaria nemokėti daugiau kaip šilingo už svarą ir taip kartais priverčia britų

valdininkus už pusę kainos parduoti šį brangų grobį, nes be indų dažniausiai ir nėra kam parduoti didelį jų kiekį.

Kartą apžiūrėjus Mombasos gatveles ir užkampius, visa atrodo lyg ir paprasta, nelabai įdomu. „Usaramo" atvyko čion lapkričio 30 d. ir išbuvo dvi dienas. Tai užteko laiko apvaikščioti ir automobiliu bei rikša apvažinėti miestą ir apylinkes, vakarais pasimaudyti medūzomis ir įkyriais vėžliais nusėtose įlankose ir aplankyti katalikų misiją, kurios didelė ir puošni bažnyčia savo kilnumu pranoksta visus miesto trobesius. Misijoj mane sutiko kun. Alfonsas Loogmanas, olandas. Jis man parodė bažnyčią ir misijos amatų mokyklą. Mieste yra apie 3 000 katalikų, tarp kurių europiečių yra tik 80, o negrų — daugiau kaip 2 000, indų goaniečių — apie 600, seišeliečių — apie 200. Misijoj dirba keletas kunigų: olandų, prancūzų ir airių, kurie visi priklauso Šv. Dvasios kongregacijai. Kalbų klausimas tokioje mišrioje parapijoj esąs gana painus, nors jokių dėl to nesusipratimų nesama. Pamokslus sakyti, išpažinties klausyti ir katekizuoti jiems tenka europiečius — angliškai, prancūziškai, vokiškai, portugališkai, negrus — kisuahiliškai, angliškai ir portugališkai. Kadangi misija turi visas šias kalbas mokančių kunigų — tai keblumų ir nesama. Misijos spaustuvėje leidžiamas mėnesinis jaunimo žurnalas kisuahilų kalba „Rafiki Yetu" („Mūsų draugas"). Jo spausdinama 4 000 egzempliorių. Visą spaustuvės darbą ir visai švariai atlieka jauni suahilai, kurie savo kultūriniu darbu didžiuojasi ir turi teisę didžiuotis, nes tarp juodųjų jie vis dėlto labai retos kvalifikacijos darbininkai. Tarp lūšnelių, negro iš žolių nupintų, moliu išteptų palapinių ir modernios spaustuvės su cementinėmis grindimis, su mašinomis ir amato komplikacijomis yra nemažas kultūrinės evoliucijos tarpas. O tarp šitų negriukų jau pasitaiko ir tokių, kurie sugeba ir paprastesnių straipsnelių bei korespondencijų parašyti.

Misijos bažnyčia gražiai pastatyta ir išpuošta ir visi darbai čia taip pat suahilų atlikti, tiktai didysis altorius Prancūzijoj padarytas už didelius pinigus iš balto marmuro; tuo tikslu aukojo vienas indas, uolus parapijos narys, didelės firmos savininkas.

Istoriškiausia Mombasos vieta — tai Jėzaus fortas, arba pilis, pastatyta portugalų 1593—1595 m., kai Mombasa buvo portugalų Rytų Afrikos kolonijų sostinė. Tai didelis ketvirtainis trobesys, labai storų sienų, rausvai gelsvos spalvos. XVII amžiuje čia virė žūtbūtinės kovos tarp portugalų ir arabų. Pilis pereidavo iš rankų į rankas. Dabar joje įtaisytas kalėjimas, ir pašaliniams lankytojams jos durys uždarytos.

Apžiūrėjęs, kas čia buvo įdomu, grįžtu atgal į laivą, bandydamas perskaityti krautuvių ir firmų indiškus užrašus ir keistas pavardes, kurios pakartotos ir lotyniškomis raidėmis. Skaitai čia tokias pavardes kaip Patelas Čopra, Šatry, Čoitramas, Husseinas, Juma bin Ubai ir kitokias ir jauti čia didelį indų, arabų ir suarabintų negrų mišinį. Praeinantį keleivį negrai sveikina kisuahiliškai tardami *jambo*, o aš jiems atsakiau *si jambo*. *Jambo* tariama beveik kaip *dzjambo* ir reiškia: kas tau yra? Jiems atsakai *si jambo* — nieko nėra, suprask — viskas gerai ir man nieko nereikia.

Dūlinu į laivą gana patenkintas, nes dabar jau išplauksime okeanan net šešioms dienoms, kol pasieksime Arabijos pakraščio uostą Aden. Tad bus proga kiek pailsėti, nes kasdien lankant vis naujus miestus ir naujas vietas dideliame karšty, prisipažinsiu, galima puikiai pavargti.

Medžioklė Afrikoje

Apleidžiant Rytų Afrikos krantus, manau, bus pravartu nors trumpai prisiminti apie žmogaus kovą su laukine gyvūnija Afrikos stepėse. Baltajam žmogui įsigyvenus, Afrikos gyvūnija pradėjo sparčiai mažėti, bet kol kas vis dėlto didžiausi Afrikos vidurio plotai slepia savy daugybę visokių mažų ir didelių gyvūnų. Mažuose miesteliuose europiečių gyvena tik po keletą šimtų, bet jie čia visuomet turi kokį nors laikraštį: savaitinį ar dienraštį. Ir šituose laikraščiuose kasdien gali pastebėti vieną kitą žinelę iš žmogaus kovų su žvėrimis. Štai netoli Nairobi, Kenijos sostinės, liūtai apsupo

važiuojantį automobilį, kurį spėjo išgelbėti laiku atvykęs kitas pilnas ginkluotų vyrų automobilis. Į didelį Durbano miestą nakčia įžengė liūtas. Rytmetį jis sukėlė mieste didžiausią paniką. Iš daugelio lovų pradėjo ristis šauliai su naktiniais marškiniais ir griebę šautuvus pradėjo liūtą vaišinti iš langų ir balkonų, bet tas kulkų nepaliestas pasprukęs atgal į savo stepes. Matyt šauliai buvo labai mieguisti ar išsigandę. Liūto ar leopardo sudraskytas jautis — labai paprasta naujiena. Lourenço Marques p. Mištautas man pasakojo, kaip pietvakarių Afrikoje jo pažįstamą inžinierių, vieną išvažiavusį vakare pasivažinėti, liūtas pasigriebęs iš važiuojančio automobilio. Netekęs vairininko automobilis pasukęs į lauką ir ten smiltynuose sustojęs, o ant kelio radę inžinieriaus batus ir šiek tiek kaulų bei rūbų liekanų. Netoli Nairobi vyrai užklupę didelį pitoną, apšaudė ir paskiau lazdomis apdaužė, manė, kad tas jau nebegyvas ir sukimšo jį didelian maišan. Sugrįžę viešbutin tą maišą padėjo rūsin. Bet rytmetį, didžiausiam viešbučio gyventojų išgąsčiui, pitonas pro rūsio langelį iškišęs savo grūmojančią galvą. Visas žmonių skruzdėlynas sujudęs, sukrutęs ir visokiais turimais ginklais užatakavę siaubūną. Pavojingiausiu žvėrimi visų laikomas Nilo krokodilas (lot. *Crocodylus niloticus*), kuris dar plačiai gyvena Afrikos vandenyse į pietus nuo Saharos. Ypač jų gausu Viktorijos ežere, aukštutiniame Nile ir aplinkiniuose kraštuose. Nile žemiau Murčisono slenksčių jų tirštai plūduriuoja vandeny ir upės pakrantės kaip rąstais užverstos. Jei pataikysi tiesiai akin — laimingas šūvis: krokodilas sukels vandeny didelį triukšmą ir greit atvers aukštyn pilvą. Jei kitur pataikysi, jis staigiai nuners į gilumą, galbūt ten pagyvens dar kelias valandas ir gaus galą, bet į paviršių nebeiškils ir jo nebesurasi. Tvirtinama, kad Afrikoje nuo krokodilų žūsta žmonių daugiau negu nuo bet kurio kito žvėries. Jų paprastas ilgis — apie 4 metrus.

Jo didenybė liūtas (lot. *Panthera leo*, kisuahiliškai *simba*), išnykęs tik pačiame pietiniame ir pačiame šiauriniame Afrikos kraštuose. Tarp Saharos ir Vaal bei Oranijos upių jis dar visur sutinkamas. Gausu liūtų Ankole, Mubendi ir Toro srityse Ugandoje, o dar daugiau

Rytų Sudane Rahad upės srity prie Abisinijos sienos. Puikiausios rūšies liūtų galima rasti Mau ir Uasin Gišu plokščiakalniuose, Kenijoj. Nuo nosies iki uodegos galo jų ilgumas siekia dažniausiai apie pustrečio, retai iki trijų metrų. Sveria nuo 150 iki 250 kilogramų. Gyvena apie 30 metų. Medžioja dažnai pulkais, bet kartais ir atskirai. Jei ne alkani, tai žmogaus paprastai neliečia. Medžioti išeina vakarais, jau sutemus. Tuo metu jie pavojingi. Rytais jie dažniausiai būna sotūs ir patenkinti. Tuomet jie ramūs. Alkano liūto drąsai nėra ribų. Jis įsiveržia į negrų palapines, pasigriebia žmogų iš stovinčio traukinio. Jo padarytos žaizdos labai nuodingos. Jėga nepaprasta: suaugęs liūtas į dantis sugriebęs jautį peršoka per aukštas negrų užtvaras. Pavojingiausias jam šūvis, jei pataiko į gerklę ir į plaučius arba kakton tarp akių. Kitur pataikytas, nors ir širdin, staiga nemiršta ir gali kartais padaryti labai pavojingą šuolį šaulio link.

Leopardas (lot. *Panthera pardus*) mažesnio ūgio, bet žiauresnis. Jis sveria apie 70 kilogramų. Maitinasi beždžionėmis, babuinais, antilopėmis, žiurkėmis, pelėmis ir paukščiais. Baisiai pavojingas, kai yra sužeistas arba medžiotojų apsuptas. Gyvena pamiškėse ir uolose, daugiausia Ugandoj ir Somali. Jo geltonas kailis nusėtas juodais taškais, sugrupuotais po 3—4.

Gepardas (lot. *Acinonyx jubatus*, angl. *Cheetah*) paprastai būna apie 2 metrų ilgumo, nors mano užmuštas egzempliorius truputį ilgesnis. Jei neliečiamas, tai, sakoma, nepavojingas. Bet sužeisto sergėkis kiek gali, nes tai vikriausias ir greičiausias iš plėšriųjų žvėrių, tikras akrobatas. Gelsva oda nusėta juodais taškais. Nagai iš dalies įtraukiami. Sutinkamas Centr. Afrikoj.

Be šių trijų *Aeluroidea* grupės didžiųjų narių, daug dar yra mažesnių, žmogui beveik nepavojingų, lengviau medžiojamų gyvūnų, kaip antai: *Felis lanea* (lot.; angl. *Wooly cheetah*), servalas (lot. *Leptailurus serval*, angl. *Serval*), karakalas (lot. *Caracal caracal*, angl. *Caracal*), laukinė katė (lot. *Felis caffra*), chausas (lot. *felis chaus*), *felis celidogaster* (lot.; angl. *African tiger cat*), urvinis vilkas (lot. *Proteles cristatus*), trijų rūšių hienos: dryžuotoji hiena (lot. *Hyaena*

hyaena), rudoji hiena (lot. *Parahyaena brunnea*), dėmėtoji hiena (lot. *Crocuta crocuta*). Tą pačią grupę galima papildyti viveromis (lot. *Viverridae*): genetos ir mangustos (lot. *Herpestes*). Pastarosios labai pripranta prie žmogaus ir tampa tarsi kišeniniai gyvūnėliai, žiurkės didumo.

Prie antrosios *Carnivora Fissipedia* grupės *(Cinoidea)* Afrikoje galima priskaičiuoti: didžiaausę lapę (lot. *Otocyon megalotis*), laukinį šunį (lot. *Lycaon pictus*) ir keletą rūšių šakalų. Pavojingiausiais laikomi laukiniai šunys, nes jie vaikščioja dideliais pulkais ir būna labai drąsūs, net ir žmonių atžvilgiu.

Ūdrų yra pora rūšių. Didžiausi jų pulkai sutinkami Bangueolo balose.

Afrikinis dramblys (lot. *Loxodonta africana*) skiriasi nuo savo Indijos brolio didesnėmis ausimis ir šiek tiek bendra išvaizda. Daugiausia dramblių sutinkama Centralinėje Afrikoje, tarp Saharos ir Zambezi upės. Kitur jie labai reti. Didesnius pulkus dar galima rasti belgų Konge, Ugandoje, prie Baltojo Nilo, prie Sobat upės, Pietų Kordofane ir Abisinijoj. Vaikščioja pulkeliais nuo 10 — 40, bet retkarčiais galima sutikti pulkus iki 200. Jų esama penkių rūšių, kurių viena — labai mažų. Kur vyrauja sausas klimatas, drambliai minta sausomis žolėmis ir turi labai kietas iltis. Drėgnesnių derlingų vietų drambliai turi labai dideles ir minkštesnes, rinkoje branginamas iltis, kurių pačios didžiosios sveria arti 100 kilogramų, bet paprastai daug mažiau. Visas subrendęs dramblys sveria apie 6 tonas. Dabar belgai Abi, prie Bas-Uele upės, pradėjo dramblius jaukinti ir pratinti prie darbo. Tai tikrai puikus sumanymas. Dramblys gali vežti 4 tonų vežimą apie 25 km per dieną arba per pusdienį išarti apie pusantro hektaro lauką. Ligų jis nesibijo, o maisto pats susieško girioje ar lauke. Jų medžiojimas vis labiau apribojamas įvairiose kolonijose.

Raganosių esama dviejų rūšių: juodasis (lot. *Diceros bicornis*) ir baltasis, arba plačialūpis (lot. *Ceratotherium simum*). Baltuoju vadinamas raganosis iš tikro taip pat juodas, o šviesiai pilkas atrodo tik tuomet, kai gerai pasivarto šviesiame purve. Juodojo lūpos galas

smailus, o baltojo — beveik ketvirtainis. Baltasis jau labai retas gyvūnas.

Juodasis raganosis sutinkamas dažniau negu baltasis. Jis veisiasi tarp penktosios šiaurės lygiagretės ir Zambezi upės. Dažniau galima jį pamatyti į rytus nuo Nilo aukštupių, Sobato upės pakraščiuose, kur ji įteka į Baltąjį Nilą. Šis gyvulys sveria iki 3 tonų. Galima nušauti tik didelėmis kulkomis, tačiau net ir galvon pataikyta kulka jo dažnai neužmuša. Girdi daug prasčiau negu dramblys, bet užuodžia beveik taip pat kaip dramblys ir buivolas. Ilgumo jis apie 11 pėdų, priešakinis ragas — iki 4 pėdų, bet paprastai daug mažesnis.

Didysis hipopotamas, arba begemotas, (lot. *Hippopotamus amphibius*) savo didumu nusileidžia tik drambliui. Sveria apie 3 tonas, ilgumas — iki 4 metrų, apatinės iltys — apie pustrečios pėdos ilgumo. Gyvena Afrikos upėse nuo Oranijos iki Saharos. Uodega dviejų colių storumo ir tinka rimbams bei lazdoms daryti. Iš ilčių dirbami visokie pagražinimai. Mažoje valty medžioti pavojinga, nes užpuola ir lengvai apverčia. Šaunant galima užmušti pataikius į akį arba į ausį. Pašautas arba užmuštas tuojau nugrimsta vandenin ir, jei tuščiu pilvu, nebeiškyla. Todėl geriausia medžioti juos rytais, kai būna stipriai priėdę, tuomet jie per 10—30 minučių vėl iškyla į paviršių. Popiet taip pat iškyla, tik per 1—2 val. Negrai valgo jo mėsą šviežią ir sūdytą.

Buivolai (lot. *Syncerus caffer*) — stambūs ir pavojingi gyvūnai. Sveria apie 500 kg, trumpais plaukais, beveik juodi. Ganosi pulkais, galvas atsukę prieš vėją, kad geriau užuostų pavojų. Pakraščiais bandos išstato sargybą iš senų, tvirtų bulių. Labai gudrus, drąsus ir medžiotojams pavojingas gyvulys. Savo ragais lengvai perveria arklį net per balną. Atakuojamas griebiasi visokių gudrybių: atsigula ir laukia pasislėpęs arba prieina medžiotojui iš užnugario. Daugiausia jų esama Kongo ir Zambezi aukštupiuose, Ugandoje, Pietų Sudane ir Zambezi žiotyse. Šiose vietose galima sutikti jų pulkus iki 1 500. Mėgsta pelkėtas vietas.

Plačiai sutinkama trijų rūšių laukinių šernų, kelių rūšių zebrų, laukinių asilų ir iki 6 metrų aukštumo žirafų.

Bet garsiausia Afrika antilopėmis ir gazelėmis, kurių esama daugiau kaip šimtas rūšių, visokių spalvų, išvaizdos ir didumo — nuo kiškio iki didelio arklio. Neįmanoma jų ir daug kitų gyvūnų, nors ir trumpai, paminėti. Įvairios beždžionės, graužikai, daugybė visokių paukščių, gyvačių, drėžų ir kita gyvybė masina Afrikon medžiotojus net iš tolimiausių kraštų, nes ši pasaulio dalis iki šiol išlieka turtingiausiu medžiotojų lauku. Šalia trumpam atvykstančių medžiotojų ir mokslinių ekspedicijų pasitaiko ir profesionalių medžiotojų. Gerai šaunąs ir nusimanąs apie taksidermiją medžiotojas Afrikoj kartais visai neblogai prasigyvena parduodamas nušautų gyvūnų odas.

Medžioklės taisyklės ir leidimų kainos kiekvienoje kolonijoj vis kitokios. Sakoma, kad prancūzų kolonijose leidimai yra daug pigesni negu anglų valdomose žemėse. Štai, pavyzdžiui, Kenijos kolonijoj yra net 8 rūšių leidimai. Imkime svečio leidimą (angl. *Visitor's licence*) numeris 3: jis išduodamas 12 mėnesių už 100 svarų (3 000 litų). Jis leidžia valdžios žemėse užmušti: buivolų — kiek tik nori, hipopotamų — 2, kanų (lot. *Taurotragus oryx*) — 2, zebrų — neribotai, *Oryx callotis* (lot.) — 2, *Oryx beisa* (lot.) — 6, vandeninių ožių (lot. *Kobus*) — kiekvienos rūšies po du, arklinių antilopių (lot. *Hippotragus equinus*) — 1 patiną, didžiųjų kudu (lot. *Tragelaphus strepciseros*) — 1 patiną, mažųjų kudu (lot. *Tragelaphus imberbis*) — 2, topi — 8, antilopių *Bubalis cokei* (lot.) — 20, nakurų — 1, Kenijos antilopių — 1, antilopių *Bubalis jacksoni* (lot.) — 2, Hanterio antilopių — 2, *Thomas kob* — 1, bongų — 2, *palla* — 3, *sitatunga* — 2, gnu (angl. *wildebeest*) — 12, Granto gazelių — kiekvienoje apskrity po 3, Valerio gazelių — 4, *Cephalophus grimmi* (lot.) — 20, mėlynųjų dukerių (lot. *Cephalophus monticola*) — 10, raudonųjų dukerių (lot. *Cephalophus natalensis*) — 10, dikdikų (lot. *Madoqua*) — 20, Abisinijos oribi — 6, Hagardo oribi — 6, Kenijos oribi — 2, antilopių šoklių (angl. *klipspringer*) — 4, *Ward's reedbuck* (angl.) — 10,

Chandler's reedbuck (angl.) — 4, Tomsono gazelių — 8, Peterio gazelių — 10, Sòemmerringo gazelių — 10, margųjų antilopių (angl. *bushbuck*) — neribotai, beždžionių *Colobus caudatus* (lot.) — 6, mėlynųjų beždžionių — 6, liūtų — neribotai, gepardų — 1, savaninių antilopių (angl. *steenbock*) — 10, antilopių *pigmy* — 10, juodųjų antilopių (lot. *Hippotragus niger*) — 1. Taigi šiuo paprastu leidimu galima už 3 000 litų prisimedžioti apie 300 ar net daugiau visokių gana stambių gyvūnų. Bet reikia dar atskiro specialaus leidimo medžioti drambliams ir kitiems retesniems gyvūnams. Už pirmą dramblį reikia mokėti 15 svarų, už du dramblius — 45 svarus, už vieną žirafą — 15 svarų (t. y. 450 litų), už 1 raganosį — 5 svarus, už du — 15 svarų, už vieną strutį patiną — 5 svarus. Be to, uždrausta valdžios žemėse naudotis šunimis ir vytis žvėris kokiu nors vežimu. Maždaug taip atrodo medžiotojo išlaidos anglų kolonijose. Žinoma, jos ne vienodos, vienoj tokios, kitoj kiek kitokios. Be to, medžiotojas turi sau numatyti bent vieną (mažiausiai) negrą tarną, kuris, žinoma, nedaug kainuoja. Jis pasirūpins medžiotojo valgiu ir kitokiu patarnavimu. Jei medžiotojas mokės visus nušautus gyvūnus gerai panaudoti, tinkamai parduoti, tai visi jo leidimai ir gyvenimo bei medžioklės išlaidos gerai apsimokės ir jam dar nemažai liks. Bet šiuo atžvilgiu reikia turėti ryšių su kokiais pasiturinčiais muziejais arba prekybos firmomis, nes kitaip reikės gerokai netekti.

Įvairių apribojimų tikslas — palaikyti retesnes gyvūnų rūšis ilgesniams laikui, kad ir būsimųjų kartų žmonės turėtų ką medžioti. Be šitų piniginio ir kitokio pobūdžio apribojimų, gyvūnams apsaugoti kiekvienoje kolonijoj rasime po kelis ar keliolika rezervatų, kur griežčiausiai draudžiama ginkluotam žmogui pasirodyti ir užmušti bet kurį gyvulėlį. Tanganikos teritorijoj yra 11 didelių rezervatų, kur laukinė gyvūnija budriai saugoma patikimų sargų, kitose kolonijose taip pat panašiai. Rezervatuose užmušęs kokį gyvūną nepasiteisinsi nežinojimu. Šiose šalyse laukinei gyvūnijai apsaugoti veikia nepalyginti smarkesni įstatymai negu Lietuvoje, kur žmogui dar neuždrausta naikinti gamtos grožybių ir įdomybių. Afrikoje šie

dalykai geriau sutvarkyti, nors ir čia pasitaiko brakonierių, ypač tarp vietinių kolonistų.

Tad vykstąs Afrikon medžioti, turi žinoti įvairias, gana smulkias medžioklės taisykles, apribojimus, turi žinoti rezervatų ribas ir vietines aplinkybes bei visokias smulkmenas. Reikia jau nusimanyti ir apie įvairių vietų klimato sezonus: kada ten lietaus, kada sausros periodas ir t. t. Tad medžioklės reikalas čia ne visai paprastas, bet be galo įdomus ir turtingas nuotykių.

DVIDEŠIMT ANTRAS LAIŠKAS

Svarbiausios Afrikos kalbos

Afrikoje yra šimtai įvairių kalbų ir tarmių. Centrinės Afrikos negrų kalbos priklauso bantų grupei. Tačiau viena nuo kitos tiek yra nutolusios, kad kaimynas su kaimynu dažnai negali susikalbėti. Atskiromis kalbomis ir tarmėmis kalbančios negrų tautelės arba giminės paprastai labai smulkios, apsiriboja keliais ar keliolika tūkstančių, retai pasiekia pusę milijono. Tačiau ir negrai turi keletą svarbesnių kalbų, kurias vartoja bent iki 10 milijonų žmonių.

Suahilų, arba *kisuahiliška*, *kalba*, rodos, bus plačiausiai negrų vartojama. Tai beveik viso Rytų Afrikos pakraščio kalba, nuo Durbano iki Abisinijos ir Adeno. Gryniausia suahilų kalba sutinkama Tana ir Lamu provincijose. Pačių suahilų nėra labai gausu. Bet britų kolonijinei valdžiai atrodė, kad reikia ir būtina negrams turėti bent vieną didesnę kalbą, kad galima būtų ja plačiau susikalbėti, spausdinti knygas ir vartoti oficialiuose raštuose bei užrašuose. Šita laimė teko pajūry gyvenantiems suahilams, kurių kalboje labai žymi arabų įtaka. Britai padarė jų kalbą oficialia, valdiška, pradėjo jos mokyti mokyklose ir spausdinti ja vadovėlius. Aplinkinės negrų tautelės kartais noromis, dažnai nenoromis ėmė vis labiau mokytis suahilų kalbos. Lygiai ir britų valdininkai bei kiti europiečiai.

Turėdama tiek stiprios paramos suahilų kalba pradėjo sparčiai plėstis visame Rytų Afrikos pajūry ir skverbtis į Afrikos gelmes. Dabar kisuahiliškai galima susikalbėti visoje Ugandoje, daly Pietinio Sudano, Nyassoje, Tanganikoje ir net Kongo pietinėj bei rytinėj dalyse. Kai kurios tautelės, pvz., Nyandža Nyassos krašte, labai nenoromis prisiima šią svetimą kalbą, bet vis dėlto beveik kiekviename kaime rasi žmogų, mokantį kisuahiliškai. Be arabiškos įtakos, kisuahiliškon kalbon pastaruoju laiku braunasi ir anglizmai. Nepaisant šių svetimų įtakų, suahilų kalba vis vien pasilieka svarbiąsias bantų kalbų savybes ir yra laikoma labai turtinga ir gražia kalba, kurią vartoja bent keletas milijonų negrų, daug arabų, indų, baltųjų valdininkų ir kolonistų. Anglų pavyzdžiu ir belgai teikia šiai kalbai platesnį oficialų pripažinimą. Tad ji jau pasidarė Rytų Afrikos *lingua franca*, tarsi prancūzų kalba Europoje. Šitaip gimsta iš mažų lopinėlių suklijuota kaip mozaika bendra kalba, pasirėmusi nauja juoda tauta, tikriau — tvirtas tautų konglomeratas, panašiai kaip Jungtinės Valstybės ar kuri didesnė Pietų Amerikos respublika, kur aplink vieną patraukiantį branduolį, kaip aplink sniego kamuolį, vyniojasi smulkesni tautiniai organizmai ar jų skeveldros. Tai nepaprastai įdomus ir Afrikai reikšmingas reiškinys, daug žadąs būsimajai juodosios rasės kultūrai ir gal emancipacijai.

Kas pasakyta apie suahilų kalbą Rytų Afrikoje, tiktų analogiškai pakartoti apie didelę *hausa kalbą* Vakarų Afrikoje ir Centriniame Sudane, kuri nepriklauso bantų grupei, bet Sudano negriškų kalbų šeimai.

Šalia suahilų kalbos Rytų Afrikoje — visoje Ugandoje, daly Busoga ir Kavirondo bei į pietvakarius nuo Viktorijos ežero — nemažą reikšmę turi *luganda kalba*, pasižyminti dideliu gražumu ir lankstumu. Nyassos krašte vartojama *nyandža kalba*. *Somali kalba*, plačiai vartojama to vardo kolonijose, dar neturi savo abėcėlės ir literatūros.

Jeigu aukštutiniu Nilu leisimės žemyn, į šiaurę, tai pajusime, kaip palaipsniui lugandos kalbą ir suahilų tarmes vis labiau pakeičia

daugiau ar mažiau iškraipyta egiptietiškos tarmės arabų kalba, kuri plačiai vartojama ne vien Egipte, bet ir Egipto Sudane.

Išskyrus portugalus, kiti europiečiai labiau mokosi vietinių negriškų kalbų, negu negrai — europiškų. Anglai, kurie taip sunkiai pramoksta svetimų kalbų, Afrikoje labai dažnai grabalioja negriškomis kalbomis. Jų taktika: nekalbėti su savo tarnais angliškai, kad neišmoktų jie baltųjų kalbos ir nepasikeltų į puikybę. Tos pačios taktikos laikosi ir belgai, iš dalies ir prancūzai. Portugalai atvirkščiai: savo kalbą bruka visiems juodiesiems ir stengiasi iš jų padaryti šiokius tokius portugalus, kartais bent kiek „pabaltintus" kraujo priemaiša. Kuri taktika geresnė ir teisingesnė — sunku būtų spręsti paskubomis, nes kalbų klausimas čia labiau komplikuotas negu Europoje.

Arabų žemėn

Išplaukdami iš Mombasos gruodžio 1 d., atsisveikinom su tokia egzotiška juodąja Afrika ir pasukom į šiaurės rytus, Pietinės Arabijos link. Afrikoje dar teks sustoti, bet nebe negrų, o egiptiečių Afrikoje.

Nuo Dar-es-Salaamo keleivių skaičius „Usaramo" pradėjo didėti, o Mombasoje mūsų garlaivis jau visiškai prisikimšo žmonių, paskutinė lovelė buvo užimta. Mat artinasi Kalėdų šventės ir turtingi anglų kolonistai bei valdininkai skubinasi atostogų į Angliją. Laive dominuoja britiškasis elementas ir kalba. Šalia jų gausiausia vokiečių ir belgų iš Kongo. Bet po vieną kitą yra ir kitų, gana įvairių tautybių atstovų. Prie stalo, kuriam esu paskirtas pirmininkauti, mano kairėje sėdi keturi britai, o dešinėje — misionierius liuksemburgietis, dvi vienuolės: prancūzė ir belgė. Prie kitų stalų tarp anglų galima įžiūrėti visai svetimų jiems tipų: portugalų, graikų, indų, pora danų ir kitų. Mišriausia, rodos, trečioji klasė, kur matyti įvairių aviečių ir mulatų, šalia graikų, žydų ir kitų. Lietuvis čia irgi ne aš vienas: pasirodo, kad bagažo kambarių prižiūrėtojas p. Malinauskas, klaipėdietis, irgi lietuvis ir džiaugiasi galįs su manim bent kiek lietuviškai

pakalbėti. Jūrose jis plūduriuoja jau 30 metų, tad ir savo kalbą primiršo.

Išplaukę iš Mombasos pasukome tolokai nuo kranto į Indijos okeaną. Per keletą dienų jokios žemės nebuvo matyti, tik mėlynos, mėlyniausios okeano bangos ir jų balțos keteros vaišino mūsų akis gražiu, bet vienodu reginiu. Praplaukiančių laivų šioj okeano daly irgi nebuvo matyti, nes plaukėme italų Somali pakraščiu, kurs pasižymi dykumomis, karščiu, uolomis ir smėliu. Nėra čia tiek interesų laivams lankytis.

Gruodžio 6 d. vėl pamatėm Afrikos krantą. Tai buvo Gardafui* ragas, Somali žemėje, toliausiai į rytus atsikišęs Afrikos kampas. Atsidūrėme tikrai rytų šaly. Geografiškai kalbant reikia pasakyti, kad ši vieta yra į rytus nuo Greenwicho 51° dienovidinio, t. y. maždaug toje pat geografinėje ilgumoje kaip Persijos sostinė Teheranas, kaip rytinė dalis Kaspijos jūrų ir miestas Uralskas. Ilgokai rietėm aplink Gardafui ragą (iškyšulį). Kadangi buvo puikus, saulėtas vidurdienis ir plaukėm visai arti garsiojo iškyšulio, tai viskas buvo gerai matyti. Apie pora tuzinų fotoaparatų ir vienas dailininkas ilgai darbavosi fiksuodami atminimui keistus, laukinius vaizdus, aukštas ir staigias uolas, drąsiai kylančias aukštyn ir vėl stačiais kaip siena šlaitais nuleidžiančias savo pamatus į Indijos okeaną ir į Adeno įlanką. Gardafui, arba Guardafui, iškyšulio kaip ir apskritai Somali apylinkės labai tuščios. Be rusvos ar pilkšvos uolos ir geltono smėlio, daugiau beveik nieko nematyti: nei pievelės, nei apžėlusio lauko, nei medelio. Tačiau jūros ir okeanai kaip senovėje taip ir dabar, vis dar slepia savy maisto šaltinius — žuvis. Ir štai šitie jūros vaisių — *frutti di mare* — sandėliai patraukia nors ir į tuščiausius pajūrio smiltynus ieškantį maisto žmogų. Todėl keletą kilometrų į pietus ir į vakarus nuo Gardafui rago matome du mažu žvejų uostu ir kaimu: tai Hafun ir Alulu kaimai, kurių suarabinti negrai mažutėse valtelėse

* *Guarda fu* portugališkai reiškia „sergėkitės". Mat iš senų laikų čia žinoma legenda, kad šiose vietose esama magneto, kurs ištraukiąs iš laivų metalines vinis, laivus išardąs ir paskandinąs.

po tris nuplaukia gana toli į okeaną, į didžiųjų laivų kelią ir graibsto čia žuveles, o kartais ir iš garlaivių išmestas kokias nereikalingas liekanas, kurių jie prašo laukiniais balsais garsiai sušukdami.

Aplenkę Gardafui pasukame beveik tiesiai į vakarus, į Adeno įlanką, apleidžiame atvirą okeaną. Per pusantros dienos pasiekiame Arabijos pakraščius, kurių aukšti kalnai išdidžiai stūkso vandenų veidrody atmušdami savo gigantiškus paveikslus. Nelengva suprasti, kodėl šis kraštas nuo senų laikų vadinamas Arabia Felix — Arabija Laimingoji. Gal dėl to, kad iš šitos Azijos dalies plaukdavo į vakarus smilkalai, perlai, legendos ir pasakos, tūkstantis ir viena naktis bei karingo Pranašo mokslas? Gal dėl to, kad jos uolose ir smiltynuose saugu buvo gyventi, nes jų niekas nepavydi, niekas visu tuo nesusivilioja? O gal greičiau dėl to, kad smilčių, spirginančios saulės ir troškulio išvargintas keleivis, patekęs į jos jaukias oazes, tikrai pasijausdavo laimingas, radęs ten šalto vandens sau ir savo kupranugariui atsigerti, figų pavalgyti, ant gražių patiesalų palapinėse pailsėti ir dar gražesnių pasakų pasiklausyti. Šiaip ar taip, bet, matyt, kad ne vien sotumas yra laimės šaltinis...

Adenas

Šį miestą ne gamta, ne turtingos apylinkės, bet milžiniškos Britų Imperijos interesai išugdė. Tarp Egipto ir Indijos jis yra vienintelis sutvirtintas uostas, anglies ir vandens sandėlis, svarbus Imperijos siūlų mazgas, lizdas, kur tupi Britanijos liūtai „cerberiai" ir saugo įėjimą į Raudonąsias jūras ir svarbiausią arteriją tarp Egipto ir Indijos.

Adenas (apie 55 000 gyv.) išbarstytas daugely pusiasalio tarpukalnių taip, kad viena miesto dalis negali matyti kitos. Pratęstas, plikas vulkaninis pusiasalis toli išsikiša į vandenis ir apima apie 200 km^2. Stačiuose, niauriuose kalnuose, jų pašlaitėse ir daubose niekur nepamatysi laisvai augančio medelio ar žalio lopinėlio. Gelsva, rusva, rausva uola, keistų, aštrių ir drąsių formų, išdžiūvusi kaip

beduino kūnas. Didelių pastangų ir išlaidų reikia britams ir jų įgulai, kad palaikytų negausių medelių ir gėlių gyvybę, kurios puošia vieną kitą miesto gatvę ar aikštelę. Juk ilgą laiką miestas ir geriamojo vandens neturėjo: reikdavo jį laivais atvežti iš tolimų kraštų. Didžiausioji apylinkės istorinė ir kultūrinė įdomybė — tai Tavelos rezervuarai, statyti dar persų senovės laikais. Per ilgus amžius jie buvo užmiršti ir smėliu užnešti. Dabar jie atkasti ir atnaujinti, pritaikyti šių dienų reikalams. Jų yra dvylika. Iš dalies jie išgraužti uoloje, iš dalies išmūryti. Iš jų dabar miestas gauna vandenį.

Mieste yra arabiškų ir angliškų kvartalų. Arabiškame kvartale daug mažučių krautuvėlių, išmėtytų siaurutėse ir labai kreivose gatvelėse. Patekęs į vieną didesnę gatvę, užsukau į krautuvėlę, ant kurios durų buvo parašyta: *Isaac Cohen*, Lietuvoje vadintųsi kaganu. Bet duryse stovėjo tipas, visai nepanašus į lietuvišką ickų kaganą. Patekusį krautuvėn mane apsupo senas, žilas, liguistomis akimis tėvas ir trys jo sūnūs, irgi jau ne visai jauni vyrai. Visi jie apsirėdę rytietiškai, maždaug arabiškai. Grabaliojo angliškai. Prasidėjo derybos. Jų krautuvėje man reikalingų dalykų lyg ir nėra, tad aš nutariau išeiti. Bet kaip? Kad visi keturi mane tvirtai ir įkyriai apsupo ir duris užstojo. Už siūlomus dalykus užsiprašo daug, bet jeigu pasiūlai apie trečdalį prašomos kainos — tai mielai atiduoda. Maniau, kad tokį mažmožį nupirkęs išsiversiu laukan. Bet kur tau! Nepaleidžia... Glaudžiasi, griebia už rankų ir kojų, nori visaip sulaikyti ir dar ką nors įsiūlyti. Matau, kad geruoju derybų nepabaigsiu, tai smarkiai bakstelėjau vienam, kitam nykščiu į minkštą pilvą ir išsiveržiau į gatvę. Tai buvo pirmas mano susidūrimas su rytų žydais, savo išvaizda primenančiais kažkokį labai archaišką, keistą ir į lietuvišką žydą mažai panašų tipą. Juoda jų barzda ir peisai apskritu ratu apsupa jų beveik mėnulio išvaizdos veidą. Bet lūpose ir nosyje nėra to lietuviško žydiškumo, prie kurio mes esam gerai pripratę. Ir kyla man klausimas kaip ir daugeliui mokslininkų, kurie iš jų yra tikresni žydai: Rytų Europos ar Azijos? Šito klausimo mano moksliniu apsišarvavimu istorijos ir

antropologijos srityse aš nedrįstu čia nei spręsti, nei nagrinėti, tačiau man susidarė galbūt tik laikinas ir negalutinis įspūdis, kad Rytų Europos žydai nėra autentiški, bet kažkokie chazarai ar kas kita, persiėmę žydų religija ir papročiais, nes Arabijos ir turbūt visų Artimųjų Rytų žydo tipas, man rodosi, yra daug artimesnis Abraomo tipui ir tikrai gerai užkonservuotas. Bet galbūt todėl, kad Europos civilizacija per ilgus amžius yra labai atitolinusi mūsų žydų tipą nuo autentiško originalo, savaip jį perdirbdama. Tačiau iš prekybos metodų matyti šiek tiek bendrumų.

Iš labai įdomios žydų krautuvės išsiveržęs, patekau į kitą gretimą krautuvę, kuri, pasirodo, valdoma olando, Arabijoj gimusio. Čia jau atsispindėjo aukštesnės civilizacijos papročiai ir nereikėjo tokių įkyrių derybų. Paskiau nėriau iš didžios gatvės į siaurą ir kreivą arabų gatvelę, kur irgi krautuvė prie krautuvės. Visos mažučiukės kaip Kauno laikraščių kioskai. Randi arabą ant kokio staliuko ar ant žemės sėdintį, kojas vikriai po savim parietusį. Jo išvaizda didinga, aristokratiška. Derybų beveik nėra. Tarsi viskas paremta jo garbės žodžiu. Prisipažinsiu, jų tipas man gerokai imponavo. Angliškai tik kai kurie moka. Tipiškų, kraštui atstovaujančių suvenyrų Adene nedaug. Arabų krautuvėlėse bene įdomiausias dalykas — tai jų rūbai, staltiesės ir garinės pypkės, kurių dūmas pro vandenį traukiamas.

Nelabai toli nuo Adeno, Sanos krašte, yra senoji kavos tėvynė. Ir dabar iš ten atkeliauja geriausioji rūšis pikantiškos, aromatingos kavos, *moka* vadinamos. Ji po truputį eksportuojama ir per Adeno uostą. Adeno užnugary yra šiek tiek ir stepių, kur ganosi nemažai avių, ožkų, šiek tiek galvijų ir kupranugarių. Pajūrio klimatas, nors ir labai karštas, bet sausas ir sveikas, tad anglų įgulos vyrai juo nesiskundžia.

Administraciniu atžvilgiu Adeno kraštas ir Perimo sala priklauso Indijai, „Bombay Presidency". Tad čia cirkuliuoja Indijos pinigai ir pašto ženklai.

Išplaukę iš Adeno artinomės prie Bab-el-Mandebo sąsiaurio, pro kurį patenkama į Raudonąsias jūras. Adeno įlankoje ir minėtame sąsiaury vanduo netenka labai ryškaus mėlynumo ir atrodo neaiškios spalvos, žalsvai melsvos, bet įplaukus į platesnes Raudonųjų jūrų vietas jis vėl pasidaro mėlynas. Pietinėje Raudonųjų jūrų daly tenka praplaukti pro daugelį mažų, plikos uolos salų, aštriomis keteromis išlindusių iš jūros dugno. Kai kurios jų yra koralinės, bet viena mažutė sala yra gipsinė. Keliose vietose jų viršūnėse yra įtaisyti švyturiai. Iš dešinės pusės matyti Arabijos taip pat pliki krantai. Kur ne kur pasirodo kaimas ar miestelis. Štai baltų namų krūva, prie jūros prisiglaudusi, prie kalnų prisigūžusi. Keletas minaretų ir vienas stambus kupolas nurodo mečečių vietas ir atspindi rytietišką vaizdą. Tai Mocha miestelis ir uostas. Truputį į šiaurę — antras panašus miestelis Hodeidach. Tai du Yemeno valstybės uostai, pro kuriuos vyksta smulki vakarinės Arabijos prekyba. Apie 140 km nuo Hodeidach krašto gilumon Sana, arba Sanaa, šaly auga kavos pupelės, kurios eksportuojamos pro šiuodu uostu.

Dar toliau į šiaurę praplaukiame pro Farsado salas. Vis tai vaizdingi, keisti, egzotiniai kraštai, primeną kažkokius mitus ir pasakas. Šie nejaukūs pajūriai vis dėlto žavi keleivį savo rytietiška romantika, vilioja legendomis, nors dabar visa tai uoliai naikina mūsų, europiečių, birzgiantys lėktuvai ir staugiantis radijas.

Kur ne kur horizonte gracingai praplaukia, kaip dvasia praslenka, arabų *zayma* (maža valtis) arba baltas bures ištiesusi *sambuka* (būrinis laivelis). Jau dažnai matyti ir garlaiviai, nes palyginti siauromis Raudonosiomis jūromis vyksta susisiekimas tarp Europos ir visų mediteraninių kraštų iš vienos pusės, tarp Rytų Afrikos, beveik visos Azijos ir Australijos — iš kitos pusės.

Pietinė Raudonųjų jūrų dalis laikoma karščiausia žemės vieta, mūsų planetos pragaru. Kai vasaros metu iš abiejų pusių karštų

dykumų apsuptas vanduo pradeda garuoti ir pripildo orą drėgmės — karštis pasidaro nepakenčiamas. Bet dabar čia jau žiema, tad ir pragaras vėsesnis. Vandens temperatūra jūros paviršiuje vis dėlto pasiekė 29 °C, o oro temperatūra gruodžio 9 d. buvo 27 °C. Kitas dienas šiek tiek mažiau. Dėl 27 °C ir nemažos drėgmės komforto tikrai nedaug: nuolat esi rasotas ir jokiu būdu nepajėgi rankšluosčiu rasos nušluostyti.

Pasistūmėjus prie 20-os lygiagretės karštis gerokai atslūgo. Termometras rodė tik 24 °C. Dėl padidėjusio vėjo ši temperatūra rodėsi labai maloni. Publika tarsi atgijo, įgavo daugiau energijos ir skubiai rengėsi maskaradui. Mat Europon grįžtąs laivas pusiaujo krikšto ceremonijų nebesurengė. Tai šis maskaradas buvo vienintelė proga pagausėjusiai publikai smarkiau paūžti. Grįžtantieji iš Afrikos turi vis kokių nors negriškų ar arabiškų keistenybių. Tai ir maskaradas praėjo su didesniu pasisekimu. Buvo žvėrių kailiais ir ragais apsikarsčiusių, tarsi jie būtų tik dabar išlipę iš Nojaus arkos, buvo ir arabų šeichais (kunigaikščiais), ir imamais (karaliais) bei negrų valdovais pasirėdžiusių. Šoko, gėrė, ūžė iki vėlyvos nakties. Net rimčiausi seni vyrai įlindo į kokius nors kvailus burbulus. Mat reikia nors vieną dieną per metus iš proto išsikraustyti, kad paskiau lengviau būtų rimtumą vaidinti...

Keletą kartų pamaniau apie gamtines priežastis, kodėl mėlynieji vandenys buvo praminti Raudonosiomis jūromis. Kai įsižiūri į turtingai raudonus šių vietų saulėlydžius, atspindinčius savo spalvas jūrų bangose, tai pamatai šiokį tokį pagrindą šiam, rodos, keistokam vardui. Gražus Raudonųjų jūrų saulėlydis, bet savotiškai jis gražus ir mūsų Lietuvoje.

Salas pravažiavus, jau nebesimato jūrų krantų, nes vis dėlto jos turi platesnėse vietose daugiau kaip 300 km, o jų ilgumas siekia daugiau kaip 2 000 km. Tai tenka per jas plaukti beveik penkias pilnas paras, kol nuo Adeno pasieki Suezo įlanką ir kanalą.

Gruodžio 11 d. popiet jau prisiartinom prie Džiubalo sąsiaurių, pro kur įplaukiame į ilgą, siaurą ir negilią Suezo įlanką, esančią šiaurės vakarinėje Raudonųjų jūrų kertėje. Raudonosios jūros šiaurinėje daly kontinentan įkiša tarsi du pirštu: Suezo ir Akabos įlankas. Abi jos tiesios, siauros, ilgos ir negilios. Jų tarpan, kaip tarpupirštin, įsispraudžia garsusai Sinajaus pusiasalis, kurio pietinės dalies kalnų masyvą išvydome saulės spinduliuose besimaudantį, melsvomis spalvomis nudažytą, lengvutės, plonutės ūkanos apgaubtą, gražų, pasakišką ir svajingą kaip Šimonio paveikslų pilis. Tai tas pats garsusis Sinajaus pusiasalis, kur Mozės vedami iš Egipto žydai klajojo, kur dabar arabų beduinai klajoja, kur susitinka du milžiniški kontinentai ir trys didžių atsiminimų šalys: Egiptas, Palestina ir Arabija. Beveik visas Sinajaus pusiasalis priklauso Egiptui, bet iš rytų prie jo prisiglaudžia ir Palestina, pasiekianti Akabos įlanką, kurios rytuose tęsiasi Transjordanijos ir Arabijos žemės. Palestiniškoje Sinajaus daly aptikta anglies ir magnezijos, tad yra vilties, kad reiks steigti šių mineralų kasyklas. Jei tai įvyks, tai sudiev šio krašto patriarchaliniam gyvenimui. Mašinos su streikais įsiskverbs į ramią nomadų šalį, kaminais ir dūmais sudrums skaidriąsias padanges, kur Mozė su Jehova kalbėjo.

Į Suezo įlanką įvažiuojame pro Šeduano (Schadwan) salą, tik retose kalnų pašlaitėse pridengtą krūmų žalsvais lopiniais. Čia jau pasiekiame 28-ą šiaurės lygiagretę, tai gruodžio mėn. jau jaučiama žiema. Čia termometras rodė vidurdieny 21 °C. Dėl šiokio tokio vėjo ir iš tropinių karščių grįžtantiems žmonėms ši temperatūra jau šaltoka, prie jos reikia pratintis.

Plaukiant Suezo įlanka aiškiai matyti dviejų kontinentų krantai: Azijos ir Afrikos. Iš abiejų pusių viešpatauja plačios dykumos, jungiančios Saharą su Arabijos tyrais. Įlankos pakraščiai aukšti: kai kurios atskiros viršūnės turi nuo 400 iki daugiau kaip 1 000 m, o toliau nuo kranto, ypač Sinajaus pusiasalio gilumoje, yra daug

aukštesnių kalnų, kurių viršūnės matosi iš laivo arba iš aukštesnių Suezo miesto apylinkių. Arabiškai kalnas vadinasi *džebel*. Sinajaus pusiasaly aukščiausi yra šie kalnai: Katarim, arba Katherin (šv. Kotrynos, 2 602 m), Um Somar (2 575 m), Thebt (2 403 m), Musa (Mozės, arba Sinajaus, kalnas, 2 244 m), Serbai (2 052 m) ir daug kitų žemesnių.

Arti šiaurinio Suezo įlankos pakraščio yra Ajun Musa, arba Mozės, šaltiniai su mažute oaze. Šaltinių yra keletas. Kai kurie labai kartūs. Vienas jų (pietinis) pasidaręs gėlas, kai Mozė įmetęs į jį medžio šakelę. Netoli šių vietų, tarp Ras el-Abadie ir Newporto uolų, sakoma, Mozė su jo vedamais iš Egipto žydais perėjęs per Suezo įlankos kampą, bet kiti yra linkę tvirtinti, kad šis perėjimas įvykęs Karčiųjų ežerų apylinkėse, apie 60 km į šiaurę nuo Suezo miesto. Tuo metu Raudonųjų jūrų vandenys siekę net iki Karčiųjų ežerų, kurių dugnas ir dabar yra apie 8—12 metrų žemiau jūros paviršiaus.

Suezo miestas

Į Suezą „Usaramo" atplaukė gruodžio 12 d. ankstų rytą. Šis miestas yra arti 30-os šiaurės lygiagretės ir turi apie 40 000 gyv., tarp kurių daugiau kaip 4 000 europiečių. Iš čia į Port Saidą geležinkeliu — 172 km, o kanalu — 168 km. Tarp Egipto miestų Suezas nežymus dalykas ir negali pasigirti nei senovės liekanomis, nei moderniomis įdomybėmis. Tai miestelis, ir tiek. Jo uostas Port Tewfiko yra apie 5 km nuo miesto. Į vakarus nuo Suezo mėlynuoja Attakos kalnai, kurių keletas viršūnių siekia apie 800 metrų. Šie kalnai man paliko puikų įspūdį, kai pamačiau juos egiptietiškos aušros metu, nudažytus melsva spalva, apsuptus besikeičiančių spalvų aureolės. Įplaukiant į Port Tewfiką tuojau matomas prie pat kanalo pradžios (tikriau, pabaigos) šviesus obeliskas su dviem puolamąja poza tigrais pryšaky. Tai paminklas garbei indų armijos, kuri dalyvavo ginant kanalą.

Pastovėję Port Tewfike keletą valandų, dar priešpiet išplaukėm

garsiuoju Suezo kanalu į mediteraninius pajūrius, į Port Saidą. Šioje vietoje visai patogu bus supažindinti lietuvį su šio kanalo atsiradimo istorija, kurios keletą trupinėlių pavyko čia kely sugraibyti.

Suezo kanalo istorija

Iš visų žmogaus iškastų kanalų Suezas, be abejonės, yra svarbiausias, turįs reikšmės visoms jūrinėms šalims. Garsus prancūzų inžinierius Ferdinandas de Lessepsas pabaigė jį kasti ir statyti 1869 m., tačiau neteisinga būtų manyti, kad senais laikais nebūta pastangų sujungti Mediteraną su Raudonosiomis jūromis ir Indijos okeanu. Žilos senovės laikais nedidelės, bet dažniausiai brangios prekės keliaudavo Raudonųjų jūrų link Nilu aukštyn iki miestelio *Zagazig*, kuris senovėje vadinosi *Bubastis*, egiptėnų — *per-Bastet*, Šventraščio — *Pibiseth*. Iš čia jos keliaudavo Gėlojo vandens kanalu, kuris jau buvo apie 2 000 metų prieš Kristų ir plukdė Nilo vandenį į Izmailiją, į Timsah ežerą (Krokodilų ež.). Kanalą nuo Raudonųjų jūrų į Nilą pradėjo kasti faraonas Ramzis II XIII amžiuje prieš Kr. Apie 600 m. prieš Kr. nuo ežero Timsah faraonas Nechas su 100 000 darbininkų toliau tęsė kanalą, kurį pabaigė Persijos karalius Darijus I 487 m. prieš Kr. Apie 300 m. prieš Kr. Aleksandro Didžiojo įpėdinis įtaisė šliuzus prie Raudonųjų jūrų. Dalis šio kanalo buvo išmūryta. Jis buvo apie 50 metrų platumo ir apie 17 pėdų (5 metrų) gilumo. Herodotas rašo, kad kelionė iš Bubastis į Timsah ežerą trukdavusi apie 4 dienas, o Plinijus jos ilgumą matuoja 62 romėnų myliom.

Ptolemėjaus periodo gale, t. y. apie I amžių prieš Kr., Darijaus iškastoji dalis buvo apleista, apiro, bet buvo restauruota Trajano apie 100 m. po Kr. ir praminta A*mnis trajanus*. Arabų užplūdimo metu 640 m. *Amnis trajanus* jau buvo visiškai apiręs ir net jo takas užmirštas, kurį vienas koptas nurodė arabams. Tuomet jis vėl buvo restauruotas kalifo Amr Ibn el Aso ir naudojamas apie du šimtu metų. Vėliau Venecijos pirkliai 1500 m., Egipto Mamelukų dinastija ir Liudviko XIV laikų prancūzai bei Napoleonas (1798 m.) iškeldavo

projektą atnaujinti šį didžios svarbos kanalą. Napoleonas net ir darbus pradėjo. Bet sumanymo didumas ir Lepère klaidingi apskaičiavimai, kad Raudonųjų jūrų vanduo esąs 10 metrų aukščiau Mediteranos, labai pakenkė Napoleono pradėtam darbui ir jis buvo nutrauktas.

Vėliau (1841—1847 m.) buvo įrodyta Lepère apskaičiavimų klaidingumas. 1854 m. de Lessepsas sukūrė savo projektą ir įteikė jį Mohamedui Saidui Pašai, kurs tuo metu buvo Egipto vicekaralium. Projektui įvykdyti sudaryta tarptautinė bendrovė „Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez". Prieš Lessepso projektą pradėta smarki agitacija, kuriai vadovavo D. Britanija. Mat jai rodėsi, kad kanalas atvers svetimoms valstybėms artimesnius kelius į Indiją. Tad visi jos stambūs politikai priminė palaidotus Lepère apskaičiavimus, boikotavo bendrovės akcijas ir viską darė, kad suardytų Lessepso projektą. Bet D. Britanijai vis dėlto nepavyko šiam genialiam darbui pastoti kelio. Darbai buvo pradėti 1859 m. ir Egipto valdžia pristatė 25 000 darbininkų, kurių skaičius vėliau buvo po truputį mažinamas, kai buvo pabaigtas kasti Gėlojo vandens kanalas į Izmailiją ir pristatytos galingos kasamosios mašinos. Išmesta apie 75 milijonai m^3 žemės. Darbai buvo pabaigti 1869 m. Kanalas yra 168 km, arba 87 jūrmylių, ilgumo. Jo platumas vandens paviršiuje įvairuoja nuo 80 iki 135 metrų, o gilumas svyruoja tarp 11 ir 12 metrų. Naviguojamo dugno platumas — 45 metrai. Visa statyba atsiėjo mažiausiai 19 milijonų svarų (arti milijardo litų). Beveik trečdalis to kapitalo (6 mln. svarų) gauta iš Egipto khedivo, didelio projekto rėmėjo. Supratę savo klaidą, anglai pasistengė gudrybėmis įsigyti iš prasiskolinusio khedivo akcijų už 4 mln. svarų, o vėliau rado priemonių ir ant viso Egipto uždėti savo plačią ranką. Šiuo kanalu iš Anglijos Indijon — 7 500 jūrmylių, o aplink Afriką — 11 600 jūrmylių. Šis kelias sutrumpintas 4 100 jūrmylių, tad Lessepso sumanymas pagaliau buvo naudingas ir D. Britanijai, nes vien jos laivai sudaro apie 55—60 proc. viso per Suezo kanalą praplaukiančio tonažo. Kad sujudintas vanduo per daug negriautų kanalo sienų,

laivams yra uždrausta čia plaukti greičiau kaip 6 mylios per valandą (šiaurinėje kanalo pusėje).

Suezo kanalas sustiprino ryšius tarp kai kurių Britų Imperijos dalių, o ypač prisidėjo prie atgaivinimo visų Mediteranos pajūrio kraštų. Atradus Ameriką, visi stambieji pasauliniai interesai iš Mediteranos persikėlė į Atlanto okeaną. Italija pradėjo smukti ir jos kultūrinė reikšmė sumažėjo, o kilo visokia svarba tų kraštų, kurie turėjo artimesnį kontaktą su šiaurine Atlanto pakrante: tai buvo Prancūzija, Anglija, Belgija, Olandija, Vokietija ir Skandinavų kraštai. Iškasus Suezo kanalą, žymi dalis ekonominio ir net kultūrinio veiklumo vėl sugrįžo į Mediteranos kraštus, ypač į Italiją. Kokią reikšmę šis kanalas turi Italijos susisiekimui su jos kolonijomis, gali pasakyti net ir šie skaičiai: iš Genujos į Massau pro Kapštatą — 10 500 mylių, o per Suezą — tik 3 000 mylių.

Suezo kanalu

Nuo Suezo keleivių skaičius garlaivy gerokai sumažėjo, nes jų dalis išvyko traukiniu į Kairą pamatyti piramidžių, mečečių, muziejaus ir kitų to puikaus miesto įdomybių. Jie turės progą praleisti ten du pusdieniu ir vieną naktį, o paskiau dar suspėti į tą patį laivą Port Saide. Žinoma, tai bus amerikietiškas miesto apžiūrėjimas. O ką reiškia amerikietiškai apžiūrėti, atskleis šis mažutis anekdotas. Du amerikiečiu, Džimas ir Džekas, visus darbus pratę atlikti amerikietišku greitumu ir energija, atvyko Londono pamatyti. Apsižvalgė Vestminsterio bažnyčioje, Parlamente ir dar kai kur, tą pačią dieną suskubo pasiekti ir Šv. Povilo katedrą, kuriai apžiūrėti nedaug laiko teliko. Tad Džimas sako Džekui: „Tu eik vidun, o aš apeisiu iš lauko aplink. Tu man pasakysi, kas yra viduj, o aš tau pasakysiu, ką mačiau iš lauko. Ir kai sugrįžus Amerikon kas nors paklaus mūsų apie šią katedrą, tai galėsim abu viską smulkiai nupasakoti, o dabar sutaupysim daug laiko". Greit sutarta, greit padaryta.

Aš neturėjau priežasčių atsisakyti kelionės Suezo kanalu, apie kurį tenka kalbėti studentams per geografijos paskaitas ir aiškinti antropogeografinę ir ekonominę svarbą. Dabar pasitaikė puiki proga pamatyti ir fizines to regiono savybes, kur šalia yra ši žmonijos interesų didžioji arterija.

„Usaramo" išplaukė iš Port Tewfiko prieš 11 val., tai galėjom apie du trečdaliu kanalo apžiūrėti saulėtos dienos šviesoje. Paprastai kanalu laivai plaukia nuo 10 iki 15 valandų, bet jei nenori nakčia į Port Saidą atvykti, turi lėčiau plaukti, kad pataikytum ryte uostan patekti. Šitaip beveik visur daroma: tai dėl piniginių, tai dėl techninių išskaičiavimų, nes į kai kuriuos uostus nelengva įplaukti, o kitur už nakties darbą uosto tarnautojams daugiau reikia mokėti.

Iki Timsah ežero kanalas eina per grynas dykumas, kuriose nesimato nei žolių, nei medžių. Tiktai kai kur kanalo bendrovei pavyko priauginti šiek tiek medžių: eukaliptų, kedrų ir palmių. Jie palaistomi iš Gėlojo vandens kanalo, kurs nuo Nilo atvestas beveik prie Suezo kanalo vidurio, prie Izmailijos, čia skyla į dvi šakas: viena eina į pietus prie Port Tewfiko, o kita — į šiaurę prie El Kantaros. Gėlojo vandens kanalą stengtasi iškasti kiek galima arčiau prie Suezo kanalo, kad patogiau būtų aprūpinti geriamuoju ir laistymo vandeniu visas kanalo stotis ir jų gausybę tarnautojų bei darbininkų, jų daržus ir medžius. Kanale nuolat vyksta darbai. Didelės žemsemės daugelyje vietų kasa smėlį ir dumblą, nes kitaip dykumų vėjai ir jų nešiojamas smėlis per ilgesnį laiką vėl palaidotų kanalą, kaip palaidojo faraonų iškastąjį senovėje.

Kanalo atstumai visur pakraščiuose kas kilometras pažymėti, o stotys palieka švaros ir tvarkos įspūdį. Stočių ir kitokie užrašai parašyti tik prancūziškai. Pirmoji stotis nuo Port Tewfiko (už 152 kilometro nuo Port Saido) — tai Shalouf (sk. Šaluf), pro kurią eina maldininkų kelias į Mekos šventoves, Arabijon. Prie šios stoties arabai persikelia su savo kupranugariais keltu per kanalą ir Azijos pusėje ištiesia savo palapines. Tai didelė maldininkų stovykla. Dar šiek tiek į šiaurę — ir kanalas įeina į Karčiuosius ežerus, kurių yra

du: Didysis ir Mažasis. Geografiškai reikėtų juos laikyti vienu ežeru, nes Mažasis yra tik tąsa Didžiojo. Išplaukę iš Karčiųjų ežerų, vėl patenkame į siaurą kanalą, kuris šioje vietoje laikomas įdomiausiu. Kanalo dalis tarp Karčiųjų ežerų ir Timsah ežero eina per istorines vietas. Čia apčiuopiami senojo faraonų kanalo ženklai nuo Nilo į Raudonąsias jūras. Šiose vietose yra Biblijoje minima Geseno žemė, kur faraonas leido žydams apsigyventi patriarcho Jokūbo laikais, kai jo sūnus Juozapas buvo galingas faraono ministeris. Daug įvairių griuvėsių primena senovės civilizacijos laikus. Arti Timsah ežero stovi mažas, keturkampis, su apvaliu kupolu trobesys, tarsi kokia koplyčia. Tai šeicho Enedeko kapas, kurį maldingi musulmonai laiko didele šventove ir gausiai lanko. To pat ežero pusiasaly ant kalnelio Džebel Mariam stovi naujas didingas dvilypis obeliskas su dviem sfinksais. Tai paminklas karo vyrams, gynusiems kanalą nuo turkų puolimo Didžiojo karo metu. Čia kraštas virsta pusdykume, ir jau matosi kur ne kur augančių žolių bei krūmokšnių, o žmonių prisodinti palmių sodai ir daržai paįvairina gelsvai pilką dykumų žemėvaizdį.

Prie Timsah ežero, į vakarus nuo kanalo, grybo greitumu išaugo Izmailijos miestas, dabar turįs apie 25 000 gyv. Jis pramintas khedivo Izmailo garbei, kurs pristatė Egipte tiek daug puikiausių rūmų ir labai daug prisidėjo prie Kanalo iškasimo. Būdamas 75 km nuo Mediteranos, taigi netoli kanalo vidurio, Izmailijos miestas tapo kanalo darbų ir įstaigų centru. Tai gana modernus ir jaunas miestelis, neturįs didesnių įdomybių. Bet ir jo apylinkėse rasta nemažai faraonų laikų istorinių liekanų, kurios išgabentos į Egipto muziejų Kairan.

Šiek tiek į šiaurę nuo Izmailijos sutinkame El Gisro kalnelius, kur Suezo kanalui teko peržengti aukščiausią savo tako vietą ir prasikasti pro aukštumas apie 17 metrų aukščiau jūros paviršiaus. Nuo šitų menkų aukštumų vis dėlto matyti plačiausi reginiai į visas žemų lygumų puses: ilga vandeninė mėlyna kanalo gija, Kartieji ežerai ir net Sinajaus kalnai. El Gisro — visai apleistas kaimas, kurį primena tik Šventosios Mergelės koplyčios ir mečetės griuvėsiai.

Bet truputį į šiaurę abiem pusėm kanalo yra keletas mažučių oazių, išmėtytų smėlio jūroje.

45 kilometre nuo Port Saido, rytinėje kanalo pusėje smėlyje išsitiesusi garsioji El Kantara (reiškia „tiltas"), pro kurią eidavo senasis arabiškas kelias iš Egipto į Siriją. Ji yra pietiniame Menzaleh ežero pakrašty. O senovėje El Kantaros pietuose buvo kitas negilus ežeras Ballah, kelias, tarsi tiltaš tarp dviejų milžiniškų kontinentų: Azijos ir Afrikos. Per čia iš Azijos Afrikon plūdo žmonių bangos, čia įvykdavo mūšių daugybė ir iškasta čia daug istorinių liekanų, primenančių faraonų laikus ir Graikijos kultūrą. Ir Didžiojo karo metu pro čia bandė turkai ir vokiečiai įsiveržti Egiptan ir nukirsti didžiausią Britų Imperijos susisiekimo arteriją, bet buvo atmušti.

Gruodžio 12 d. jau visai sutemus atsidūrėme prie Port Saido ir kitą rytmetį pamatėme arti krantinės, prie ilgos ir plačios *šare* (gatvės) *el Sultan Husein* išsirikiavusius 4—5 aukštų modernius gremėzdiškus namus, kur ant jų mezdrų matėsi didelėmis raidėmis užrašai: „Scotch Whisky", „Parfums d'Orsay" ir kiti. Tai ne tik tipiški, bet ir simboliniai užrašai. Kas gali taip vykusiai atstovauti Škotijai, jei ne „Whisky"? O parfumerija, argi ne tipiškas Prancūzijos produktas? Patekęs miestan pamatai daugybę dar kitokių skelbimų ne tik arabų, bet ir anglų, prancūzų, italų, graikų ir armėnų kalbomis. Visų pasaulio dalių interesai čia kryžiuojasi, britų ir prancūzų kultūrinės įtakos konkuruoja, o visų Mediteranos pajūrių ir Mažosios Azijos tautos visur čia sutinkamos ir savotišku savo gyvenimo spalvingumu dar labiau padidina žmonių nepaprastą margumą.

Port Saidas dabar turi daugiau kaip 120 000 gyv. ir vis dar sparčiai auga. O juk prieš kanalo pradžią čia nebuvo dar jokio miesto. 1883 m. jis turėjo tik 17 000 gyv. Arabiškai jis vadinamas Bor Said khedivo Saido garbei, kurs viešpatavo nuo 1854 iki 1863 m., nutiesė svarbiuosius Egipto geležinkelius (iš Kairo į Aleksandriją ir Suezą), rėmė kanalo kasimą ir padarė šaly kai kurias reformas. Port Saidas pastatytas mažame trikampiame pusiasaly tarp Mediteranos iš šiaurės, Menzaleh ežero iš pietvakarių ir kanalo iš rytų. Geležinkelis

jį pasiekia iš pietų pusės visiškai kanalo pakraščiu. Jo gatvės tiesiakampės, suplanuotos pagal modernių miestų pavyzdžius. Namai aukšti, modernūs. Tad nei gatvėse, nei iš namų architektūros nepamatysi didelės Rytų įtakos, bet gyventojų žymi dauguma, jų gyvenimo būdas ir nešvarumas vis dėlto priklauso Rytams.

DVIDEŠIMT TREČIAS LAIŠKAS

Himnas Rytams

Pasakiškieji Rytai, saulėtekio šalys!.. Jūsų vardas rieda kaip blizgąs perlas per milijonus jaunų lūpų, žavi tūkstančių tūkstančius svajingų sielų, ilgesiu pripildo vakariečių širdis, kaip negęstanti žvaigždė slenka beribiuose mėlynuose skliautuose... Iškepintos, išdžiūvusios šalys, kur dygsta ir auga tik pasakos, legendos ir atsiminimai. Faraonų, burtininkų, karalių, kalifų ir šeichų šalys. Lakiųjų žirgų, kantriųjų asilų ir apokaliptinių gyvūnų — kupranugarių — šalys... Šalys blizgančių papuošalų, smilkalų ir brangiųjų kvepalų. Aristokratiškos praeities šalys, tiek amžių vadovavusios mūsų planetai, davusios jai religijas ir pranašus. Egiptas, Arabija ir Palestina — šventa, legendinė ir heroiška trejybė, kaip begalinė giesmė, virpėjusi mano jaunystės sieloje. Jeruzalis, Meka ir Memfis — El Kahira, kaip magiškas žmonijos siurblys, jūs siurbėte ir tebesiurbiate maldininkų, turistų ir mokslininkų begalinį tvaną iš visų pasaulio kampų...

Štai ir mano jaunystės svajonės jau išsipildė. Iš netikėtos pusės, iš tolimų dausų kraštų, didžiųjų Indijos vandenų platybėmis laivas atnešė mane į nusvilintą Arabiją, į Nilo slėnį, į akmenuotą Judėją... Iš tolimos šalies, iš gintarinės Lietuvos, šalies dainų ir pasakų, žaliųjų rūtų ir ošiančių girių, kurių dervingi sakai ir kvapai nenusileidžia Rytų smilkalams... Iš amžių snūdurio pakilusios tautos, kurios įtempti raumenys rengiasi skelti ugnį, kurios jaunieji auga į milžinus ir rengia pasauliui naują, puikią dvasios puotą... Į šalis, kur brendo

žmonijos civilizacija ankstyvosios istorijos aušroje. Iš šalies, kuri šimtmečiais išlaikė svetimųjų ir svetimiesiems sučiauptas lūpas bei surauktą kaktą ir kuri dar netarė žmonijai savojo žodžio. Į spalvingas šalis, kurios maudosi šviesos jūroje, kur viskas marga ir mirga. Iš šalies, kur padangių debesys ir istorijos migla pridengia ir užtušuoja spalvų ir charakterių aštrumus...

Kova su nešėjais

Daug dalykų turi po dvi puses. Taip ir Rytų šalys. Vienaip jos atrodo pasakoje ir poezijoje, kitaip realybėje. Poetas gali nors ir paprasčiausią žemelę puikiai apdainuoti, o menininkas dailiomis spalvomis nupiešti.

Rytai turi savy daug įvairumo ir nepaprastų kontrastų. Iškilmingai prisiartinę prie išsvajotų vartų, atverkime juos ir pažvelkime, kas už jų dedasi. Pažvelkime paprastomis lietuvio keleivio akimis... kaip atrodo Egipto, šio amžių burtininko, kasdieninis veidas, jo gyvenimas.

Štai jau Port Saide. Reikia palikti laivą ir keliauti į Egipto sostinę Kairą, arabiškai El Kahira. Aštuonias sunkesnes dėžes bagažo paleidau tuo pačiu laivu „Usaramo" tiesiai į Hamburgą, bet ir man liko dar tiek, kad vienam panešti jokiu būdu neįmanoma: reikia bent pusantro nešėjo. Čia tuojau pasisiūlo visa minia apdriskusių nešėjų. Visi jie šaukia, lenda, kalba, griebia bagažą, kiekvienas nori nešti nors vieną kokį daiktelį. Vos pavyko dviem nešėjais apsiriboti. Iš laivo nuneša bagažą į mažą valtį, į kurią visi susėdam ir plaukiam į tolimą muitinę. Priplaukus prie muitinės, valties savininkas užsiprašo bent dvigubai negu paprasta kaina. Vyksta smarkios derybos. Nusileidžia, sumoku ir kraustomės į muitinę. Čia ilga procedūra: reikia „užpildyti" muitinės blanką, parodyti bagažą, kurį smulkiai ir įkyriai apžiūrinėja, viskuo domisi, prie visko kimba. Užtiko mano nuotraukų iš tolimų Afrikos kraštų, paprastų fotografijų, bet ir apie jas pradėjo visą pasikalbėjimą, visai kvailą ir betikslį. Tačiau vis dėlto nieko nesurado, už ką galėtų paimti muitą. Reikia paleisti

nešėjus ir jiems sumokėti. Vėl dvigubai užsiprašo, vėl įkyrios derybos ir stambios nuolaidos. Iš muitinės į čia pat stovintį automobilį daiktus turi įdėti būtinai jau kiti nešėjai, nes pirmieji pasitraukia užleisdami progą ir kitiems užsidirbti! Su tais kitais irgi tos pačios derybų istorijos. O be pasamdytų nešėjų prie bagažo lenda pašaliniai žiopsotojai ar driskiai, stengiasi kaip nors prie bagažo bent kiek prisiliesti, kad turėtų pagrindo reikalauti *bakšišo*. Automobilis nuvežęs į stotį irgi išreikalavo dvigubai didesnės porcijos, negu iš vietinių žmonių imama. Su nešėjais iš automobilio į vagoną vėl tas pats. O čia vagone iš kažin kur atsirado naujas padėjėjas, kuris suskumba pačiupti vieną valizą ir nuo grindų užkelti ją ant lentynos; už tai įkyriausiu būdu reikalauja *bakšišo*; nors vieną piastrą (pusę lito). Visa šita ceremonija nuo laivo iki vagono, kuri Kaune arba Virbaly man atsieitų apie 7—9 litus, čia atsiėjo 32 litus, o jei nesiderėtum ir nesibartum — tai būtų apie 60 litų. Energingai derantis galima daug nusiderėti, bet visa tai reikia savo nervais apmokėti, tai yra labai nemalonus dalykas.

Iš Port Saido į Kairą

Pabaigus įkyrias ceremonijas su nešėjais, traukiniui pradėjus judėti, buvo galima nusišluostyti prakaitą, atsikvėpti, nuraminti nervus. Vienoje kupė sėdime keturiese: anglas, graikas, arabas ir lietuvis. Vadinasi, suimam Europą iš trijų tolimų kampų. Europiečiai ėmė kalbėtis apie vietos gyvenimo ir kelionės sąlygas. Graikas nuo mažens gyvena Egipte, tai gerai pažįsta visas vietines sąlygas, tad jam teko instruktoriaus vaidmuo. Mokė jis mane derėtis, kaip pažinti tuos pinigus, ant kurių nėra nė vienos lotyniškos raidės, nė vieno europietiško skaičiaus, kaip nesiduoti apgaunamam. Jis papasakojo ir apie viešbučius, jų kainas.

Žinoma, dairėmės pro langus. Iš Port Saido išvykęs traukinys pasuko tiesiai į pietus didele lyguma. Kairėje Suezo kanalas ir greta jo Gėlojo vandens siaurutis kanaliukas. Dešinėje negilus Menzaleh

ežeras, arba lagūna, kurios kreivi kontūrai kartais visai prisiartina prie geležinkelio bėgių, kartais nutolsta per keletą kilometrų. Iki jau minėtos Izmailijos geležinkelis eina per negyvenamas vietas tiesia, kaip ištempta styga, linija. Tik Gėlojo vandens kanalo pakraščiuose kur ne kur pasitaiko pasodintų palmių, eukaliptų ar kitokių medžių ir kanalo darbininkų trobelių. Apie 80 km nuvažiavę šiuo nuostabiai tiesiu keliu, pasiekėm Izmailiją, nuo kurios mūsų kelias pasuka tiesiai į vakarus Kairo, arba El Kahira, link, kur nuo Port Saido reikia važiuoti apie puspenktos valandos ekspresu.

Nuo Izmailijos iki Abu Hammad (arti 60 km) geležinkelis eina greta Gėlojo vandens kanalo. Dešinėje gelsvo smėlio dykumos, kopos, kur ne kur retų žolės kelmelių paįvairintos. Kairėje Gėlojo vandens kanalas ir jo pakraščiuose siaura žalia juosta dirbamos žemės, už kurios vėl geltonuoja dykumų smėlio pusnys. Prie Abu Hammad stoties įvažiuojame jau į Nilo žiočių aplaistomą slėnį, kur vaizdas griežtai pasikeičia. Vietoj dykumų matome intensyviai dirbamą žemę, suskirstytą mažučiukais kaip daržai ūkiais, tarp kurių pasitaiko ir stambių plantacijų. Nuo laukų baigiami doroti kukurūzai. Vietomis smarkiai žaliuoja tankios pašarinės žolės: tai vienur, tai kitur ant trumpos virvės matyti pririšta karvė. Taip, ant trumpos, nes jeigu ją pririštų ant kelių sieksnių virvės, tai ji pasiektų jau ir svetimą lauką. Pagaliau ir mažame rately sukinėjantis jai užtenka visai dienai pašaro, nes žolė aukšta, soti ir tanki kaip mūras, kad, rodosi, ir piršto jon neįkištum. Nepaprastas šios Nilo vandenų ir dumblo nutręštos žemės derlingumas.

Pavažiavę šituo derlingu Nilo slėniu apie 20 km, patenkame į pirmą didesnę stotį, į Zagazigą, kuri turi arti 60 000 gyv. Jos gyvybę palaiko Moez ar Muizz kanalas, kurio aplaistomuose laukuose puikiai auga medvilnė ir javai. Šita aplinkybė Zagazige sukūrė didelę medvilnės koncentraciją, kur daugelis Europos firmų turi savo atstovybes. Miestas beveik modernus. 1925 m. čia įsteigtas musulmonų religinis institutas, kuriame mokosi apie 1 400 studentų ir dėsto Korano tiesas apie 100 mokytojų.

Dar truputį pavažiavę į vakarus, pasiekėme vieną dviejų didžiųjų Nilo šakų — Damiettą, arabiškai *Fara el Šerki*. Prie didelio geležinio tilto čia išsitiesęs Benha miestas (30 000 gyv.), puikių apelsinų, mandarinų ir vynuogių centras. Nuo čia pasukame į pietus ir per daugiau kaip valandą pasiekiame milijoninį žmonių skruzdėlyną, didžiausią visos Afrikos miestą (apie 1 200 000 gyv.), mums žinomą Kairo vardu, o arabų vadinamą *Masr el Kahira, El Kahira* arba dar trumpiau — *Masr*, įsispraudusį tarp senovės Heliopolio ir Memfiso griuvėsių, ten, kur Nilas pradeda šakotis į atskiras šakas ir kanalus.

Pirmieji įspūdžiai Kaire

Į Kairą patekau šeštadienio vakare ir apsistojau „Luna Park" viešbutyje prie Kantaret el-Dikka aikštės. Tai antros ar trečios rūšies viešbutis, kur už 60 piastrų galima gerai pragyventi dieną: gauni visiškai gerą valgį, kambarį, kuriame yra prausykla su šaltu ir šiltu vandeniu ir kiti būtiniausi patogumai bei baldai. Viešbučio savininkas graikas. Jo gyventojai įvairių tautų: yra keletas anglų, vienas olandas archeologas, dvi panelės iš Vengrijos. Prie stalų girdėti kalbančių prancūziškai ir ispaniškai. Gyvena čia ir trejetas rusų artistų: p. Drozdovas ir dvi artistės. Bet apskritai šiemet čia kaip ir Palestinoje labai mažai turistų, nes pasaulio ekonominė krizė yra palietusi daugelį tautų ir užveržusi taupumo siūlu kišenes.

Sekmadienio rytą einu pasivaikščioti ir susiieškoti bažnyčios. Šventės ūpo mažai čia jaučiama, nes švenčių atžvilgiu gyventojai pasiskirsto į tris grupes: musulmonai, kurių čia per 900 000, švenčia penktadienį, žydai (40 000) — šeštadienį, o krikščionys (arti 200 000) — sekmadienį. Prekyboje vis dėlto dominuoja krikščionys, tai sekmadienį uždarų krautuvių truputį daugiau negu kitomis šventėmis. Bet valdiškos įstaigos uždaromos tik penktadienį, viešpataujančios religijos šventinę dieną. Bet prekyba ir apskritai ekonominis gyvenimas čia švenčių mažai paiso: kai kurios krautuvės

turi visų trijų tikybų tarnautojus, o musulmonai, nors ir fanatiški religijos atžvilgiu, bet savo maldingumą daugiausia skiria biznio reikalams, jeigu tik numatoma pelno.

Kairas turi senovinių ir modernių dalių, kvartalų. Moderniuose kvartaluose stovi dideli ir puošnūs namai, po 5–7 butus, su moderniais patogumais. Gatvės gana tiesios ir vidutinio platumo. Gatvių užrašai arabiški ir greta prancūziški arba angliški. Gatvė arabiškai *šare*, aikštė – *midan*, kelias – *darb*, miesto kvartalas – *hara*. Kairo negalima pavadinti visai švariu miestu, nors europietiškos dalys nėra labai užterštos, tik dulkėtos; čia beveik visos gatvės gerai išcementuotos.

Kas kita senoviniuose arabų kvartaluose, kurių nelabai daug teužsiliko. Čia tai didelis šiukšlynas, sunkiai pakenčiami kvapai, siaurutės gatvelės ir menki namai. Šaligatvių ir cementinio grindinio šiuose kvartaluose retai kur pasitaiko. Bet reikia pasakyti, kad Kairas sparčiai statomas, auga, nauji ir modernūs namai išstumia senovines storų sienų lūšnas.

Mieste gausu elektrinių tramvajų ir autobusų. Yra daug taksi ir vežikų. Pastarieji patarnauja publikai dviem gražiais arkliais ir dailia

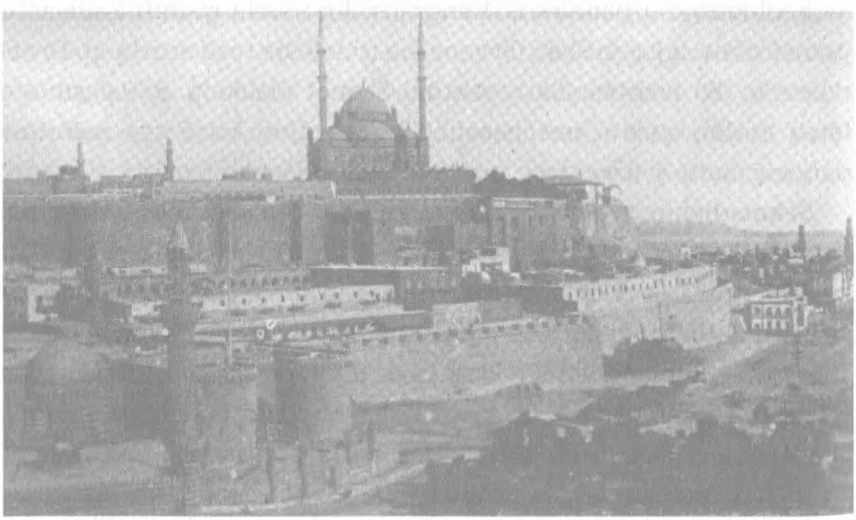

Istorinė Kairo tvirtovė su kalėjimu, kuriame buvo kankinama daug žymių egiptiečių.

karieta, kurion atsisėdęs gali pasijusti vaidinąs turtingą, senovinį dvarponį.

Mieste yra keletas puošnių parkų, puikus ir didelis zoologijos sodas ir šiek tiek medžiais nusodintų alėjų. Iš parkų didžiausias – Ezbekijos sodas, stropiai prižiūrimas ir prisodintas reto gražumo ir įvairumo medžių.

Man rūpėjo pabūti rytietiškų apeigų bažnyčiose, kurių mūsų kraštuose netenka matyti. Patekau į armėnų katalikų bažnyčią. Armėnų Kaire esą keletas tūkstančių, o katalikų tarp jų apie 700, ir jie turi kuklią, bet švarią ir dailią bažnyčią, kurią pastatė vienas turtingas armėnas. Kunigų ji turi bent tris: visi jie armėnai, su tankiomis juodomis barzdomis. Mišios čia laikomos armėnų kalba,

Kairo moteris su čadra ir kasaba ant veido.

ir jų ceremonijos bei rūbai gerokai skiriasi nuo lotyniškųjų. Vietoje arnoto per mišias jie dėvi kapą su aukštokai pakilusia savotiška apykakle. Teko su šitais kunigais truputį pasikalbėti, ir iš karto pamaniau, kad jie prancūzai, nes taip gerai prancūziškai kalba, kad nuo tikro prancūzo beveik ir negalima jų atskirti. Bet jie pasisakė, kad Prancūzijoje nė nebuvę. Matyt jų mokyklose kalbų mokslas puikiai sutvarkytas.

Kaip prie stočių ir muitinių šioj šaly tenka kovoti su vežikais, taip gatvėse nė minutės negauni ramybės nuo gatvės prekeivių ir gidų arba vadovų. Pardavėjai gatvėse nuolat šliaužioja ir turi įvairiausių dalykų. Vadovai siūlosi visokias miesto žymesnes vietas parodyti ir rodo savo liudijimus, kad jie iš tikrųjų yra valdžios įstaigų pripažinti gidai ir už tam tikrą, gana gerą atlyginimą vedžioja (dažniausiai anglus ir amerikiečius) po miesto įžymybes ir garsiai aiškina, kaip seniai, kokiam faraonui ar kalifui valdant, toks ar kitoks dalykas pastatytas ir kiek milijonų atsiėjęs (tai labiausiai patenkina amerikiečių smalsumą). Pabandyk leistis į kalbas su šitais gidais arba gatvės prekeiviais — pamatysi, kaip sunku bus jų atsikratyti: jie seks tave pusvalandį ir valandą, įkyriai kalbės ir būtinai tikėsis pasipelnyti. Naują žmogų jie nuostabiai greit atskiria nuo nuolatinių miesto gyventojų. Kai tik iškelsi koją iš viešbučio, tuojau kelią pastos keli batų valytojai, paskiau gidai ir prekeiviai. Iš pradžių jie tave prakalbins prancūziškai ar angliškai, pagal tai, kaip jiems atrodysi — labiau anglas ar prancūzas. Kad lengviau atsikratyčiau, aš apsimesdavau šitų kalbų visai nesuprantąs. Tada jie bandydavo kalbinti itališkai, ispaniškai, vokiškai. Vienas atsirado, kuris prakalbino ir rusiškai. Bet kai aš jiems pradėdavau atsakinėti lietuviškai, šie likdavo labai nustebinti, kad Europoje yra dar viena, bene kokia nauja kalba, kurios jie dar nesupranta.

Išgirdę lietuvišką atsakymą, jie kartais sutrikdavo ir visi grupėn sustoję teiraudavosi tarp savęs, kokia tai kalba, ir argi iš tikrųjų nėra nė vieno, kuris galėtų ją suprasti ir išnaudoti galbūt labai naivų ir pelningą klientą. Jaučiu, kad pasitarimai pasibaigdavo

dideliu nusiminimu, ir palydovų būrys tuojau praretėdavo. Bet kalbos nemokėjimas vis dėlto nepakankamas ginklas, nes kai kurie įkyresni siūlytojai seks, būdavo, taip ilgai, kol tau atsiras reikalas ar policininko kò nors pasiklausti ar krautuvėn įeiti ir pakalbėti. Tuomet ir jis stengsis išgirsti, kokią kalbą tu vartoji, ir pradės naują energingą ataką. Kad išsigelbėčiau nuo šitų dvikojų uodų atakos, nusipirkau turkišką raudoną fesą. Ji manęs arabu dar nepadarys, bet ir europiečiams valdininkams feso nešiojimas priverstinis. Tai vis dėlto mane galės palaikyti, tarkim, esant iš prancūzų Egipto karaliaus tarnybos. Efektui sustiprinti išmokau beveik taisyklingai ištarti arabišką sakinį *muš aus haga* (man nieko nereikia), kurį ištardavau vikriai, energingai, išdidžiai. Ir išradimas pasirodė labai naudingas. Su fesu pasirodžiusį gatvėj jau retai teužkabindavo, o jei atrėždavau *muš aus haga* – tai ir visai padėdavo atsipalaiduoti nuo nereikalingų palydovų.

Egipto karališkoje operoje

Egipte dar nespėjus su kuo nors susipažinti, vakarais nėra ką veikti, o trumpam laikui atvykus reikia žiūrėti, kad ir vakarai be

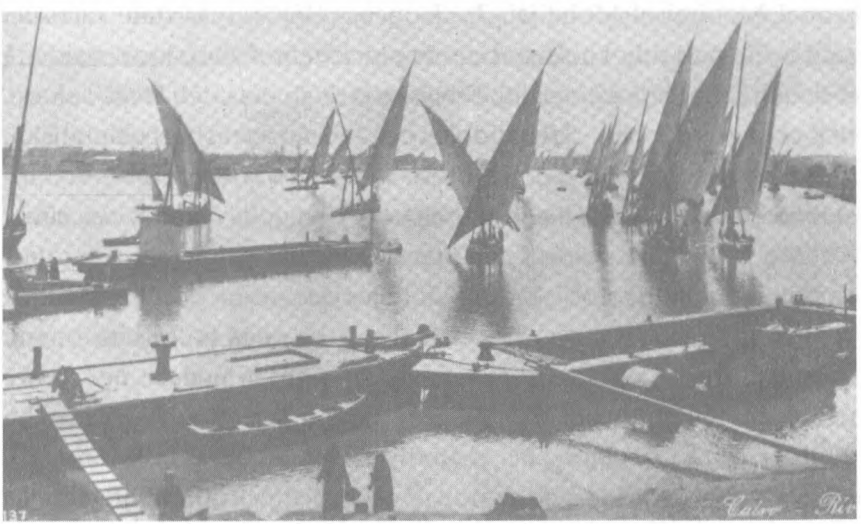

Tipingas Nilo vaizdas prie Kairo.

naudos nedingtų. Tai traukiu operon. Juk labai įdomu, kaip šitas europietiškas pramanas arabiškoje aplinkoje prisitaikė. Operos rūmai buvo labai paskubomis statomi Suezo kanalo atidarymo iškilmėms ir nuo to laiko (1869 m.), rodos, nebuvo remontuoti, tai bent iš lauko jie gerokai jau apšepę. „Aida" irgi buvo skubinama komponuoti kanalo atidarymui, bet jos nesuspėta pabaigti ir teks vaidinti kitą veikalą — „Traviatą". Bevėik visus metus čia gieda ar vaidina prancūzų ar italų trupės. Aš pataikiau pakliūti į prancūzišką komišką operetę. Didesnis operos namų įrengimo savitumas — tai ložės musulmonų moterims, kurioms nepridera savo veidų svetimiesiems rodyti. Joms skirtos keturios ložės yra visiškai uždaros, o jų priekiai pridengti arabiškais ornamentais išpjaustinėtais ekranais ar skydais, pro kurių skylutes žiūri į sceną Korano pasekėjos. Jos mato ir girdi, kas dedasi scenoj, bet mes, pašaliniai, negalime jų matyti ir jų gražumu pasipiktinti. Žodžiu, šventa ir patogu... Dvi karališkos ložės papuoštos brangiais karališkais ženklais. Arabiškų vaidinimų čia labai retai tebūna. Jie vyksta Ezbekijos sodų teatre ar kitur.

Kitą vakarą, jau lydimas geografijos studento, patekau į populiariausią arabų teatrą, priklausantį arabų operos primadonai poniai Monirai el Mahdijai. Ji, iš operos išėjusi, pasistatė nuosavą salę ir čia pati atlieka savo dainomis programos dalį, kuri susideda iš dainų, šokių ir deklamacijų. Programa turėjo prasidėti 9 val. vakaro, bet prasidėjo vėliau. Salė didelė, bet labai paprasta, balaganiška. Publika susėdusi iš vytelių pintose kėdėse. Kai kurie prie atskirų staliukų salės pakraščiuose geria kavą. Daugelis intensyviai rūko. Moterų mažai, o ir tos be čadrų (angl. *yashmak*), t. y. neuždengtais veidais, emancipuotos. Artistės šokėjos be jokio skonio išteptais veidais ir apsikarsčiusios žibučiais švaistosi salės pakraščiais ir po truputį flirtuoja su savo pažįstamais. Jų elgesys nedaro nei rimto, nei padoraus įspūdžio. Orkestras iš penkių muzikantų griežia be gaidų kažkokias neįprastas melodijas. Vienas jų griežia smuiku, kitas skambina *ud*, instrumentu panašiu į ilgą mandoliną, trečias muša odos būgnelį, kurs vadinamas *rek*, ketvirtas turi irgi būgnelį,

tik labai mažutį kaip didelis kumštis, kuris vadinamas *tabala*. Penktas skambina *kanūn*, gerokai panašus į mūsų kankles, tik didesnis.

Programa prasidėjo rytietiškai šokiais, solo ir grupėmis. Šoko keturios arabės ir viena Nubijos negrė, kuri susilaukė didžiausio publikos pritarimo. Žibučiai, barškalai, keisti judesiai ir trūkčiojimai, laukinis chaotiškumas — galbūt ir savotiškas menas, bet kilnesnės estetikos nė už skatiką. Tai pasigėrėjimo jie neteikia, o pažiūrėti verti tik kaip savotiška europiečiui neįprasta keistenybė. Su dainomis vėl tas pats. Išėjo pati arabų garsenybė Monira el Mahdija. Ji stambi moteris, turtingai apsikrovusi visokiomis brangenybėmis. Paleido balsą... Niūniavo, lingavo, per nosį mykė, spaudė dainas kaip sūrius, tampė kaip gyslas ar guminius siūlus. Rodos, ir galo jos dainai nebebus. Ypač daug pasikartojimų ir taip po daugelį kartų. Ilgai sustojo prie garsų „n" ir „l". Šitie „nnnnnn" ir „llllll", matyt, arabus griebė smarkiai už širdies, nes jie savo pasigėrėjimą reiškė delnais ir gerklėmis. Primadonos balso, europiečio supratimu, jokiu būdu negalima priskirti prie artistiškų; jis gal netiktų net vidutiniam chorui. Bet primityviai arabo sielai jo žavingumas neabejotinas. Sunkiai sulaukęs programos galo, dūlinau namo nė kiek nesužavėtas arabų muzika, nors visai džiaugiausi pamatęs ir girdėjęs ją, pabuvęs rytietiško teatro atmosferoje, kuri primena kažkokį svaigulį, kliedėjimą ar hašišą. Iš drabužių ir iš komiškų deklamacijų sprendžiant, arabai jau užsikrečia Europos ir Amerikos vodevilio ir varjetės forma bei turiniu, kuris europiečiams nelabai sekasi, o čia, žinoma, išeina dar labiau nususęs. Visi jų romansai ir dūsavimai apie meilės sunkenybes, vargus, nuotykius ir ilgesį muzikiniu požiūriu dar nėra iškilę iš labai primityvios stadijos, tai į juos geriau tinka žvelgti etnografo negu muziko akimis.

Geografijos draugijoje

Sekdamas kultūringomis Europos šalimis, Egiptas įsisteigė nemažai mokslinių draugijų, tarp kurių bene pirmoji vieta tenka

Geografijos draugijai, kurią globoja pats karalius Fuadas. Draugija turi didelius ir puošnius dviejų aukštų rūmus, pilnus puikių reljefų, braižinių, žemėlapių, knygų ir laboratorijų, kur nuolat darbuojasi po keletą specialistų. Jos paskaitų salė — tai tikras meno šedevras. Tokių lubų, su tokiais puikiais išdrožinėjimais, taip skoningai išpuoštų man dar neteko matyti nė vienoje Europos salėje. Įtaisai paveikslams demonstruoti ir apskritai paskaitoms visaip iliustruoti irgi nepaprastai komfortiškai įrengti. Tokioje salėje tik šiaip sau pasėdėti jau yra didelis malonumas. Egiptui savų geografų dar neužtenka, tai yra ir iš Prancūzijos bei Anglijos pakviestų, kurie čia nuolat darbuojasi kraštą tyrinėdami. Mane priėmė draugijos sekretorius p. Munieras, prancūzas, jau seniai dirbąs šioje draugijoj. Jis kas savaitę turi eiti į karaliaus rūmus ir pateikti smulkų raportą karaliui apie atliktus geografinius darbus Egipte. Draugija leidžia daug knygų ir žurnalų, o išlaikoma valstybės lėšomis, nes nedidelio narių mokesčio neužtektų finansuoti nė mažai jos darbų daliai.

Egipto universitete

Egipto universitetas turi keturis fakultetus: medicinos, gamtos, humanitarinių mokslų ir teisės. Kiti mokslai einami atskiruose institutuose. Geografija dėstoma humanitarinių mokslų fakultete kaip ir Prancūzijoj. Tad norėdamas apžiūrėti rūpimas įstaigas, aplankiau humanitarinių mokslų fakulteto dekaną prof. Taką Husseiną, kuris yra jau senokai aklas, bet dar nesenas vyras. Knygas jis skaito ir rašo per savo sekretorių. Sako, esąs stambus arabų rašytojas, didelis jų literatūros žinovas ir turįs nepaprastą atmintį. Ką jau kartą paskaitąs, tai ir atsimenąs. Jis puikiai kalba prancūziškai. Kai kuriuos dalykus patys arabų profesoriai fakultete dėsto prancūziškai, kad gerai įpratintų studentus prie svetimos kalbos subtilumų.

Dekanas pakvietė geografijos profesorių ir mane į savo tikrai puikų kabinetą egiptiškos kavos išgerti. Čia susipažinau su geografu prof. Mustafa Ameru, kuris darbuojasi toje pačioje reg.

geografijos srity kaip ir aš. Geografiją čia dėsto trys profesoriai, du lektoriai (jie drauge ir asistentai) ir vienas kartografas. Geografijos katedra turi 8 kambarius: 2 sales paskaitoms, 1 braižyklą, 1 skaityklą ir biblioteką su 3 000 tomų, 1 kambarį seminarams ir tris kambarius profesoriams. Išskyrus vieną austrą (prof. Mengeną), visą geografijos personalą sudaro egiptiečiai. Knygoms ir mokslo priemonėms geografijos katedra gauna iš valdžios kasmet po 500 svarų (apie 25 000 litų). Tai geografija čia turi labai gerą aprūpinimą iš valstybės.

Visame universitete yra apie 2 200 studentų ir apie 300 profesorių bei lektorių. Iki šiol universitetas buvo miesto centre, bet dabar jis po truputį iškeliamas toliau už miesto, į Gizą, arčiau piramidžių, kur nuolat statomi nauji graikų klasikinio stiliaus rūmai, jie užima labai didelį plotą, visą priemiestį. Mat ir egiptiečiai seka modernia tendencija statyti universitetą toliau nuo miesto ir sukurti tarsi atskirą universiteto miestelį, apsuptą erdvaus parko, medžių ir gėlių.

Iš to, ką mačiau universitete, esu linkęs manyti, kad Egiptas mokslo srity daug daro ir stengiasi būtinai pasivyti Vakarų Europą. Keliose Vakarų Europos valstybėse: Prancūzijoj, Šveicarijoj, Anglijoj ir Vokietijoj turi savo mokslines misijas, seka Europos kultūrinę evoliuciją.

Moka daug kalbų

Susidurdamas su profesoriais, studentais ir valdininkais buvau kiek nustebintas, kad egiptiečiai gerai moka Vakarų kalbas: prancūzų, anglų, o kartais vokiečių ir italų. Anglų politinei ir ekonominei įtakai įsigalėjus, man pasakojo prof. Mustafa Ameras, manyta apsieiti tik su viena anglų šalia gimtosios arabų kalbos, kurią pasauly vartoja apie 50 milijonų žmonių. Gimnazijos įstatymai palikę tik vieną anglų kalbą privalomą. Bet už gimnazijos sienų jaunimas taip uoliai ir gerai pramokdavęs prancūziškai, tarsi jis būtų Prancūzijoj gyvenęs. Arabai labai dideli nacionalistai, tai

norėdami anglų įtaką atsverti, noriai mokosi prancūzų kalbos, kuri čia susilaukia didelių simpatijų. Prancūzų kalbai Egipte plėstis labai daug padeda vienuolių geros mokyklos, kurios aprūpina ne vien įvairių tautų katalikus, bet taip pat beveik visus žydus, stačiatikius, koptus ir žymią dalį arabų musulmonų. Štai užeinu jėzuitų licėjun. Duris atidaro mažas vaikėziukas ir kalba visai gerai prancūziškai. Klausiu, ar jis ne prancūzas. Šakosi esąs arabas. Išeina senyvas juoda tankia barzda kunigas jėzuitas, kalba gerai prancūziškai, bet esąs arabas net iš Mesopotamijos. Angliškų mokyklų irgi nemažai. Pastaruoju laiku ir Italijos valdžia pristeigė daug savų mokyklų, kurios aprūpina ne tik italus, bet ir arabų dalį.

Be arabiškų, Egipte labiausiai skaitomi prancūziški dienraščiai, kurių čia leidžiama net keletas. Yra ir angliškų, itališkų, graikiškų ir armėniškų laikraščių. Visomis šitomis kalbomis matyti Kaire ir iškabų bei skelbimų. Žodžiu, tai labai kosmopolitiškas miestas, kur įvairios tautos jau seniai viena greta kitos gyvena ir vis dėlto nesusilieja į vieną konglomeratą, išlaiko savo kalbas ir papročius. Tik žydai, rodos, dažniausiai vartoja prancūzų, bet ne žydų kalbą.

Prie sfinkso ir piramidžių

Svarbiausios Kairo įžymybės — tai sfinksas, Gizos arba Memfiso piramidžių grupė, Egipto muziejus ir daugybė gražios architektūros mečečių. Yra dar arabų ir koptų muziejai ir kitų lankyti vertų vietų.

Sfinksas, piramidės ir kitos faraonų laikų liekanos yra kairėje Nilo pusėje, Gizos laukuose, apie 15 kilometrų nuo Kairo, bet lengvai pasiekiamos tramvajais ir autobusais. Piramidžių link tramvajus važiuoja per Geziros salą, puikiomis akacijomis nusodintu bulvaru. Didžiosios, arba Cheopso, piramidės viršūnė jau iš tolo matyti. Ji yra apie 120 metrų aukščio, o jai pastatyti reikėję apie 2 300 000 akmenų, kiekvienas po pustrečios tonos. Tie akmenys buvo imami iš rytinių Nilo pakraščių, perplukdomi per upę ir paskiau gabenami

į tą pakilią vietą, kur dabar stovi Gizos piramidės. Herodotas rašo, kad Cheopso piramidės statybose per 20 metų dirbę 100 000 darbininkų kasmet po tris mėnesius. Ponas Flindersas Petrie aiškina, kad šitie trys mėnesiai būdavę Nilo potvynio metu, kai sustoja laukų darbai ir esti daug laisvų rankų. Tačiau mūrininkai ir akmenų tašytojai dirbdavę ištisus metus. Savo laiškuose iš Egipto Lepsius rašo, kad kiekvienas faraonas, įžengęs į sostą, tuojau pradėdavęs statyti sau piramidę. Pradėdavęs statyti mažesnę, kad galėtų užbaigti, jeigu jo viešpatavimo laikas būtų per trumpas. Bet viešpatavimo laikui prasitęsus, piramidė būdavusi vis labiau plečiama, didinama, iš isorės uždedami vis didesni akmens sluoksniai. Piramidės viduje, kaip stipriausioje tvirtovėje, uolos kalne būdavo laidojamas pats jos autorius — faraonas.

Cheopso piramidės (egiptiškai Ekhet Khufu), didžiausios Gizos grupėje, pamatai apima 5 hektarus žemės. Ji kaip ir kitos dvi didelės ir trys mažosios yra pastatyta iš gelsvo kalkakmenio, kuriame pasitaiko fosilijų, dažniausiai numulitų. Jos paviršius buvo visas apklotas gražesniu baltu kalkakmeniu iš Turos, į šiaurę nuo Heluano.

Kai kam piramidės labai patinka, kitiems jos atrodo paprastos, net negražios, plikos... Man jos atrodo kaip medžiagos patvarumo simbolis, kaip masės atsparumas laiko ir jėgos veikimui. Jos nei gražios, nei negražios. Jos kažkaip slidžiai plikos, bet jas dengia ir maudo šviesos jūra, išsiliejusi skaisčioje Egipto padangėje. Jos neabejotinai didingos ir patrauklios, bet ne žavinčios. Jos verčia žmogų mediuoti apie jo didybę ir drauge menkumą... Didybę — nes tai didis žmogaus padaras. Menkumą — nes piramidė stovi jau kelis tūkstančius metų ir dar kažin kiek stovės, o jos autorių dulkeles seniai vėjai išnešiojo, žemės elementai sugėrė...

Netoli piramidžių guli išsitiesęs smėlyje ir sfinksas, ramiai žiūrįs į galingojo Nilo slėnį. Tai milžiniškas liūtas su žmogaus galva, apvainikuota karališkais ženklais ir žalčiu. Jis yra apie 50 metrų ilgumo ir arti 20 metrų aukščio. Jį pastatė faraonas Chefrenas, Cheopso įpėdinis, iš akmens liekanų, kurios pasiliko čia Cheopso

piramidę statant. Seniau jis buvo beveik visas smėliu apneštas, dabar jau visai atkastas.

Sfinksas kaip ir piramidės nepaliko man labai gilaus įspūdžio, gal iš dalies ir dėl to, kad juos dabar jau supa komercinė atmosfera. Kai tik išlipi iš tramvajaus, tuojau čia tave apsupa visokie gidai: vieni siūlosi istorines paslaptis aiškinti, kiti siūlo savo asilus ar kupranugarius prie piramidžių prijoti apie porą likusių pėsčiomis eiti kilometrų. Vis tai šventųjų vietų žiurkės ir parazitai, kurių Rytuose visur pilna. Jie taip moka suvulgarinti visą nuotaiką ir bespalviais dažais užtepti akis, kad paskui ilgą laiką negali pats savo tikrųjų jausmų surasti, susikaupti, kontempliuoti. Jie sunaikina visą pasigėrėjimą...

Arti piramidžių jau atkasta Chefreno šventovė, patraukianti savo formų paprastumu ir harmoningumu. Tęsiami ir kiti kasinėjimo darbai ir vis dar kai kas randama šituose Libijos dykumų pakraščiuose.

Svečiuose pas Tutanchamoną

Visame Egipte svarbiausia įstaiga — tai jo muziejus. Jame sukrautos senųjų amžių neįkainojamos brangenybės, kokių nerasi jokiame kitame pasaulio muziejuje. Šis muziejus įsteigtas 1902 m. milžiniškuose dviejų aukštų rūmuose, kurie apima apie 1 500 m^2. Sunkiausieji daiktai sukrauti pirmajame aukšte ir suskirstyti atskirais periodais pagal jų senumą. Šiame muziejuje didelė daugybė faraonų mumijų, sarkofagų, įvairių baldų, vazų, dramblio kaulo ir aukso dirbinių, papirusų, statulų ir visokiausių pagražinimų, papuošalų bei prašmatnybių. Ir visi šie dalykai padaryti prieš 3—4 tūkstančius metų ir dar seniau. Vieną pusdienį šiame muziejuj praleidus, nėra ko nė bandyti jo brangenybes aprašyti. Jei vien tik daiktų vardus bandytum surašyti, tai jau reiktų visą brošiūrą prirašyti, nes jų čia arti 6 000. Man norisi tik kai ką atsitiktinai paminėti, kiek įmanoma keliolikos eilučių rašiny.

Kol akių pastabumas dar nepavargęs, tuojau nusiskubinau tiesiai

į antrą aukštą, į didelę salę, pripildytą daiktų, rastų vien tik neseniai pasaulį nustebinusiame Tutanchamono karste. Jo karstą atrado Howardas Casteris 1922 m. Kol kas tik apie pusę rastų daiktų muziejun atgabenta, o kiti dar tyrinėjami Thebų laboratorijose. Bet ir išstatytųjų jau visai pakanka, kad apkvaišintų dailiųjų daiktų mylėtojų akis. Kokių grožybių, kokių brangenybių čia nėra?! Baldai, aukso dirbiniai nuo smulkiausių iki didžiausių savo artistiškumu pralenkia bet ką, kas iki šiol atrasta. Visų pirma dėmesį patraukia trys gryno aukso mumijų pavidalo karaliaus karstai, vienas į kitą įdedami. Vidurinis, t. y. mažiausias, karstas, išlietas neapsakomai puikiai ir išdidžiai. Ant jo kaktos grifas ir gyvatė, karališki simboliai iš aukso ir lazuritiniu (angl. *lapis-lazuli*) fajansu apsupti. Karstas švelniai išbraižytas užrašais, Iziso ir Nephtyso paveikslais. Šio karsto vien tik auksas sveria 31 500 svarų! Begalės visokių kaklo papuošalų, auskarų, žiedų ir kitokių dailenybių sukėlė many gilų nusistebėjimą... Ne kartą atsidusau pamanęs, kokie mes esam menkučiai sutvėrimai, palyginti su tais senovės milžinais, galybės kaupėjais... Mano ranka negali drįsti aprašinėti visų šitų senovės šedevrų. Tam reikia specialistų. Aš čia tiktai stebėti ir stebėtis temoku. Ir kaip nesistebėsi? Šios mumijos, auksinės kaukės, alebastrinės, marmurinės ir granitinės faraonų statulos bei biustai po kelių tūkstančių metų nakties ištraukti iš gilių požeminių tvirtovių ir sarkofagų šiandien žvelgia į tave, modernų žmogų, kaip gyvi, išlaikę visas savo spalvas ir blizgesį. Šitas jaunas, gražus ir ramus, aristokratiškas Tutanchamono veidas — kokį dailų ir gyvą žvilgsnį jis meta į šituos mūsų sūkuringus ir neramius laikus, pilnus smulkučių rūpesčių ir interesų!..

Archeologai kaip kokie piratai išrausė šitų didžiūnų karstus, išvartaliojo ir išgrobstė jų brangenybes, pertraukė jų tūkstantmetį miegą. Štai Tutanchamonas prikeltas po 3 500 metų... Ir nuostabiai jis keršija už sudrumstą ramybę ir padarytą šventvagystę. Kobros užmušta vieno ekspedicijos nario kanarėlė įkūnijo posakį: „gyvatė užmuš paukštį". Liuksoro burmistras, teikęs ekspedicijai paramą, staigiai miršta. Kiti kuo nors padėję ekspedicijai valdininkai netenka

savo vietų.. Lordas Carnavonas, ekspedicijos vadas, nepaklausęs skarabėjaus, padėto ant karališkos tunikos, miršta tik šešiems mėnesiams praslinkus po karsto atidarymo, įkąstas nuodingos musės. Vienas po kito miršta daugiau kaip pustuzinis ekspedicijos narių ar tyrinėjimų dalyvių. Greičiausiai tai tik sutapimas, bet vis dėlto labai keistas sutapimas... Tarsi tikrai šio jauno faraono vėlė keršytų karsto draskytojams. Visokių čia pasakų ir aiškinimų apie visa tai sklando, bet kas juos supaisys.

Pas koptus – tikruosius faraonų ainius

Egipto karalystės plotas turi apie milijoną km^2, bet tai daugiausia dykumos, smėlio jūros, kuriose nėra sėslių gyventojų, o ir klajoklių beduinų labai mažai. Žmonių gyvenami Egipto plotai tęsiasi tiktai Nilo pakraščiuose bei jo žiotyse ir apima tik 35 000 km^2, t. y. beveik du kartu mažiau negu Lietuva. Bet šitoje siauroje žemės juostoje gyvena 16 milijonų žmonių. Taigi Egiptas yra tankiausiai gyvenama pasaulio šalis, kur viename km^2 susigrūdę gyvena beveik 500 žmonių, t. y. 11 kartų daugiau negu Lietuvoje.

Be senų vietos gyventojų, miestuose yra nemažai ir vėlesnių ateivių, svetimų valstybių piliečių: graikų – 80 000, italų – 55 000, britų – 25 000, prancūzų – 25 000, ispanų – 2 500 ir po mažiau kitų europiečių. Ateiviai beveik visi krikščionys. Bet ir tarp senųjų vietinių gyventojų yra arti milijono krikščionių, kurie beveik visi priklauso koptų bažnyčiai. Tačiau yra ir katalikų koptų – apie 40 000.

Kai musulmonai egiptiečiai gavo šiek tiek arabiško kraujo ir priėmė ne tik jų kalbą, bet ir kultūrą, tai koptai, pasilikę krikščionimis, tuo lyg ir atsiribojo nuo arabų kraujo ir kultūrinės įtakos, nors savo senąją egiptiečių kalbą užmiršo. Daugelis rašytojų koptus laiko tikresniais egiptiečiais negu labiau suarabintus musulmonus. Nors seniau ir patyrę musulmonų didelių persekiojimų, koptai šiandien yra pasiekę aukštesnį kultūrinį lygį negu suarabinti musulmonai. Koptų daugiau inteligentų, amatininkų, valdininkų ir

šiaip aukščiau pakilusių žmonių. Kad galėčiau iš arčiau su jais susipažinti, kitą sekmadienį nusprendžiau patekti į koptų katalikų pamaldas. Jų bažnyčią vos suradau senojo miesto daly Musky, įsispraudusią į namų tankumyną. Kunigas laikė mišias sena koptų kalba, tačiau dalį maldų ir giesmių jis atliko ir arabiškai. Tai mišios buvo tarpais koptiškai, tarpais arabiškai laikomos. Jų mišiolai spausdinti 1736 ir 1761 m. irgi dviem kalbom: koptiškai ir arabiškai. Kunigas buvo apsirengęs geltona kapa kaip ir armėnų, tik be apykaklės. Publika buvo labai mišri, bet driskių, kurių pas arabus gausybė, čia vis dėlto nebuvo. Vieni visai gerai, kiti pakenčiamai apsirengę, daugiausia europietiškai. Moterys kaip ir pas mus laikėsi kairės bažnyčios pusės ir buvo beveik visos apsirėdžiusios juodai ir su skepetaitėmis, skrybėliuotų nedaug. Mane labiausiai stebino, kad nemaža dalis vyrų buvo per mišias su kepurėmis: su turkiškais fesais arba beduiniškomis emmomis. Iš pradžių maniau, kad tai musulmonai, užėję pasižiūrėti katalikiškų pamaldų, bet man paskiau paaiškino, kad jie esą geri katalikai, tik prisilaiką seno Rytų papročio, pagal kurį pagarba išreiškiama pridengiant galvą. Juk čia, Egipte ir Palestinoje, arabai kaip ir žydai ortodoksai gal tik guldami tenusiima savo fesus. Visur jie su fesais: gatvėje, mečetėse, valdžios kancelia-rijose, restoranuose ir šeimose.

Per mišias prie altoriaus giedojo arabiškai keletas vyrų, o paskui juos užtraukdavo ir visa bažnyčia, fisharmonijai pritariant. Nuotaika maldinga. Giesmės giedamos neblogai, vienu balsu, sutartinai, daug geriau negu arabų. Žinoma, gaidos rytietiškos, mums neįprastos, vietomis panašios į grigališkąjį giedojimą.

Po mišių norėjau pasikalbėti su jų kunigu, bet tas nemoka nei lotyniškos, nei kurios kitos Europos kalbos, o vien tik koptiškai ir arabiškai. Bet čia pasimaišė jaunas simpatiškas vaikinas Helmy Boutrosas, kurio profesija — auksakalys, brangiųjų metalų ir akmenų specialistas. Jis baigęs misionierių mokyklą ir kalba prancūziškai bei angliškai. Pasisiūlė nuvesti mane tiesiai pas jų vyskupą, kurį jis gerai pažįstąs. O man tai ne pro šalį. Einam. Netoli bažnyčios

surandam paprastus didelius namus su daugybe kambarių ir mokykla. Koptų katalikų patriarchas esąs miręs ir jį dabar laikinai pavaduoja patriarchato administratorius vysk. Markas Kuzamas. Jis vyras dar nesenas, su stipria juoda barzda, malonaus, linksmo veido. Tolimą ir retą keleivį jis džiaugsmingai sutiko, pavaišino kava, ilgokai laikė ir daug papasakojo. Jis laisvai kalba prancūziškai ir dar keliomis Europos kalbomis. Informavo, kad Abisinijos koptų apeigų katalikų mišios laikomos ghezų kalba, o Egipte — senąja koptiška su arabiškais priedais. Egipte koptų katalikų yra arti 40 000, kurių dešimtoji dalis gyvena Kaire. Dėl atsivertimų gausos jų skaičius kasmet paaugąs vienu tūkstančiu. Jie turi tris vyskupus, mažąją ir didžiąją seminariją ir apie 50 pradžios mokyklų, kuriose mokoma arabiškai. Turi jie vieną katalikišką mėnesinį laikraštį „El Salah" („Gerumas" ar „Gėrybė"), skirtą jaunimui. Jis spausdinamas arabiškai, nes beveik visi koptai jau užmiršę senąją savo kalbą, kurią mokanti tiktai dvasininkija. Koptai (monofizitai ir katalikai) yra labiau apsišvietę negu kiti Egipto gyventojai, todėl ir turtingiau gyvena: jiems priklausąs koks trečdalis viso Egipto turtų, nors jie tarp gyventojų sudaro tik keturioliktą dalį.

Aš papasakojau Ekscelencijai kai ką ir apie Lietuvą, atsisveikinau ir nusprendžiau dar antrą kartą paklajoti senuose ir purvinuose priemiesčiuose, turguose. Tai garsieji *afusky* — Kairo labirintai.

Musky — Kairo labirintai

Čia geriausiai gali pastudijuoti rytietišką gyvenimą, papročius ir gatvės scenas su keisčiausiais tipais. Siaurutėse ir kreivose gatvėse verda nuolatinis judėjimas, begalinė virtinė pėsčių žmonių, nešinų visokiausiais dalykais, grandinės ramių kupranugarių ir asilų. Visokio tipo vežimų ir vežimėlių siuva ir siuva į visas puses kaip skruzdėlės skurzdėlyne. Išgirsi čia keisčiausių balsų ir girgždėjimų, pamatysi margiausių rūbų, tik žinok jų vardus ir rūšis, tai atskirsi įvairius gyventojų luomus. Senas, tradicinis galvos apdangalas — tai

turbanas, kuriuo jie apvynioja savo galvas tarsi kokiu rankšluosčiu. Arabų turbanų būna įvairių spalvų. Šerifai, kilę iš paties Mahometo giminės, nešioja baltus turbanus, nors Pranašas dėvėjo žalią. Žalius turbanus dabar nešioja tik tie, kurie paskutiniais metais atliko maldininko kelionę į Meką. Įvairių ordinų dervišai (musulmonai vienuoliai) nešioja įvairių spalvų turbanus: *rifayja* — juodus arba tamsiai mėlynus, *ahmadyja* — raudonus, *kadiryja* — baltus. Ulemai — mokslininkai teologai, nešioja plačius šviesių spalvų turbanus. Tačiau daugumas paprastų piliečių šiandien ant galvų nešioja fesus, kurie visuomet raudoni ir panašūs į apverstą cilindro formos puodą su kutu viršugalvy.

Paprastas arabų rūbas — tai galabija, į kurią panašų padarą gautume, jei mūsų kunigo sutanai nuardytume apykaklę ir kiek praplatintume rankoves. Tik galabijos ne visuomet juodos: jų yra įvairių spalvų ir įvairaus medžiagos gerumo. Yra jų šilkinių, yra ir pigiausio audeklo, iš kokio pas mus maišus siuva. Tai jau pareina nuo to, kokio storumo savininko kišenė. Daugelis prakutusių egiptiečių nešioja europietiškus rūbus, pasilikdami tik raudoną fesą ant galvos. Tai lyg ir simbolizuoja: iš paviršiaus visas esu europietis, bet mano galvojimas, mano sielos struktūra ir polinkiai pasilieka rytietiški. Blogiausiai atrodo arabai, ant savo galabijų užsivilkę europietiškus trumpus švarkus: bjauresnio apsirengimo, rodos, nebegalima ir įsivaizduoti. Mat arabai gana lengvai prisiima mūsiškus švarkus, bet nepakenčia kelnių.

Neturtingesnių luomų moterys, rodos, lyg neturėtų kitų rūbų, o tik marškas, mėlynas ar juodas; į jas įsivynioja ir juodomis plonomis skaromis pridengia galvas ir veidus. Bent truputį pasiturinčios nešioja daug visokių žibučių iš sidabro, vario, bronzos ar stiklo: apyrankių, auskarų ir karolių. Jų smakrai ir paakiai dažnai tatuiruoti melsvais braižiniais. Dažnai nešioja auskarus ir nosyse. Daugelis ištikimų Pranašo pasekėjų stropiai pridengia savo veidus, pakabindamos žemiau akių ilgą muslino apdangalą, vadinamą *burku*, kurs turtingesnių moterų esti megztas iš juodų šilkinių siūlų ir vadinamas

čadra. Ištekėjusios moterys dar nešioja ant nosies geltoną, kartais paauksuotą šupulėlę, vadinamą *kasaba*. Tačiau daugelis aukštesnio luomo moterų vis labiau įpranta nešioti europietiškus rūbus, dažniausiai tamsių spalvų čadros darosi vis skystesnės ir skystesnės iki visiškai permatomų. Vietinės koptės ir žydės nešioja tokius pat rūbus, tiktai veidų neuždengia.

Pamatę rūbų savotiškumus, pasiklausykime kokių garsų girdėti Musky labirintuose. Tuos garsus ir žodžius man aiškino p. Boutrosas, lydėjęs mane iš vyskupo į Musky užkampius. *„Riglak ja chavaga"* – šaukia beduinas, kupranugarių virtinės priešaky. Reiškia: „tavo koja, pone", t. y. sergėkis, kad kupranugaris neužmintų ant kojos. *„Viššak ja gada"* („tavo veidas, vaikine„) – sergėkis, kad kupranugaris,

Sakka, arba vandens pardavėjas.

apkrautas visokiais stagarais, neperbrauktų tau per žandus. O elgetų Kaire kaip musių. Atkišę rankas dažnai akli jie šaukia: *„ja muhannin ja rabb"* („o, gailestingumo žadintojau, pone"); *„talib min allah hak lukmet eiš"* („aš siekiu pas Viešpatį savo duonos kąsnelio kainos"); *„ana deif allah van-nabi"* („aš esu Dievo ir Pranašo svečias"). Praeivis, kokį pinigėlį palikęs, atsako: *„allah yihannin aleik"* („tesusimilsta Dievas ant tavęs").

Sakka (vandens pardavėjas) vis dar maišosi Kairo gatvėse: ant jo nugaros išpūstas ožkos kailis, pilnas rožių ar kitų kvapų vandens, lėtai jis sukinėjasi, dairosi ir siūlo keleiviams to kvepiančio vandens išgerti. Jo rankose ir puodukas, iš kurio visi geria, negalvodami apie jokius mikrobus. Yra ir vienuolių ordinas, vadinamas *Hemali*, kuris irgi pardavinėja gatvėse vandenį, pagerintą apelsino žiedais, vynuogėmis ar irkisu. Pilna visur vaisių pardavėjų, taip pat įvairių saldumynų, pyragaičių, kurių „švarumas" sumažina europiečio apetitą, nors ir knietėtų paragauti. Sutiksi ir *rammal* (laimės būrėją), kuris į gatvės smėlį žiūrėdamas nupasakos tavo ateitį. Yra ir keliaujančių virėjų, kurie slampinėja su savo mažomis virtuvėmis ir kiekvieną minutę yra pasirengę pagaminti tau šviežius pietus: gabalą mėsos, žuvies ar ko kito šiaip taip nuryjamo. Pro visuomet atviras skutyklų duris pamatysi, kaip barzdaskutys skuta barzdą ar galvą, kurią pacientas, dažnai ant stalo aukštai atsisėdęs ir kojas po savim parietęs, laiko atsargiai ištiesęs ar patempęs, o skutėjas vaikščioja aplink jį kaip koks skulptorius su peiliuku. Tai arabų *muzaiyn*.

Bet tikriausius Rytus, tikrą islamo dvasią pajusi, kai išgirsi iš aukšto mečetės minareto *(madna)* muedziną *(muaddino)*, giedantį galingu balsu, kviečiantį Pranašo ištikimuosius maldai: *„Allahu akbar* (4 kartus) *ašhadu anna la ilaha illa'-llah; ašhadu anna Muhammadam rasulu'llah* (2 kartus); *heiya'ala's-salah* (2 kartus); *heiya'ala'lfalah* (2 kartus); *Allahu akbar* (2 kartus); *la ilaha illa'llah*". Lietuviškai išvertus visa tai reikštų: „Dievas yra didžiausias; aš liudiju, kad nėra Dievo, be Alacho; aš liudiju, kad Mahometas yra Alacho pranašas; eikite prie maldos; eikite prie išganymo; Alachas yra

didžiausias; nėra Dievo, be Alacho". Ieškant mums suprantamo palyginimo šiam muedzino šauksmui, geriausiai tiktų prisiminti iškilmingų mišių užbaigos ilgą, iškilmingą intonaciją *Ite, Missa est*, bet ir tai bus tik tolimas panašumas.

Vakare, kai sutemsta, klaiku darosi šitose neapšviestose Musky klampynėse. Krautuves uždarius, jų sargai *(bauvab)* išsitiesia gatvėse prie pat durų ant savo mažučių iš palmių lapų ir stagarų lovelių ir rengiasi kiškio miegui.

Musky — tai ištisas turgus, susidedąs iš tūkstančių atskirų mažyčių krautuvėlių, neapsakomo įvairumo dirbtuvėlių ir panašių smulkių įstaigų. *Bazaras* — tai persiškas žodis, arabai turgų vadina *sūk*. Didesnės urmo krautuvės vadinamos *uakala*. Rytų papročiu visos šitos krautuvėlės, teisingiau būtų — kioskai, susispiečia vienon kurion miesto dalin, kurios atskiri kvartalai ir gatvės vadinamos mečečių arba dar dažniau gaminamų ir parduodamų prekių vardu. Tai čia rasime vario kalvių turgų *(sūk en-nahhasin)*, geležies raitytojų ir kalvių turgų *(sūk el-khurdahiya)* ir t. t. Šitose krautuvėlėse nesistebėk, jei iš tavęs paprašys dešimteriopai daugiau, negu daiktas vertas. Apsišarvuok didžiausia kantrybe, laikyk viską juokais ir derėkis. Pamatysi, kad kaina kaip nuo kalno galvotrūkčiais pradės ristis žemyn. Pasiūlyk mažiau, negu manai duoti, kad būtų galima po truputį pridėti. Pardavėjas sakys: *„švaiya"* („per mažai"), bet pasiųs savo pagalbininką ar tarną į gretimą kavinę ir atneš mažutį puoduką tirštos arabiškos kavos ir paduos gerti, kad tu ilgiau užsibūtum. Derybos tęsis toliau. Pagaliau jis pasakys: *„khuduh balaš"* („imk už nieką") — tai reiškia, kad derybos numušė daikto kainą beveik iki minimalios kainos. Taip aš pirkau arabišką garinę didelę pypkę *(narghil)*, kuriai įsidėti reikėjo užsakyti ilgą dėžę, nes į mano skrynias ji netilpo.

Musky krautuvėles valdo ne vien arabai. Čia yra getas *Haret el-Yahud* — žydų kvartalas, taip pat kaip ir armėnų ir graikų bei koptų. Patį turgų centrą sudaro didelis uždengtas stogu kvartalas *Khan el-Khalili*, įsteigtas 1400 m. Per jį eina gatvelės ir skersgatviai,

kur spiečiasi šilkų ir įvairiausių kilimų prekyba. Tai pats Musky turgų centras, jų įdomybių vieta. Čia pat spiečiasi nemažai garsių mečečių, pvz., El-Hasanein, El-Azhar ir kitos, kurių minaretai iškyla aukščiau už visus aplinkinius trobesius. Bet, gerbiamieji, viename laiške viso pasakiškai įdomaus Kairo juk neaprašysi.

Šalia įdomybių visur čia tikėkis ir visokių nešvarumų: purvo, dulkių ir nemalonių kvapų. Per savo kelionę aš dar nemačiau nešvaresnio ir vargingesnio padaro už Egipto neturtingą miestelėną *(fellah)*. Net vidutiniuose restoranuose visuomet tikėkis paduotame valgy rasti vieną kitą plauką: tai jų taisyklė. Manydamas, kad ši taisyklė išimčių nemėgsta, aš viename restorane paprašiau tarno, kad plaukus jis man paduotų ant atskiros lėkštės... Šį juoką jis labai rimtai priėmė ir ketino pasistengti atskirti plaukus nuo kitų valgių... Taip, juk čia Rytai... O. R. Kiplingas juk sako: „Rytai, tai — Rytai, o Vakarai, tai — Vakarai, ir šiuodu dvynuku niekuomet nesusitiks". Susitikti susitinkame, bet skirtingų nuomonių esame, nes sielos nesusitinka, nors ir ilgisi susitikti, kaip E. Heilo tvirtina.

DVIDEŠIMT KETVIRTAS LAIŠKAS

Kelyje į Jeruzalį. Pasikalbėjimas su Baltijos masonu

Nespėjus visko kaip reikiant Kaire apžiūrėti, teko paskubomis išsirengti Palestinon, kad prieš Kalėdas pakliūčiau Jeruzalin, o Kūčioms — Betliejun. Kelias iš Kairo Jeruzalio link iki Suezo kanalo prie El Kantaros jau buvo kartą važiuotas (iš Port Saido į Kairą) ir pirmesniame laiške paminėtas, tai apie jį galima dabar ir patylėti.

Žmonių iki El Kantaros važiuoja gana daug, nes iki šios vietos kelias yra bendras į Port Saidą ir į Palestiną bei Siriją. Egipto traukiniai ir vagonai gana patogūs ir gana švarūs. Tolimesniems atstumams turi miegamuosius vagonus ir restoranus, kuriuose už pietus mokama 12—15 litų.

Kaire būnant taip mažai turėjau laiko, kad nespėjau aplankyti visų rūpimų įstaigų, vietų ir žmonių. Tai ir pažinčių nedaug užmezgiau. Atsitiktinai susipažinau su vienu rusu inžinierium, kurs sakė, kad yra tame mieste apie 500 rusų pabėgėlių ir dar daugiau Rusijos žydų. Pirmą ir vienintelį iš Baltijos kraštų žmogų čia sutikau tik traukiny, jau išvažiuojantį iš Egipto. Tai bene Baltijos baronų kilmės vyras, mokąs kelias tų kraštų kalbas ir gerai pažįstąs Taliną, Rygą ir apskritai tų kraštų sąlygas. Jis jau daug Rytuose apkeliavęs ir gerai įsitaisęs pramonės įstaigose. Domėjosi apie vėlesnius santykius Baltijoj, o man daug papasakojo apie savo keliones ir patyrimus. Pasikalbėjimas pasidarė gyvas ir atviras. Jis pasisakė esąs masonas ir stebėjosi, kodėl aš nepriklausau Kauno ložei. Aš teisinausi idėjiniais nepatogumais ir tuo, kad mažai ką žinąs apie mūsų ložės žmones ir jų veikimą. O jis optimistiškai pasakojo apie jos žygius ir darbus, pridurdamas, kad aš, tapęs jos nariu, susilaukčiau labai didelės paramos savo kelionėms, kaip ir jis esąs jos gavęs iš užsienio konfratrų. Prisiminėm dar Klaipėdos, Rygos, Liepojos ložes ir labai gerus masonų tarptautinius santykius, abipusę paramą bei draugiškumą. Bet prie El Kantaros mūsų kelias jau persiskyrė ir įdomus pasikalbėjimas nutrūko. Kaip žinome, šiais laikais masonai yra susiskirstę ideologiniu atžvilgiu į tris grupes: anglosaksų, germanų – skandinavų ir lotynų. Pastaroji grupė narių skaičium daug mažesnė, bet labai karinga, fanatiškai nusistačiusi katalikybės atžvilgiu. Tolerantiškiausia anglosaksų grupė, kuriai priklauso apie 90 proc. viso pasaulio masonų.

El Kantaroje jau visai sutemo. Keltu persikėlėm per Suezo kanalą ir persėdom į Palestinos traukinį, kuris pasirodė daug prastesnis už Egipto. Antros klasės Palestinos traukinio įrengimai panašūs į Lietuvos trečios klasės, bet švarumo dar mažiau: visur primėtyta apelsinų luobų, šiukšlių, visokių nešvarumų. Bet Rytams juk tai dovanotina... Per 15 valandų iš Kairo persikeliame į Jeruzalį; tai, reikia sakyti, gana greit, ypač atsižvelgiant į ilgą gaišatį persikeliant per Suezo kanalą ir persiritant per muitinę.

Jeruzaly. Pas sionistus. Universitete

Iš ryto atvykęs į Jeruzalį nusigabenau į pranciškonų Casa Nova, kur jie gali priimti apie 200 maldininkų. Šie dideli namai įsispraudę į didelį trobesių tankumyną, kur labai kreivos, kalnuotos ir siaurutės gatvelės neleidžia privažiuoti jokiam vežimui. Bet nepaprastai stiprūs arabai nešėjai ir dideles bagažo dėžes ant savo pečių nugabena visur, kur tik reikia.

Tuojau nusiskubinau į sionistų biurus pasimatyti su jų administratoriais ir pasiteirauti, žinių pasirankioti apie žydų kolonizaciją Palestinoje. Čia teko pamatyti smulkius žemėlapius jau įgytų ir kolonizuotų žemių, išgirsti nuomonių apie būsimosios kolonizacijos kryptį. Mažiausia tinka žydų kolonizacijai kalnuota ir akmenuota Judėja. Todėl stengiamasi žemių įsigyti pajūrio žemumose, apie Galilėjos ežerą ir Jordano slėny. Apie žydų kolonizaciją Palestinoje gal teks atskirai plačiau pakalbėti, o dabar skubinsimės į pirmąjį žydų universitetą, kurį per keliolika minučių pasiekėme autobusu.

Žydų universitetas atidarytas 1925 m. balandžio mėn. Jis pastatytas ant Skopus kalno, tolokai už miesto, toje vietoje, pro kurią senovėj beveik visų priešų armijos įsiveržd avo Jeruzalin, nes iš kitų pusių Jeruzalis yra apsupta gilių slėnių ir stačių pakriaušių, taigi jau pačios gamtos gerokai apsaugotas. Taigi tokios vietos kaip Skopus parinkimas yra tikrai simbolinis; čia pastatytas universitetas tartsi sako: Jeruzalis daug kartų buvo išgriautas fizinės jėgos, jis ir ginamas buvo tokios pat jėgos, bet be pasisekimo; dabar ant svarbiausio priešų kelio pastatoma dvasinė tvirtovė, kuria šiais laikais galima labiau pasitikėti negu armotomis. Naujas mokslo židinys saugos pavojingiausius Jeruzalio vartus.

Iš Skopus aukštumų kaip ant delno matyti visas Šventasis miestas ir net Mirties jūros, iki kurių iš čia apie 40 km. Tikrai gražūs, didingi reginiai. Kol kas šitas universitetas turi tik humanitarinių mokslų fakultetą, kuriame svarbiausią branduolį sudaro judaizmo studijos.

Studentų jame tik apie 200. Bet be šito fakulteto, jau dirba keletas mokslo institutų: matematikos, fizikos, chemijos, mikrobiologijos, higienos, gamtos ir kt. Jie kol kas dirba tiktai tyriamąjį darbus. Iš šių institutų 1932 m. manoma sudaryti visą gamtos mokslų fakultetą, o paskiau atidaryti ir kitus fakultetus. Trobesių dar tik dalis pastatyta. Labiausiai imponuojąs rūmas — tai biblioteka, kurioje esama per 200 000 tomų knygų, gaunama apie 1 400 žurnalų ir turima apie 500 hebraiškų manuskriptų (senų rankraščių). Mokslas dėstomas hebrajų kalba. Kuriama nauja mokslinė terminologija, leidžiamas bibliografinis žurnalas. Be statybos išlaidų, metinis universiteto biudžetas — apie pustrečio milijono litų.

Egipte ir daugely kitų Afrikos kraštų žydai daugiausia naudojasi katalikų konfesinėmis mokyklomis, į kurias gausiai leidžia savo vaikus. Palestinoje jie jau prisisteigė daug įvairių savų mokyklų ir šiuo atžvilgiu tapo nepriklausomi. Jie turi 227 mokyklas, kurios šitaip skirstomos: vaikų darželių — 117, pradžios mokyklų — 95, vidurinių mokyklų ir seminarijų — 8, amatų mokyklų — 7. Be šitų 227 sionistų kontroliuojamų mokyklų, dar yra 108 kitų organizacijų mokyklos, daugiausia Talmudo ir Toros ir t. t. Visose šitose mokyklose mokosi apie 30 000 mokinių, kurie sudaro beveik penktadalį visų Palestinos žydų. Tai jau visai gerai.

Švenčiausioji vieta — šv. Kristaus kapo bazilika

Jeruzaliui aprašinėti, reikia prisipažinti, jaučiu didelę sunkenybę. Dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, šventų ir begalinės reikšmės vietų gausumas verčia rašantį sverti kiekvieną žodį, kad jis persunktas būtų tinkamos toms vietoms pagarbos. Apie ketvertą tūkstančių metų išgyvenęs miestas, daug kartų išgriautas ir sudegintas, tiek pat kartų vėl iš dulkių ir pelenų kaip feniksas iškilęs, kiekvieną savo takelį, kiekvieną akmenį įprasmino didžiais istoriniais įvykiais. O jei rašytojas mano trumpomis pastabomis apsiriboti — tai nuo ko pradėti?

Šis Dovydo ir Saliamono, pranašų ir apaštalų, fariziejų ir levitų, Toros ir Evangelijos miestas brangus krikščionims, žydams ir musulmonams. Miestas, kur mokė ir mirė Didysis Nesuprastasis, viską perveriančiais, baisiais Palestinos spygliais apvainikuotas, žmonijos nuodėmių naštos prie žemės prilenktas, piktžodžiavimais į Kalvariją palydėtas. Svajotum į šį šventą miestą įžengti kartu su beduinais dulkėtame kupranugarių karavane, susikaupęs ir pakilios nuotaikos... Bet kur tau! Traukinys tave atvelka į banalią stotį, apsuptą birzgiančių automobilių, rėkiančių gidų ir visokių agentų bei nešėjų. Tai šiurpus, bet numatytas nusivylimas, užmušąs bet kokį dvasinį pakilumą, bet kokį kilnesnį jausmą...

Didžiųjų šventenybių lankymą pradedu nuo šv. Kristaus kapo bazilikos, kuri stovi senosios Golgotos vietoje, kur įvyko didžiausioji žmonijos drama. Kristaus laikais ir iki 43 m. ši vieta buvo už miesto mūrų. Konstantino laikais šv. Elena pastatė čia pirmąją bažnyčią, kuri keletą kartų buvo apgriauta, sudeginta ir vėl atstatyta bent kiek kitokios išvaizdos. Dabartinė bazilika statyta Kryžiaus karų metu, bet paskiau keletą kartų žymiai remontuota: paskutinį kartą prancūzų ir rusų 1869 m.

Aplink šv. Kristaus kapo baziliką nėra nei jokios aikštės, nei tuštesnės vietos. Ji įsprausta į namų tankumyną ir neprieina prie jokios gatvės. Tai iš jokios gatvės ir nesimato. Krikščionių kvartale eidamas *Haret en Nasara* gatvele gali susirasti nežymius vartus ir koridorių tarp namų ir pro jį patekti į mažą kiemą, paliktą neužstatytą prieš bazilikos fasadą. Tai nedidelė ir neaukšta bažnyčia, kokios galima tikėtis daugely vidutinių Europos miestų. Ji nėra nei graži, nei puošnumu įspūdinga. Rotundos formų, bet nė iš tolo negali prilygti, pavyzdžiui, šv. Morkaus bazilikai Venecijoj. Ji aplipdyta daugybe koplyčių koplytėlių, be tvarkos suskirstytų. Apkabinėta lempomis, lemputėmis, žirandoliais be jokio saiko. Labai tamsi ir šalta. Kai peržengi fasado slenkstį, tai atsiduri prieš apskritą sieną tamsokame prieangyje ir nežinai, kurion pusėn eiti, kad patektum į pačią bažnyčią, prie altoriaus, prie šv. Kapo. Šitame prieangyje

būtinai prie tavęs prikibs koks arabas gidas, kalbąs keliomis kalbomis, ir seks paskui tave, norėdamas viską čia rodyti ir aiškinti. Teks jį kaip nors nugalėti, juo atsikratyti, paskiau atsikvėpti, susitvarkyti nuotaiką ir bandyti susikaupti.

Bazilikos viduryje atrandi nedidelę 1810 m. graikų pastatytą koplytėlę. Per jos mažutį vestibulį prieini prie siaurų, mažų durų ir patenki į mažutį kambariuką, kuriame yra šv. Kapas, apklotas baltu marmuru. Šitame kambarėly šalia šv. Kapo gali sutilpti tik du, daugiausia trys žmonės. Marmurinės lentos, dengiančios šv. Kapą, nubučiuotos, nučiužintos milijonų maldininkų. Nors paties šv. Kapo ir negali matyti, bet vis dėlto čia pajunti smarkių emocijų. Daugelis maldininkų be ašarų čia neapsieina. Kai kurie puola kniūbsti prieš šį garbingąjį Dieviškojo Išganytojo kapą, svarbiausią maldininkystės objektą.

Beveik viskas šv. Kristaus kapo bazilikoje priklauso graikams stačiatikiams, kurie laikė turkų sultoną savo viršininku, turėjo su juo artimesnių santykių ir jo padedami mokėjo katalikus iš daugelio vietų išstumti. Neapsiėjo be kivirčų ir net muštynių... Gal jau toks Palestinos likimas, kad čia visi ir už viską mušasi ir pešasi... Kaip Romos kareiviai dalijosi Kristaus rūbus, taip šiandien už visos Palestinos likimą kruvinai draskosi žydai ir arabai, dvi broliškos semitų tautos, o už šventąsias vietas nesibaigia vaidai tarp katalikų (čia vadinamų lotynais), graikų stačiatikių, armėnų ir net koptų. Kadangi, kaip minėjau, graikai rėmėsi turkų sultonu, tai jiems ir pavyko daugiau iškovoti altorių, koplyčių, žirandolių, žvakidžių, lempų ir t. t. Todėl šv. Kristaus kapo bazilikoje dabar viešpatauja rytietiškas pagražinimų skonis, tvarka ir nuskurimas. Meno čia lyg ir nėra. Yra tik didinga istorija, grandiozinių įvykių, titaniškų dvasios milžinų kurta istorija, žmonijos sielos ir jos santykių su Aukščiausiuoju istorija, ir dabar tebetraukianti kasmet ir kasdien maldininkų būrius ir turistus iš visų planetos kampų. Jei nori šių vietų dvasia pagyventi, begalinės reikšmės įvykius medituoti — turi ištykoti akimirką, gidų (vadovų) nepastebėtas praslinkti į bazilikos vidų ir

kuriame nors užkampy tamsoje pasislėpti, į mintis pasinerti, pagyventi ne šios žemės reikalais...

Ir tu, Betliejau...

Atėjo Kūčių diena, kurios poezijai, linksmybei ir šventumui neprilygsta jokia kita diena. Ją švenčia beveik visas pasaulis, net ir tie, kurie tariasi netikį jokiomis šventenybėmis.

Ne Trijų karalių, ne beduinų karavanu, bet paprastu automobiliu drauge su keliais arabais Kūčių rytmetį persikeliu į Betliejų, kad per visą dieną galima būtų išvaikščioti jo meilias apylinkes, įbrėžti atmintin jo siaurutes gatveles, jo kalnuotus žemėvaizdžius ir piemenėlių lauką.

Čia kaip ir kitose šventose vietose didžios pagarbos pranciškonai maldininkams turi Casa Nova, kur gali sustoti, pasisotinti, rasti jaukią, patriarchalinę atmosferą. Iš ryto ir popiet leidausi po keletą kilometrų į įvairias puses miestelio apylinkių pažinti. Už trijų kilometrų į šiaurę, Jeruzalio link, pasiekiau Rachelės kapą *(Kubbet Rahil)*, ant kurio paminklai jau keletą kartų keitėsi. Dabar čia stovi maža mūrinė musulmonų koplytėlė *(mihrab)*, kurioje jie meldžiasi. Betliejaus apylinkių laukuose, jei išsuki iš kelio, pasivaikščiojimas sunkus. Judėjos kraštas nepaprastai akmeningas, tarsi iš vienų skeveldrų. Kiekvienas dirbamas ar apleistas laukelis aptvertas aukštoka, stora akmens skeveldrų tvora. Jei nesusirasi kokio tako, o jį rasti irgi nelengva, tai teks beveik nuolatos per šitas aštrių skeveldrų tvoras laipioti, kol atsidursi ant kokio pliko uolos kalno, kur nė alyvų medis nebegali šaknų įleisti, o arabas nemato, kam reikėtų jį aptverti.

Kaip visoje Judėjoje taip ir Betliejaus apylinkėse, žemėvaizdis skurdus. Gilių ir netaisyklingų daubų išraižytas gelsvai pilkos spalvos plokščiakalnis, be girių, be pievų, o žaliuojąs laukelis irgi retai įsispraudžia į akmeningus slėnius. Laukiniai, labai aštrūs kadagiai, pilni stiprių, sausų adatų, neteikia komforto nei akiai, nei kojai.

Išdirbtose terasose dažniausiai pamatysi palšos spalvos alyvų medžių, kurie taip gerai yra susigyvenę su vietine aplinka ir neardo spalvų monotonijos. Kur ne kur akmeninė arabo trobelė, prie pašlaitės prisigūžusi, ir savo spalva, net forma, su pakriauše vienumon ir vienybėn sutapusi. Skurdus tai kraštas... Bet ne šios žemės Karaliui gimti jis daug labiau dera negu derlingi Ukrainos juodžemiai, Vestfalijos anglių rajonas ar Missisippi slėniai. Savo veidu ir širdimi šitas kraštas aiškiai kalba ne apie šios žemės gėrybes, nors jo žmonės ir labai skatikėlius gaudytų. Nors ir gamta skurdi, ir spalvos monotoniškos, vis dėlto čia labai jaučiama kažkoks savotiškumas, nepaprastas jaukumas, pilnas misticizmo, verčiąs nesiskubinti, sustoti, mąstyti, kontempliuoti. Didžiojo Meilės Mokytojo asmenybė ir atsiminimai yra persunkę šį kraštą meile ir saldybe ir ši žemė dabar tarsi jau nebe vien medžiaga... Ji dvelkia didžia dvasia, kurios nepajėgia perrėkti nei gidai, nei pirkliai, negali paskandinti nei automobilių tvanas, nei radijo bangos... Maža, bet didžios praeities žemelė... Ir menkas, nepilnas, nenormalus tas žmogus, kurs šiame žemėvaizdy mato tiktai uolą, tiktai medžiagą...

Boozo laukas, kur piemenėliai pirmą kartą išgirdo linksmą žinią, yra giliame slėnyje į pietus nuo Betliejaus ir lengvai matomas iš Casa Nova balkono. Jis ir dabar skiriasi iš apylinkės savo žalumu, kai kur užsėtomis dirvomis.

Pats Betliejus šiandien atrodo visai toks, kokį mes jį įsivaizduojame pagal Šventosios Istorijos pamokas. Ant kalno, bent iš trijų pusių slėnių apsuptas, iš nedidelių namukų sulipdytas, siauromis ir vingiuojančiomis gatvelėmis, kurių daugelis netinka jokiems vežimams. Gyventojų jis turi apie 7 000, tarp kurių apie 90 proc. krikščionių, o kiti — musulmonai. Nuostabu, kad čia (1923 m. statistika) esama vos tik 2 proc. žydų. Tarp krikščionių daugumą sudaro katalikai arabai, o po jų gausiausia arabų stačiatikių, priklausomų nuo graikų.

Jėzaus Gimimo bažnyčia irgi graikams priklauso, tačiau vienas jos altorius priklauso armėnams, o pati grota, kur gimė Išganytojas,

yra valdoma katalikų. Apie bažnyčios gražumą čia irgi netenka daug kalbėti. Tai paprasčiausia bažnyčia, gausiai pripildyta bažnytinio inventoriaus kaip visur Rytų tautose. Kristaus gimimo grota yra po didžiuoju altorium. Ji išklota baltu marmuru, ant kurio 1717 m. įtaisyta auksu žibanti žvaigždė su užrašu: *Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est.*

Pranciškonai prie Gimimo bažnyčios turi erdvią ir jau gražesnę bažnyčią, kurioje būna katalikų pamaldos. Kūčių dieną iš visų pusių, ypač iš šiaurės, nuo Jeruzalio, pradėjo Betliejun plaukti minios žmonių. Apie 14 val. į pranciškonų bažnyčią atvyko Jeruzalio lotynų patriarchas, lydimas 5 000 žmonių iškilmingos procesijos, kurią mažino prasidėjęs įkyrus lietus. Pavakarėje kai kurie keliai jau buvo užtvenkti asiliukų, kupranugarių karavanų. Buvo nemažai ir pėsčiųjų, o svečiai iš Europos, Amerikos ir kitų tolimų kraštų automobiliais vyko į vakarines pamaldas ir piemenėlių mišias.

Pranciškonų Casa Nova pavirto tarsi Babelio bokštu. Tas pats ir pranciškonų bei Gimimo bažnyčioje. Štai flegmatiška grupė anglų ir amerikiečių, vienas kitas australas. Prie vieno stalo valgom: airė iš Pietų Afrikos, švedė rašytoja, Japonijos diplomatas, kunigas brazilas iš Minas Geraes, italas mokytojas iš Egipto, lenkas, mokyklų inspektorius, iš Varšuvos su žmona, senas klebonas iš Slovakijos, trys Prancūzijos karininkai su iškilmingomis uniformomis. Prie kitų stalų irgi įvairus tautų konglomeratas. O pranciškonų bažnyčioje per pamaldas susirinko ne tik tautų, bet ir tikybų didelis mišinys: katalikų, stačiatikių, protestantų, musulmonų, žydų ir kitokių. Kiekviena tikyba čia atėjo su savo papročiais ir elgiasi taip, kaip elgtųsi savuose maldos namuose. Štai Pranašo garbintojas, pripratęs savo mečetėje ant aslos aukštielninkas atsigulti, ir čia bando kaip nors ant suolo išsitiesti, nugarą į altorių atsukęs. Bet žydų elgesys savo chaotiškumu viską pralenkia. Jauni, iš Europos atvykę žydeliai, kalbą įvairiomis kalbomis, slankioja į visas puses, garsiai šneka, po truputį flirtuoja su savo draugėmis, kramto saldainius, atsisėda aukštai, kur skirta maldaknyges pasidėti, o purvinas kojas pasistato

ant suolų, kurie sėdėti skirti. Vietinės, rodos, arabiškos policijos ir anglų kareivių gana daug bažnyčioje švaistosi, bet kol muštynės neprasideda, tol jie nesiryžta Rytų turgaus ardyti. Jie uoliau apsaugo tik dalį bažnyčios, prieš pat didįjį altorių, kur susėdusi kažkokia kviestinė lyg ir diduomenė. Ten triukšmadarių neprileidžiama, tad ten ramu. O visi pakraščiai čiuža kaip vėžiai maiše. Vienas kitas bandąs čia melstis greit būna išmuštas iš vėžių, pasipiktina ir bergždžiai bando susirasti ramesnę vietelę. Atrodo, kad rytiečiams toks bažnytinis turgus lyg ir patinka. Bet žmonėms iš šiaurės Vakarų Europos ar iš Šiaurės Amerikos tai labai neįprasta ir visai nepriimtina.

Kalėdų naktį dauguma publikos vėl sugrįžo atgal į Jeruzalį, nes Betliejuje nebūtų kur visiems nakvoti.

Omaro mečetė. Verksmų siena

Ne visai patenkintas rytietiška bažnyčios nuotaika grįžtu ir aš atgal į Jeruzalį ir tęsiu čia šventenybių lankymą. Per trumpą laiką, kurį reikia dar keliems tikslams padalyti, jokiu būdu neįmanoma visko pamatyti. Čia reiks pasitenkinti paminėjimu tik Omaro mečetės, kuri stovi toje pačioje vietoje, gal ir ant tų pačių pamatų, kur seniau stovėjo Saliamono bažnyčia. Kai 635 m. kalifas Omaras aplankė šią vietą, tai rado tik šiukšlyną ir pats pradėjo jį valyti. Kai truputį vėliau tarp musulmonų prasidėjo religinis susiskaldymas ir Mekos kalifas uždraudė Kaabą lankyti visiems Ommiadų šalininkams, tai šiaurės musulmonų kalifas Abd el Melek Ibn Mervanas nusprendė Jeruzaly pastatyti kilnią šventovę, savo kalifato religinį centrą. Nuo 688 iki 692 m. jam dirbo Bizantijos architektai. Darbą pabaigė kalifas Abdallah el Imam el Mamunas (813–833 m.). Europiečiai vadiną šią mečetę Omaro vardu, bet tarp arabų ji vadinama *Kubbet es Sakhra* („uolos bokštas"), nes vidury dar tebėra aptverta ta pati uola, ant kurios aukas dėjo Dovydas ir Saliamonas. Ši mečetė yra iš tolo matoma ir didelėje aikštėje, tarp gražių kiparisų, ji griežtai išsiskiria iš visų Jeruzalio trobesių. Tai vienintelė tikrai meniška,

tikrai graži ir labai brangi Palestinos šventovė, erdviai išsitiesusi ant Moriah kalno. Jos kupolas panašus į Šv. Morkaus Venecijoje, jos mozaikos savo gražumu nenusileidžia Šv. Sofijos šventovei Konstantinopoly (Istambule), o reikia žinoti, kokių čia yra puikių ir kaip gražiai suderintų spalvų marmuro, kaip gražiai išpjaustinėtos kedro lubos, kokie puošnūs Damasko ir Persijos patiesalai ir kokios iškilmingos arabiškos lempos...

Užsimokėjęs 15 piastrų, išsinuomojęs šventas nagines ir užsimovęs jas ant savo batų įžengiau jos brangenybių apžiūrėti. Retkarčiais įeina vienas kitas musulmonas ir meldžiasi ekstazėje, nieko daugiau pasauly nebematydamas ir negirdėdamas. Ši vieta brangi Mahometo pasekėjams, brangi ji ir žydams, kur aukodavo jų Abraomas, Jokūbas, Dovydas ir Saliamonas... Bet žydai čia nebe šeimininkai. Arabai leidžia jiems ateiti tik mečetės šventoriaus pasienin, kurio žemesnioji pamatų dalis, spėjama, išlikusi nuo Saliamono laikų, ir čia jie verkia arba bent stengiasi verkti. Kartais žydai atsinešdavo čia ir kėdes, bet dėl jų kilo kivirčai su arabais, kurie mano, kad svetimų kėdžių pasistatymas silpnina jų nuosavybės teises. Tai dabar norįs verkti žydas gali atsinešti tik maldaknygę. Ir teko čia man matyti labai keistų, nepaprastai archaiškų tipų, linguojančių liūdname pasieny.

Į rytus nuo Omaro mečetės Moriah aukštuma staigiai nusileidžia į Cedrono slėnį, už kurio gražiai matosi Juozapato pakalnė, Getsemano sodas ir Alyvų kalnas. Juozapato pakalnė yra virtusi tankiomis žydų kapinėmis. Mat jie tiki, kad čia bus paskutinis teismas, tai suskambėjus angelo trimitui, kūnams iš numirusių prisikėlus bus galima labai greit ir lengvai atvykti į teismo vietą. Čia pat, truputį žemiau, yra Absalomo, Zacharijaus ir šv. Jokūbo kapai.

Dar šis tas apie Jeruzalį

Šiame viename iš seniausių pasaulio miestų, turinčiame gal apie 4 000 metų, dabar yra beveik 100 000 gyventojų, taigi vos truputį

mažiau už Kauną. Dauguma jo ploto yra aukštumose nuo 700 iki 800 metrų. Senasis miestas, storu mūru apvestas, erdvės atžvilgiu yra daug mažesnis už naują augantį miestą, kurs toli išsiplėtė ypač šiaurės vakarų kryptimi. Žinoma, nepalyginti įdomesnis senasis miestas, kur nėra jokios didesnės tuščios vietos, kur susibrukęs didžiausias namų tankumynas, siauros, kreivos, terasomis ir laiptais į kalnus kylančios gatvelės, daugybė mažų krautuvėlių kaip ir visur Rytuose. Senasis miestas senoviškai skirstomas į tris kvartalus: žydų, musulmonų ir krikščionių. Šios tikybos ir dabar gana griežtai prisilaiko savų kvartalų. Gatvės užrašų čia neturi: jų vardai seniesiems gyventojams ir be to žinomi. Numerių ant namų irgi nėra. Rūbai visų vietinių gyventojų, vis vien kurios jie tikybos ir tautos, yra labai archaiški. Europietiškai apsirėdžiusių — nedaug. Visur siaurose gatvelėse pamatysi ramų kupranugarį ir asilą, kurių automobilis ir traukinys dar neišstūmė ir gal dar ilgai neišstums. Visas gyvenimas čia atrodo labai senoviškas, amžių dulkėmis apneštas, užkonservuotas Kristaus laikų formose. Tai čia kaip tik glūdi didelė Jeruzalio įdomybė. Tai suprato čia atėję anglai ir sionistai ir kiti iki šiol beveik nieko senajame mieste nepakeitę: neuždėjo net gatvėms užrašų.

Gyventojų daugumą sudaro žydai, paskiau eina krikščionys ir beveik lygiai gausu musulmų. Pusė krikščionių — stačiatikiai, daugiau kaip trečdalis — katalikai ir mažučiai likučiai kitoms krikščionių tikyboms. Katalikų čia esama apie 6 000. Turi jie čia daugiau kaip 30 vienuolynų, daug mokyklų, prieglaudų, ligoninių ir kitų įstaigų. Prieš karą ir rusai stačiatikiai turėjo labai turtingų įstaigų, bet nustojus iš Rusijos paramai plaukti visas jų darbas apmirė, jų vienuoliai vos vegetuoja išnuomodami valdžiai savo erdvias patalpas. Vietiniai katalikai yra arabų kilmės, kalbos ir papročių. Tačiau tarp miestelėnų pasitaiko ir tokių antropologinių tipų, kuriuos tiktų laikyti arabų ir viduramžių kryžiuočių mišiniu.

Kas kita — naujasis miestas. Jis plečiasi modernių miestų papročiu. Tarp paprastų namų pasitaiko ir visai dailių vilų. Dar

prieš karą išaugęs žydiškas kvartalas *Mia Šearim* („šimtas vartų") yra pastatytas iš Lietuvos ir Gudijos emigravusių žydų, tad namų tvarka, balkonais ir bendra išvaizda gyvai primena bet kurio Lietuvos miesto senesnių laikų paprastesnę žydišką gatvę. *Mia Šearim* jis pavadintas dėl to, kad išorinė kvartalo pusė turi tikrai labai daug tvirtai uždaromų vartų: tai būdavo labai pravartu turkų laikais apsisaugoti nuo kokių mažesnių staigmenų. O dabar tokie vartai irgi gali praversti, atsimenant pasikartojantį arabų bruzdesį.

Būsimajam miestui ribos apibrėžtos labai plačios. Vyksta statybos. Žinoma, viskas statoma iš žydų kapitalo. Jei jų kolonizacija ramiai augs, tai per keletą dešimčių metų Jeruzalis galės tapti dideliu miestu. Tačiau jo gyvybę teks dirbtiniu būdu palaikyti, nes neturtinga Judėja negalės pati viena išlaikyti didelio ir modernaus miesto. Kadangi žydai pasauly valdo didžiausią kapitalą, tai dalis jų, nors ir mažas procentas, galės čia plaukti ir įpilti naujo kraujo į ekonomines miesto ir visos Palestinos gyslas.

Į Galilėją. Į Nazaretą

Norėdamas pamatyti naują žydų miestą Tel Avivą, susipažinti su pajūrio lygumomis, išvysti Haifą ir Karmelio kalną pasukau link Galilėjos ežero ne tiesiai per Judėjos aukštumas, bet aplinkiniais keliais, pajūriu. Tel Avive susiieškojau mūsų konsulą dr. Rozenbaumą ir užsukau į miesto rotušę pas burmistrą ir Tel Avivo steigėją p. Dizengoffą. Jis labai malonus džentelmenas, nuoširdžiai mane priėmė, daug ką papasakojo ir liepė savo sekretoriui, iš žemaičių Rietavo kilusiam p. Varkaliui, pavažinėti su manim po miestą ir apylinkes, pasidairyti, pasisvečiuoti. Plikame smiltyne prieš karą pradėtas šis miestas dabar jau turi 90 000 gyv. Išaugo jis per keletą metų. Tai vienintelis pasauly miestas vien žydų pastatytas, jų vienų gyvenamas ir administruojamas. Švarus, modernus, kai kuriais atžvilgiais net pavyzdingas. Viskas čia paremta darbo principu, visi dirba, kruta. Pamary, prie senosios Jaffos, šis miestas tampa

modernios žydų kultūros centru. Burmistras sako, kad Tel Avive apsigyvenę jau apie 500 žydų rašytojų, menininkų, artistų. Kiekvienas iš jų čia stengiasi pasistatyti sau namukus ir gražiai gyventi saulėtoje padangėje.

Iš Tel Avivo geležinkeliu patenki į Haifą, šiaurinės Palestinos uostą. Tai senovinis miestas su moderniais priemiesčiais, kurių vieną dar prieš karą pasistatė vokiečių kolonija, o antrą dabar plečia iš Europos atvykę žydai. Gyventojų jame apie 60 000, beveik lygios dalys žydų, krikščionių ir musulmonų. Tarp krikščionių daugiausia melchitų.

Svarbiausioji ir beveik vienintelė Haifos apylinkių šventovė – tai Karmelio kalnas, tapęs garsiu nuo pranašo Elijo laikų, nes jis čia gyveno ir didžius darbus darė. Arabai jį net ir vadina Džebel Mar Elias („šv. Elijo kalnas"). Pusiasaliu prasikišęs į jūrą šis kalnas aukščiausioje vietoje siekia apie 500 metrų. Dabar ant jo yra didelis ir puikus karmelitų vienuolynas su gražiai remontuojama bažnyčia, o po jos altorium tebėra Elijo urvas, kuriame šis didis pranašas gyveno. Truputį žemiau pašlaitėje yra kitas Elijo urvas, vėliau pramintas Pranašų mokykla. Čia jis irgi gyveno ir mokė. Dabar čia yra musulmonų maldos namai. Mat šią vietą gerbia ne tik žydai, bet ir musulmonai bei krikščionys.

Nuo Karmelio kalno aukštumų gali pasigėrėti bene gražiausiais visos Palestinos reginiais, kur į vieną gyvos gamtos paveikslą susipina mėlyna jūra, aukšti kalnai, medžiais ir gėlėmis apaugusios pašlaitės, pajūrio slėnis, kuriame išsitiesęs Haifos miestas ir žali laukai bei sodai.

Iš Haifos automobiliu per Esdraelono slėnį leidžiuos į Galilėją, į palaimintą ežerą, kurio apylinkes Kristus taip mylėjo ir kur išsirinko sau apaštalus ir pirmuosius Evangelijos mokytojus. Iš žemo pajūrio kelias palengva vis kyla aukštyn iki kokių 500 metrų, bet privažiavus prie Tiberijados ežero, jis staiga leidžiasi žemyn, kol nusileidžiame į gilią duobę, esančią 212 metrais žemiau jūros paviršiaus, taigi net truputį žemiau negu gilesnės Baltijos jūros vietos. Įdomu, nėr ką

sakyti... Tuojau pajunti apie 7 °C šiltesnį orą. Pamatai ir palmes, kurių Judėjos ir Galilėjos aukštumose nėra. Ir šitame nedideliame miestely (9 000 gyv.) radau pranciškonų Casa Nova prie pat ežero kranto, dargi ir kambarį gavau su balkonu į patį ežero vidurį... Geriau būti negali...

Vakaras. Dvelkia šiltas vėjelis. Ežero bangos šniokščia atsimušdamos į pakrantes. Vanduo prieina prie pat miesto sienų ir skalauja kai kurių namų pamatus. Senoviški žydai ir arabai vaikštinėja tamsiomis, siaurutėmis gatvelėmis. Kai kur ežere plaukioja žvejų valtys, gal beveik visai tokios, kokiomis plaukiojo Didysis Mokytojas su savo garbingais mokiniais. Ramu, jauku, gera. Rodos visa atmosfera pilna gyvų senovės atsiminimų. Bet sielon skverbiasi ir tyli melancholija, įkūnyta to didžio mokslo, kurį čia paskleidė didžiosios meilės Mokytojas...

Tiberija nuostabiai išlaikė senoviškumą, archaiškumą. Gatvelių siauručiai labirintai, sukiužę, supelėję namai, žuvies kvapas, tinklai ir valtys, viskas seka žilos senovės pasaką. Net žydai čia tarsi parinkti. Kartais nė nepajunti, kaip sustoji staiga gatvėje akis įbedęs į kokį archeologinį objektą, tarsi iš Abraomo šeimynos čion sugrįžusį. Niekur tokio žydų rinkinio nebuvau matęs kaip čia, Tiberijoj.

Šis saldžiųjų atsiminimų ežeras turi keletą vardų: Galilėjos, Genezareto, Tiberijados, o arabai jį vadina Bahr el Tabariyeh. Skersai jį matosi kitos pusės aukšti krantai ir net Jordano upės pradžia. Apylinkės kalnuotos ir neturtingos. Žuvis ne tik Kristaus laikais, bet ir iki šiol čia užima gana svarbią vietą ant neturtingo gyventojo stalo. Kaulinga, menka žuvelė, reikalaujanti iš valgytojo kantrybės ir atsargumo...

Pas rašto mokytuosius

Išėjęs pasivaikščioti po tolimesnes Tiberijos apylinkes, patekau į aukštokus kalnus, nuo kurių matyti visas Tiberijos ežeras ir net tolimos Sirijos Libano kalnų snieguotos viršūnės. Gamta čia šiurkšti.

Avys ir liesos juodmargės karvutės vis susiranda sau menko maisto. Dažnai pasitaiko aštrių dagių, spygliuotų kelmų. Po šituos spyglius atsargiai vaikščioja suvargęs piemenėlis ir žiūri, kad pasimaišęs šakalas, vilko pavaduotojas, nenusineštų atsiskyrusio ėriuko. Vienas šitų plėšriųjų dykumos klajoklių kaip tik man pasimaišė ant tako ir dažnai sustodamas, apsidairydamas gremėzdiškai nustriksėjo į kalnus.

Grįždamas iš kalnų nusileidau vėl į ežero pakraštį ir čia, apie porą kilometrų į pietus nuo Tiberijos, radau sieros vandenų gydomąsias maudyklas, o dar toliau už jų pamačiau dviejų trobesių rytietiškus kupolus. Pasiteiravau, — sako, rabinų mokyklos ir sinagogos, pačios žymiausios šios rūšies įstaigos. Jei taip, tai einu. Kas bus, tas, bet pabandysiu į jas patekti. Tikro kelio į jas nėra. Yra tik kiek pramintų takelių, bent tiek apšiukšlintų. Prisiartinau, matau dvi sinagogas, viena prie kitos sienas suglaudusias, ir dar vieną didoką dviejų aukštų trobesį. Nežinau, į kurį eiti. Dar arčiau priėjus, barzdota ir susuktais peisais žmogysta pamojo man ranka, kviesdama jos pusėn eiti. Priėjau. Jos kalbos nesuprantu: kalba tik hebraiškai ir įsivedė sinagogos vidun. Čia priėjo dar pora panašios išvaizdos senyvų žmonių. Kažką man sako ir aš jiems sakau, bet jie nesupranta nei vienos Europos ar arabų kalbos. Vadinasi, lietuviui susikalbėti nėra jokios vilties, reikia rankomis, pirštais aiškintis. Bet apie šitą meną aš irgi labai mažai nusimanau. Prastai... Prisiveda mane jie visi trys prie pasieny marmuran įmūryto kapo ir aiškina žodžiais bei pirštais. Supratau, kad čia palaidotas labai didelis jų pranašas ir mokytojas Balhannesas (jeigu taisyklingai parašiau tą vardą). Paskiau priėjom prie savotiškos žvakidės, kur man padavė mažutę žvakelę ir uždegė ją. Laikant šią žvakelę vos ne vos man išaiškino, kad reikia būtinai kartoti jų tariamus žodžius. Nors nieko hebraiškai nesuprantu, aš vis dėlto pabandžiau jais sekti: man suprantami buvo tik Abraomo, Jokūbo, Mozės ir Balhanneso vardai. Rodos, kad būsiu sukalbėjęs už Balhannesą sielą maldą, o gal kokią kitą ceremoniją atlikęs. Paskiau jie vargais negalais išgavo iš manęs mano vardą. Ir visi vienu balsu iškilmingai atkalbėjo už mane maldą (bent taip

man rodės), pabrėždami mano vardą. Po viso to ilgokai aiškino kažkokius dalykus, bet be pasisekimo. Pagaliau vienam iš jų išspruko vienas visai ne hebraiškas žodis *geld*. A, dabar žinau, ko reikia, – pinigų. Išėmiau penkis piastrus ir įteikiau vienam iš jų. Tuomet ir kiti reikalauja gana prisispyrę. Aiškinau kaip galiu, kad turiu jų labai mažai. Pagaliau nenorėdamas gerų santykių ardyti pridėjau dar keletą piastrų. Maža auka nebuvo labai patenkinti, bet, rodos, ir nepyko, nes nusivedė dar į kitą kambarį ir čia parodė labai seną ir brangiai papuoštą torą, senų leidimų Talmudus.

Nesu pratęs iš svetimų papročių, ypač religinių, juoktis ir stengiuos visuomet juos rimtai traktuoti. Bet šį kartą taip netikėtai pakliuvau į nesuprantamas ceremonijas, kažkaip vikriai buvau įtrauktas į labai keistą padėtį, kad momentais man nelengva buvo būti rimtai nusiteikusiam, o stengiausi kiek tik galėjau. Jei kas iš draugų būtų pamatęs mano keblią ir vargingą padėtį, manau, būtų smarkiai susijuokęs... Visos ceremonijos vis dėlto gerai ir rimtai pasibaigė, o aš kiūtinau į kitą gretimą namą, kur mačiau keletą darbininkų dirbant.

Čia vienas tų darbininkų pasirodė mokąs šiek tiek prancūziškai. Na, tai jau visai gerai... Jis parodė man duris į antrą aukštą, kur yra ta garsioji rabinų mokykla. Užlipęs nemažoje salėje prie daugybės stalų pamačiau apie 30 jaunų ir senesnių, išblyškusių, retomis barzdomis ir ilgais supintais į kaspinus peisais vyrų, užgulusių ant knygų ir pusbalsiu skaitančių. Jie man buvo labai keisti, gal ir aš jiems. Greit atkreipiau į save jų dėmesį ir pavyko vieną rasti iš Amerikos, mokantį angliškai. Paprašau papasakoti apie jų įstaigas ir pradėjom kalbėtis ramiu, rimtu tonu. Iš šito pasikalbėjimo man paaiškėjo, kad čia esama dviejų sinagogų, pastatytų ant vieno ir to paties Balhanneso kapo. Pirmoji, kurion patekau, priklauso sefardams, žydams sugrįžusiems iš Ispanijos, Arabijos, Š. Afrikos ir kitų kai kurių kraštų. Antroji, dabar remontuojama, priklauso aškenaziams, žydams iš Rytų Europos. Šios dvi srovės nesutaria, bet abi savinasi pranašo Balhanneso kapą. Tai ginčas išspręstas

pastačius abiejų srovių ar sektų sinagogas ant to paties kapo taip, kad pusė jo tektų vienai, o kita pusė — kitai sinagogai. Sefardų sinagogoje esanti kapo pusė įmūryta į šviesų marmurą, o aškenaziams pasilikusi pusė — apmūryta paprastu moliu ir baltai nutepta. Aškenaziai turi ir Talmudo mokyklą, kur mokosi apie 60 studentų. Pasaulinių mokslų ir svetimų kalbų jie dažniausiai nemoka ir nesimoko, bet labai giliai studijuoja Talmudą ir kitus dvasinius žydų mokslus. Kandidatai suplaukia iš labai įvairių šalių, tačiau man buvo kiek nuostabu, kad tik retas iš jų moka svarbiausias Europos kalbas. Moko juos bene 8 mokytojai. Gyvena jie visi drauge viename bendrabuty, drauge visi valgo ir mokosi.

Vieta mokyklai parinkta tikrai graži, bet jokios kultūros jon neįdėta. Neužtverta tvoros, nepasodinta jokios gėlelės nei medelių, nepadaryta jokių takelių. Matyt, kad šis pasaulis ir jo grožybės jiems tikrai nerūpi ir jie yra paskendę tiktai Talmude. Modernioji kultūra jų nepasiekia.

Labai įdomiai praleidęs čia valandą, padėkojęs už paaiškinimus, atsisveikinau ir grįžau į Tiberiją, kur manęs laukė autobusas į Nazaretą.

Nazaretan

Greit patyriau, kad autobuso vairuotojas yra Lietuvoje gimęs ir augęs žydas. Palestinoje apsigyvenęs jau prieš keletą metų. Tai malonu mums buvo lietuviškai pasikalbėti ir prisiminti Lietuvą.

Iš Tiberijos į Nazaretą — apie 40 km. Iš didelės duobės, esančios 212 metrų žemiau jūros paviršiaus, staigiai kylame į aukštumas tarp 300 ir 500 metrų aukščiau jūros lygio. Suprantama, kad ir temperatūra gana staigiai keičiasi. Prie Galilėjos ežero vidurdienį būdavo 23 °C, o Nazarete — tik 16 °C, Jeruzaly — nuo 12 iki 16 °C. Žinoma, nakčia keliais laipsniais būdavo šalčiau. Dangus žiemos metu būna dažniausiai apsiniaukęs, nors pasitaiko ir saulėtų dienų. Per lietų ir purvo nestinga.

Žemėvaizdis beveik visur plikas, uolotas ir kalnuotas. Medžių retai kur pasitaiko, o pievų visai nesimato. Ant kalnų terasų išrikiuoti pilkšvai žali alyvų medžiai, o nedideliuose slėniuose kur ne kur matyti ariamų laukų, jau apsėtų ir truputį sužaliavusių bei dar sėjamų. Gerokai vingiuotu keliu porą valandų pavažiavę, pasiekėme ir Nazaretą, išsidriekusį slėnyje ir kalnų pašlaitėse bei teikiantį gracingą, malonų vaizdą. Jo pavadinimas yra kilęs iš žodžio *nezer*, kuris reiškia atžalą, diegą arba ir žiedą... Tai simbolinis vardas, nes Nazaretas iš tikro pražydo puikiu dievišku žiedu, kurs kaip tik čia išskleidė savo lapelių didžiąsias grožybes, iš čia paleido vison žmonijon sielas gaivinantį ir naujinantį aromatą, nors šis mažas miestelis iki Kristaus laikų niekuo nebuvo pasižymėjęs, o jo vardas nebuvo patekęs į Senąjį Testamentą ir į senųjų istorikų raštus. Jo vardas pradeda garsėti nuo tos valandos, kai arkangelas Gabrielius apreiškė šventajai Mergelei Marijai didžio Žodžio įsikūnijimą.

Šiandien Nazaretas turi beveik 9 000 gyv., iš kurių trečdalis — musulmonai ir du trečdaliai — krikščionys. Žydų, rodos, net pilno šimto čia nėra. Tarp krikščionių šiokią tokią daugumą sudaro įvairių apeigų katalikai: lotynai (1 200), melchitai (1 000), maronitai (200) ir sirai. Stačiatikių esama daugiau kaip 2 000, protestantų — arti 400. Visos šitos tikybos ir paskirsto Nazaretą į tris svarbesnius kvartalus: *Haret el Latin* — lotynų, arba katalikų, kvartalas, *Haret el Rum* — graikų, arba stačiatikių, kvartalas ir *Haret el Islam* — musulmonų kvartalas.

Nazarete ilgiausiai gyveno Šventoji Šeimyna ir jos gyvenimo atsiminimai apgaubia šį miestelį šviesia aureole, o maldininko širdį pripildo kilnių jausmų ir palaimingo džiaugsmo. Graži, jauki, maloni gamtiška aplinka, terasiniu amfiteatru susilenkę Nebi Sain kalnų šlaitai grakščiai priglaudžia kubo formų Nazareto namukus ir didelius vienuolynus. Šituos baltus ar palšos uolos namus apsupa kai kur alyvos, kai kur tiesūs kaip žvakės kiparisai, šauną tiesiai į dangų, norį visas savo šakeles ir aštrią viršūnę kuo aukščiau pakelti nuo šios žemės dulkių, vargų ir visokio susmulkėjimo. Šis didybėn ir

aukštybėn kyląs medis geriau nei bet kuris kitas iš augalų karalystės primena mums *Sursum Corda*...

Ir Nazarete apsigyvenau pranciškonų Casa Nova. Čia ji statyta amerikiečių, tai daug patogesnė ir modernesnė už kitas jų Casa Nova.

Svarbiausioji Nazareto šventovė — tai Apreiškimo grota, ant kurios pirmoji bažnyčia buvo pastatyta Konstantino laikais, bet ji buvo sugriauta kryžiaus karų metu, o XII šimtmety kryžininkų atstatyta. Tačiau jos amžius buvo neilgas, nes kryžiaus karų pabaigoje ją musulmonai sugriovė. 1730 m. pastatyta dabartinė bažnyčia, kurios vidury randame požemin vedančius laiptus į Apreiškimo grotą.

Iki šių dienų Nazarete yra dar nemažai butų, susidedančių iš dviejų kambarių: iš kambario, o gal tiksliau, — prieškambario, prilipdyto prie kalno pašlaitės, apdengto stogeliu iš medžių šakų ir molio bei iš antro kambario, išskaptuoto uoloje. Senovėje būdavo nemažai butų, visiškai uolose išskaptuotų, iškaltų, net ir be prieškambario. Dabar mokslininkams jau yra žinoma daugiau kaip 70 tokių butų Nazarete ir jo apylinkėse. Juose gyvendavo varguomenė. Tuose urvuose, grotose, būdavo savotiškų aruodų grūdams, irgi uolos dugne iškaltų. Tokiose pat duobėse buvo laikomas ir vanduo. Vanduo kartais būdavo privedamas požeminiais kanaliukais. Šviesai įleisti būdavo pragręžiamas uoloje aukštinis. Rodosi, kad drėgmės šituose urvuose nedaug, bet dar mažiau šviesos. Kai kurie urvai turėjo požeminius slaptus išėjimus nuo netikėto pavojaus gelbėtis.

Panašaus tipo grotoje gyveno ir šventoji Mergelė, kai jai apsireiškė arkangelas Gabrielius. Laiptais nusileidę apie porą metrų žemyn, patenkame į buvusį prieškambarį su uolos stogu. Dabar čia yra du altoriai: šv. Onos ir Jokimo bei arkangelo Gabrieliaus. Dar dviem laipsniais žemiau per arkadą, paremtą dviem balto marmuro pilioriais, patenkame jau į pačią šventąją grotą, uoloje iškaltą. Dabar jos sienos beveik visos išklotos marmuru, o pati grota dviem altoriais perskirta į dvi dalis. Viename tų altorių yra Apreiškimo paveikslas, o altoriaus apačioje išgraviruotas užrašas: *Verbum Caro Hic Factum*

Est („žodis čia stojosi kūnu"). Čia pirmą kartą buvo ištarta: „Sveika, malonės pilnoji, Viešpats su tavim, tu palaiminta tarp moterų" — žodžiai, kuriuos milijardus kartų kartoja viso pasaulio krikščionys jau arti dviejų tūkstančių metų. Grotos stogui palaikyti jau IV amžiuje buvo įstatytos dvi tvirtos granito kolonos.

Iš Apsireiškimo grotos per 3 min. galima nueiti į šv. Juozapo grotą, ant kurios per amžius jau stovėjusios keturios bažnyčios, viena kitą pakeisdamos. Dabartinė, ketvirtoji, Šv. Juozapo bažnyčia, statyta 1833 m. romantiškuoju stiliumi. Iš bažnyčios vidurio akmeniniais laiptais nusileidžiame į požemius, į gana didelę ir vingiuojančią šv. Juozapo grotą, kur jis gyveno ir turėjo kuklią staliaus dirbtuvę. Po sužieduotuvių čion buvo persikėlusi ir šv. Mergelė Marija, čia didesnę savo jaunystės dalį praleido ir Dieviškasai Mokytojas. Tai suprantama, kad ir šios grotos aplankymas sukelia smarkių emocijų, prisiminus didingus praeities momentus. Šioje grotoje gerai yra išsilaikiusios kelios vandens cisternos, butelio ar ąsočio formos duobės uoloje iškaltos, kur būdavo laikomi grūdai arba miltai duonai.

Nuo šv. Juozapo grotos per 4 min. nueiname iki Marijos šaltinio, kuris yra prie svarbesniojo Nazareto kelio į Tiberiją. Iš jo vanduo bėga per tris kanalus, nes šaltinis yra apmūrytas ir apdengtas stogeliu. Tai buvo vienintelė vieta, iš kurios Nazareto gyventojai senovėje semdavo vandenį, kurio parsinešti anais laikais, be abejonės, dažnai vaikščiodavo šv. Mergelė... Ir dabar čia dažnai tenka matyti tą žilą senovę gyvai primenančius vaizdus: nuolat čia lankosi Nazareto moterys su dideliais ąsočiais, molinėmis vazomis, prisipila į jas vandens, užsideda ant galvos ir lygiu, vienodu žingsniu grakščiai slenka namo. Sustoja ir kupranugarių karavanai papildyti savo vandens atsargų... Visa tai teikia ramų, bet spalvingą vaizdą, gyvą senovės paveikslą, kurio negali be pasigėrėjimo aplenkti tolimos Lietuvos keleivio akis...

Pravartu čia pastebėti, kad abi grotos, abi didžiosios Nazareto šventovės, priklauso katalikams ir yra prižiūrimos pranciškonų kaip ir daugelis kitų Palestinos šventovių. Šalia pranciškonų yra Nazarete

ir kitų katalikiškų vienuolynų, kurie turi čia apie dešimtį įvairių mokslo ir labdaros įstaigų: ligoninių, prieglaudų ir mokyklų.

Per Judėjos plokščiakalnius. Atgal į Jeruzalį

Sausio 29 d. susiieškau automobilį ir vykstu iš Nazareto atgal į Jeruzalį. Atstumas — 144 km, o kelias vingiuotas, kalnuotas, bet vis dėlto geras. Plentas. Diena pasitaikė graži, saulėta, labai tinkama žemėvaizdžiams stebėti. Su vairuotoju automobilyje buvom keturi žmonės. Visi trys mano kelionės draugai buvo arabai musulmonai. Jie kažko labai barėsi tarpusavy ir kiekvieną minutę galima buvo laukti tikrų peštynių. Šiek tiek nejauku..., bet juk įdomu arabiškų barnių pasiklausyti, jų temperamentą pamatyti.

Leidžiamės iš Galilėjos aukštumų į Esdrelobo slėnį. Dešinėj tolumoje matosi garsusis Taboro kalnas, kur Kristus buvo persimainęs. Įsukę slėnin važiavom tiesiu keliu pro lygius dirbamus laukus, kur matėsi arabų, primityviais mediniais arklais ariančių žemę. Arklą tempia kai kur kupranugaris, kai kur asilas su jaučiu, kitur — pora jaučių ar pora asilų. Menki jų darbiniai gyvulėliai, bet dar menkesni arklai su medinėmis žagrėmis, kuriais tik plonutį žemės paviršių šiaip taip suknaisioja.

Kai kur yra ir žydų kolonijų, kurios daug moderniau tvarkomos. Ne kartą jau teko su arabais pasikalbėti apie jų santykius su žydais. Ir dabar trupučiuką šnektelėjau... Tautiniai santykiai įtempti. Arabai jaučia, kad slenka jiems žemė iš po kojų. Žydai jau spėjo išsirankioti žymią dalį geresnių dirvų ir už didesnius pinigus išpirkti. Neturtingiems ir nesusipratusiems arabams sunku atsilaikyti prieš gerus pasiūlymus, tad jie parduoda savo žemes. Nors yra pastangų ir sulaikyti šį pardavinėjimą. Gautus pinigus neatsargūs ir dažnai netaupūs arabai niekais prašvilpia ir paskiau lieka plikieji proletarai, dairosi kokio darbelio pas tuos pačius žydus. Kai darbo neatsiranda, tai tenka emigruoti ir į kitas arabų žemes: į Transjordaniją ir kitur. Taip po truputį įsigali žydiškasis elementas, išstumdamas arba

suproletarindamas arabus, šitaip mano apklausinėti arabai piešia dabartinę dalykų eigą Palestinoj ir, aišku, neturi geros akies žydams. Revoliucijos gaisras dar gali pasikartoti, sprendžiant iš arabų ūpo ir nusistatymo.

Iš Esdrelono slėnio labai vingiuotu keliu vėl kilome aukštyn į Judėjos plokščiakalnius. Neturtingas Judėjos kraštas. Kalnai, uolos, akmens skeveldros. Plika, gelsva, pilka. Retai kur nuskuręs alyvų medis savo sidabriniais lapais paįvairina skurdų žemėvaizdį ar sukastose pašlaičių terasose žaliuoja menkutis lopinėlis lauko ar daržovių... Vargingi galvijėliai, apšepusios avys kur ne kur slankioja po plikus dirvonus ir rankioja, čiulpia retas ir sausas žoleles. Neturtingas, skurdus pranašų kraštas. Neapsunkintas šios žemės turtų, jis buvo sultingas tik dieviškaisiais žodžiais. Jo plikos uolos drąsiai kelia aukštyn savo aštrias ir drąsias viršūnes, atstato savo krūtines visiems keturiems vėjams ir saulei, ir lietui... Lygiai ir jo pranašai drąsiai kėlė savo galvas, drąsiai skelbė kilnias tiesas, kurios nesutapdavo su judriųjų kryžkelių madomis ir rodė savo moralinį atsparumą grandiozinių įvykių sūkury...

Kely tarp Nazareto ir Jeruzalio vienintelis didesnis miestelis — tai Nablus, arba Nabulus, kurs senovėje vadinosi Sichem. Dabar jame apie 18 000 gyv., kurie beveik visi musulmonai ir net labai fanatiški. Krikščionių — tik apie 500, žydų beveik nėra. Sustojame čia porai valandų pasidairyti. Miesto apylinkėse teka koks tuzinas nedidelių upelių ir jų slėniuose yra labai derlingos žemės lopinių. Pats miestas archaiškas. Gyventojai nedraugiški. Sakoma, kad čia svetimšaliui vakarais esą net nesaugu pasirodyti tamsiose gatvelėse tarp fanatiškų ir piktų nabuliečių, o gal taip tik kai kam atrodo...

Per porą valandų geru keliu pasiekėm Jeruzalį iš šiaurės pusės pro Skopus kalną, iš kur matyti platūs reginiai: visas miestas, apylinkių kalnai ir slėniai ir net tolima Mirties jūra. Kalėdų šventėms praėjus Jeruzalis pradėjo vėl tuštėti ir pranciškonų Casa Nova tarptautinis maldininkų konglomeratas jau buvo gerokai praretėjęs. Artinosi ir mano išvažiavimo laikas, tad teko skubintis dar aplankyti

kai kurias rūpimas įstaigas ir žmones, išsiaiškinti rūpimus klausimus, pasirankioti žinių ir nuomonių iš žydų bei arabų, kurie šiais laikais yra pasiskirstę į du priešingus lagerius, pasirengusius bet kada vėl pradėti ginkluotą kovą dėl šio mažo ir neturtingo krašto likimo.

DVIDEŠIMT PENKTAS LAIŠKAS

Namo, namo!

Ilgos ir sunkios kelionės privargintas netekau aštraus pastabumo ir neturėjau kito noro, kaip tik baigti savo kelionę ir ilgai, ilgai ilsėtis. Ir oras nebe koks pasidarė: tris paskutines gruodžio dienas Palestinoje nuolat lynojo ir rūkas apklojo tolimesnius vaizdus. Oro temperatūra svyravo tarp 10 ir 12 °C. Tad nebegalima buvo tenkintis tropikų rūbais, — reikėjo kai ką šiltesnio įsigyti.

Sausio 31 d. vakarą teko jau su visu stambiu bagažu, ant arabų nugarų nešamu, gabentis į geležinkelio stotį ir grįžti garlaiviu į Port Saidą, kurį skiria nuo Jeruzalio 420 km. Šis kelias jau buvo minėtas. Jis eina per labai retai gyvenamas dykumas, per El Ariš ir El Kantaros stoteles. Sausio 2 d. jau plūduriavau Mediteranoje, netoli Egipto pakraščių, ir po dienos plaukiau palei garsiosios Kretos kalnuotas pakrantes. Tai garbingoji sala, kurioje prieš 4 000 — 5 000 metų brendo seniausioji Europos kultūra ir pradėjo koncentruotis geografinės žinios. Dabar ši 8 300 km^2 sala turi per 400 000 gyventojų graikų ir tikrai nebevaidina to stambaus kultūrinio vaidmens kaip minosinės civilizacijos gadynėje.

Mediteranoje oras buvo žymiai šiltesnis negu Jeruzalio aukštumose. Iki Sicilijos krantų jūros paviršiuje temperatūra svyravo tarp 17 ir 19 °C. Sausio 6 d. visiškai prisiartinom prie Sicilijos krantų. Labai gerai matėsi kalnuotose pašlaitėse prisigūžę tarsi kregždžių lizdai Mesinos namai. Kaip žinome, senasai Mesinos miestas buvo visai išgriautas baisaus žemės drebėjimo, įvykusio čia 1908 m. Bet

per trumpą laiką jis vėl buvo italų atstatytas ir dabar turi jau per 200 000 gyv., taigi žymiai daugiau negu prieš žemės drebėjimą. Apie 10 km į šiaurę nuo šio miesto Sicilija visiškai prisiartina prie Kalabrijos (per 3,5 km) ir sudaro Mesinos sąsiaurius, kuriuose gyvenusios senovės pabaisos Scilė ir Charibdė. Pasak Homero, Scilė buvus jūros pabaisa su šešiomis galvomis, turinti dvylika kojų ir balsą panašų į šuniuko lojimą. Ji gyvenusi uolų urve, kurio anga buvusi nukreipta į vakarus. Iš savo urvo ji iškišdavusi savo galvas ir pagriebdavusi ne tik jūrų gyvius, bet ir jūrininkus nuo praplaukiančių laivų. Lanko šūvio atstumu nuo Scilės buvusi kita, žemesnė uola, ant kurios augęs didelis figos medis. Po šita antra uola gyvenusi Charibdė, kuri tris kartus per dieną prisigerdavusi jūrų vandens ir tris kartus jį išspjaudavusi. Tarp šitų dviejų uolų plaukęs Odisėjas, o Scilė nukniaukusi nuo jo laivo šešis jūrininkus. Šitų pabaisų buveinė Homero nebuvo aiškiai pažymėta. Tik vėlesniais klasiškos gadynės laikais buvo nustatyta Scilės ir Charibdės gyvenamoji vieta Mesinos sąsiauriuose: Scilės — Italijos pakrantėje (Kalabrijoj), o Charibdės — Sicilijoj. Kai kurios legendos Charibdę vaizdavo kaip labai rają (ėdrią) moterį, kuri surijusi Heraklio galvijus ir už tai buvusi Dzeuso įmesta į jūrą, kur ji vis tiek nenustojusi savo rajumo. Kiti senovės rašytojai dar kiek kitaip vaizdavo šias jūrų baisenybes. O šių dienų skeptikams rodosi, kad tų pabaisų vaidmenį čia atlikdavo neretai pasitaikančių audrų įsiūbuotas vanduo ir aštrios sąsiaurių uolos. Bent man čia plaukiant nepavyko pamatyti nei Scilės, nei Charibdės, o vis dėlto garsiomis legendomis apdovanotos vietovės visuomet keliauninkui yra įdomesnės, nuteikia jį kažkaip ir gaivina maloniais paslaptingumo jausmais.

Sicilija — vertingiausioji ir didžiausioji (26 000 km^2) Italijos sala, maitinanti daugiau kaip 4 mln. gyventojų. Ji labai panaši į trikampį, kurio po vieną šoną yra nupreipusi į Europą, į Afriką ir į Aziją. Ji padalija, beveik perkerta, Mediteraną į dvi dalis: rytų ir vakarų. Šitokia jos padėtis nulėmė jos likimą ir leido realizuoti trejopą pašaukimą: tapti sinteze trijų kontinentų kultūros ir visų Mediteranos

riverėnų kraujo bei charakterio mišiniu, kokį retai kur sutiksi. Apie seniausius Sicilijos gyventojus mažai kas tikro žinoma. Istorijos aušroje vakarinę salos dalį valdė kartaginiečiai, o rytinę — graikai. Paskiau įsigalėjo romėnai. Bet trumpesniais laikotarpiais čia buvo įsigyvenę vandalai, gotai, arabai (saracėnai), normanai, germanai, ispanai ir prancūzai. Krikščionybė ir islamas ilgai čia varžėsi dėl salos kultūrinio turinio — dėl religijos.

Išplaukę iš Mesinos sąsiaurių greit atsidūrėme Strombolio ugnikalnio artimoje kaimynystėje. Šis ugnikalnis iškyla iš jūros 926 m ir gana dažnai dar veikia. Suprantama, gerą valandą visų keleivių akys ir fotoaparatai buvo nukreipti į milžinišką kūgį, tiesiai kyšantį iš jūros gelmių.

Praplaukę pro Strombolio ugnikalnį, sukom į Genujos uostą, kurį pasiekėm sausio 8 d. rytą. Kontinentą pasiekus, oras jau žymiai vėsesnis. Gražią, saulėtą dieną oro temperatūra buvo tarp 4 ir 6 °C. Genuja — puikus miestas ir veikliausias Italijos uostas, bandąs konkuruoti su Prancūzijos Marseliu. Miesto reljefas labai nelygus, kalnuotas. Staigios Apeninų pašlaitės, susidūrusios su jūrų bangomis, nedaug palieka vietos miestui išsiplėsti. Jo gatvės priverstos vingiuoti stačiais skardžiais, o namai — dažnai prisiglausti prie klaikių pakriaušių. Nepaprastas Genujos kalnuotumas leido čia pritaikyti labai įvairią urbanistinę gatvių terminologiją, kaip antai: *via*, *vico*, *vico chiuso*, *salita*, *sealetta*, *corso*, *mura* ir t. t. (reiškia: gatvė, gatvelė, uždara gatvelė, aukštyn kyląs takas, laiptas, aikštė, siena). Toks nepaprastas Genujos gyvenimo arterijų įvairumas suteikia miestui didelį vaizdingumą, įdomumą. Šiuo metu Genuja turi jau beveik 700 000 gyv. Tarp daugybės visokių arkitektūrinių ir apskritai kultūrinių Genujos turtų vis dėlto svarbiausia yra jos garsiosios kapinės, kurių nepaprasto grožio, nepalyginamo skonio ir paminklų gyvumo bei įvairumo paprasta mano plunksnelė niekaip neįstengs tinkamai aprašyti. Ilgokai vaikštinėjau tarp didelių meno kūrinių Genujos kapinėse: gražiausių marmurinių statulų, puikių, grakščių koplytėlių ir didingų sarkofagų. Visuose tuose paminkluose galingai

spindi nemirtingas Italijos genijus: *buvau, esmi ir būsiu!* Šitos, vis dėlto komercinės, tautos dvasingumas ir pasipriešinimas mirčiai labai didelis, jos idealizmas labai stiprus. Italijos požiūrį į paminklus ir į kapines galbūt geriausiai atspindi ir simbolizuoja vienos vargingos moterėlės paminklas. Prie kažkurios gatvės kampo viena moteriškė turėjusi menkutį, skurdų kioską. Visą savo ilgą amželį ji pardavinėjus praeiviams smulkius, menkos vertės dalykėlius, riestainius ir šiaip užkandžius. O pinigėlį ji, matyt, labai taupiusi. Lirą prie liros — ji prikrovusi jų kelias dešimtis tūkstančių. Ir dar gyva būdama užsisakiusi sau paminklą, kurs kapinėse amžinai ją vaizduoja tokią, kokia ji buvusi prie savo menko stalelio gatvės kertėje paskutinėmis žemiškojo gyvenimo dienomis: senas, daugybės raukšlių išvagotas veidas, kasdieniniai, apdriskę ir aplopyti rūbai ir tų prekių kuklus rinkinėlis. Milijonai sustoja prie šio paminklo ir prisimena moteriškę, kuri visą gyvenimą sunkiai dirbo ir skurdžiai gyveno, baisiai taupė skatikėlį, kad galėtų po kūno mirties palikti panašiausią į save išvaizdą šioje žemėje ir priminti žmonijai savo visajėgį pasipriešinimą mirčiai.

Sunkių, keistų, tačiau beveik jaukių minčių prislėgtas nenoromis kaip koks užsimąstęs šešėlis slinkau iš Genujos kapinių, su nenumarintu troškuliu vėl į jas kada sugrįžti.

Per vešlius Lombardijos laukus

Nuo šiltų Mediteranos krantų, per nudilusias Apeninų grandines traukinys greitai perkelia mane į turtingiausią Italijos provinciją, į Lombardiją, kuri savo klimatu labai prisiartina prie Centrinės Europos kraštų. Po ilgos kelionės šiltuose kraštuose Lombardijoj pirmą kartą susidūriau su neigiama temperatūra (−2 °C), tad patekęs į Milaną skubinaus apsirūpinti bent rudeniniu paltu. Milanas turi daugiau kaip milijoną gyventojų ir yra pramoningiausias bei turtingiausias Italijos miestas. Milanas labai senas miestas. Sakoma, kad jis esąs įsteigtas keltų valdovo Bellovesuso. Bet jau 222 m. prieš Kr. miestas

pateko romėnų valdžion ir nuo to laiko pergyveno labai daug įvairių momentų, įvairių valdžių. Būdamas beveik vidury Lombardijos lygumos, Milanas koncentravo jos turtus, pats prasigyveno ir augo. Savo dviejų dienų sustojimo tikslu šiame puikiame mieste laikiau Milano katedros, La Scalos teatro, katalikų universiteto, Biblioteca Ambrosiana ir kelių bažnyčių aplankymą. Iš tų visų įžymybių čia paminėsiu tiktai katedrą, kuri yra laikoma vienu iš septynių pasaulio stebuklų. Šitas nuostabiausias gotikinės architektūros kūrinys pradėtas Lietuvos krikšto metais, t. y. 1388 m., o baigtas tik Napoleono laikais. Per 400 metų prie šios katedros yra dirbę daugelis garsiausių menininkų: italų, prancūzų, vokiečių ir kt. Katedra pastatyta iš plytų, bet iš visų pusių apmušta storu marmuro apmušalu. Po Šv. Petro bazilikos Romoje ir Sevilijos katedros Ispanijoj ji yra didžiausia Europos bažnyčia, į kurią telpa 40 000 žmonių. Nuo grindų iki lubų yra daugiau kaip 100 metrų. Nepaprasta daugybė bokštų ir bokštelių vis pasibaigia kuria nors statula. Žmogaus didumo ar didesnių statulų katedroje net 4 440. Visos jos marmurinės ir ne bet kokio darbo, bet didelių menininkų labai įspūdingai padarytos. Užlipęs ant šio milžiniško pastato stogo, jautiesi atsidūręs bokštų ir statulų miške, pro kurio viršūnę matosi puikūs reginiai, kurių nesuteikia jokios kitos bažnyčios stogas pasauly. Toli toli šiaurėje ir vakaruose matai snieguotas Alpių viršūnes: St. Gotthardo, Simplono, Monte Rosa, Mont Cenis ir Monte Viso. Pietuose vingiuoja apdilusios Apeninų grandinės, o iš visų pusių išsitiesia didelė Lombardijos lyguma, užimta derlingų, gerai įdirbtų laukų. Bet Milano katedra yra iš neaprašomų kūrinių: kas nori ja gėrėtis — turi ją pats savo akimis pamatyti.

Nors Venecija jau prieš keletą metų buvo mano gerokai apžiūrėta, bet tas miestas — žuvis man taip patinka, jog ir dabar nesusilaikiau jos dar kartą neaplankęs, nors ji ir nebuvo tiesiame kely iš Milano į Kauną. Iš Milano į Veneciją geležinkeliu yra apie 270 km. Kelias eina per romantišką Šiaurės Lombardiją ir kairėje visą laiką matosi snieguotos Alpių viršūnės. Iš visų Italijos provincijų Lombardija

labiausiai paliesta žmogaus rūpestingos rankos. Lygumomis tekanti upė (Po) panaudota irigacijai, o iš kalnų teką upeliai tarnauja elektrifikacijai. Seniau buvusi jūros dugnu (Adrijos tąsa) Lombardija Alpių vandenų erozijos buvo apklota derlingomis nuosėdomis ir dabar ji puikiai tinka kviečiams, kukurūzams, vynuogėms, įvairiems vaisiams ir net tropiniams ryžiams. Viskas čia gerai auga. Ir gyvena čia turtingesni, kultūringesni ir apsukresni gyventojai, kuriems gerovės kartais pavydi daugelis ne tokių turtingų Italijos kraštų.

Patekęs Venecijon (apie 300 000 gyv.), skubinaus į Šv. Morkaus aikštę, kuri, mano manymu, yra gražiausia aikštelė pasaulyje. Be to, miestas su vandeninėmis gatvėmis – kanalais, kuriame nėra jokių vežimų nei automobilių, labai savotiškai turistą nuteikia. Venecijos šiuo atžvilgiu dar niekas pilnai nesuimituoja. Vandeny mirkstanti, meniškos arkitektūros prikimšta Venecija, Adrijos karalienė, yra vienintelis toks miestas, teikiąs neužmirštamą pasigėrėjimą dideliam tarptautinio turizmo tvanui.

Bet tai nebe Afrika... Įvažiuojant į patį Europos vidurį, metas jau

Afrikos paroda. Vienas iš kioskų gausaus rinkinio, kurį autorius atvežė ir rodė Vytauto Ddidžiojo universitete 1931 m.

baigti afrikiętiškus įspūdžius. Po kelių dienų sustojimo Vienoje, Prahoje ir Berlyne, greitasis traukinys sausio 21 d. (1931 m.) įriedėjo į Kauno stotį, ir čia didelis studentų ir draugų būrys įvedė mane atgal į kasdieninio darbo ir rūpesčių sūkurį. Bet su Afrika mane vis dėlto riša gilūs išgyvenimai, tūkstantis parsivežtų fotografijų ir paveikslų, daug naujų žinių ir muziejinių suvenyrų. O retkarčiais dar ir sapnas nukelia mane į šviesius Zambezi, Kongo ir Nilo krantus, į plačias savanas, į nuostabią, egzotišką aplinką.

Kai kas dar paprašo ir visuomeninės reikšmės naujienų iš Afrikos. Ar tikrai ji ir yra tokia laukinė, kaip apie ją mokyklų vadovėliai rašo? Taip, didesnė juodojo kontinento dalis, visa jo giluma ir platūs vidurio kraštai dar išlaikė egzotišką savo primityvumą, bet visais pakraščiais, visų pirma nuo pajūrių, skverbiasi Afrikon galinga civilizacijos banga. Kasmet nutiesiama naujų geležinkelių, daug šimtų kilometrų naujų plentų ir vieškelių, maži miesteliai švariai cementuoja savo gatves, stato naujus viešbučius, mokyklas ir bažnyčias, kai kur (Ugandoje) net negrai ima pirktis automobilius, o baltųjų žmonių beveik kiekvienai šeimai vidutiniškai tenka po vieną automobilį. Žodžiu, Afrikoje auga dideli turtai, kyla žmonių gerovė, kuriasi naujos valstybės, pvz., Pietų Afrika, Rodezijos ir Kenija; oro linijos, irigacija ir elektrifikacija ten jau nebe naujiena. Kas nori senąją, tikrą Afriką pamatyti — turi ten pasiskubinti. Keliolikai metų praslinkus, keleivis sutiks ten staigmeną, kai važiavęs Afrikon išlips „Juodosios Amerikos" turtinguose ir puošniuose krantuose. Tiesa, juodieji žmonės dar labai negreit galės iškilti iki baltųjų mokslo viršūnės, bet baltųjų ateivių vadovaujami ir juodieji greit bei produktyviai pajėgs kurti naujas civilizacijos vertybes. Galinga dinamika apninka ir Afrikos pasyvią ramybę, teikia rimtų įrodymų, kad snūduriuoją, nepažangūs, neplaningai dirbą kraštai nebeturi pasauly ateities.

Turinys

Arūnas Bliūdžius. Baltoskandijos kelionių biblioteka 5
Silvestras Gaižiūnas. Kazio Pakšto knyga „Aplink Afriką“ 12

Pirmas laiškas 14
Antras laiškas 19
Trečias laiškas 25
Ketvirtas laiškas 34
Penktas laiškas 40
Šeštas laiškas 46
Septintas laiškas 55
Aštuntas laiškas 64
Devintas laiškas 70
Dešimtas laiškas 76
Vienuoliktas laiškas 86
Dvyliktas laiškas 97
Keturioliktas laiškas 116
Penkioliktas laiškas 121
Šešioliktas laiškas 133
Septynioliktas laiškas 150
Aštuonioliktas laiškas 164
Devynioliktas laiškas 178
Dvidešimtas laiškas 196
Dvidešimt pirmas laiškas 216
Dvidešimt antras laiškas 240
Dvidešimt trečias laiškas 257
Dvidešimt ketvirtas laiškas 281
Dvidešimt penktas laiškas 304

Pakštas, Kazys

Pa-103 APLINK AFRIKĄ / Kazys Pakštas; sudarytojas Silvestras Gaižiūnas. — Vilnius: Pasvirę pasaulis, 2007. — 312 p. : iliustr. (Kelionių biblioteka) Kn. taip pat: Baltoskandijos kelionių biblioteka / Arūnas Bliūdžius, p. 5—11; Kazys Pakštas ir jo knyga / Silvestras Gaižiūnas, p. 12.

ISBN 9955-435-83-9

Kazio Pakšto knyga „Aplink Afriką" — unikalus XX a. mokslo populiarinimo veikalas, jauno lietuvių mokslininko geografo bei keliautojo dienoraštis savo tautiečiams, kuriame aprašomas Afrikos grožis ir egzotika, jos šalių gyvenimo būdas. Profesoriaus kelionė aplink Afriką truko gerą pusmetį (1930—1931 m.), jis sukorė per 42 000 kilometrų, t. y. truputį daugiau negu aplink Žemę, tapo pirmuoju lietuviu, atlikusiu tokią ilgą ir sudėtingą kelionę Afrikos kontinente. Profesorius tolimiausiuose Afrikos kampeliuose ieškojo lietuvių pėdsakų, pats vietiniams gyventojams daug pasakojo apie savo tėvynę. „Aplink Afriką" yra kelionių beletristikos šedevras, iliustruotas autoriaus nuotraukomis, kurio stiliaus vaizdingumas nenustoja žavesio praėjus net septyniems dešimtmečiams nuo jo pirmojo išleidimo (1936 m.).

UDK 910.4(6)

KAZYS PAKŠTAS

Aplink Afriką

Redaktorius ir dizaineris Robertas Kundrotas
Kalbos konsultantė Raminta Sinkevičiūtė
Dailininkas Algimantas Vaitkus
Leidybos vadovas Vincas Akelis

Užsakymas 235
Išleido UAB „Pasvirę pasaulis"
Erfurto g. 48—18, LT—04102 Vilnius
El. paštas: tango@takas.lt
Puslapis internete: www.km.projektas.lt
104-oji leidyklos knyga
Spausdino AB „Aušra"
Vytauto pr. 23, LT—44352 Kaunas
El. paštas: ausra@takas.lt
Puslapis internete: www.ausra.lt

Kazio Pakšto knyga „Aplink Afriką“ – unikalus XX a. mokslo populiarinimo veikalas, jauno lietuvių mokslininko geografo bei keliautojo dienoraštis savo tautiečiams, kuriame aprašomas Afrikos grožis ir egzotika, jos šalių gyvenimo būdas. Profesoriaus kelionė aplink Afriką truko gerą pusmetį (1930–1931 m.), jis sukorė per 42 000 kilometrų, t. y. truputį daugiau negu aplink Žemę, tapo pirmuoju lietuviu, atlikusiu tokią ilgą ir sudėtingą kelionę Afrikos kontinente. Profesorius tolimiausiuose Afrikos kampeliuose ieškojo lietuvių pėdsakų, pats vietiniams gyventojams daug pasakojo apie savo tėvynę. „Aplink Afriką“ yra kelionių beletristikos šedevras, iliustruotas autoriaus nuotraukomis, kurio stiliaus vaizdingumas nenustoja žavesio praėjus net septyniems dešimtmečiams nuo jo pirmojo išleidimo (1936 m.).

ISBN 9955-435-83-6

9 789955 435839